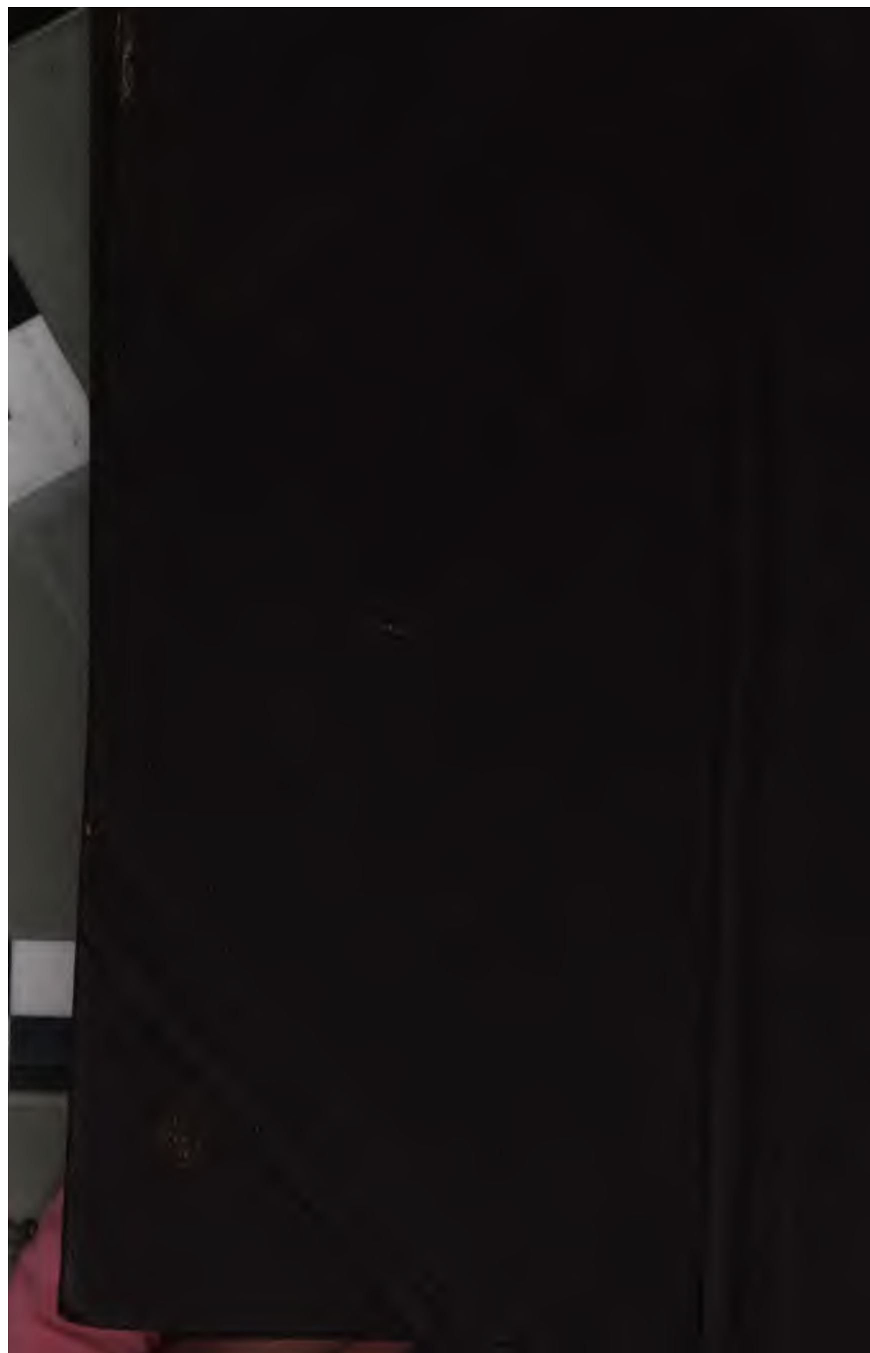

פרופיסור פ. ה. גידיננס.

יסודי הסוציולוגיה

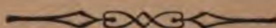
(ראשי פרקים בתורת החברה)

תרגום

יעקב טפליצקי.

ספר ראשון.

הוצאת „תושיה".

ורשה. תרס"א.

בדפוס מ. י. האלטער ושותפו, נאלעווקי 7.

IЕСОДЕ ГАСОЦIОЛОГIО

т. е.

Основанія Соціологіи.

Проф. Ф. Г. Гиддингса.

Переводъ Я. ТЕПЛИЦКАГО.

Изданіе „ТУШIЯ".

Книга первая.

ВАРШАВА. 1901.

Тип. М. И. Гальтера и Комп., Налевки 7.

ספר ראשון.

עיקרי התורה הסוציולוגית.

פרק ראשון.

האידיאה הסוציולוגית.

מלבד ההתפלגות הגדולה של מיני בעלי־החיים ובני־האדם לפי האקלימים ושאר תנאי המקומות השונים, הנקראת בשם „ההתפלגות הגיאוגרפית", ישנה התפלגות יותר מפורטת: בקרב בעלי־החיים—גדודים, עדרים ולהקות, ובקרב בני־האדם—משפחות, שבטים ולאומים. ההתפלגות הטבעית הזאת של יחידים (אינדיבידו־מים) בעלי־הכרה היא הבסים הראשי, אשר עליו נשענים החיים החברָתיים. החברה, לפי הוראתה הראשונה של המלה, היא ההאגדות או התקשרות מכֻוֶנֶת, וכל החזיונות החברתיים האמתיים נובעים ממקור הנפש והם נַפשיים (פסיכִיים) בטבעם; אולם במדה שחיי־הנפש של היחיד תלויים בבנינם הטבעי של מוחו ועצביו, במדה זו תלויים גם היחסים החברתיים וכל החיים הרוחנים של הכלל בהתפלגות הטבעית של אישי הישוב. על כן נהיה מכונים לטבע הדברים, אם נקרא בשם חברה גם להאינדיבידומים עצמם, אשר יתחברו ויתקשרו לשם מטרות משותפות ויבואו במגע־ומשא תמידי איש עם רעהו. לאחרונה, מהאידיאות המטושטשות האלה משתלשל מושג מפשט על אדות החברה כעל אדות בריה, אורגניזציה, סכום של יחסים מסוימים, אשר בהם קשורים אנשי החברה זה בזה.

בחברנו יחד את האידיאות המובאות למעלה נמצא, כי מושג החברה התרחב והתברר אצלנו במדה ידועה. עם כל זה יהיה עוד בלתי שלם וברור כל צרכו כ"ז אשר לא נשים לב אל ההבדל הגדול, אשר בין ההתאגרות הזמנית וההתאגדות התמידית, בין

ספר ראשון.

עיקרי התורה הסוציולוגית.

פרק ראשון.

האידיאה הסוציולוגית.

מלבד ההתפלגות הגדולה של מיני בעלי־החיים ובני־האדם לפי האקלימים ושאר תנאי המקומות השונים, הנקראת בשם „ההתפלגות הגיאוגרפית”, ישנה התפלגות יותר מפורטת: בקרב בעלי־החיים—נדודים, עדרים ולהקות, ובקרב בני־האדם—משפחות, שבטים ולאומים. ההתפלגות הטבעית הזאת של יחידים (אינדיבידו־מים) בעלי־הכרה היא הבסיס הראשי, אשר עליו נשענים החיים החברָתיים. החברה, לפי הוראתה הראשונה של המלה, היא התאגדות או התקשרות מכֻוֶנֶת, וכל החזיונות החברתיים האמתים נובעים ממקור הנפש והם נַפשיים (פסיכִיים) בטבעם; אולם במדה שחיי־ הנפש של היחיד תלויים בבנינם הטבעי של מוחו ועצביו, במדה זו תלויים גם היחסים החברתיים וכל החיים הרוחנים של הכלל בהתפלגות הטבעית של אישי הישוב. על כן נהיה מכֻונים לטבע הדברים, אם נקרא בשם חברה גם להאינדיבידומים עצמם, אשר יתחברו ויתקשרו לשם מטרות משותפות ויבואו במגע־ומשא תמידי איש עם רעהו. לאחרונה, מהאידיאות המוחשיות האלה משתלשל מושג מפשט על אדות החברה כעל אדות בריה, אורגניזציה, סכום של יחסים מסוימים, אשר בהם קשורים אנשי החברה זה בזה.

בחברנו יחד את האידיאות המובאות למעלה נמצא, כי מושג החברה התרחב והתברר אצלנו במדה ידועה. עם כל זה יהיה עוד בלתי שלם וברור כל צרכו כ": אשר לא נשים לב אל ההבדל הגדול, אשר בין ההתאגדות הזמנית וההתאגדות התמידית, בין

ההתחברות ברצון טוב ובהסכמה חפשית וההתחברות בכח השלטון והמשמעת, בין החברות המלאכותיות התלויות בדעתו של אדם והחברות הטבעיות—השבטים, קהלות־הערים והלאומים, המתפתחים מאליהם עפ"י חוקים טבעיים מיוחדים.

לברר את ההבדל שבין חברה טבעית וחברה מדינית—זהו ענין המדע המדיני. אחד הסופרים במקצוע זה בינטם[1] הגביל את כל אחד ואחד משני המושגים האלה בדיוק גדול, בדברים פשוטים: „אם מספר ידוע של אנשים (אשר אנחנו יכולים לקרוא להם „נתינים") רוכשים להם את ההרגל לסור למשמעת איש אחד או אנשים אחדים, הקשורים ביניהם בקשר מסוים וקבוע (לאלה נקרא בשם „מושלים"), אז נקרא לכלם יחדיו (לַנתינים ולַמושלים) בשם חברה מדינית. אם מספר ידוע של אנשים מתרגלים לבוא זה עם זה בחליפות ענינים, ובאותה שעה עצמה לא יסורו למשמעת שליטים, אז נקרא להם בשם חברה טבעית". ההבדל אינו אלא במדרגה, כאשר יסביר הלאה: „את ההבדל, אשר בין שני מיני החברות האלה אפשר לחמשיל אל ההבדל אשר בין האור והחשך; לשמע השמות השונים אנחנו מצַיְרים בדמיוננו שני ציורים שונים ומרוחקים זה מזה מאד; אבל בעצם הדבר אין בין האור והחשך, וכן גם בין החברה הטבעית והחברה המדינית, כל קו מפריד". לאחר זמן רחוק או קרוב תוליד ההשתתפות, אשר בחברה הטבעית את הצורות השונות של השלטון והמשמעת. ההתאגדות הפשוטה מתפתחת עפ"י הכרח טבעי ונעשית אט אט לקשר של יחסים מורכבים ומוצקים. היחסים חוזרים ופועלים לטובה על האגודה, בהוסיפם קביעות חדשה על קביעותה ודיוק ובירור לתכונותיה המיוחדות. החיים הנפשיים ויסודותיהם הטבעיים מתפתחים יחדו, אלה בצד אלה.

מושגנו על דבר החברה נעשה באופן הזה למושג על דבר חזיון גדול ונעלה מחזיונות הטבע, על דבר עלילה עולמית מַפליאה ומרהיבה. אנחנו רואים, כי רק במובנה הצר של המלה אפשר

---

[1] בספרו „Fragments of Gouvernement" פרק ראשון, סעיפי י' וי"א.

להשוב את החברה להתאגדות פשוטה או לסכום ידוע של אנשים, אשר יבואו במגע־ומשא זה עם זה לשם איזה ענין. החברה היא, במובן יותר רחב ויותר מתאים אל דרישות החכמה, קבוץ של יצורים בעלי־הכרה, מתפתח התפתחות טבעית, אשר ההתאגדות הפשוטה נהפכת בקרבו ברבות הימים לסכום של יחסים מרכבים ולאורגניזציה מסוימת וקבועה.

הסתכלות מדעית אמתית בחזיונות חיי החברה אנחנו מוצאים בראשונה בספרי ה„ריפובליקה" וה„חקים" של אפלטון ובספר ה„פוליטיקה" של אריסטו, אך עבודת שני הפלוסופים היונים האלה לא היתה אלא התחלה מצערה. אולם, בעוד אשר אלה השנים עשו את החברה לנושא חקירתם, לפחות, בתור עצם מיוחד ושלם, הנה החקירות אשר נשארו לנו מימי ממלכת רומה, מימי־הבינים ומימי התקופת־התחיה אינן נוגעות אלא בפרקים נפרדים של החיים החברתיים. אחדים מאנשי המדע עסקו אז בחקירת החיים האיקונומיים, ואחרים—בשאלות המשפט; אלה עשו לנושא מחקרם את הדת, ואלה—את חיי המדינה; אבל איש לא נסה לציר את ההתאגדות ואת סדרי החיים החברתיים ציור שלם; איש לא השתדל להשיג את מהות העצם כלו כמו שהוא. רק במאת־השנים האחרונה החלו החכמים להשתמש לצרכי החקירה הנרחבה הזאת בְּמְּתודות המדעיות המתוקנות, ועבודתם הביאה פרי ותעשיר את הסוציולוגיה בידיעות חדשות רבות הערך עד מאד. בזמן הזה יש לנו הרבה ידיעות נאמנות ומדויקת בדבר היחסים החברתיים, ואנחנו יכולים, לאחרונה, להגיד בצדקה, כי כבר נוצר מדע הסוציולוגיה, המדע אשר תפקידו הוא לתאר ולבאר את חיי החברה בכלל בתור דבר מיוחד ושלם.

אויגוסט קונט היה הראשון שהשתמש במלת **סוציולוגית** בספרו „Cours de philosophie positive" לסַמן בה מדע רחב חדש על דבר החברה בכלל, הקשור בקשר הגיוני עם כל שאר חלקי הפילוסופיה החיובית. הוא היה הראשון, אשר הראה לדעת מה נחוץ להפריד בין יסודות המדע החדש ובין יסודות שאר המדעים,

ואשר גם הרכיב למושג אחד את כל היסודות הדרושים ליצירת המדע החדש. אפלטון ואריסטו לא הפרידו בין המדיניות והמוסר, בין המדיניות העיונית והמדיניות המעשית. בימי המאה הי"ח התוכחו הסופרים על דבר שאלות אחדות הנוגעות להמדיניות העיונית, ואז ערבבו באופן היותר זר את מושג המדיניות במושג רוח־המהפכה (Esprit revolutionnaire). גם הובּס, גם מונטֶיסקיֶה, וגם האקונומיסטים עברו בשתיקה על שאלת אחדות החיים החברתיים, ולמרות השפעתו של יום, אשר היה לעינים גם לקונט בשאלת השתלשלות הסבות 1), היו רוב הבאורים אשר יצאו אז מתחת עט חוקרי החברה נושאים עליהם כמקדם את חותם האמונה וההקירה במה שלאחר־הטבע. חקירותיו של קונט היו קוי־האור הראשונים בערבוביה הכללית והאפלה הגדולה. הוא החליט, כי החברה היא עצם אורגני. הוא השתדל ליסד מדע חדש, אשר יחקור את החזיונות הסוציאלים בכללם, אשר יחזיק באותן המתודות המדויקות שהמדע החיובי בכלל מחזיק בהן, אשר יתבסס על הסתכלות בלתי אמצעית בכל מיני החזיונות החברתיים ואשר יהיה נפרד פירוד גמור מהמדעים הקרובים אליו, מהמדיניות המעשית ומהתורות של ה„מהפכות". הסוציולוגיה היא, לפי השקפתו של קונט, פרט אחד ממדע הפיסיקה — פיסיקה חברתית, כי מטרת הסוציולוגיה היא לבאר את טבע החברה, את סבותיה הטבעיות ואת חקי הטבע השוררים בה ולהרחיק מגבול המדיניות והכלכלה־המדינית את כל הבאורים, אשר יסודתם במה שלמעלה־ולאחר־הטבע, כמו שהורחקו הבאורים האלה מגבול האסטרונומית והחימיה. קונט חשב, כי הסוציולוגיה הזאת יכולה להיות בקרב הימים למדע הצופה עתידות במדה ידועה ומגיד מראש את הדרכים אשר בהם תתקדם האנושיות.

מימי קונט עברו על שדמת הסוציולוגיה חכמים וחוקרים שהרגישו, כולם או, לכל הפחות, רובם, את הדחיפה הכבירה, אשר באה בעת האחרונה בעולם ההגיון המדעי ותחולל בו מהפכת

1) עי' ה. היכסלי, Lay sermonns, adresses and Rewiews: the scientific aspect of Positivism.

עיקרית לדור דורים. באור חזיונות העולם מנקודת ההשקפה של ההתפתחות פלס לו נתיב אל כל מקצעות המדעים. חק הבחירה הטבעית ומושג ההסתגלות, אשר כל אחד ואחד מהאורגנים החיים יסתגל אל תנאי־החיים המקיפים אותו, היו עתה לבסים תורת החיים (ביולוגיה) ותורת הנפש (פסיכולוגיה). טבע הדברים היה מחיב, כי תכנים הפילוסופיה של ההתפתחות אל תוך גבולה גם את חזיונות חיי החברה האנושית. הפילוסופיה, אשר הפיצה אור על דרך כל החיים, מהפרוטופלַזמה (החֹמר החי בצורתו היותר פשוטה) ועד האדם, לא יכלה לעצור בלכתה בטרם שהתבוננה אל היחסים המסובכים שבין אדם לחברו, אל הקבוצים החברתיים אשר בהם יחיה האדם ואל הקשר אשר בו קשורים כל אלה עם ההתפתחות הכללית של העולם. על כן אנחנו מוצאים גם בספרי ה. ספנסר וגם בספרי דרוין והפרוֹפ. היקיל רמזים שונים לחקירת החזיונות הסוציאליים ברוח תורת ההתפתחות. הרעיונות הנפרדים ההם אינם עוד סוציולוגיה. לצרכי יצירתו של המדע החדש היו דרושים רעיונות אחרים לגמרי, רעיונות המתקבלים ישר מההסתכלות הבלתי־אמצעית בחזיונות החיים החברתיים. אבל הרמזים ההם כבר הספיקו להגביל ברשמים כללים את ההנחות היסודיות של המדע החדש, לתת מושגים אחדים מהמושגים העיקריים של הסוציולוגיה ולהוכיח, כי על הסוציולוג להיות בקי לא רק בהיסטוריה, בכלכלה־מדינית וסטטיסטיקה, כי אם גם בביולוגיה ופסיכולוגיה. השיטה הסוציולוגית של זמננו מתבססת איפוא על תורת ההתפתחות. השיטה הזאת מבארת את חיי החברה האנושית מפאת ההשתלשלות הטבעית של הסבות. היא מבארת את ראשית התהוות החברה, את התפתחותה, בנינה ופעולותיה, במלה אחת: את כל חיי החברה, לא כאיזה דבר העומד ברשות עצמו מחוץ לכל הסבות והחקים, כי אם כתולדת הכחות הכללים הפועלים בעולם בהַתְאָמָה עם חקי ההתפתחות.

כלנו יודעים, כי הנסיון היותר נכבר במקצוע זה נעשה ע"י ה. ספנסר בספרו הפילוסופיה־הסינטֶטית. ספנסר הראה בחקירותיו בבהירות יתרה כיצד מסתעפים יסודי הסוציולוגיה מיסודותיהן של תורת החיים ותורת הנפש. הוא חושב את ההתפתחות

הסוציאלית להמשך ישר מהתפתחות האורגנים החיים. בהתפתחות הזאת יצטרפו כל יסודות החיים הגופנים והרוחנים של האדם לצירופים חדשים, יותר מורכבים. המושג על ארות החברה כעל ארות אורגניזם חי ברור אצל ספנסר יותר מאשר אצל קונט. החברה היא, מנקודת השקפתו של ספנסר, אורגניזם אמתי, אורגניזם ממש ולא רק דמיון של אורגניזם בלבד, מפני כי בתבנית בנינה של החברה אנחנו מוצאים את כל הסמנים המובהקים של האורגניזם החי: קבוצה של אברים המשפיעה לה את מזונותיה— היא מפלגת האכרים והפועלים היוצרים את הרכוש; קבוצה של אברים המחלקת את המזונות בין כל אברי הגוף—היא מפלגת הסוחרים מכל המינים; קבוצה המפקחת על הסדר הכללי — היא מפלגת אנשי המדינה והדת. ספנסר מתאמץ להוכיח, כי חלוקת־העבודה הזאת מביאה את בני האדם לידי חיי־אשר והשתלמות מוסרית; אבל בנידון זה אינו מוסיף, כמעט, מאומה על רעיונותיו של אפלטון, אשר ראה בחלוקת־העבודה החברותית את יסוד החיים המוסריים ואת טיפוסם הנכון והיה קרוב באופן זה לחשוב את החברה לתנאי מוכרח להשתלמותו הפרטית של האדם.

לעומת זאת, רעיונותיו של ספנסר בדבר היחס והקשר שבין חיי החברה וחיי העולם ברורים ומדויקים עד להפליא ומצטינים במקוריות שלמה. רוב הסופרים, אשר בקרו את השיטה הסוציולוגית של ספנסר לא שמו לב כראוי אל ההנחות היסודיות, אשר מהן הוא מוצא את מסקנותיו. הם בקשו את הסוציולוגיה שלו בספריו הנקראים בשמות סוציולוגיים, בעוד שרעיונותיו העקריים בנוגע לחיי החברה מפוזרים פה ושם בחצי השני מהספר „ההנחות היסודיות”. אם נחבר את הרעיונות האלה אחד אל אחד בכל מקום אשר נמצא אותם, תהיה בידנו שיטה שלמה ומסודרת בדבר החזיונות החברתיים, המבארת את ההתפתחות מנקודת ההשקפה של ההתפתחות העולמית בכלל ובאמצעות חקי־ההתפתחות הידועים של ספנסר. לפי אלה, עוברת החברה מהמצב הפשוט וההתחלי אל המצב המורכב והמפותח. הסבה הראשית לכל השנויים במצב החברה היא שאיפת הכח העולמי אל מצב ישווי־המשקל.

הרעיונות האלה מבארים, כאשר אנחנו רואים, את הצורה

והשנויים החברתיים מנקודת השקפה של חיי הטבע, והסוציולוגיה של ספנסר, אם על פי ספנסר בעצמו נלמוד לדעתה ואם על פי הסופרים הנמצאים תחת השפעתו, היא בעיקרה מין „חכמת־הטבע" של החברה או פיסיקה־סוציאלית, לפי מבטאו של קונט, למרות מה שהיא משתמשת לפעמים קרובות מאד במבטאים שאולים מתורת הביולוגיה והפסיכולוגיה.

אבל באור „טבעי" ממין זה אינו עוד כל התֹכן של הסוציולוגיה ההתפתחותית. הסוציולוגיה שואפת להוכיח לא רק את אחדות החזיונות החברתיים השונים, אשר עשו אותם החוקרים לנושאי מחקרים נבדלים ונפרדים, כי אם גם את אחדות שני מיני הבאורים הידועים אצל חוקרי חיי החברה, — הבאור „הטבעי" או ה„אוביקטיבי" והבאור „הרצוני" או הסוביקטיבי. לפי דעת האוביקטיביסטים" תליה ההתפתחות החברותית רק בפעולת הסבות הטבעיות, והרצון האנושי לא יתן ולא יוסיף לה מאומה; ה„סוביקטיביסטים", לעומתם, מודים גם בהשפעת הרצון על חיי החברה.

שני מיני הבאורים האלה נאבקים זה עם זה בתורת המדיניות והכלכלה־המדינית זה מאות בשנים. עוד הפילוסוף היוני אריסטו (בספרו ה„פוליטיקה") ואחריו בודין, מונטסקיה והפיזיוקרטים עמלו להשלים ולשכלל את הבאור האוביקטיבי. באמצעות כל הנודע להם על אדות הגזע, האדמה, האקלים, הירושה־הטבעית והתנאים ההיסטוריים. לעומת אלה עסקו הובס, הרוּסיום לוק, יום, בינטם, בירקלי, קנט והיגל בהשלמת הבאור הסוביקטיבי, וישתמשו במושגי טבע־האדם, התועלת, תביעות־המוסר והאידיאלים. אך מעולם לא נערכו שני הבאורים זה בנגד זה ולא נעשה נסיון לגלות בהם סימני אחדות, כמו שלא נעשה כל נסיון גם בנוגע לאחדות החברה בעצמה. רק בסוציולוגיה המסודרת החדשה אנהנו מוצאים הודאה מלאה גם על פעולות הטבע וגם על פעולות הרצון האנושי על התפתחות החברה ושאיפה ברורה לברר ברוח המדע האמתי את היחס והקשר, אשר בין אלה לאלה.

בגורל הבאור האוביקטיבי, אשר קונט רשם רק את תוויו ושרטוטיו הראשיים ואחר כך נתפתח ונשתכלל במהירות עצומה

אצל החוקרים החדשים, היה גם גורל הבאור הסוביקטיבי, אם כי השתבללות זה האחרון לא צעדה בצעדים גדולים כאלה. קונט האמין, כי פועלים מדיניים נאודים יכולים לתקן הקונים ממשיים בחיי־החברה ולהועיל במעשיהם להתקדמותה. הפילוסופיה של ספנסר פותרת את השאלה ע״ד הפועלים המדיניים על דרך השלילה: פועל מדיני לא יביא „בתקוניו" כל טובה לחיי החברה רק יקלקלם וישחיתם. חקירות לֵיסטֶר אווארד[1]) נתנו עוד הפעם מענה חיובי על השאלה. החברה יכולה, לפי דעת החוקר הזה, להפוך במדה ידועה את התפתחותה הטבעית להתפתחות מלאכותית; היא יכולה להשיג בפעם בפעם את המטרות אשר היא בעצמה מתוה לה ולהיות באופן כזה מתקדמת לפי רוחה, ולפי רצונה. בספרי ליליענפלד[2]), ד״ר א. שֶׁפלי[3]) ופרופ. דיר גְרֶף[4]), אשר הגיונם החריף סגל לו את כל המעלות המובות של חוקרי הטבע, אנחנו מוצאים גם כן הודאה מלאה על כח־הפעולה של הרצון בחיי־החברה. לאחרונה, במאמר־הבקרת של פולְיֶה ואלפֶרֶד[5]) יש סקירה כללית על היחס ההיסטורי של האידיאליזם והריאַליזם בחקי החברה, ונסיון מבריק להוכיח את אחדות החזיונות השופעים מן הטבע והחזיונות השופעים מן הרצון האנושי, שאינם, לפי דעת פוליה, אלא פנים שונות של ההתפתחות החברתית האחת היוצאת מפעולת ה„רעיונות־הכחות"[6]).

אבל עוד בהשקפה הראשונה נמצא, כי באורי החברה אשר בספרים הנ״ל אינם מצטינים באותו הרוחב והדיוק המדעי, אשר בהם מצטין הבאור האוביקטיבי. ואף אמנם, המתודה אשר בה אחזו אחדים ממבארי הסוציולוגיה היותר מפורסמים יש בה שבוש

---

1) The psychic factors of Civilisation; Dynamic Sociology.

2) Gedanken über die Socialwissenschaft der Zukunft.

3) Bau und Leben des socialen Körpers.

4) Introduction à la sociologie.

5) La science sociale contemporaine.

6) La psychologie des idées-forces.

רב הערך, והוא אשר הוריד בלי צדק את כבוד המדע החדש בעיני רבים. הבאור האוביקטיבי, אחרי אשר לבש את הצורה היותר פשוטה בטבטא ההתפתחות הטבעית, היה בידי החכמים למקור אורה להאיר בו את כל הפנות החשכות בחיי החברה בלי יוצא מן הכלל, אבל לא כזה היה גורל הבאור הסוביקטיבי. הוא לא הובא עד עכשיו בנגיעה עם כל החזיונות הסוציאליים למיניהם. הוא לא התלבש אפילו בצורה פשוטה פחות או יותר, כלומר: במבטאי מניע פניטי אחד או חוש עיקרי אחד אשר יצין את האינדיבידואום בעל־ההכרה בתור יצור חברתי ויטביע את חותמו על כל היחסים החברתיים של האדם הנובעים ממקור רצונו. תחת לבקש חוש עיקרי אחד כזה, להוציא ממנו, אחרי אשר ימָצא, את כל תולדותיו אשר אפשר להוציא ממנו על דרך ההגיון, ולסַדר סביבותיו את המניעים הפנימיים או המסבות החיצוניות אשר בהם הוא תלוי, נגשו החכמים לרשום אחד לאחד את כל המניעים הפנימיים, אשר הודות להשפעתם מתיחס האדם באופן זה או אחר לעולם הסובב אותו, כאילו יש להם לכל המניעים הפנימיים של האדם ערך אחד בעיני הסוציולוג[1]. עבודת־שוא כזאת לא יכלה להביא כל פרי מדעי אמתי.

כְּרְאִית המתודה המשובשת הזאת שנתבונן אליה רגע. היא מהופכת מן הקצה אל הקצה מהמתודה אשר בה אחזו האוביקטי־ביסטים בשאפם לבאר מנקודת השקפתם הכללית את חיי החברה. היא אינה מקבילה גם אל המתודה האחרת, אשר בה השתמשו הסוביקטיביסטים בתחום המדיניות וביחוד בתחום הכלכלה־המדינית. תורת הכלכלה־המדינית נוצרה על דרך ההפשטה. הודות לההפשטה נתפתח ונשהלם המדע הזה בעת האחרונה במהירות בלתי רגילה. הנתוח המפשט, אשר בראשונה השתמשו בו קורנה, ניבונס ופרופ. ליאון וַלרס ואחר כך שכללוהו חכמי הכלכלה באוסטריה ובאמיריקה, הוכיח כבר בבהירות רבה, כי אפשר להגביל לא רק בדיוק מדעי כללי, כי אם גם בדיוקים מְתֻמָטִיים את החזיונות השופעים מן המניעים האקונומיים והבחירות האקונומיות

[1] Small et Vincent: An Introduction to the Study of Soc.

של האדם, היינו את הפעולות ואת היחסים האקונומיים. הסוציאלוגיה הגיע עד הדיוק המדעי הדרוש רק אם תצא בעקבות המפעל הגדול הזה המראה בבירור מה רב ערך מתודה ישרה.

אל באור כללי אחד, אשר יְחַבר באמצעות מתודה מדעית אמתית את היסודות האוביקטיביים והסוביקטיביים של השיטות הסוציולוגיות, ישאפו עתה הסופרים היותר צעירים. השאלה הראשית בחקירותיהם היא השאלה על אדות הסימן המובהק של החזיונות הסוציאליים או, במלים אחרות, על אדות התו המיוחד, אשר על פיו נוכל להכיר את החזיון הסוציאלי ולהבדילו מכל שאר החזיונות. ימים רבים שררה הדעה, כי הסימן המובהק של החברה הוא חלוקת־העבודה, אשר יעבוד כל אחד ואחד מאנשי החברה במקצוע הצר המיוחד לו, באופן שישתמשו כל אנשי החברה בפרי עבודתו של היחיד, והיחיד ישתמש בפרי עבודתם של כל אנשי החברה. אבל ברור הדבר, כי לא תמיד יש חלוקת העבודה בחזיונות החברתיים וכו׳, לעומת זאת, יש חזיונות בלתי חברתיים מכל וכל אשר גם בהם מתקימת חלוקת העבודה; למשל, האורגנים החיים, אשר אצלם העבודה מחולקת בין אברים ותאים שונים. הפרופ. ל. גומפלוביץ 1) נסה להוכיח, כי החזיון הסוציאלי היסודי הוא פגישת קבוצים שונים של בני־אדם זה בזה, התחברותם והתבוללותם. נוביקוב 2) מכליל יותר את הרעיון הזה ואומר, כי ההתפתחות החברתית היא בעיקרה השתנות פרוגרסיבית של ההתנגשות תחת השפעת הקשר והברית, באופן שההתנגשות פושטת לאט לאט את צורתה החמרית ולובשת צורה רוחנית. הפרופ. דיי־גרף 3) מסתכל בחזיון זה מצד אחר ומוצא את הסימן המובהק של החברה בתקנות החברה; ההתקדמות הסוציאלית אינה, לפי דעתו, אלא התגברות ההסכמה החפשית בעניני הכלל על השלטון והמשמעת. גבריאל טרד 4) מוכיח בספריו המחוכמים והמלאים־ענין, אשר עשו רושם

Rassenkampf; Grundriss der Sociologie. (1

Les luttes entre les societés humaines. (2

Introduction à la Sociologie (*

La logique sociale; Les lois de l'imitation. (

גדול על ההגיון הפסיכולוגי והסוציולוגי, כי החזיון הסוציאלי היסודי הוא החקוי, הקודם בסדר הזמנים לכל חלוקת־עבודה ולכל תקנות חברתיות. הפרופ. עמיל דירקהיים [1]) אינו מסכים לדעתו של טרד ומתאמץ להוכיח, כי סימן החברה וההתקדמות החברתית היא ההשפעה אשר היחיד כחברה מושפע באונס מכל מיני הפעולות, המחשבות וההרגשות השופעות אליו מן החוץ.

מכל אלה הסופרים התקרבו ביחוד טרד והפרופ. דירקהיים אל האמת. הם לא שמעו איש את שפת רעהו, אבל כל הקורא בספריהם יכיר על נקלה, כי שניהם מסתכלים בצדדים שונים של חזיון אחד או, לכל הפחות, של חזיונות הקשורים ביניהם בקשר היותר צר; פרופ. דירקהיים — ברושם, אשר יעשו השכלים הרבים על השכל היחידי, וטרד — בחקוי, אשר יחקו הרבים את מעשי היחיד המצוין. אם גם החזיונות האלה אינם מקוריים ויסודיים בהחלט בתחום היחסים הסוציאליים, הנם בכל אופן מקוריים ויסודיים יותר מכל שאר החזיונות הנזכרים למעלה. ביחוד צודקים הדברים האלה בנוגע לחקוי. הסימן המובהק של כל חזיון, אשר על פיו אנחנו יכולים להכיר במציאותו בכלל, הוא, לפי דעת טרד, מה שהחזיונות חוזרים לעינינו תמיד [2]). בחכמת הפיסיקה אנחנו רואים את החזרה הזאת בצורת התנודה או הרעידה; בביולוגיה — בצורת הירושה־הטבעית או מסירת החיים והסימנים המיוחדים מתא אל תא; בסוציולוגיה — בצורת החקוי או מסירת הרצון, הרגש והמחשבה מאינדיבידואום אל אינדיבידואום, מאגודה לאגודה ומדור לדור.

יש לנו, בכל זאת, טעם אחד, הממריץ אותנו לבלתי שים לב אל ההכללות של הפרופ. דירקהיים וגם אל אותן של טרד. איש מהם לא הגביל בדיוק את החזיון הסוציאלי היסודי, אף כי שניהם היו קרובים מאד אל הדיוק. הגבלותיהם נרחבות יותר מן המדה. השפעת שכל אחד על שכל שני או על שכלים

---

[1]) Le régales de la methode social.; De la division du travail social.

[2]) Lois de l'imitation.

רבים הוא דבר שאינו מן הנמנע גם בחזיונות בלתי סוציאליים. הנחש, למשל, מפיל בתנועות מְכֻוָּנוֹת ידועות אימה גדולה על הצפור, אשר תשאר על מקומה כקבועה במסמרות, וממית אותה. החקוי נמצא גם הוא בחזיונות בלתי־חברתיים מכל וכל. צפור אחת, למשל, מחקה צוחַת צפור אחרת שאינה בת מינה. מזה יוצא לנו, כי החזיון הסוציאלי היסודי, אף כי הוא קשור, בלי ספק, בקשר היותר צר גם ברושם גם בחקוי, אינו, בכל זאת, לא רושם ולא חקוי. אנחנו מוכרחים אפוא לבקש אותו באחת העובדות, אשר מקומן יכירן רק בחברה ולא בשום מקום מחוצה לה.

עתה, כמדומה לנו, כבר הוברר אצלנו במדה הדרושה מה היא מטרת הסוציולוגיה ומה הוא אפיה המדעי. הסוציולוגיה היא מדע השואף לבאר את החברה בתור עצם שלם ומיוחד בהתאמה עם הסבות והחקים השוררים בכל העולם. למטרה זו דרוש שתמצא הסוציולוגיה פתרון סוביקטיבי על יסוד מניע פנימי אחד או חוש עיקרי אחד של האדם, ופתרון אוביקטיבי על יסוד איזה חזיון עיקרי מחזיונות הטבע. את שני הפתרונות האלה צריכה הסוציולוגית לחבר ולקשר זה עם זה על דרך ההגיון הישר, באופן שלא יהיו ביניהם כל ניגודים וכל סתירות. דרוש להראות, כי הפעולות האוביקטיביות והסוביקטיביות באות תמיד למלאות אלו את אלו והן תלויות אלו באלו.

אין לנו לבקש בסים חדש לַפתרון האוביקטיבי. השתלשלות הסבות הטבעיות, בחברה כאשר בעולם הכוכבים ובעולם היצורים החיים, היא התפתחות הבאה בעקב שאיפת הכח העולמי אל מצב שווי־המשקל, וההתפתחות הזאת היא החזיון העיקרי בחיי הטבע. אכן, עוד עמל רב צפון לנו בטרם נלמוד לדעת את כל פרטי הפעולות הטבעיות בתחום היחסים החברתיים האנושיים.

אך לַבָּאור הסוביקטיבי דרוש, כאשר כבר ראינו, למצוא נקודת־אחיזה חדשה, אשר עד עתה בקשוה לשוא סופרי הסוציולוגיה הצעירים ואשר יותר לא תוכל עוד להשאר חבויה ומכוסה

בערפל, אחרי אשר תחום המחקר הצטמצם כבר סביבה בתכלית הצמצום. המדע הצעיר הזה יכול לצעוד מעתה קדימה בתקוה טובה ובבטחון גמור שהוא מתקדם בדרך הישרה, יען כי — אנחנו משתמשים הפעם במבטאו של ספנסר המכון במקומו לכל האנושיות—כבר נסה להתיצב על כל הדרכים העקומים והנלוזים, והדרך האחת אשר נשארה עתה לפניו היא הדרך הישרה. בהיות התקנות והברית חזיונות מצומצמים וצרים מההתחברות, ולעומתם החקוי וההשפעה חזיונות רחבים יותר מההתחברות, עלינו לבקש את המניע החברתי הפנימי או, במלים אחרות, את היסוד הפסיכולוגי של החברה בתוך החזיון האחד המונח באמצע בין התקנות והברית מעבר מזה והחקוי וההשפעה מעבר מזה. הכלל הסוציולוגי העיקרי אינו איפוא אלא זה: החזיון הסוביקטיבי, המקורי והיסודי בחיי החברה, הוא—הכרת־המין. במבטא הזה אנחנו מסמנים אותו המעמד של ההכרה, אשר בו יכיר כל יצור העומד על איזו מדרגה שתהיה ממדרגות החיים, כי יצור בעל־הכרה אחר שיך לאותו המין שהוא בעצמו שיך לו. הכרה כזאת יכולה לבוא בעקב ההשפעה והחקוי, אבל היא אינה התולדה היחידה שלהם. היא יכולה להוליד הקנות של חברה וברית חברתית, אך התקנות והברית אינן תוצאותיה ותולדותיה היחידות. ומפני כן היא פחות רחבה מההשפעה והחקוי, ויותר רחבה מהתקנות והברית. היא פועלת בדרכים שונים על חזיונות חיי החברה, וכל אחד ואחד מהחזיונות, אשר להם אנחנו קוראים בשם חזיונות סוציאליים, מוגבל על ידה. באחת, היא מתאמת ומקבלת בד בבד עם התביעה הסוציולוגית היסודית; היא נמצאת בכל מקום בתוך החברה אבל לא בשום מקום מחוצה לה.

על יסוד הכרת־המין מתחלק, קודם כל, עולם כל הנמצאים למערכת בעלי־החיים (והאדם בכלל) ולמערכת העצמים המשוללים נפש חיה (הדוממים והצומחים). קבוצת בעלי־החיים הגדולה מתחלקת מצדה גם היא על פי ההכרה הזאת למינים, לגזעים וכו׳. הכרת־המין היא הסבה המסבבת בהתפלגות המין האנושי לשבטים, לאומים ומדינות, המביאה בחיים הפנימיים של החברה המדינית את הבדלי המחלקות, את הצורות השונות והמרובות

של ההתאגדות, את כללי המגע־ומשא, את הסגולות הפרטיות של המדיניות. המגע־ומשא, אשר יש לנו יום יום עם האנשים הסובבים אותנו, אפילו הוא אינו חפשי מהשפעותיה של הכרת־המין, ואנחנו יודעים כלנו, כי המגע־ומשא שיש לנו עם האיש הקרוב לנו הוא באופן אחד, וזה שיש לנו עם מי שרחוק ממנו הוא באופן אחר לגמרי.

אנחנו נוסיף עוד, כי רק הכרת־המין, היא לבדה, מולידה את ההבדל בין החיים החברתיים, במובן האמתי של המלה, ובין החיים האקונומיים בפרט, או החיים המדיניים בפרט, או החיים הדתיים בפרט; כי רק הכרת־המין לבדה היא הסבה המשפיעה על המעשים הנובעים ממקור איזה מניע פנימי פרטי, ממקור המניע האקונומי, הדתי או המדיני, ומביאה שנויים בטבעם ובתכונתם. הפועל, למשל, הולך תמיד אחרי המניע האקונומי אשר בנפשו ושואף בכל כחו למשכורת גדולה, ובכ"ז הוא נותן יד לאחיו הפועלים החודלים מעבודה בעצה אחת ובחשבון אחד, אפילו בעת אשר מטרתם אינה מובנת לו כראוי או גם רעה בעיניו. הסבה הזאת עצמה מכריחה גם את הפבריקנט שאיננו מאמין בתועלת הסדר הפרוטקציוני לעבוד שכם אחד את חבריו לטובת הסדר הזה. בעל־אחוזה בדרום הארץ מאמין בהצלחת חברת בעלי־האחוזות אשר בצפון ובכ"ז הוא נותן יד לאגודה הדרומית, כי מרגיש הוא את עצמו קרוב ליושבי הדרום.

במלה אחת, סביב הכרת־המין, כמו סביב מניע פנימי עיקרי, מסתדרים כל המניעים הפנימיים בהתפתחות הבחירה הסוציאלית, הרצון הסוציאלי והמדיניות הסוציאלית. היוצא מזה, כי מחקר הפעולות וההשפעות של הכרת־המין על כל מיני החזיונות החברתיים יביא אותנו לידי באור סוביקטיבי שלם ומתוקן.

אלה הם יסודות השיטות הסוציולוגיות, היסוד האוביקטיבי והיסוד הסוביקטיבי. הם מתאימים ומקבילים עם הכח הטבעי החיצוני והמניע הפסיכולוגי הפנימי, המשפיעים ופועלים זה על

זה באופנים רבים ושונים בהתפתחות החברתית. התורה בדבר פעולותיהם המשותפות תשאר בודאי עוד זמן רב בלתי שלמה ומתוקנה בהרבה פרטים, אולם קויה היסודיים, אני מוצא את לבבי להחליט, יסתדרו בסדר הזה:

אינדיבידומים מיוחדים מתלקטים אחד אל אחד להיות לקבוצים חברתיים קטנים או גדולים, קודם כל, הודות לתנאים טבעיים חיצונים, כמו: מקורי המזונות הטבעיים, מזג האויר וכדומה. ובהיות הכחות המקריים מושפעים מפעולת הבחירה הטבעית אפשר ללמוד בדרך כלל, כי הקבוצים החברתיים נוצרים מאינ־דיבידומים דומים. עד כאן התפתחות טבעית או אוביקטיבית.

אבל עכשיו תתגלה בתוך קבוץ האינדיבידומים הדומים הכרת־המין, אשר תתפתח ותהיה להתקשרות מכֻוֶנֶת. ההתקשרות תביא לאדם שלום חדש ותענוגים חדשים ותפעול בכלל לטובה על גופו ועל מצבו בחיים. האינדיבידואום ישים את לבו אל יתרונות ההתקשרות, ואז תופיע שלשלת אותן הסבות החברתיות, אשר מקורן הוא ברצון האנושי, או—הפרוצס הרצוני. אז ישתדלו אנשי האגודה שיתרחבו וישתלמו אצלם היחסים החברתיים עד מקום שאפשר. הבחירה, אשר יבחרו היחידים והחברה בדעת ובחשבון ביחס חברתי ידוע או בפעולה חברתית ידועה או בצורה חברתית ידועה, נעשית לכח סוציאלי גדול, המוליד תולדות רבות ושונות, לגורם סוציאלי רב־הערך. ההתקשרות, הבחירה החברתית והרצון החברתי, אשר בפרוצס הזה מוגבלים ע״י הכרת־המין.

אחרי כן תתגלה עוד הפעם פעולת הסבות הטבעיות. הבחירות בדעת ובחשבון מביאות לידי התבצרות יחסים ידועים או פעולות או צורות ידועות בחיי החברה. לפי השפעתם על חיי החברה, על כחה, על שלומה ועל התפתחותה, יכולים היחסים, הפעולות והצורות הנבחרים להיות רעים ומזיקים או טובים ומועילים. פה ישתרע, כאשר יבין הקורא מעצמו, כר נרחב לפעולותיה של הבחירה הטבעית. במלחמת־הקיום, אשר ילחמו החזיונות הנבחרים ביניהם, כמו במלחמת־הקיום של האינדיבידומים, יש

מנצחים ויש מנוצחים. החזיונות המביאים בכלל רעה לחיי החברה נשמדים ע"י הבחירה הטבעית ונשכחים בקרב הזמן מלב האדם החי.

הסוציולוג יש לו איפוא שלש שאלות עיקריות לחקור אותן. ראשונה עליו לברוק ולמצוא מה הם התנאים החיצונים המביאים לידי התיצרות קבוץ חברתי פשוט ומה הם אפני פעולתם; שנית — דרוש שימצא את החק השורר בבחירות החברתיות, במלים אחרות — את חק הפרוצס הסוביקטיבי. שלישית — עליו לבאר את יהחק השורר בבחירה־הטבעית ובמלחמת־הקיום של היחסים, הפעולות והצורות, אשר נבחרו ע"י היחידים וע"י החברה בדעת ובחשבון, הוא חק הפרוצס האוביקטיבי.

פרק שני.

תחום הסוציולוגיה.

זאת היא האידיאה הסוציולוגית; הסתעפותה והתרחבותה למדע שלם היא דבר התלוי בערכה המדעי. אבל חלוקת־העבודה הנהוגה בכל מחקר מדעי מצבת גם להאידיאה הסוציולוגית שלפנינו גבולים מסוימים, אשר מעבר להם אין לה הזכות להתפשט. המדע החי, המדע של החוקרים המעשיים, הוא תמיד מעט יותר רחב או מעט יותר צר מן השאלות המדעיות מסוג אחר הנכנסות בתור חלק אורגני אל השיטה של הפילוסוף. קונט יצר את המלה „סוציולוגיה" ואת התורה הסוציולוגית הראשונה מפני שראה והבין, כי הפילוסופיה החיובית לא תהיה פילוסופיה שלמה כ"ז אשר לא יכנסו אל תוך גבוליה מחקרי היחסים החברתיים, בתור מלואים לתורת הביולוגיה. ספנסר קבל את השם החדש ויתקן את תורת קונט באמצעות הידיעות החדשות הרבות של חמשים השנים האחרונות, מפני אשר בא לגמר דעה, כי חקירה שלמה של ההתפתחות העולמית צריכה להתפשט על כל הנמצאים בעולם

ולבאר את דבר החברות האנושיות כמו שהיא מבארת את יצירת בעלי־החיים השונים והכוכבים. אבל פה מתעוררת השאלה: איזה חלק מן הפילוסופיה הזאת נכנס תחת גדר חקירתו של מדע אחד? פילוסופיה רחבה, כאותה שאנחנו מוצאים אצל ספנסר או קונט, היתה צריכה להגביל מתחלה את תחומה, בבררה את יחסה אל ענפי המדע האחרים, אל הפסיכולוגיה ואל המדעים החברתיים הספיציאליים אשר יחקרו זה כבר הרבה חזיונות מחזיונות החברה. אין לנו לע"ע כל צדקה להחליט, כי באור החברה הוא ענין הסוציולוגיה הכללית ל ב ד ה: חוקרי הפסיכולוגיה העשירו את הסוציולוגיה עושר רב, כידוע, וגם המדעים הסוציאליים הפרטיים היו מבררים לפעמים את שאלות חיי החברה ברוח המדע החיובי.

מנקודת ההשקפה של הבאור הסוביקטיבי יכולים אנחנו להגביל על נקלה את תחום הסוציולוגיה. על פי החזיון העיקרי, אשר בקשנו ומצאנו בפרק הקודם, מכירים אנחנו בבהירות מספקת, כי הסוציולוגיה, אם גם תחומה נוגע בתחום הפסיכולוגיה בנקודות רבות, נבדלת מן הפסיכולוגיה הבדל עיקרי ויסודי. ה פ ס י כ ו ל ו ג י ה חוקרת את המקור, אשר ממנו נובעים המעמדים השונים של החברה ב כ ל ל; ה ס ו צ י ו ל ו ג י ה חוקרת את התמונות השופעים מההכרה, ורק ממעמד א ח ד של ההכרה, הוא מעמד הכרת־המין. על פי החזיון העיקרי שלנו מכירים אנחנו גם כן, כי מקום הסוציולוגיה הוא בראש כל המדעים החברתים. הכרת־המין סרה למשמעת החקים הכלליים של ההרכבה וההפרדה; לפעמים פוגעות צורותיה המפורדות זו בזו, לפעמים הן פוגעות בצורה היסודית והמקורית. הן נראות מפני זאת, לפעמים קרובות, כצורות נבדלות הבדל עיקרי מהכרת־המין, אף כי באמת הן נולדות ממנה. עוד יותר, לפעמים הן מתחברות אל המניעים הפנימיים, אשר נולדו מהיחס של האינדיבידואום אל הטבע החיצוני. למשל, המניע האקונומי. תשוקת האדם אל העושר באה בעקב היחס של האדם אל הטבע החיצוני, במלים אחרות, הודות להצרכים החמריים, אולם התשוקה הזאת מתחזקת על אחת שבע הודות להכרת־המין המתחברת אליה בצורת חפץ גדול

ושאיפה עזה, אשר יתפוץ ואשר ישאף כל יחיד ויחיד להיות חשוב ונכבד בקרב עדתו, לעלות על חבריו מעלה מעלה. מניעים פנימיים מורכבים מעין זה הם היסודות, אשר עליהם מתבססים המדעים החברתיים הספיציאליים — הכלכלה המדינית, המדיניות וכו׳. המדעים הספיציאליים משועבדים איפוא למדע הסוציולוגיה.

אולם כל אלה הן מסקנות על דרך ההפשטה. האם מקבילות ומתאימות הן עם ההבדלים, אשר נתבצרו בעולם המדעים מכבר על יסוד הנסיון המדעי?

נבדוק מתחלה את יחס הסוציולוגיה אל הפסיכולוגיה. הביולוגיה והפסיכולוגיה הן, לפי ההשקפה המקובלת, מדעים על דבר החיים המושפעים מהתנאים הטבעיים החיצונים. בביולוגיה אנחנו לומדים לדעת את הסתגלות האורגנים, באמצעות שנויים טבעיים, אל יחסי הסביבה החיצונית הפשוטים, המועטים והתמידיים לפי ערך. בפסיכולוגיה אנחנו לומדים לדעת את הסתגלות ההכרה הפנימית של האורגנים, באמצעות שנויים נפשיים אל היחסים החיצונים המורכבים והמתפשטים בזמן ובמקום למרחק גדול.

שנויי ההזיונות החברתיים הם, בלי ספק, היותר מורכבים והיותר ספיציאליים מכל השנויים הידועים לנו. קרוב הדבר לודאי, כי באחד הזמנים הרחוקים מאתנו, בראשית הולד ההכרה, מקיפים אותה תנאים טבעיים, אורגניים, אך לא חברתיים. אין הדבר מוטל כלל בספק, כי החלק הגדול של העולם החיצוני, אשר אליו צריכה ההכרה להסתגל, הוא טבעי ואורגני בראשו ורובו בכל הזמנים, בלי יוצא מן הכלל. ועוד זאת, בעוד שהתנאים הסוציאליים הם מורכבים בתכלית ההרכבה ועלולים תמיד לקבל שנויים חדשים, הנה התנאים הטבעיים פשוטים ותמידים לפי ערך. דוקה הודות להשפעות התנאים הטבעיים—משתלם השכל האנושי ונעשה מסוגל לברוא אידיאות תמידיות, מיוחדות או מחוברות.

הפסיכולוגיה איפוא, בין אם תכנים תחת גדר חקירתה את החזוונות הסוציאליים ובין אם לא תכנים. צריכה להתעסק

במחקר השאלות על דבר מוצא יסודות השכל ואפני הצטרפותם זה לזה. כיצד נולדים החושים הפנימיים; כיצד מצטרפים החושים ונעשים לדמיון אחד או למחשבה אחת; כיצד מתחברים המחשבה, הרגש והרצון להיות לאותו החזיון המורכב והגדול, אשר אנחנו קוראים לו בשם הכרת־עצמו—אלו הן השאלות, אשר הפסיכולוגיה צריכה להתעסק בהן ולבקש להן פתרונים.

אבל הזיונות ההתחברות המכֻונת מתחילים להתפתח רק בשעה שיופיע השכל האינדיבידואלי. כל שכל אינדיבידואלי נכנס בכלל ההתחברות הגדולה ההולכת ומתפשטת על בעלי־החיים, על בני־האדם, על הקבוצים החברתיים הקטנים והגדולים ומביאה לידי התהוות היחסים הרבים והשונים של חיי החברה.

הקו המפריד העובר פה ברור הוא לא פחות מהקו המפריד העובר בין החזיונות הפסיכולוגיים והחזיונות הביולוגיים. אם מוצאים אנחנו לנכון לחשוב את הביולוגיה ואת הפסיכולוגית לשני מדעים שונים ונבדלים זה מזה הבדל עיקרי, מוכרחים אנחנו מצד ההגיון הישר להבדיל גם בין הפסיכולוגיה ובין הסו־ציולוגיה—לעזוב אצל הפסיכולוגיה את מחקרי חיי השכל האינ־דיבידואלי ולמסור לסוציולוגיה את מחקרי החזיונות המורכבים והספיציאליים ביחוד המופיעים בהתחברות השכלים. מנקודת ההשקפה הזאת, קודמת הפסיכולוגיה בסדר המדעים לסוציולוגיה, יען כי היא מתעסקת במחקר חזיונות יותר כליים ויותר פשוטים. הפסיכולוגיה היא המדע ע״ד התקשרות האידיאות בשכל; הסו־ציולוגיה—ע״ד התקשרות האינדבידומים בחברה.

רעיונות נוספים אחדים יסבירו יותר את טעם ההבדלה הזאת. התחברות השכלים מולידה צורות ויחסים חיצונים ידועים. השכלים פועלים בגבולים ידועים, כאשר כבר ראינו בפרק הראשון, על ההתחברות, אבל גם ההתחברות פועלת גם היא מצדה על כל שכל ושכל, בהיותה למין סביבה מיוחדת, לסביבה סוציאלית, המבדלת בין האינדיבידואום בעל־ההכרה ובין הטבע החיצוני. היוצא מזה, כי ההסתגלות הישרה והבלתי־אמצעית של השכל היא ההסתגלות אל חיי החברה, והסתגלות השכל אל העולם הטבעי הרחב היא הסתגלות בלתי־ישרה ואמצעית, הנעשית

דרך תנאי החיים החברתיים. החברה נעשית לחלק מחלקי העולם החיצוני. במהירות יתירה בורא החלק החשוב הזה של העולם החיצוני עולם פנימי בקרב האינדיבידואים הנכנסים בכלל החברה. הוא בורא את רגש האהבה ואת הטבע המוסרי, את הכשרון להתענג, את הכח לחשוב מחשבות מופשטות ולהביע אותן בדבר שפתים. הכחות הרוחנים האלה פועלים מצדם פעולות שונות על החברה, אחרי אשר יכירו האינדיבידואים, כי החברה היא האמצעי היותר טוב להרבות את השלום, להקל את עול העבודה ולהחיש בכלל את ההתקדמות. החברה נעשית לחזיון יקר ואהוב מדעת, והתקונים, אשר יתקנו האינדיבידואים בעלי־החברה את חיי החברה שלהם, נעשים יותר ויותר נכבדים. המחשבות וההרגשות, אשר לפני איזה זמן היו רק אידיאלים רחוקים מן המציאות, מפלסות להן נתיב אל חיי החברה ומתגשמות בצורת יחסים או מוסדים ממשיים. החיים החברתיים נעשים איפוא יותר ויותר לתולדה חיצונית של פעולות העולם הפנימי.

פה נמצא טעם חדש ויותר עמוק להבדיל בין מחקר חזיונות פסיכולוגיים ובין מחקר חזיונות סוציולוגיים. בביולוגיה, וכמו כן גם בפסיכולוגיה, מושקפים החזיונות הפנימיים של האורגנים כ ת ו ל ד ו ת מפעולת התנאים הטבעיים החיצונים. בסוציולוגיה, לעומת זאת, מושקפות הפעולות הפנימיות של האורגנים כ ס ב ו ת. הפעולות הללו הביאו לעולם את היחסים המורכבים של חיי החברה, הביאו שנויים בממלכת בעלי־החיים והצמחים וגם בפני האדמה כלה. הודות להן היתה ההסתגלות בין החיים ההפריים ובין הסביבה החיצונית להסתגלות משותפת. הפסיכולוגיה היא איפוא מחקר חיי השכל עד מקום שהם נושאים עליהם את חותם היחסים הטבעיים והאורגניים, והסוציולוגיה היא מחקר חיי השכל בצורתם היותר מורכבה ובהתפתחותם העליונה המביאה שנויים מלאכותיים בטבע הסביבה החיצונית.

יחסי הביולוגיה, הפסיכולוגיה והסוציולוגיה מקבילים ומתאימים עם יחסי שלשת סוגי־החזיונות הגדולים הידועים לנו. הביולוגיה היא מדע כללי על דבר החיים, אבל היא מוסרת לפסיכולוגיה את מחקר החזיונות היותר מורכבים מחזיונות השכל.

הפסיכולוגיה היא מדע ע״ד השכל בכלל, אולם היא מצדה מוסרת לסוציולוגיה את מחקר הפעולות אשר יפעלו השכלים זה על זה וההסתגלות המשותפת בין השכלים והסביבה.

בהשקיפנו עתה אל היחס שבין הסוציולוגיה והמדעים החברתיים הספיציאליים דרוש שנהיה זהירים בהבדל אחד דק מאד, אשר אולי מסבת דקותו לא נזהרו בו הסופרים זה כמה פעמים. יש חזיונות שנתפרדו בדרך התפתחותם מעל חזיונות יותר כלליים, ויש חזיונות שבעיקרם אינם אלא הַפְּרָדוּת של חזיונות יותר כלליים. בחזיונות ממין הראשון השנוי הוא כל כך גדול עד שסמני ההבדל בין החזיון הנולד ובין החזיון המוליד בולטים ונכרים יותר מסמני השויון, ובחזיונות מהמין השני אין השנוי מגיע עד הגבולים הקיצונים והשויון עולה פה תמיד על ההבדל. על כן אנחנו אומרים, כי החזיונות הפסיכולוגיים נתפרדו מעל החזיונות הביולוגיים, וכי הפרוצסים הפיזיולוגיים והמורפולוגיים הם רק הפרדות של הפרוצס הביולוגי. על כן אנחנו אומרים גם כן, כי החזיונות הסוציולוגיים הם חזיונות שנתפרדו מעל החזיונות הפסיכולוגיים, וכי הפרוצסים של המחשבה וההרגשה הם רק הפרדות של הפרוצס הפסיכולוגי. לאחרונה, החזיונות האקונומיים, המדיניים והקולטוריים הם הפרדות חיי החברה; ההבדל ביניהם ובין חיי החברה אינו כל כך גדול עד כדי שנוכל לחשוב אותם לחזיונות שנתפרדו מעל החזיונות החברתיים.

עכשיו, אחרי שסוג־חזיונות אחד משתלשל מסוג־חזיונות אחר ומתפרד ממנו לגמרי, מן הראוי הוא למסור את שני הסוגים השונים לשני מדעים נפרדים ונבדלים זה מזה. נקל לרשום את הגבולים הטבעיים בין הביולוגיה והפסיכולוגיה, בין הפסיכולוגיה והסוציולוגיה; אבל בגשתנו לחלק את החזיונות, אשר אנחנו חושבים אותם להפרדות של פרוצס כללי אחד בין מדעים פרטיים, מתעוררת אצלנו תיכף השאלה, אם ישאר איזה דבר אצל המדע הכללי, או, במקרה שנתפתחו המדעים הפרטיים מתחלה, אם אפשר לברוא מדע אחד כללי על דבר כלל החזיונות.

השאלה הזאת היתה מביאה בפעם בפעם במבוכה רבה את סופרי הסוציולוגיה. היא כוללת בקרבה את כל השאלות ע״ד יחס הסוציולוגיה אל המדעים החברתיים הספיציאלים ואת הספקות בתועלת הסוציולוגיה ובאפשרותה בכלל. על כן ננסה לברר אותה פה בירור שלם ומדויק טרם נעבור אל הגבלת התחום של הסוצי־יולוגיה.

קבוצה אחת של מדעים סוציאלים, היא קבוצת המדעים המדיניים, כוללת בקרבה את הכלכלה־המדינית, את תורת המשפטים ואת תורת־המדיניות. קבוצה אחרת כוללת את האר־כיולוגיה (חקרי־הקדמוניות), את תורת־האמונות ואת הפילולוגיה המשוה. האם חוקרת הסוציולוגיה איזה ענין אחר? כנראה, לא; יען כי המדעים האלה מקיפים את כל המחקרים הסוציאליים האפשריים, או כ מ ע ט את כלם. אם הסוציולוגיה מחברת פשוט אחד אל אחד את מחקרי המדעים הספיציאליים, היש בה איזה דבר חדש לבד מהשם? אם נניח, כי יש לה איזה תוכן מיוחד לעצמה, ולא רק שם בלבד—המתבססת היא על הנחות חדשות המיוחדות לה לעצמה, או על ההנחות של המדעים הספיציאליים בשנוי קצת, או על ההנחות של המדעים הספיציאלים בלי כל שנויים?

אין כל ספק, כי בכח ההגיון הישר ובאמצעות הנסיון ההיסטורי של המדעים האחרים אפשר להגביל בדיוק את התחום הסוציולוגיה ואת תחומי המדעים הסוציאליים הפרטיים ולהחליף את המושגים המעורבבים המתהלכים כעת אצלנו בנוגע לשאלה זו במושגים ברורים וקבועים. בכל פעם שחזיונות מאיזה סוג אחד, הנכנסים בחוג חקירתו של מדע אחד, הם כל כך עצומים במספרם וכל כך מורכבים, שאפילו החוקר היותר חרוץ ומוכשר אינו יכול לחקור את כלם במשך ימי חייו, — מחלקים את כל סכום החזיונות לחלקים ומוסרים כל חלק וחלק למדע פרטי מיוחד. אבל חלקי המדעים האלה, אם נחבר אותם כלם אחד אל אחד, לא ימלאו לעולם מקום מדע כללי אחד על דבר סוג החזיונות האלה בכלל. הסימן הראשי, אשר בו נבדל המדע הכללי מהמדעים הפרטיים הוא מה שהמדע הכללי חוקר את הסגולות הכלליות, את הסגולות המשותפות

לכל החזיונות מסוג אחר, ולא את הסגולות הפרטיות של איזו מחלקה ממחלקות החזיונות האלה. הסגולות המשותפות האלו הן הסגולות היסודיות של הסוג. הפרינציפים של המדע הכללי הם הפרינציפים העיקריים. המדע הכללי הוא איפוא מדע הסגולות היסודיות והפרינציפים העיקריים.

נקח לנו לדוגמה את הביולוגיה הכללית. המלה „ביולוגיה" יצאה בפעם הראשונה מתחת עטו של לַמרק ונתקבלה אחרי כן אצל קונט, אשר הציע, כידוע, גם את המלה סוציולוגיה אשר השתמש בשתי המלים החדשות מטעם אחד. הוא האמין באפשרות שני מדעים כללים ע"ד החיים בכלל וע"ד החברה בכלל בתור עצמים שלמים ומיוחדים. אבל שתי המלים החדשות נזרחו בעולם המדעים רק הודות לספנסר. כל המלומדים של זמננו, מלבד היותר צעירים, זוכרים עוד בודאי את העת אשר הופיע השם ביולוגיה בפעם הראשונה על עמודי הרשימות של האוניברסיטות. המלה בעצמה, ויחד עמה גם האידיאה החדשה, נתקבלו רק אחרי מלחמת סופרים קשה וארכה. האם יש איזה דבר בביולוגיה, — טענו מתנגדי המדע החדש — אשר לא יהיה נכנס מכבר בכלל „תולדות־הטבע", הבוטַניקה, הזואולוגיה, האנַטומיה או הפיזיולוגיה? הביולוגים היו משיבים, כי החזיונות היסודיים של החיים—ההזנה וההוצאה, הלידה והגידול, התאים, ההתגלות אל הסביבה והבחירה הטבעית — משותפים לבעלי־חיים ולצמחים; כי בנין הגוף ופעולותיו הם דברים הקשורים ביחד בקשר היותר צר; כי המושגים המדעיים לא יהיו שלמים כל זמן אשר לא ילמוד החוקר לדעת את חזיונות החיים בכללם. על החוקר מוטל, כמובן, לדעת את הבוטַניקה ואת הזואולוגיה; אבל עליו מוטל לרכוש לו ראשונה ידיעות הגונות בביולוגיה הכללית, במדע החזיונות היסודיים והכלליים של החיים. השקפת המחדשים נחלה, לאחרונה, את זר הנצחון, כי לה היה כח האמת והגיון הישר. הביולוגיה הכללית היתה לאחד ממדעי האוניברסיטה, והכל רואים בה עתה את בסים המדעים הפרטיים בדבר החיים.

שאלת הביולוגיה ושאלת הסוציולוגיה דומות זו לזו דמיון גמור והתשובה על שתיהן יכולה להיות רק אחת. אם נשאל מה

הוא הדבר־בחיי החברה, אשר עדיין לא נעשה לענין מחקרו של אחד המדעים האקונומיים, ההיסטוריים או המדיניים, או, יוכל היות, נהיה מוכרחים להשיב: מאומה; אבל מנקודת השקפתו של הסוציולוג לא זאת היא השאלה העיקרית. הֲשנה החברה עצם אחד שלם וחיי־החברה חיים תמידיים ובלתי נפסקים באמצע; היש בכלל חזיונות יסודיים מסוימים, סבות וחקים מסוימים המשותפים לכל מיני החברות בלי הבדל הזמן והמקום, אשר עליהם נשענים החזיונות החברתיים הספיציאלים ובהם הם מוצאים את פתרונם? אם נשיב על השאלה הזאת התשובה מחיבת או נהיה מוכרחים להודות בנחיצות החקירה בדבר החברה בכלל. להקור את שאלות האתנולוגיה, הכלכלה־המדינית, פילוסופית־ההיסטוריה או המדיניות אי אפשר לאיש אשר לא ידע את עיקרי הסוציולוגיה, כמו שאי אפשר למי שאין לו מושג מחוקי ההנועה של ניוטון להתעסק בחקרי האסטרונומיה. בירור הסגולות הכלליות של החזיונות החברתיים והחוקים הכלליים של ההשתלשלות החברתית קודם איפוא לכל מחקר סוציאלי פרטי ומשמש לו בתור בסיס.

אך אולי שכחנו לשים לב אל עוד דבר אחד אפשרי ורב־הערך: האם לא יוכל להיות, כי המדע הסוציאלי היסודי, בהסכימנו עליו בעיקר, אינו כלל מדע חדש, כי אם פשוט אחד המדעים הישנים, אשר אנחנו קוראים להם מדעים חברתיים ספיציאליים, למשל המדיניות או הכלכלה־המדינית?

המדע הסוציאלי היסודי, יהיה מה שיהיה, אי אפשר לו שיתבסס על הנחות מורכבות, על הנחות שאינן אלא מסקנות מהנחות יותר יסודיות ופשוטות. אם נמצא, כי הכלכלה־המדינית או המדיניות או איזה מדע ספיציאלי אחר ממדעי החברה מתבסס על הנחות כאלה, אז נוכח, כי המדעים החברתיים הספיציאליים בלי יוצא מן הכלל, רחוקים מהיות מדעים יסודיים במובן המבוקש. המדע הסוציאלי היסודי הוא המדע ע"ד החזיונות החברתיים היותר פשוטים או המניעים החברתים הראשונים.

והנה, בנוגע לבאור האוביקטיבי—אין למצוא לא בכלכלה־המדינית ולא בתורת המדיניות את מחקר החזיונות הסוציאליים

היסודיים. שני המדעים לוקחים בלי כל באורים את חזיון ההתחברות האנושית.

אמת הדבר, כי בספרים הגדולים בכלכלה־המדינית היו נמצאות חקירות פחות או יותר מפורטות בנוגע להחוק של מלטהוס ע"ד התרבות האוכלוסין ולההשערה ע"ד התמעטות ההכנסת מעבודת־האדמה, והספרים האלה היו איפוא מבארים במקצת את דבר ההשפעה המשותפת בין האדם והסביבה; אולם החקירות האלו אינן יכולות להחשב לחלק אורגני משיטת הכלכלה־המדינית. רוב הסופרים באו זה כבר לכלל דעה, כי החקירות האלו הן חומר מדעי פשוט, אשר רק הסוציולוגיה לבדה יכולה לשפוך עליו אור מדעי אמתי. אבל אם גם נניח, כי הן נכנסות בכלל הכלכלה־המדינית, הן לא יבארו לנו מה היא ההתחברות, ובאמת אפשר, שהאוכלוסין מתרבים עפ"י חוק ידוע וכי, הודות להבדלים בכמות ההכנסה מעבודת־האדמה, הנוספים מתפלגים במקומות שונים במדה בלתי־מתאימה באופן, שבמקום אחד רב מספר העם הרבה יתר מאשר במקום אחר; אבל מזה לא נראה עוד, כי בני־האדם מתחברים תמיד לחיות חיי החברה. הכלכלה המדינית מודה על חיי החברה, כי בכל חקירותיה האחרות—ע"ד חלוקת העבודה וההשתפות בעבודה, על דבר ההתאגדות האקונומית וההתחרות האקונומית, על דבר החליפים וההפלגות הרכוש— היא נשענת על מציאות סביבה סוציאלית. היחסים האקונומיים פועלים לטובה על התפתחות חיי החברה, אבל הם אינם הסבה הראשונה והיחידה של ההתפתחות החברתית. התהוותם היתה לדבר אפשרי רק אחרי אשר כבר התבצרו חיי החברה.

גם חוקרי המדיניות היו מחברים תמיד אל ספריהם הקדמות ארכות על דבר מוצא החברות האנושיות, אשר על פי הרוב אנחנו מוצאים בהן את השטה הפטריארכלית[1]) עם שנויים חשובים פחות או יותר. הפרופ. בורגס הראה ברור בספרו המצוין „תורת החיים המדיניים ומשפטי הממשלות" לא רק את ההבדל שבין הממשלה והמדינה, כי אם גם, בפעם הראשונה בתורת המדיניות,

---

[1]) עפ"י השיטה הזאת השתלשלה הממלכה משלטון האב. המתר.

את ההבדל שבין מדינה מסודרה למדינה בלתי־מסודרה. „חברה של אנשים, אשר יש להן שפה אחת משותפת, מושגים יסודיים על דבר הטוב והרע וארץ אחת, הנבדלת משאר הארצות ברוכסי הרים נבוהים, בימים ובנהרות רחבים או בהבדל האקלים, נקראת בשם חברה מדינית בלתי־מסודרה". „היא היא בסים המדינה המסודרת... היא היא ערש כל הסדרים המדיניים והמהפכות המדיניות". המדיניות צריכה, לפי דעת הפרופ. בורנם ורוב סופרי המדיניות של זמננו, להתעסק במחקר המדינה המסודרת ולהראות כיצד מביעה המדינה המסודרת את רצונה בפעולת אנשי הממשלה. המדינה הבלתי־מסודרת, או כאשר קראנו לה למעלה, החברה הטבעית, היא חזיון מרובה־צדדים, אשר גם הכלכלה־המדינית גם המדיניות יכולות להסתכל בו מצד זה או זה, אבל החקירה המפורטת בדבר מוצא החזיון הזה והתפתחותו נכנסת בכלל הסוציולוגיה.

בעברנו עתה אל הבאור הסוביקטיבי, או אל באור החזיונות הסוציאליים מצד המניעים החברתיים הפנימיים של האדם נראה, כי גם בנידון זה מתבססים המדעים הסוציאליים הפרטיים על הנחות מורכבות, אשר עוד בסקירה הראשונה ניכר, כי מוצאן מהנחות סוציולוגיות פשוטות.

נחל גם הפעם בכלכלה המדינית. סופרי הכלכלה־המדינית סגלו להם בעת האחרונה השקפה חדשה על יסודי התורה שלהם. השמות הפסיכולוגיים, אשר בימינו משתמשים בהם לפעמים קרובות מאד בחקירות הכלכליות־המדיניות, מעידים ברור על שנוי ההשקפה היסודית, התיצרות העושר החמרי אינה נוטלת יותר את המקום הראשי בהרצאת הענינים, כי הוברר, שכל הפרוצם של התיצרות העושר והתחלפותו מושפע בעיקרו מהבחירה האקונומית. המשאָלות, המאוים הם, כמובן, הכחות המניעים את כל העולם האקונומי. הפעולות האקונומיות של האדם, המסחר וחרשת המעשה מקבילים ומתאימים בכל תקופות התפתחותם עם כמות ואיכות המשאלות האנושיות המשתנות בלי הפסק.

אבל מאין יבואו המאוים בעצמם? מה הם התנאים הגורמים להתפתחותם התמידית והעושים את הצרכים הפשוטים ותגסים

של האדם הקדמון, המשותפים לו עם הבבואינים והגורוללות[1], לצרכי האדם המנומס עם הרגשותיו הצלולות וטעמו הדק? אלה הן שאלות מלאות ענין, אשר סופר הכלכלה־המדינית לא יתן עליהן כל תשובה. הוא לוקח את הצרכים האנושיים כמו שהוא מוצא אותם, ורק בשעה שהדבר דרוש לו לרגל החקירה בעניני האקונומיה אשר לפניו הוא מנסה לבאר את הפעולה אשר יפעלו החיים האקונומיים בעצמם על הצרכים. בכלל, הצרכים הם בעיניו החוליה הראשונה בשלשלת הארוכה של מסקנותיו המופשטות, ולא יותר.

והמדיניות? תורת המדיניות נשענת גם היא על עובדות ידועות מֵעובדות הטבע האנושי הפנימי. הכחות המניעים את העולם המדיני הם גם כן הצרכים האנושיים, אך לא הצרכים הפרטיים, החמריים על פי רוב, של כל יחיד ויחיד כאשר בעולם האקונומי, כי אם צרכי חברות שלמות, צרכי הכלל, הממלאים את לבותיהם של אלפים ואלפי־אלפים בני־אדם ומעוררים אותם לפעולות כלליות מוסכמות. אלה הם צרכי הרוח הסוציאלי, השואף אל הגשמת אידיאלים מעין העוז והכבוד, החופש והשלום הכלליים. בהתחזק הצרכים האלה ובהיותם לרצון כללי הם מביאים לידי יצירת השלטון העליון במדינה. המדיניות עסוקה במחקר הכחות העצומים האלה של הרוח הסוציאלי, במחקר תנאי פעולתם ואפניה. אבל היא אינה מתעסקת מכל וכל בשאלה ע"ד מוצא הכחות האלה, כמו שהכלכלה־המדינית אינה נוגעת בשאלה ע"ד מוצא הצרכים האינדיבידואליים. היא לוקחת את הטבע הלאומי ואת השלטון העליון מבלי עורר את השאלה על דבר מוצא העובדות האלה. היא מתחלת מן הנקודה אשר עליה עמד עוד אריסטו באמרו: האדם הוא בעל־חיים חברתי מטבעו.

יש עוד מחלקה של מדעים, אשר נושא חקירתם הוא הרוח האנושי הסוציאלי באיזה יחס פרטי אחד. יסוד המדעים האלה היא הפילולוגיה־המשוה, אשר רֶנַן קרא לה עוד בשנת 1848 בשם „מדע מדויק על דבר יצירות השכל האנושי". בכלל המדעים

---

[1] מיני קופים.

האלה נכנסות גם המיתולוגיה־המשוה, ההיסטוריה־המשוה של האמונות, ההיסטוריה־המשוה של האָמנות, לבד הפילולוגיה־המשוה. ההנחות היסודיות של כל המדעים האלה, כאשר בכלכלה־המדינית ובתורת המדיניות, הם צרכי האדם. המדעים האלה עסוקים אמנם במדה ידועה בשאלה על דבר מוצא העובדות, המשמשות להם בתור הנחות יסודיות, אבל חקירותיהם בנידון זה מצומצמות מאד ותלויות בנקודת־השקפה ספיציאלית. השאלה הגדולה על דבר הסבה הראשונה וההתפתחות של הצרכים בכלל נשארת כולה חוץ לתחומם.

ברור איפוא, כי אף אחד מהמדעים הסוציאליים הידועים אינו נוגע בשאלה על דבר מוצא המניעים הפנימיים, אשר אותם חושבים החוקרים הסוביקטיביים לעלת כל העלות בחיי החברה. עכ"ז אין המוצא הזה דבר העומד מעבר לגבול ההשגה של השכל האנושי. ההתאגדות, ההתקשרות, ההשתתפות־זאת היא הסבה, אשר עשתה את הגורוללה הטבעית ל„גורוללה טובה", כאשר יכנה רנן את האדם, אשר העלתה אותה בסולם ההשתלמות ממדרגה למדרגה עד אשר הצטדק בה המאמר הידוע של בַּקוּן: „בלב האדם מסתתרת נטיה חזקה לאהוב את האחרים. אם אין לו לאדם נפש קרובה אחת או נפשות קרובות אחדות, אשר להן יקדיש את כחות אהבתו הטבעית, אז הוא שופך בהכרח את המון רחמיו ואת חמלתו על קהל גדול, כאשר אנחנו רואים לפעמים קרובות מאד אצל הנזירים והמתבודדים". במלים אחרות, הפגיעה התמידית אשר היו בעלי הטבע הגס פוגעים כפעם בפעם זה בזה היא היא שבראה את הטבע הדק והנעלה. הרשמים, הנסיונות, ההרגשות והמחשבות, אשר נולדו במספר גדול בלב האדם הודות להתחברות הצרה של אגודות גדולות ורבות על שטחי האדמה הפוריה והמבורכה, בראו את השכל האנושי עם המון צרכיו ושאיפותיו. האמת הסוציולוגית הראשונה והיותר גדולה היא איפוא האמת הכלולה בפתגם הזה: הברזל לוטש את הברזל והאדם — את האדם.

אם כל הדברים האמורים למעלה מקבילים ומתאימים אל תביעות ההגיון הישר ואל העובדות שבמציאות, מן המוכרח הוא

לתורות, כי בין המדעים הסוציאליים הפרטיים אין אף אחד אשר נוכל לקרוא לו בשם מדע סוציאלי יסודי, אם נשקיף עליו מנקודת ההשקפה של הבאור האוביקטיבי ואם מנקודת ההשקפה של הבאור הסוביקטיבי.

המדע הסוציאלי היסודי האחד היא הסוציולוגיה. באחדות מטרתה ואמצעיה, אמצעי החקירה, היא נבדלת הבדל עיקרי מכל שאר המדעים הסוציאליים, אם גם יש לה עמהם נקודות־מגע רבות; חקירותיה הן יותר כלליות ויסודיות מחקירות המדעים הסוציאליים, הפרטיים, אם גם היא נכנסת בתחום כל אחד ואחד מהם; היא נבדלת מן הפסיכולוגיה, אם גם היא משתמשת לפעמים קרובות בהנחות פסיכולוגיות לצרכי הבאור היותר שלם של החזיונות הסוציאליים המורכבים; היא נשארת תמיד קשורה בקשר היותר צר עם כל המדעים האחרים אף כי יש לה תחום מיוחד מוגבל בדיוק. בחלוקת־העבודה המדעית לוקח לו הסוציולוג עבודה מיוחדה, מסוימה ושלמה, אבל תוצאות עבודתו לא תהינה גדולות אם לא יעבוד בעצה אחת ובלב אחד עם חבריו העסוקים במקצעות האחרים של עולם־המדע הגדול.

פרק שלישי.

השאלות הסוציולוגיות.

נשאר לנו לברר מה הן השאלות אשר בהן יתעסק החוקר אשר יסגל לו את השקפתנו על הסוציולוגיה. הסוציולוגיה תהיה רק שם ריק, שם של מדע בלי תוכן מדעי, אם לא תכלול מספר ידוע של עניני מחקר קשורים ביניהם על דרך ההגיון.

את כל השאלות הסוציולוגיות מחלקים אנחנו לשני חלקים גדולים. החלק הראשון מקיף את השאלות על דבר מבנה החברה והגדול החברתי, החלק השני — ע״ד ההתקדמות החברתית, החקים והסבות בחיי החברה. החלק הראשון מתחלק גם הוא לשני חלקים, לשתי קבוצות של שאלות. בכלל הקבוצה האחת

נכנסות השאלות ע"ד יסודות החברה והאורגניזציה שלה, בכלל הקבוצה השנית—השאלות ע"ד מוצא החברה וההתפתחותה עד לזמננו.

הקבוצה הראשונה, היא קבוצת השאלות ע"ד יסודות החברה והאורגניזציה החברתית, כוללת את כל השאלות על דבר הישוב הסוציאלי (סאציאלע בעפֿאָלקערונג; соціальное населеніе), היינו ע"ד: א) ההתלקטות הראשונה או האַגְרֶגַציה, ב) ההתאגדות וההשתתפות, ג) האפי של הישוב הסוציאלי, ד) ההפלגות הישוב למפלגות שונות;

עוד נכנסות לכלל הקבוצה הראשונה השאלות ע"ד ההכרה הסוציאלית או השכל הסוציאלי, כלומר ע"ד הזכרונות המשותפים, המושגים המשותפים, הצרכים המשותפים והשאיפות המשותפות. הסוציולוג לא יכנים את עצמו בפרטי המחקר של הארכיולוגיה, המיתולוגיה ותורת־האמונות, תורת המשפטים והמוסדים או שאר המדעים המכניסים תחת גדר חקירתם את יצירות השכל הסוציאלי. עליו להבין רק את התכנית הכללית, המוצא והפעולות של השכל בעצמו.

לאחרונה, השאלות ע"ד הבניה הסוציאלית. בכל הנסיונות לברא תורה סוציולוגית מדעית, אשר נעשו בשנים האחרונות, נטלו השאלות ע"ד הבניה הסוציאלית את המקום הראשי. להן הקדשו ביחוד ספרים גדולים רבים; ובכ"ז עוד נשאר לעשות הרבה לא רק בנוגע לפרטים כי אם גם בנוגע ליסודות הכלליים. סופרים אחדים מחזיקים בדעה, כי הבניה הסוציאלית היא ההתפלגות הטבעית אשר יתפלג הישוב הסוציאלי למשפחות, שבטים ולאומים. אחרים רואים במבטא הזה את האורגניזַציות המכוָנות הגדולות והקטנות, מעין האורגנזציה של המדינה, של הכנסיות הדתיות וכו'. שתי ההשקפות צודקות במדה שוה, אבל כל אחת מהן צרה ביותר. הבניה הסוציאלית מקפת גם את ההתפלגות הטבעית גם את האורגניזציה המכונת. אך מה הוא ההבדל בין זו ובין זו? כיצד הן מתיחסות זו לזו?

התשובה היא, כי השכל הסוציאלי, בהשפיעו על צורות ההתחברות הטבעית המכֻונת והמקרית של האינדיבידוים, מביא לעולם שתי צורות של התחברות, אשר אנחנו נקרא להן בשם ההרכבה הסוציאלית והבניה הסוציאלית.

ההרכבה הסוציאלית היא הצטרפות הרבה קבוצים חברתיים קטנים לקבוץ אחד גדול, אשר כל אחד ואחד מהקבוצים החברתיים הקטנים נשאר בו שלם ומתוקן בתור אורגניזם סוציאלי באופן שהוא יכול, בשעת הצורך, להתקים לבדו במשך זמן ידוע. המשפחה, השבט והלאום—אלה הם יסודות ההרכבה החברתית לפי סדר התפתחותה.

הבניה הסוציאלית היא התפרדות הקבוץ החברתי לאורגניזציות ולמחלקות התלויות זו בזו והקשורות ביניהן בקשר הצר של חלוקת־העבודה באופן, שאף אחת מהן אינה מוכשרה לעמוד איזה זמן ברשות עצמה. ההרכבה הסוציאלית דומה להצטרפות התאים הקטנים באורגניזמים החיים; הבניה הסוציאלית—להתפרדות האורגניזם לאברים ולמיני רקמה שונים.

התלקטות האינדיבידוים אחד אל אחד והתאגדותם בצורה היותר פשוטה היא המדרגה הראשונה בהתפתחות החזיונות החברתיים; התהוות השכל הסוציאלי היא המדרגה השנית. המדרגה השלישית היא ההצטרפות הסוציאלית, והמדרגה הרביעית היא ההתפרדות הסוציאלית.

עם ארבע מדרגות ההתפתחות הסוציאלית מקבילים ומתאימים ארבעה סוגים של שאלות סוציולוגיות, הנכנסים אל הקבוצה השניה, היא קבוצת השאלות ע"ד מוצא החברה והתפתחותה.

צורות רבות מצורות ההתאגדות, העזרה־המשותפת וחליפי־הענינים החברתיים מתהוות עוד בחברות בעלי־החיים. הודות לצורות ההשתתפות האלו מתפתחים החיים הבהמיים לטפוסיהם השונים. התקופה הראשונה הזאת של ההתפתחות החברתית היא התקופה הנקראת בשם התקופה הזואוגֶינית (המתחלת

בקרב בעלי־החיים), והסוציולוגיה העוסקת במחקר השאלות עיד התקופה הזאת נקראת הסוציולוגיה הזואוגינית.

התפתחות השכל הסוציאלי והתחלת מסרות חברתיות שונות הם הסימנים, שעל פיהם אנחנו מכירים את ראשית ההתפתחות האנושית. זאת היא התקופה האנתרופוגינית של ההתחברות, והסוצילוגיה המוקדשה לה היא הסוציולוגיה האנתרופוגינית.

השכל הסוציאלי, בהשפעותיו שהוא משפיע על הצורות הטבעיות של ההתחברות, יוצר את המשפחה, השבט, הלאום והעם. זאת היא התקופה האתְנוגינית של ההתפתחות החברתית, ואליה מקבילה הסוציולוגיה האתְנוגינית.

לאחרונה, התרַכבות השבטים והלאומים המיוחדים לעמים מדיניים גדולים ולממלכות, גורמת התפרדות עצומה בחיי־החברה, חלוקת־עבודה רחבה, השתמשות בלתי־מצויה במקורות העושר הטבעיים, התרַבות האוכלוסין בארץ במדה יוצאת מגדר הרגיל והתפתחות דימוקרַטית של השכל הסוציאלי. זאת היא התקופה הדימוגינית. זאת היא הסוציולוגיה הדימוגינית.

מבט שטחי אחד על הבניה הסוציאלית ועל הגדול הסוציאלי יוכיח לַחוקר הסוציולוג, כי החברה הולכת ומתפתחת באמת; אבל, המתקדמת החברה? ובאיזה מובן עלינו להבין את ההתקדמות הזאת, אם ישנה במציאות? מושג ההתקדמות הוא בכלל מושג בלתי ברור כל צרכו. מה היא, באמת, הוראת המלה „התקדמות“? ואם יש לה הוראה של טעם, מה הם החוקים והעובדות בחיי החברה המקבילים ומתאימים אליה? ואם יבוא הסוציולוג לידי הכרת העובדות והחוקים האלה עליו עוד לברר את טבע ההתקדמות, לנַסח את מושגה במבטאים היותר פשוטים ולבאר בכלל את המושג ככל האפשר.

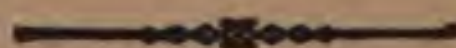
אלו הן השאלות הסוציולוגיות הראשונות, אשר עלינו להקור ולברר אותן היטב טרם נפנה אל השאלות השניות, המסובכות והכבדות הרבה יותר.

בראש השאלות השניות, או הנכנסות לכלל החלק השני מחלקי הסוציולוגיה, נמצאות השאלות הנבבדות ע״ד הפעולות המשותפות, אשר יפעלו הכחות החיצונים והמניעים הפנימים אלה על אלה בחיי החברה. אם תוכיח לנו החקירה בענין ההתפתחות החברתית, כי ההתקדמות היא דבר שבמציאות ולא פרי הדמיון בלבד, נהיה מוכרחים להודות, כי על ידה יבואו שנוים תמידים בתוקף המוחלט ובערך היחוסי של הגורם הפסיכולוגי, באופן שבמהלך החברה קדימה יעלה ערך הפעולות הנפשיות בחיי החברה יותר ויותר. על כן עלינו לשום לב ביחוד לענין ההתקדמות החברתית. בנוגע למבטא האחרון דרוש שנהיה זהירים מאד לבל נטעה להבין אותו במובן השנוים החיצונים, אשר יבואו בחיי החברה, אשר אותם יַחסנו אל השאלות הסוציולוגיות הראשונות, כי אם במובן הפרוצס הפנימי בעצמו אשר ממנו נובעים כל השנוים. בכדי לפתור את השאלות על דבר הפרוצס החברתי הפנימי דרוש לחקור את הפעולות המשותפות, אשר יפעלו הכחות הטבעיים החיצונים והמניעים הפסיכולוגיים הפנימיים אלה על אלה, את מהות ההתאגדות המכֻוֶנת וצורותיה השונות, את השפעת ההתאגדות המכֻוֶנת על האופי ועל החיים החברתיים.

פה נמצא את הסוציולוג עומד לפני השאלה על דבר החוקים והסבות בחיי החברה. על השאלה, אשר הטילה מחלוקת יוצאת מגדר הרגיל בעולם החקירה המדעית, לאמר: אם יסורו החזיונות הסוציאליים למשמעת חקים משותפים לכל חזיונות הטבע או העולם, אי אפשר לעבור בשתיקה; אבל אין להשיב עליה רק מצד אפשרות חקים בחיי ההכרה האנושית בלבד. בכדי להשיב על השאלה הזאת דרוש להוכיח, כי חיי החברה יסורו בפועל למשמעת חוקים מסוימים ולהראות את פעולות החוקים האלה. דרוש לחקוק את חק הבחירות הסוציאליות, אשר אותו אנחנו חושבים לענין עיקרי מעניני הסוציולוגיה, וגם את חוק מלחמת־הקיום הסוציאלית. אחרי תום המלאכה הזאת ישים הסוציולוג את לבו אל השאלות על דבר הסבות. בהיות הרצון האנושי אחת הסבות המסבבות שנויים בחיי החברה, צריך הסוציולוג לברר לעצמו אם יחשוב את הרצון לסבה מקורית ופועלת ברשות *עצמת*

או לסבה שניית ומושפעה מאיזו סבה אחרת; ועוד יותר, עליו לברר לעצמו, אם לא הטבע החיצוני הוא הסבה המקורית האחת והיחידה, הפועלת בחיי החברה.

רק אחרי אשר יתבררו ויתלבנו כל הדברים האלה יהיה הסוציולוג רשאי לעורר את השאלות האחרונות של התיאוריה, אשר לפעמים קרובות היו הסופרים מעוררים אותן בראש הרצאת הענינים. מה היא החברה: אורגניזם — או יותר מזה? חזיון טבעי בעיקרה או מורכב מיחסים נפשיים? היש לחברה איזו תעודה, איזו מטרה, היש לה איזה קץ? התשובה הנכונה על השאלות האלו והדומות להן תתן לנו את מושגה האמתי של החברה וגם את האידיאל הסוציאלי הנכון.

ספר שני.

היסודות החברתיים וצירופיהם.

פרק ראשון.

הישוב החברתי.

כל היסודות החברתיים נכללים בבסיס הטבעי של החברה,— הוא הישוב החברתי. על כן נחוץ, בכדי לתת ציור שלם מחיי החברה, להחל במחקר הישוב (בעפֶֿאֶלקערונג, населеніе), תחלה מצד חיצוניותו או מראהו הטבעי, אחרי כן מצד פעולתו המכֻוֶנת ואפיו המוסרי.

ההתלקטות או ההתקבצות של אינדיבידומים מיוחדים להיות לאגודות ולקבוצים חברתיים קטנים וגדולים תמשוך אליה את עינינו בראשונה, בגשתנו לחקור את הישוב מפאת מראהו הטבעי. ישיבת החיות ובני־האדם על פני האדמה אינה ישיבה של אינדיבידומים בודדים המפוזרים ומפורדים איש איש לבדו. מלבד מעטים יוצאים מן הכלל, יושבים בעלי־החיים ובני־האדם אגודות אגודות, אשר מדת התלכדותן אינה שוה במקומות שונים. התלכדות במדה ידועה היא תנאי הכרחי להתפתחות החברה; אבל חליפי הענינים, העזרה המשותפת וההתאגדות הם דברים אפשריים רק במקום שיש קירוב־מקום ומגע־ומשא במדה ידועה.

המושג על אֹדות הטבע כעל אֹדות חיה „בעלת צפרנים ושִנַים אדומות מדם" יש לו ערך גדול אצל המוסרים והמדינים, אך, לדאבון לבבנו, אין האדונים האלה יודעים כלל את הטבע. עולם של יצורים המפחדים כל היום איש מפני רעהו ושוטמים

איש את רעהו, המתנפלים זה על זה כל הימים לרמוס ולהרוג, לקרוע ולבלוע, עולם כזה לא היה מעולם. מקומו יכירנו רק בין ההמצאות ההשעריות, אשר ימציא „השכל הנקי" חדשות לבקרים.

בעולם המציאות, אשר בו אנו יכולים להסתכל בכל עת ובכל שעה, רואים אנחנו אצל בעלי־החיים בכלל נטיה חזקה לחיי חברה. בדד יחיו רק מעט מאד מכל מיני היונקים והעופות הידועים לנו. אפילו הרבה מבעלי־השררה היותר נמוכים הם בעלי־חיים חברתיים וגם הרוב הגדול מבעלי־החיים מחוסרי־השררה חי כל ימיו בתנאי החברה.

חברות היונקים, אשר עוד עתה, אחרי הרבה מאות שנים של ציביליזציה משתמשת באבק־שרפה, אנו יכולים להתבונן אליהם, הן, לפי מבטאו של קרפוטקין [1]), רק פליטים ושרידים דלים מהקבוצים החברתיים הגדולים, אשר היו לפנים אצלם. ביערים האיתנים, המשתרעים מעבר להרי האַלליגַנים היו עוד לפני ימי דור אחד חברות גדולות של בעלי־חיים, אשר עתה קשה לנו אפילו לציר אותן בדמיוננו. הציָדים הראשונים היו מוצאים שם מסלות רחבות וארוכות, אשר סוללו הביזונים (מין חיה) במשך דורות אין מספר. על יד מעינות המים המלוחים היו רואים לפעמים אדמה נדרסה בפרסות עדרי ביזונים, אילות, צביות וזאבים „עד שאי־אפשר היה למצוא על פני האדמה מעט עשב בכדי להאכיל כבשה אחת; ועקבות החיות הפראיות על האדמה היו כאותם הדרכים הרחבים והסלולים, אשר אנחנו רואים סביב לערים" [2]), הם ראו סנאים שחורים ולבנים מתאספים לעדרים גדולים עד מאד בכדי לעבור בכנופיה אחת איזה הר או נהר; להקות יונים כבדות כעננים „אשר כסו את עין השמש ואשר ברדתן לנוח על העצים, היו הענפים נשברים תחת כובד משאן, עד שנראו העצים כאילו עבר עליהם סער חזק" [3]). גם ארץ

---

[1]) Mutual Aid Among Animals, במאסף Nineteenth Century, כרך XXVII ספטמ. ונובמ. שנת 1890, עמוד 702.

[2]) The Winning of the West. Roosewelt, כרך 1 עמוד 156.

[3]) שם, עמוד 123

סביריה היתה מלאה, בעת אשר התאזרחו בה הרוסים, עדרי חיות מכל המינים באופן שכיבושה לא היה אלא „טיול של צַיָּדים, אשר נמשך שתי מאות שנים" [1]).

ואפילו בימינו, אחרי כל ההרג והאבדן הנורא של מאות השנים האחרונות, עוד יש לפגוש בערבות אַסיה התיכונה עדרים גדולים של סוסים, חמורים וגמלים פראים. ערבות אירופה ונָפוֹת הָאַלְפִּים אשר בתוכה עודן גם עתה, כבָּרות ההרים של התבל־החדשה", מקומות מרעה לעדרי אילות, צביות, דישונים, עזים וכבשים טבעים, במישורי כל חלקי־האדמה הגדולים יש עוד כיום הזה מושבים גדולים של עכברים, מרמיטות וחיות אחרות מֵהַמְכַרְסְמוֹת; גם מושבות הביברים לא חלפו עוד כליל מעל פני האדמה. היערים אשר במרחבי אסיה ואפריקה התחתונים מגדלים עוד היום עדרים רבים ועצומים של שנהבים, קרנפים, וחברות אין מספר של קופים. האילים הצפוניים מתאספים עוד גם עתה לעדרים גדולים, ובקצה ארצות הצפון עוד יחיו עדרי פרים מוסקייט ושועלי־ציר רבים מאד. חופי האוקינוס הומים גם עתה משאון עדרי כלבי־הים, ומימיו מלאים עוד המוני תנינים ממינים שונים. אחרי כל אלה אין אפוא להתפלא לשמע קריאת קרַפוטקין: „מה דל מספר החיות הטורפות לעומת המון החיות החברתיות!"

וכן גם בנוגע לבני־האדם. הם לא יחיו בדד לעולם, בין במצבם הטבעי ובין בזה שלמעלה הימנו, אם אך תנאי־חייהם הנם מתוקנים. גדודי השחורים הנודדים אשר באוסטרליה, הבושמינים אשר באפריקה, יושבי אדמת־האש בקצה אמיריקה הדרומית והאסקימוסים בקצה גרינלנדיה הצפונית הם גדודים קטנים ובלתי קבועים כלל, אבל כל אחד מהם הוא קבוץ חברתי במובן האמתי של המלה, קבוץ של משפחות אחדות. ובאמת, חיי בודדים בלי סכנה ובלי יגיעה יתירה הם דבר אפשרי רק במקום שכבר הכתה בו הציבילזציה שרשים עמוקים, וגם במקומות ההם הבדידות היא, כמובן, יותר למראית עין מאשר בעצם

1) Krapotkin, loc. cit. עמוד 702.

הדבר, כי מה היא הבדידות במקום שיש דרכים מתוקנים וכל מיני האמצעים של המגע־והמשא? אבל גם ההתבודדות „למראית־עין“ או החלקית הזאת היא פרי תנאים יוצאים מגדר הרגיל, והזיונה נעשה יקר יותר ויותר. סוכת האכר־החלוץ בשדה השומן היא דבר שעבר כמעט מן העולם. הבית, אשר לא יתחשב על איזה קהל או גליל הוא חזיון יוצא מגדר הרגיל. חיי הבודדים היו נהוגים ביחוד בארצות־הברית, אבל גם פה הם עוברים מן העולם במהירות נפלאה. כמעט שליש העם יושב כבר בערים אשר כל אחת מהן יש לה 8000 נפש אדם ויותר; בגליל האטלנטי הצפוני יושב כבר חצי העם בערים, כאשר נראה עפ"י רשימת האזרחים האחרונה. עפ"י הרשימה משנת 1890 נמצאו בארצות־הברית כ"ד ערים, כל אחת בת מאת אלף ועוד נפש אדם; בצ"ו ערים היו מכ"ה עד מאת אלף נפש בכל אחת; בשכ"ד ערים מהם — משמונה עד כ"ה אלף; באלף ושבעים וארבע עירות וכפרים—מאלפים וחמש מאות עד שמונת אלפים איש ובאלפים ומאה ותשעים ושלשה כפרים היו מאלף עד אלפים וחמש מאות נפש אדם בכל אחד [1]).

גודל הקבוץ החברתי ואופני התישבותו תלוים אצל כל מיני בעלי־החיים ועל כל מדרגות ההתפתחות, בתנאי־טבע חיצונים. גם בשעה שבני־האדם מתאגדים איש עם רעהו תחת השפעת נטיה פנימית אחת או אמונות שוות, תלויה הצלחת האגודה בטבע הסביבה. מקורות הכלכלה הם התנאי העיקרי. בעלי־החיים ובני־האדם מתחברים איש אל רעהו לדור בכפיפה אחת רק במקומות שמזונות טבעיים רבים מוכנים וערוכים לפניהם או שאפשר, למצער, להשיגם שם בטח ועל נקלה. אבל גם התנאים החיצונים האחרים, מעין האקלים והמצב הגיאוגרפי, מראה־האדמה וגובה־המקום, יכולים לפעול פעולה נמרצה על ההתאגדות, בעשותם את החיים קלים ונעימים במקום אחד וקשים או גם בלתי־אפשרים במקום אחר.

גדודי הארבה הם הדוגמה היותר טובה, אשר על פיה יכולים

[1]) Compendium of the Eleventh Census, חלק א'.

אנחנו לראות את היחס והקשר של הקבוץ החברתי והמזונות הטבעיים המזומנים. חיות־ים ידועות מתאספות מזמן לזמן לעדרים גדולים עד מאד תחת השפעת החום, מגמת הזרם או הצדה. הצפרים מתקבצות המונים המונים במקומות שיש נמצאים המזונות החביבים להם או בקרבת מעינות טובים או במקומות המוכשרים ביותר למבנה הקנים. ההתקבצות הזאת אינה שוה בכל המקומות, כי לא כל המקומות טובים במדה שוה למושב הצפרים מכל המינים. צמרות האילנות הגבוהים מתכסות בקני עורבים; ענפי האילנות—בקני צפרים קטנות שונות; גגי הבתים והגרנות נותנים מקלט לאלפי אלפים של סיסים (שוואַלבען, ласточки), ובחורבות המגדלים הישנים יסתתרו אלפי צפרי־לילה. הזאבים והכלבים הטבעיים מתאספים גדודים גדודים לצאת יחדו אל הציד. הסנאים בונים להם אמנם כל אחד לבדו את קנו, אבל „יושבי הקנים המיוחדים באים במגע־ובמשא תמידי איש עם רעהו ומתאספים בשעת הצורך לעדרים גדולים לנסוע יחדיו לתור להם מקומות חדשים למושבם״. הסנאים השחורים, אשר במערב אמריקה מתקבצים עדרים, בעת אשר יסתתמו מקורות הפרנסה במקומות מושבותיהם, ונוסעים בחברה גדולה אחת דרומה מחבלים על דרכם יערות, שדות, פרדסים וגנים, בעוד שהשועלים, החולים־הטבעיים וצפרי־הלילה נמשכים חבורות חבורות אחריהם וטורפים כפעם בפעם את הנחשלים בהם. הסוסים חיים על פי הרוב בעדרים גדולים, אשר כל אחד מהם מחובר ממספר ידוע של סוסות תחת הנהגת סוס אחד. בשנת בצורת, עת יחרב וייבש העשב אשר על פני מִרְעָם, הם מתאספים גדודים גדודים, העולים לפעמים עד עשרת אלפים כל אחד, ועוברים אל מִרְעֶה אחר[1].

מעוט המזונות מכריח את הבושמינים להתפרד לאגודות קטנות. הסבה הזאת עצמה פועלת גם: על מספר גדודי „השחורים״, הנוסעים ממקום למקום בערבות אוסטרליה לבקש להם שרשים, תולעים ושרצים למאכל; על מספר גדודי ההודים, יושבי הרי־הצורים המכלכלים את נפשם בגרגרי אלונים, בזרעונים שונים,

[1]) Krapotkin, loc. cit. עמודי 700 – 706.

בפגרי הנחשים והעקרבים; על מספר גדודי אדמה־האש התועים כל הימים על פני חופי הים לבקש להם שבלולים למאכל „עד כי היו קליפות הקונכא, אשר נצברו פה במשך דורות רבים יחד עם עצמות דגים ושאר שיורי סעודות לגבעות גדולות המשתרעות לאורך החוף על שטח גדול והעולות על גובה מי הים בגברם. על פי הדגמאות האלו אפשר היה להחליט, למראית עין, כי מקורות הכלכלה הנם במקרים כאלה יותר תנאים המועילים להתפזרות מאשר להתאגדות; אולם החלטה כזאת לא היתה צודקת[1]. מספר האינדיבידומים הנכנסים בכלל חברה אחת מקביל ומתאים עם כמות המזונות אשר במקום מושב החברה. הגדגדניות, האגוזים, הרמשים והדגים וכאלה נמצאים, לפי הרגיל, בכמות מספקת די והותר לשנים או שלשה אנשים, אבל בלתי־מספקת כלל לקבוץ שלם. כשאחד או שנים או גם משפחה שלמה של אינדיבידומים מגלים איזה מקום המשפיע את אחד ממקורות הכלכלה הללו ינהרו אל המקום ההוא גם האחרים, ומספר האינדיבידומים המתאגדים לאגודה אחת במקרים כאלה צריך להקביל ואמנם מקביל הוא, אם התנאים אינם יוצאים מגדר הרגיל, אל כמות המזונות שהמקום משפיע. את ההקבלה הזאת אנחנו מכירים בבהירות יתירה בבוא שנויים פתאומים ונכבדים במקורות המזון. מספר המשפחות היושבות בכפרי האיגנואיטים עולה או יורד בכל פעם אשר ירבה ואשר ימעט מספר סוסי־הים, באופן שלפעמים הומים הכפרים מאלפי אנשים ונשים וילדים ולפעמים הם ריקים מאדם. באוסטרליה, בעת אשר יקיא הים אל היבשה פגר אחד התנינים, משיאים משאות על ראשי ההרים ומכל עברים מתאספים המוני פראים להשתשע יחדיו במשך ימים אחדים[2].

החברות המרובות באוכלוסין, אשר השתלמות היחסים הסוציאליים הגיעה אצלן למדרגה גבוהה בערך נמצאות כלן בחלקי

1) Taylor, Antropology, עמ' 207.

2) Grey, Northwest and Western Australia, חלק שני, עמ' 273—276.

האדמה המבורכים והפוריים ביותר. המשפט הזה מתאַמת ע"י סקירה אחת על התפלגות העמים הישנים והחדשים לארצותיהם ולמקומות מושבותיהם. השבטים הגדולים באמיריקה ישבו בארצות שמנות וברוכות בכל טוב. שבטי האִירוֹקֵיזים החזיקו בכברת ארץ גדולה, אשר פוריותה הגיאוגרפית היתה יחידה בטינה. שבטי האלגונקבינים, אשר יחסיהם החברתיים התרחבו והתפשטו מנהר לַוֹרֶנְטִיוס־הק. בצפון ובמזרח עד וִירְגִינְיָה בדרום וארצות הדַקוטים במערב, חיו גם הם בתנאים היותר מוצלחים. גם שבטי אוּגָיָה ומיסיסיפי, האצטיקים בארץ מֶקסיקה, הזונים במערבית־דרומית, המָאיים בְּיוּקָטָן והאִינקים בארץ פֵּירו מאַמתים את משפטנו. לעומת אלה, שבטי השושונים והשבטים הרבים במספר אשר מעבר להרי סִיאֶרָרָה, אשר ישבו בארצות חרבות ושוממות, לא נתרבו באוכלוסין ונשארו עד היום הזה בתחתית המדרגות של הקולטורה. דוגמאות כאלו אפשר למצוא לרוב בקרב עמי אפריקה, אסיה ואוסטרליה. רק הארצות הפוריות, המכשרות לחליפה־ענינים חברתית היו הסבה ליצירת הקבוצים החברתיים, אשר מהם נתפתחו במשך הימים העמים הגדולים הידועים לנו.

יחס הקבוץ החברתי אל מקום מושבו ניכר בבהירות יתירה מתוך התפלגות העמים המנומסים והמנומסים־למחצה לארצותיהם ולמקומות מושבותיהם. הקבוץ הגדול הראשון התהוה אצל בני־האדם, בלי ספק, באותה ארמת־השפלה הטובה אשר שבע־מאות מיל ארכה ושבעה מיל רחבה ואשר בה שוטפים מקדם קדמתה מימי הנילוס, היוצאים בכל שנה ושנה מגדותיהם ועוזבים על פני האדמה את הטיט השחור השמן אשר יביאו מהרי אביסיניה. בקעת נהר פרת, אשר במשך אלפי שנים לא היתה נופלת בישובה מבקעת הנילוס היתה גם היא מבורכה מהטבע בכל טוב. בימינו מצטינות ביחוד ברִבוי אוכלוסין בקעות הנהרות גַנגים, פּדהום והיין[1]). מה רב ההבדל בין טבע המקומות האלה וטבע מדבר החול הגדול סַחָרָה אשר באפריקה, אשר מעולם לא יכול האדם להתאחז בו, למרות מה שנתהוו ישובים גדולים סביב לכל שטח

---

[1]) ראה Gerland, Atlas der Völkerkünde, מפה ב'.

המדבר עוד בראשית ימי ההיסטוריה; או המדבר באסיה הפנימית, מקלט שבטי הרועים הנודדים, אשר מעברו מזה אלפי־אלפים עובדי־האדמה ההודיים והכיניים ומעברו מזה אלפי־אלפים החרָשים ועובדי־האדמה האירופים; או מדבר אוסטרליה המערבית „הארץ הרחבה והטבעית אשר עד עולם לא יתאחז בה העם העז היושב על גבולותיה במזרח ובדרום" 1). וחזיונות כאלה אנו רואים למדי גם בשעת תנועת ההתישבות באמיריקה הצפונית. הקבוצים אשר שמו את פניהם מערבה ויעתיקו את מרכז הישוב של המדינות־הנאחדות ממזרח בַּלְטִימוֹרָה בשנת 1790 אל המרכז, אשר בין צינצינטי ובין אִינְדִיאַנוֹפּוֹלִים בשנת 1890 התאחזו בארץ מבלי כל סדר; כי תנאי מקומות ידועים הכריחום לזה.

מפאת האקלים מסוגלים כמעט כל חלקי האדמה האמיריקנית לישוב האדם, אבל לא בכל מקום יכול שם האדם להתקים. צפונה מן הקו העובר דרך הקצה המזרחי־הדרומי של לַבְּרַדוֹר כמעט עד ראש האגם־העליון ומשם עד הקצה הדרומי של אגם אַטַבַּסְקָה ועד אשרות נהר פְּרַיְיר משתרעת ארץ אשר הקיץ בה טוב ונעים וגם החרף בה אינו קשה כל כך; היערות המכסים אותה הם יערות־עולם מלאים כל חיה, מן הפרים־המוסקיים ועד האילים־הצפוניים, ארץ נהרות ואגמים, ארץ מלאה כל חמדה וכל טוב, אבל בלתי מסוגלה לחרישה ולזריעה. היא תשאר כל הימים „ארץ שוממה, אשר לא יבוא אליה האדם המנומס לבנות בה את ביתו, ואולי תהיה לארץ מפלט להחודים מושבי הארצות הסמוכות אשר יבואו אליה בזמן מן הזמנים להמלט מפני האירופיים" 2). לא רחוק מן הארץ הזאת, דרומה־מערבה, משתרעת אדמה חרבה ושוממה, הוא המדבר הרביעי ממדברי העולם הגדולים. היא משתערת במערב מהמירידִיאַן המאה עד גבהי החופים של האוקינוס־הַשָּׁלֵו ונמשכת מגבולות קַנָדָה, במקום אשר רחבה מגיע בס"ה אלף מילים, עד מֶקְסִיקָה במקום שרחבה הולך ונצער ומגיע עד לשלש או ארבע מאות מיל. אפשר שההשקאת

1) „The united States of Amer.", Schaler.

2) Schaler, כרך א' עמ' 11 – 12.

המלאכותית תעשה עוד את הארץ הזאת מסוגלה לישוב גדול, אבל לעת עתה לא יגיע מספר היושבים בה ליותר משני אנשים לכל פרסא מרובעה.

ההפך הגמור מן הארץ הזאת היא הארץ המשתרעת למזרח מקו־האורך המאה. הגשמים היורדים פה מרובים אפילו מעט יותר מן המדה ופרי האדמה רב וטוב במדרגה שאין דוגמתה בשום מקום בעולם מלבד המקומות אשר על יד קו־המשוה. בשום מקום בעולם לא ישמרו חזיונות הטבע — הקיץ והחורף, האביב והסתיו, הגשם והרוח, החום והקרח — כל כך את סדרם ואת משטרם, ובשום מקום בעולם אין חליפות ותמורות כל כך טובות במראה ה:רמה החיצוני [1]. בארץ הזאת התרבה מספר האוכלוסין ויעלה במשך מאת־השנים האחרונה, משנת 1790 עד שנת 1890, מן 3.929.214 נפש אדם עד 59.594.637 נ"א.

בארץ הזאת עצמה יש הבדלים רבים בטבע האקלים והאדמה, ולפי ההבדלים האלה התפלג גם הישוב במדה לא שוה במקומות שונים. בשנת 1890, למשל, היה מספר היושבים על שפת הים ובמחוזות הסמוכים לה, אשר שם נמצאים אגמי רפש ובצות לרוב, 21,5 איש לפרסא מרובעת; באדמת השפלה על יד הים האטלַנטי — 71,4 לפרסא מרובעת; במחוזות פיעמונט — 69,5 לפרסא מרובעת; במחוז אנגליה החדשה — 40,7 לפ"מ; במחוזות האגמים הפנימיים—25,1 לפ"מ [2]. ההבדלים בגובה־המקום ובמדת החום השפיעו גם הם על התפלגות הישוב.

הישוב והסביבה החיצונית פועלים בלי הפסק זע"ז. הישוב האנושי לוקח את העושר הטבעי של הסביבה והופך אותו בקרב האינדיבידומים המיוחדים לכח של חיים, לכח של פעולה, אשר עליו יתבססו חיי החברה. התפתחות כח־הפעולה הוא דבר התלוי עד מדרגה ידועה בסגולות הגופניות והרוחניות של הישוב, אבל

[1] שם, עמוד 18.

[2] Compendium of the Elevent Census, חלק א׳, עמוד ס"א.

בעיקרה היא תלויה בתנאי החיים המקיפים את הישוב, כאשר עינינו רואות ממה שבני גזע אחד, אשר מעצמו מובן, כי הם מצטינים בסגולות גופניות ורוחנית דומות בכלל, לא יצליחו במדה אחת בחלקי אדמה שונים. הגורמנים, למשל, יסדו באירופה את ממלכות סקנדינביה, צרפת ואנגליה, והגיעו לידי השתלמות גבוהה בחומר וברוח גם בארצות־הברית; אבל באיסלנדיה קשה להם לעמוד בקשרי המלחמה עם האקלים הרע העומד תמיד לשטן על דרכם בכל מעשה אשר יעשו. אויר יבש, סדרים נכונים בחליפות החום והקור, הבדלים בגובה־המקומות, המעוררים את אנשי הישוב לעבור ממקום למקום, מהבקעה אל ההר ומהחופים אל תוך הארץ פנימה, אלה הם התנאים המועילים ביחוד להתפתחות כח־הפעולה בלב אנשי הישוב. הארצות הצפוניות המלאות חליפות ותמורות במראה פני אדמתן נושאות עליהן, אף כי פוריותן אינה רבה בערך, ישובים גדולים זריזים ומצליחים במלחמת החיים.

חפוש המזונות והכנתם נוטלים חלק גדול מכח־הפעולה של החברה. התקדמות הקבוץ החברתי תלויה בכמות הכח הנ״אר לפליטה מהספקת הצורך החמרי הראשון של החיים.

את המנה הראשונה ממותר כח־הפעולה שלו מוציא הקבוץ על התרַבות אוכלוסיו במספר. מספר הילדים הנולדים במשך זמן ידוע העודף על מספר המתים במשך אותו הזמן בעצמו יהיה בידינו לקנה־מדה למוד בו את מדת כח־החיים של החברה. כל ישוב המתרבה באוכלסין ע״י הלידות נמצא במצב ההתפתחות וההתקדמות, כי מלחמת־החיים נעשית אצלו יותר כבדה והבחירה הטבעית מוצאת לה כר יותר רחב לפעולותיה. היוצא מזה, כי הישובים המתרבים באוכלוסין כחם הולך הלוך וגדול, הודות גם להשתלמות הכחות של כל יחיד ויחיד בחברה ע״י הבחירה הטבעית וגם להתרַבות מספר אנשי־החברה פשוט. ומזה תתקבל אצלנו המסקנה, כי הישובים המתרבים במספר האוכלוסין מנַצחים, לפי הרגיל, במלחמת־החיים ואלה אשר לא יתרבו במספר האוכלוסין נצמתים ועוברים לאט, לאט מן העולם. הרי איפוא, כי רוב הישובים או החברות, אשר בכל דור ודור, הנם מתרבים במספר אוכלוסיהם. בהמשך הרבה דורות היו הישובים האירופיים מתרבים באוכלוסין

משנה לשנה, ורק פרטים מעטים היו יוצאים מן הכלל הזה, והאחד מהם בימינו הוא עם צרפת, אשר מספר בניו אינו עולה ואינו יורד זה כמה שנים.

בין התוצאות השונות היוצאות מהתרבות הישוב במספר האוכלוסין יש רק אַחת, המעניינת את הסוציולוג באופן בלתי־אמצעי, והיא יצירת אגודות חדשות מיוחדות במינן, אשר אנחנו יכולים לקרוא להן בשם אגודות גיניטיות (מתבססות על קרבת הדם). האגודות האלה הן קבוצים של קרובי דם, הדרים בכפיפה אחת כל הימים. על המדרגות היותר שפלות ממדרגות ההתפתחות אין האגודה הגיניטית נבדלת במאומה מהמשפחה הטבעית המחוברת מהאיש ואשתו ומדור־הבנים הראשון. על מדרגה יותר גבוהה היא מקפת את צאצאי הזוג האחד משני דורות ויותר. על המדרגה הגבוהה ביותר היא מתרחבת ומתפשטת על משפחות רבות, אשר בימים מקדם אפשר שהיו קשורות בקשר משפחה אחת ואפשר שלא היו קשורות, אבל בזמנים מאוחרים נתקשרו זו עם זו ע״י נשואי תערובות.

מושבות הנמלים, נחילי הדבורים והגזאות [1]) הם אגודות גיניטיות פשוטות. לדאבון לבבנו איננו יכולים לדעת כמה מן ההתאגדות הגניטית יש בעדרי הדגים, בלהקות הצפרים ובעדרי בעלי־החיים היונקים. אולם אין כל ספק, כי במדרגה ידועה הנן שיכות לְאגודות הגיניטיות.

שבטי בני־האדם הם הדוגמאות היותר מְשֻׁלָּמות של ההתאגדות הגיניטית. כל סדרי חייהם החברתיים מתבססים על יחוסי הַקִּרְבָה.

כל לאום ולאום בארצות הקולטורה, ובקרב הלאומים כל קהלה עירונית וכל כפר, הם במדה גדולה אגודות גיניטיות. יושבי אנגליה, אירלנדיה, הונגריה הם אגודות גיניטיות במובן הרחב של המלה כלומר, בה במדה שבעורקי הראשונים נוזל דם אנגליה, בשניים — דם אירלנדיה ובאחרונים — דמי המַּדְיָרים [2]).

---

[1]) גַּזָּא (בכורות ז׳) ווּעספּע, Oca.

[2]) „Natural Herischipior, all the World Akin“, Kendall, The Nineteenth Century, כרך כ״ח, אוקט. שנת 1885.

החברות היושבות מפני איזו סבה לבדד מתקרבות עפ"י הכרח טבעי אל הטיפוס הניניטי יותר ויותר. למשל, מושבות השוידים בארץ מֵין (בארצות־הברית), כפרי הקְוַקֶרִים בפֵּינסִילְוַנְיָה, מושבות האַרְקָדִיים בלואיזיאנה, כפרים רבים מכפרי המורמונים באוטהא, ומושבות הצרפתים בארץ קְוִיבֵּיק.

את המנה השנית ממותר כח־הפעולה שלו מוציא הקבוץ החברתי על האמיגרַציה (היציאה ממקומות־המושב למקומות חדשים). כח־החיים המביא לידי התרבות הישוב באוכלוסין על ידי הלידות מביא גם לידי התמעטות הישוב על ידי יציאת אנשים יחידים ואגודות של אנשים מתוך גבולי הישוב לארצות רחוקות. ההתפרדות הזאת, אשר יתפרדו חלקים קטנים מגוף הישוב להיות לגופים מיוחדים ועומדים ברשות עצמם היא תוצאה ישרה מהתרבות כח־החיים של הישוב, והדבר דומה להתפרדות הילד מעל גופה של האם. אצל בעלי־החיים ואצל בני־האדם הטבעיים נהוגה רק היציאה באגודות. עדרי בעלי־החיים ולהקות הצפרים, בשעה שירבה מספר האינדיבידומים בקרבם יותר מכפי אשר יוכל המקום לשאת, שולחים מקרבם אגודות קטנות למקומות רחוקים. אצל הגזעים היותר שפלים מגזעי בני־האדם—הַוֵּידַהִים, הבושמינים, הפידשיים, האיננואיטים — מתפרדות משפחות שלמות בנקל מעל המחנה האחד ומתחברות אל השני, או עושות להן מחנה בפני עצמן. פרידת לוט עם מקנהו ורועיו מעל אברהם, אשר התורה מספרת לנו על אדותיו, היא עובדה אחת מאלפי העובדות המצויות אצל השבטים הפַּטְרִיאַרכלים בכל הארצות. יציאת אנשים יחידים נהוגה, לָרֹב, רק אצל העַמים המנומסים. 32,7% ממספר האנשים הנוספים בכל שנה ושנה, הודות להלידות החדשות, על הישוב הבריטי יוצאים לארצות אחרות. המספרים לשאר הארצות הם: מגרמניה — 20,1; איטליה — 22; שויציה — 50; נורויגיה — 55,4; שויץ — 34,1; דניה — 22,2; צרפת — 5,1.

האישים והאגודות, אשר נתפרדו מעל הקבוץ החברתי הגדול, בהסתגלם אל מקומות מושבותיהם החדשים, רוכשים להם

תכונות גופניות ורוחניות חדשות על ידי הבחירה הטבעית. בהשארם זמן רב בתנאי־החיים החדשים הם נעשים למינים חדשים, הנבדלים הבדל עיקרי ויסודי מהמינים המקוריים. החכמים והמומחים יודעים להכיר על נקלה את ההבדלים המיוחדים אשר לבעלי־החיים היונקים, או לרמשים או לצפרים ממין אחד החיים בארצות שונות. בארצות־הברית יוצרת הבחירה הטבעית במהירות רבה טיפוסים חדשים, טיפוסי אנשים וטיפוסי נשים, מכל עמי אירופה. בכלל פועלת הבחירה הטבעית בארצות החדשות במהירות יתירה. מפני שהחלק הגדול מהאנשים, אשר נכנסו במאת־השנים האחרונה לארצות־הברית לא היה מוכשר להסתגל אל תנאי־החיים החדשים, אל המזונות החדשים ואל האקלים החדש, היה מספר המתים בשנים הראשונות רב מאד. את כל החזיונות האמורים אנחנו יכולים לראות בימינו ובדורותינו בקרב האשכנזים, האיטלקים והאירלנדיים אשר התישבו לא כבר בארצות אמיריקה.

אותה האמיגרציה, הגורמת להתפזרות הישוב וליצירת טיפוסים חדשים, מביאה בהמשך הזמנים גם לידי ההתרכזות הכללית. מתוך החברות השונות הנרחקות פחות או יותר אשה מרעותה יוצאים מזמן לזמן ומפקידה לפקידה המוני אינדיבידומים, המתחברים איש עם רעהו להיות לישובים חדשים במקומות חדשים. תוצאות הדבר, אשר יש להסוציולוגיה יחס ישר אליה, היא צורה חדשה של התאגדות, הנבדלת הבדל יסודי ועיקרי מצורת ההתאגדות הגיניטית ואשר אנחנו נקרא לה פה התאגדות קונגריגטיבית. זו היא התאגדות אינדיבידומים ומשפחות, שאין להם כל יחוסי קִרבה זה עם זה ושמעולם, עד יום התחברותם, לא ישבו בכפיפה אחת. אם יש בין אלה אנשים קרובים בני משפחה אחת, אינם אלא פרטים יוצאים מן הכלל. אם רב היה המרחק ביניהם טרם שהתחברו לאגודה אחת ואם מעט, בכל אופן תנאי־החיים במקומות מושבותיהם הראשונים היו כל כך שונים

אלה מאלה, עד שהספיקו להביא הבדלים מיוחדים בטבע האישים והמשפחות המתאגדים.

האגודות הקונגריגטיביות, אשר אנחנו מוצאים אצל הרמשים, הדגים והצפרים הקטנות רבות במספרן ושונות בתכונותיהן עד מאד. את האגודות האלה יראה כל המתענין בהן באחו, אשר שם יתעופפו הדבורים והזבובים־המנומרים, על פני האגמים, אשר שם ישוקו נחילי החרגולים, בתוך החרולים והקמשונים אשר ביערות, אשר שם מסתתרים תמיד עשרות מיני צפרי־זמר, ועל פני הנחלים, אשר שמה יבואו לפעמים קרובות עופות־המים. האגודות הקונגריגטיבית של בעלי־החיים היונקים תלויה במדה ידועה בהתפלגות החמרים הנחוצים ביחוד לחייהם, כמו המים והמלח. אין כל ספק, כי האגודה המצוינה ביחוד מהאגודות הקונגריגטיביות הידועות לנו היא האגודה הגדולה, אשר יתאגדו הצפרים ובעלי־החיים בארצות הסמוכות לציר הצפוני בימי הקיץ הצפוני הקצר.

אצל בני־האדם המנומסים והמנומסים־למחצה אנחנו מוצאים צבורים קונגריגטיביים גדולים בכל הזמנים והמקומות. במצב הטבעי שואפים שבטי בני־האדם מכל עברים אל המקומות אשר יש שם ציד או דיוג טוב, וכפגוש שבט אחד בַּשֵּׁנִי, אשר אין לו עמו כל יחס וכל קשר ואשר יוכל להיות לו רק לשוטט בצדו ולצנינים בעיניו, הוא קורא עליו מלחמה להשמידו ולהכריתו מעל פני האדמה. המלחמות הנוראות, אשר נלחמו שבטי הָאַלְגוֹנְקְבִינִים והאִירוֹקִיזִים התחילו בעקב פגישתם בבקעה הטובה מוהויק. בקעות דֵילַוַּרָה, אוגָיָה וּמִיסִסִיפִּי, קולומבִי וקולורַדָּה היו פעמים רבות לסלע־המחלוקת אצל שבטי ההודיים, אשר נלחמו זה עם זה באכזריות נוראה לבלי הותיר מהאויב אף נפש־אדם אחת. אצל העמים בעלי התרבות הגבוהה, לפי ערך, היתה ההתאגדות הקונגריגטיבית כמעט תמיד סימן להתחלת החיים ההיסתוריים שלהם, למשל, אצל שבטי בני־שם, בני־חם והאריים, בשעה שנכנסו לארץ פלשתינה, או אצל שבטי הגרמנים, בשעה שנכנסו לארץ אנגליה. בשום זמן לא הגיעה יציאת היחידים מארצות־מושבותיהם, המביאה לידי יצירת אגודות קונגריגטיביות, למדרגה גבוהה כאשר בזמננו.

נעלה נא על לבנו את זכרון האמיגרציה הגדולה, אשר אנשים יחידים ומשפחות שלמות עזבו בשנת 1860 את בתיהם ואת עריהם במחוזות המזרחיים של ארצות־הברית ויצאו להשתקע במחוזות פֶּינְסִילְוַנְיָה העשירים במעינות הנפט; את המסע הגדול של ה„בוּמֶרִים" לארץ אוֹקְלַהוֹמָה בשנת 1889, עת חמשים אלף איש התפרצו ביום אחד אל המדינה הזאת ועוד תשעים אלף איש בשנת 1893, גם הם ביום אחד; ולאחרונה, את יוֹהַנֶּנִיסְבּוּרג אשר צמחה בלב ערבות טְרַנְסְוַל השוממות ותהי לעיר מרובה באוכלוסין (60,000 נפש אדם) במשך שבע שנים, הודות לעפרות־הזהב אשר נמצאו בה [1].

יש להבדיל בין קונגרינגציה זמנית ובין קונגרינגציה תמידית; בין קונגריציה ראשונה ובין קונגרינגציה שנִית. הקונגרינגציה הראשונה היא התאגדות אישים ומשפחות ממוצא משותף אחד, כלומר משבט אחד, מלאום אחד או, לפחות, מגזע אחד. הקונגרינגציה השנייה היא התאגדות אישים ומשפחות מלאומים או מגזעים שונים. אנחנו קוראים לה „שניית", מפני כי היסודות הזרים המתקשרים בקונ־גרינציה הזאת הם פרי קונגרינגציה קודמת, אשר התקשרו לפני ימים רבים יסודות פחות זרים. ההבדל בין הקונגרינגציה הראשונה והשניית נכבד מאד בעולם המעשים המציאותיים, ונחוץ לשום אליו לב בכל מחקר אשר יחקור הסוציולוג את חיי העבר של החברה.

ובכן אנחנו רואים, כי התאגדות בעלי־החיים ובני־האדם היא פרי הסבה האחת או השנית, או שתיהן הפועלות את פעולותיהן יחדו זו בצד זו. גודל הקבוץ החברתי ומקום התהוותו הם דברים התלויים בתנאי הטבע החיצונים; אבל ההתהוות בעצמה, אשר יתהוו במקום זה או זה קבוצים חברתיים, היא פרי ההתרבות הטבעית, אשר יתרבה הישוב באוכלוסין על ידי הלידות, או פרי הקונגריגציה. החברה נוצרת מצאצאי אינדיבידואים אחד או זוג אחד או משפחה אחת, הדרים כל ימיהם בכפיפה אחת; או גם

---

[1] Vincent, „Actual Africa", עמוד 308.

מהתאגדות אנשים נכרים וזרים איש לרעהו, אשר נפגשו זה עם זה ונשתקעו יחדיו באחד המקומות הטובים למושב היצורים החיים.

עוד לפני הרבה מאות שנה שמו חוקרי החברה את לבם אל האופן הראשון משני האופנים האמורים וייסדו עליו את התורה הפטריאַרכלית, אשר על פיה השתלשלה החברה עם כל יחסיה המורכבים ועם כל סדרי חייה מהמשפחה הראשונה, מהזוג הראשון. על יסוד האופן השני אפשר היה לבנות את התורה של „הברית החברתית", אשר על פיה לא נבראה החברה אלא על ידי ברית מיוחדה אשר כרתו ביניהם האנשים הקדמונים בשימם אל לבם את יתרונות החיים החברתיים על חיי הבדידות; אבל יוצרי התורה הזאת לא השתמשו בו. לא הוֹבְּס, לא לוק ולא רוסו, לא היו מסופקים, כפי הנראה בזה, ש„המצב הטבעי", אשר בו חיו בני האדם לפני כריתת הברית החברתית היה מצב דירת צאצאי האב הראשון בכפיפה אחת. גם בשנים האחרונות לא נכרה אצל חוקרי החברה נטיה יתירה לחקור ולדרוש עד כמה נכונים הבאורים הגֵינֵיאולוגיים האלה ועד כמה הם מבארים באמת את דבר השתלשלות החברה. ואין כל פלא בדבר. העמים והשבטים רגילים בעצמם לבאר את דבר מוצאם והתפתחותם באופן הזה ולהראות תמיד על אב אחד מקורי, אשר מחלציו יצאו ויהיו בהמשך הזמנים על ידי הלידות ושבטים לעמים גדולים. האגדה המספרת, כי בימים קדומים היתה המשפחה בכל חלקי האדמה משועבדת לאב והבית היה „בית אב", האגדה הזאת, אשר עוד לפני ימים לא רבים היו הכל מאמינים בה אמונה שלמה, הוכחשה עתה לגמרי על ידי חקירות בַּשׁוֹפֶן, מוֹרְגַן, מַק־לֶנַן ואחרים; אבל אנחנו איננו יכולים להסתפק בהכחשה הזאת לבדה בבואנו לחתור חתירה תחת הבאורים הגיניאלוגיים, כי לצרכי הבאורים האלה תסכון גם האם הקדמוניה, העומדת בראש המשפחה ואוחזת את רסן הממשלה הביתית בידיה, לא פחות מהאב הקדמוני.

אבל די לסוציולוג במבט אחד על הדברים ועל המעשים אשר בעולם המציאות המקיף אותו, בכדי שימצא, כי החברה מתבססת לפעמים על התקשרות אנשים נכרים וזרים לגמרי זה לזה. הישוב אשר במדינת קַלִיפוֹרְנִיָה, למשל, אינו יכול בשום

אופן להראות על אב מקורי אחד או על אם מקורית אחת, אשר מהם יצא באיזה זמן מן הזמנים. במהירות יתירה התפשטה אצל הסופרים הדעה, כי אופן התיצרות החברות במערב אמיריקה, מן העת אשר עבר גל האמיגרציה הראשון את הרי האללינַנים, ובארצות אפריקה ואוסטרליה, מן העת אשר באו האירופיים לבנות שם את מושבותיהם, הוא חזיון חדש המיוחד רק לזמננו הנוכחי. לפי דעתנו, החזיון הזה הוא, להפך, חזיון כביר ימים מאד ועתיק אפילו מן האנושיות בעצמה, כי, כאשר ראינו כבר במה שקדם, אנחנו מוצאים אותו לא רק אצל בני האדם היותר קדמונים כי אם גם אצל בעלי החיים. הכחות, אשר השפיעו בזמננו על התפלגות האירופיים הלבנים בעמק מיססיסיפי, השפיעו במשך אלפי־אלפים שנה על התפלגות בעלי־החיים השונים ביערותיה ובשדותיה הגדולים, ובמשך מאות שנה, לפחות, על התפלגות יושבי הארץ הראשונים בעלי העור האדום, אשר יצרו להם אגודות וחברות, בלתי דומות אמנם לאגודותינו ולחברותינו אנחנו, אבל בלתי דומות גם לאותן של הטיפוס הגיניטי הפשוט.

בתנאי החיים הנורמליים מתפתחות ההתאגדות הגיניטית וההתאגדות הקונגריגטיבית יחדו זו בצד זו, והחברה הנורמלית היא פרי שתי הסבות הפועלות זו על זו באופנים רבים ושונים. נושאי התערובות וההתרבות הטבעית על ידי הלידות משפיעות השפעות גיניטיות על האגודות הקונגריגטיביות; האמיגרציה והקונגריגציה משפיעות השפעות קונגריגטיביות על האגודות הגיניטיות. אלה האחרונות מכניסות אל תוך גבוליהן אנשים נכרים וזרים להן; הן מתחלקות לחלקים שונים ומשתנות מצד מראיהן הטבעי ומצד תכונותיהן הפנימיות תחת השפעת הקונגריגציה.

לא רק הקונגריגציה אינה מסוגלה להאריך ימים בהיותה נפרדה לגמרי מעל ההתאגדות הגיניטית, כי אם גם האגודה הגיניטית לא תוכל להמשיך את קיומה, בודאי, אם לא תהיה מתחדשת ומתחזקת על ידי ההשפעות הקונגריגטיביות. סבות רבות פועלות יחדו להביא לידי כליון חרוץ את החברות המתבודדות, אשר לא הבאנה במגע ומשא עם העולם הסובב אותן. קרוב הדבר לודאי, כי גם יד הסבה הפיזיולוגית באמצע, להחליש את

היצורים המתחתנים בתוך הגבולים הצרים של קרבת המשפחה ולהפסיק אצלם את המשכת הדורות.

מופא מאלג׳יר עשה נסיון ויגדל בשים לב וכזהירות יתירה כעשרים מיני אינפוזוריות, מין ומין לבדו, בפרקים שונים, אשר נמשכו משני שבועות עד חמשה ירחים. הוא התבונן וימצא, כי לאחרי זמן ידוע, מחמשים דורות עד מאה דורות, מתגלה בקרב אישי המין המתבודד חולשה פיזיולוגית ההולכת הלוך וגדול עד אשר יקרב המין אל הכליון השלם. החוקר המשיך את נסיונו ויוציא כפעם בפעם מן הכלי אינפוזוריות אחדות ממין אחד ויתן להן לקרוב אל האינפוזוריות מן המין השני, ואז היה ניכר, כי כח החיים שב אל האינפוזוריות ותהינה כבראשונה. אבל בהזדוג האינפוזוריות אשה אל רעותה בגבולי המין האחד היה המין כלו מתקרב אל קצו במהירות רבה עד מאד [1]). זה כבר נתפשטה אצלנו הדעה, כי הנשואים בגבולי המשפחה האחת מזיקים לאדם ולבהמה. אין כל ספק, כי הבחירה הטבעית מגינה בכלל על העמים אשר נתיצרו מהתקשרות יסודות זרים זה לזה במדה ידועה.

ואולם, אל נא נבהל ברוחנו להחליט על פי כל הדברים והמעשים האלה, כי הקונגרינציה הבאה להשפיע את השפעותיה על ההתאגדות הגיניטית צריכה להיות נקיה מכל יחסי קִרבה. מגַדלי בעלי־החיים בתחבולות מלאכותיות יודעים, כי לפעמים מעמיד הזוג האחד מיני בעלי־חיים חדשים וכל הדורות החדשים הנסגרים בפני כל השפעה של הזדוגות חיצונית הם בריאים ושלמים. אמנם במקרים האלה לא יתנו לנקבות להזדוג עם זכרים אשר הן נמצאות עמם ביחסי הקִרבה ממדרגה הראשונה. הדורות החדשים נולדים מהתקשרות אינדיבידומים, אשר קִרבתם היא ממדרגה רחוקה פחות או יותר ואשר תנאי החיים, אשר האינדי־בידומים נתונים בהם לפני הזדוגותם, שונים אצל כל אחד ואחד.

---

[1]) Gardiner, „Weissmann and Maupas on the origin of Death", „Biological Lektures Delivered an the Marine Biological Laboratory of Wood's Hall"; שנת 1890, עמוד 121.

בהיות ההתאגדות הגניטית וההתאגדות הקונגרינגטיבית מתפתחות, לפי הרגיל, זו בצד זו, אין ישוב אחד אשר לא נתיצר באופן דימוטי. בשם הזה אנחנו מסמנים את ערבוב היסודות הזרים, את התבוללות היחידים, אשר נולדו בקרב שבטים שונים, אשר חיו בתנאים בלתי דומים ואשר סגלו להם, לפי התנאים האלה, תכונות גופניות ורוחניות שונות והרגלים שונים.

אצל שבטי הפראים מתחדש ערבוב היסודות תמיד לא רק על ידי הנסיעה, אשר יסעו תמיד יחידים ומשפחות ממחנה אל מחנה, כי אם גם על ידי המנהג הנהוג אצלם, כי כל שבט יגזול נשים לבניו מנשי השבט הנכרי ועל ידי הבריחות, אשר תברחנה הנשים לפעמים קרובות ממחנה בעליהן אל המחנה האחר. הנוסע לומְהולְץ, אשר ישב בשנים האחרונות בקרב שבטי השחורים אשר באוסטרליה הצפונית, בקרב העם אשר, לפי דעתו, הוא „עומד במדרגות התפתחותו למטה מן העמים היותר שפלים", הרבה להסתכל בצורות הנשואין השונות האלה ויחקור וילמוד לדעת אותן, כאשר עשו חוקרים אחרים בנוגע לשאר השבטים השפלים. „עת יעתק המחנה ממקומו לנסוע אל מקום חדש — כותב הוא — יעשה כל אחד מאנשי המחנה כאשר עם לבבו: אם להלות אל כל המחנה ולנסוע יחדו אל המקום החדש ואם להשאר על המקום הישן" [1]). „את הנשים, אשר אותן חושבים הפראים לרכושו ולקנינו היותר יקר של הזכר, לא יגזלו מאת בעליהן ביד חזקה ובהטלת אימה, כי אם יגנבו אותן בחשאי בלי דעת הבעלים [2]). באספה הכללית, אשר אליה יבואו השחורים מכל מקומות מושבותיהם מזמן לזמן לגמור את עניניהם הסבוכים ואת מריבותיהם הישנות על ידי מלחמת־הבינים, (האספה הזאת נקראת אצלם בשם „בורבו־בִּי")—נוטלים בין כל העסקים מקום נכבד חליפי הנשים. „הנשים מביאות אתן קשתות וחצים, ואם יהיה על איזה איש להלחם מלחמות אחדות תכופות זו אחר זו אז תַגֶשנה לו נשיו כפעם בפעם חצים חדשות. שאר הנשים עומדות מנגד ומביטות בהתענינות

---

1) Lumholtz, „Among Cannibals", עמוד 177.

2) שם, עמוד 126.

גדולה אל המלחמות, כי בתוצאות המלחמות האלה תלוי גורל רבות מהן. לא אחת ולא שתים מהן תמירנה עד בוא השמש את בעליהן באנשים אחרים. בהיות יושבי הארץ גונבים לפעמים קרובות איש מרעהו את אשתו ואת פלגשו, באים העלובים והעולבים על ה„בורבובי" לגמור שם את ריבם על ידי מלחמת־הבינים, והמנצח במלחמה הזאת הוא יקח לו את האשה"[1]. „מעט יָשַׁנו בלילה הזה — מסַפר הוא בתארו לפנינו מקרה אחד מן המקרים האלה — ובמשך כל הלילה לא פסקה המית המשוחחים והמתוכחים סביב מדורות האש אשר במחנה. מלחמות הבורבובי הביאו מהפכה גדולה בקרב משפחות רבות; אנשים אבדו את נשיהם ונשים מצאו להן בעלים חדשים"[2]. ובכל השעבוד הגדול אשר האשה האוסטרלית משועבדת לבעלה, יש אשר „היא גומרת בדעתה לבלי הכנע מפני האונס. לפעמים היא משלכת את נפשה מנגד ומעמדת את עצמה בסכנה גדולה לברוח מפני בעלה וללכת אל מחנה נכרי וזר, אשר יש לה שם איש קרוב ללבבה, אף כי יודעת היא היטב, כי ענויים קשים נכונו לה מאת בעלה, אשר יוכל גם לרצחה נפש, אם ידביקנה"[3].

בחברות השבטים, אשר סדרי חייהם מתוקנים יותר, באה עוד סבה אחת חדשה לעזור על יד ערבוב היסודות הזרים, והוא המנהג אשר ינהגו בני האדם על מדרגת ההתפתחות הזאת לקחת אל ביתם את שבויי המלחמה למען יהיו במשפחה במקום בנים ובנות.

בכל פעם, אשר איזו חברה היושבת בתוך גבולים מסוימים נכנעת מפני אויבים הבאים מן החוץ, מתחלת התבוללות הכובשים והנכנעים. הכובשים משמידים רק לפעמים רחוקות את הנכנעים מפניהם מעל פני האדמה; על פי הרוב הם משאירים אותם לחיות בצדם, מתחלה בתור עבדים או משרתים, וכעבור ימים ידועים גם בתור אזרחים בעלי זכיות גדולות, אשר הכובשים לא יחשבו

---

[1]) שם, עמוד 124.
[2]) שם, עמוד 127.
[3]) שם, עמוד 162.

לעצמם לחרפה להתערב בהם על ידי נשואי תערובות. ההתבוללות הזאת של המכניעים והנכנעים אינה בכל זאת חזיון מוכרח וכללי. בארצות־הברית, למשל, חיים עוד עד היום הזה 248,253 הודיים, אשר דם הודו אמתי נוזל בעורקיהם.

בנוגע לחברות העמים המנומסים של זמננו יכולים אנחנו להגיד, כי הודות להאמיגרציה התמידית, אשר נתפתחה בקרב העמים האלה במדה גדולה מאד, היה אצלם ערבוב היסודות זרים לחזיון נכבד ורב־הערך, המטביע את חותמו בבהירות יתירה על כל סדרי חייהם והאורגניזציה החיצונית שלהם. בשנת 1890 היה מספר הגֵרים בארצות־הברית 9.249.547. בתקופת הזמן משנת 1820 עד שנָתנו הנוכחית נאספו אל הארצות האלה תחת השפעת התקוה להתעשר—15.427.657 נפש אדם מארצות אנגליה, אירלנדיה, שוטלנדיה, גרמניה, נורויגיה, שויציה, איטליה ומעוד הרבה ארצות. מלבד היסודות השונים האלה מוצאים אנחנו בארצות־הברית עוד 7.470.000 איש בעלי עור שחור.

בהתיצרות הישובים מיסודות נכרים וזרים זה לזה לא יוכלו ההבדלים בתכונות הגופניות, הרוחניות והחברתיות להיות למעצור על דרך ההתבוללות הכללית. בארץ אוטַהא, למשל, הראו הרשימות הסטָטיסטיות בשנת 1880, כי 69,5% מאזרחי הארץ הם ילידי ארצות־הברית, 13,7% באו לארץ מאנגליה, 5,4 — מדַניה, 2,6 — משוֵציה, 2,2 — משוטלנדיה, 1,7 — מאואֶלס, 9% מאירלנדיה, 8 — מנורויגיה, 7 — משויץ, 7 — מאמיריקה הבריטית הצפונית, 6 — מגרמניה, 1,2 — משאר הארצות [1].

בכל קהלה־עירונית, בכל גליל ובפרט בכל עיר גדולה מוצאים אנחנו את ערבוב היסודות הזה. רק תר"ל איש מכל אלף ואלף מיושבי לונדון נולדו בלונדון עצמה; ש"ז מהם באו משאר חלקי אנגליה ומארץ אואֶלס; כ"א — מאירלנדיה; י"ג — משוטלנדיה; כ"א — מארצות חו"ל; ז' — מהקולוניות הבריטיות ואחד מאיי בריטניה. אבל ביחוד מצטין בנידון זה ישובה של ניו־יורק. בין הנכרים היושבים באחד מחלקי העיר הזאת,

[1]) Tenth Census, חלק א', עמ' 492—495.

639.943 במספר, אנחנו מוצאים: ילידי קַנָּדָה וניו־פוינדלֶנד — 8.398; ילידי אמיריקה הדרומית — 471; ילידי קובא והודו־המערבית — 2.202; ילידי אירלנדיה — 190.418; ילידי אנגליה — 35.907; ילידי שוטלנדיה — 11.242; ילידי ארץ אוּאֶלְם — 965; ילידי גרמניה — 210.723; ילידי אוסטריה — 27.193; ילידי הולנדיה — 1.384; ילידי בלגיה — 626; ילידי שויצריה 4.953; ילידי נורוֶיגיה — 1.575; ילידי שויציה — 7.069; ילידי דַניה — 1.485; ילידי רוסיה — 48.790; ילידי אונגריה — 12.222; ילידי טשיכיה — 8.099; ילידי פולֶניה — 6.759; ילידי צרפת — 10.535; ילידי איטליה — 39.951; ילידי היספַניה 887; ילידי חינה — 2.048; ילידי אוסטרליה — 342; ילידי ארצות אירופיות שונות — 3.664; אנשים אשר נולדו על הים—135; ילידי כל שאר הארצות— 1.890 [1]). אחרי ניו־יורק, מוצאים אנחנו את ערבוב הלאומים היותר גדול בעיר שִׁיקָגָה. חלק העיר הנסגר בארבע הרחובות: Ywelfth, State, Polk, hasted, אשר שטח אדמתו אינו עולה ליותר מפרסא אחת על שליש פרסא, היה בשנת 1894 מקום מושב לבני שמונה עשר לאומים [2]).

ועכ"ז מתרחבות כל הקהלות, מלבד הקולוניות החדשות בימי הדור הראשון או שני הדורות הראשונים לקיומן, על ידי הלידות הרבה יתר מאשר על ידי האימיגרציה. כל ישוב וכל חברה הם איפוא, בתנאי־החיים הנורמליים, עצמים הנבראים מעצמם. החלק היותר גדול מכל יושבי ארצות־הברית (63 מילליונים במספר) נולד בתוך גבולי הארצית האלה, ובעורקי כל אחד ואחד מהאנשים האלה יש, לפחות, טיפות אחדות מדם הקולוניסטים הראשונים, אשר באו לאמיריקה לפני שנת 1821. ואפילו בשעה שהעם מרבה לעזוב את מקומות מושבותיו ולנסוע מארץ אל ארץ, מכפר אל כפר, מהכפרים אל הערים ומעיר אל עיר, אפילו באותה שעה מתקימת כל קהלה וקהלה בעיקר הודות להלידות החדשות אשר בתוכה. בשנת 1890 היה בניו־יורק מספר התושבים ילידי

[1]) „Compendium of the Eleventh Census", עמוד 604, 606.
[2]) „Hall House Maps and Papers".

העיר — 875.358, ומספר הגרים — 1639.945 (1). במשך עשרת השנים, אשר עברו משנת 1871 עד שנת 1881, נתוספו על מספר האנשים היושבים בלונדון 574.385 נ"א ממותר הנולדים על המתים, ורק 306.635 נ"א ממותר הנכנסים אל העיר על היוצאים אותה (2). ואותו היחס משתמר גם בין ההוספה הטבעית והאמיגרציה שבכל הארצות ובכל הערים הגדולות והקטנות, אף כי המספרים, כמובן, הם בכל פעם ופעם אחרים. הוא משתמר אפילו בקרב שבטי הפראים ועדרי בעלי־החיים.

במה שקדם השתדלנו לתת לקוראינו מושג אמתי מההתלקטות או ההתקבצות הראשונה, אשר אותה אנחנו חושבים לבסיס החברה הטבעית. משפחה גדולה אחת שאין בקרבה אנשים נכרים אינה יכולה להקָרא בשם חברה במובן הרחב של המלה, כמו שגם ההתקבצות הזמנית של אינדיבידומים זרים ונכרים לא תוכל להקָרא בשם זה. החברה הטבעית האמתית מתבססת גם על ההתקבצות הגינימית וגם על הקונגריגטיבית; היא מתבססת גם על ערבוב היסודות הזרים וגם על כח העצמות.

ההתאגדות או ההתקשרות המכֻוֶנת באה תמיד למלאות אחרי ההתקבצות הטבעית המתוארה למעלה, אם רק אין בין אישי הקבוץ הטבעי הבדלים גדולים ביותר. ההתקבצות היא רק הבסיס הטבעי של חיי החברה. ההתאגדות היא פרוצס נפשי, המתחיל בפעולות הפשוטות של הרגש והחושים ומתפתח בהמשך הזמנים, באמצעות הרכבות רבות, לפעולה מורכבת ורחבה, המקפת את כל הכשרונות הרוחנים העליונים.

איננו רואים כל צורך להוכיח, כי חליפי הענינים החברתיים הם בכלל אורך ממיני ההתנגשות, כי הדבר ידוע וברור לכל אנשי דעת. כל פעולה ופעולה מפעולות החיים אינה בעיקרה אלא התנגשות חלקי החומר (האטומים) או התנגשות הדעות,

---

1) Compendium of the Elevent Census חלק א', עמוד 654.

2) Longstaff, Studies in Statistics, עמוד 177.

והעסקן המלומד, היודע להוקיר את עתו, לא יכנס בדברים עם האנשים המחכים לימי שלום מלא, אשר אז תחלף ההתאבקות לגמרי מחיי האדם. ואולם לרגל המלאכה אשר לפנינו אנו רואים את עצמנו מוכרחים להתבונן רגע אל אותן הצורות של ההתנגשות הנכנסות תחת גדר ההתאגדות.

מנקודת ההשקפה של ההתפתחות מתחלקים כל מקרי ההתנגשות לשני מינים: יש התנגשות ראשונה ויש שניית; ההתנגשות הראשונה היא של המכניעים והנכנעים. זו היא התנגשות חזקה ועצומה, אשר יש בכחה להתגבר על התנועה הקודמת של הגרמים המתנגשים ולשַׁנות את מהלכה, ואפילו להרום, לפעמים קרובות, את הקשר הפנימי המאגד את החלקים אצל אחד מהגרמים המתנגשים או אצל רבים מהם. ההתנגשות השניית היא של בעלי הכח־השוה, או ההתחרות. זו היא התנגשות כל כך קלה לפי ערך, שהגרמים המתנגשים פועלים איש איש על חברו ומכניסים שנוים רק בתנועה ובמצב. ההתפתחות מַתחלת תמיד בהתנגשות הראשונה, אשר בה כרוכה בתור תולדה מוכרחת— ההרכבה, ונשלמת בַשניית, אשר תולדתה המוכרחת, כאשר נבאר להלן, היא — התתפרדות.

כשיתקרבו, למשל, גרמים קטנים אחדים, אשר ינועו וירוצו איש איש במסִלתו המיוחדת, אל איזה גרם גדול אחד, אז הם נמשכים אליו בכח חזק, כאשר יִמָשכו הַמֶּיטֶיאוֹרִים אל האדמה, ויהיו לעצם אחד עם הגרם הגדול. בחזיון הזה אנחנו רואים את ההתנגשות הראשונה, ואחריה את ההרכבה. הכח אשר יצא לחפשי על ידי ההתנגשות, מסבב התנגשיות קלות אחרות ושנוים קטנים אחרים בקרב אטומי הגרם ובין הגרם והדברים המקיפים אותו: המיטיאור, בשעת מעופו המהיר באויר, מתחמם עד מדרגה גבוהה מאד ומתפרד, מקצתו או כלו, ליסודותיו הכימיים המיוחדים, אשר יתאחדו עם חמרי האדמה. בחזיון הזה אנחנו מוצאים את ההתנגשות השניית, ואחריה את ההתפרדות. ברור הדבר, כי ההתנגשות השניית באה רק בתור תולדת ההתנגשות הראשונה.

התפתחות האורגנים החיים מַמציאה דוגמאות יותר טובות לענין שלפנינו. חומר הגוף החי בנוי מחומר אורגנים קטנים

מנוצחים, אשר נלחמו מלחמת הקיום עם אורגנים קטנים אחרים כל ימי חייהם המעטים, עד אשר פגשו באורגנים חזקים מהם ויהיו למאכל להם ולבשר מבשרם. החיים מתחדשים ונמשכים רק באמצעות הריסת החיים ומן החוק הזה אין מנוס ואין מפלט. אולם מן ההתנגשות הראשונה הזאת, לחיים או למות, נולדת ההתנגשות השניית הקלה, הגוררת אחריה את ההתפתחות והבוראת את חיי ההכרה עם הרגשותיה, הרגשות הצער והעונג. הצער הוא בן־לויתם של ההפסד וההרס אשר בהתנגשות הראשונה, או של ההתעוררות היתרה אשר בשתי ההתנגשיות הבאות כאחת. העונג מקושר ומשולב אל ההתעוררות הממוצעת אשר יתעורר האורגניזם החי בעקב ההתנגשות השניית וההסתגליות הנובעות ממנה.

ההתנגשות הראשונה אפשרית רק בין גופים בעלי כח בלתי־שוה. ובהיות, אצל בעלי־החיים, ההבדלים בכח מתאימים ומקבילים אל ההבדלים בבנית האורגניזם, באופן שבעלי־חיים אשר אין ביניהם כל הבדלים עיקריים בבנית גופיהם, או בעלי־חיים ממין אחד, אין ביניהם גם כל הבדלים גדולים בנוגע לכמות כחותיהם, לכן אנו יכולים להגיד, כי אצל בעלי־החיים אפשרית ההתנגשות הראשונה רק בין בני מינים שונים. יחסי האינדיבידומים בני המין האחר הנכנסים בחוג הקבוץ החברתי הראשון הם, איפוא, בתנאי החיים הנורמליים, יחסי ההתנגשות השניית הקלה, והם מעוררים בקרב ההכרה את הרגשת העונג. אולם, לפי שצורות ההתנגשות השניית הן תוצאות היוצאות מצורות ההתנגשות הראשונה, היחסים החברתים הם דבר אפשרי רק אצל אותו הגזע או אותו המין, אשר ישמור בלבו את הנטיה הטבעית ואת ההרגל למלחמה ולנצחון בכל תקפם. מהדברים האלה אנחנו רואים, כי כל היחסים אשר בחברה, אפילו היחסים היותר רקים ונעלים, נושאים עליהם עקבות טרגדיה נסתרה אשר לא יסורו מעליהם עד סוף כל הדורות.

כל התנגשות, תהי ראשונה או שניית, מחוברה משתי פעולות: התנפלות והתנפלות־שכנגדה או הכאה והכאה־שכנגדה. כל אחד ואחד מהגופים המתנגשים עושה את המעשה אשר יעשה

השני, מפני כי מעשי כל אחד מגבלים על ידי מעשה השני. ברגע שיַכה הכדור האחד מכדורי הביללִיַרד את הכדור השני, ברגע זה ישיב זה האחרון את ההכאה באותה מדה שקבל אותה. בשעה שאחד הנערים יכה בקצפו את חברו, למשל, על לחיו, אז ישיב המוכה את מכתו כרגע, אם רק לא היו היראה או הרצון הטוב לשטן על דרכו לעצור בעד פעולתו. הפעולה הזאת, אשר בעיקרה היא רֵיפְלֵיקְטִיבִית וטבועה משכבר בטבע האדם, אינה נבדלת במאומה מן ההכאה אשר יכה הכדור האחד את הכדור השני, — אף כי תנאי הפעולה מורכבים במקרה הזה הרבה יתר. כשיקרא איש אחד לחברו: „שקר אתה דובר", אז אפשר שיקבל מחברו מכת לחי, אבל אין כל ספק בדבר, כי קודם כל יקבל את התשובה: „אתה בעצמך משַקר". בשעה ששני אנשים מתאבקים זה עם זה מחַקה כל אחד ואחד, על פי נטיה טבעית, את מעשי השני; המתאבק סר לפעמים מדרך החקוי הזה רק על פי מקרה או תחת השפעת ההכרה. שני חיָלות היוצאים זה על זה למלחמה, מחַקת האחד לפעמים קרובות מאד את מעשי השני. החזרה, אשר יחזור אינדיבידואום אחד בדעת ובהכרה על מעשי חברו, נקראת חקוי. נִכָּר אפוא, כי החקוי הוא אחד מחלקי כל התנגשות, אשר יתנגשו אישים בעלי־הכרה זה עם זה. הַשְּׁוְיוֹנוּת בפעולה, היוצאים בהכרח משויון הכחות הטבעיים, הם הבסים הטבעי אשר עליו נשען החקוי, ואחד החלקים העיקריים מחלקי ההתנגשות בכלל.

עתה יבין הקורא המבין, מפני מה לא הסכמנו לחשוב את החקוי לַחזיון היסודי בחיי החברה, אף כי ראינו שהוא פועל בכל מקצעות החיים החברתיים. החקוי הוא אחד מחלקי ההתנגשות; מההתנגשות הראשונה בין בעלי החיים או בין בני האדם, אשר ילחמו זה עם זה מלחמת החיים והמות, ומההתנגשות השניִית, הנמשכת אצל בעלי החיים ואצל בני האדם אחרי התאחדם והתקשרם זה עם זה בקשר היחסים הסוציאליים.

אבל, אם הַשְּׁוְיוֹנוּת בפעולות מתקימים במשך זמן רב, אז יבואו על ידיהם שְׁוְיוֹנוּת בבנין הגופים המתנגשים. שויונות הַבְּנִיָּה משפיעים מצדם על הפעולות ומביאים שנוים בטבע ההתנגשות.

צורות ההתנגשות, הקלות לפי ערך, נעשות עוד יותר קלות ויותר נעימות. החקוי מביא באופן הזה לידי התבצרות היחסים הסוציא־ליים. אף כי הוא אינו דבר אחד עם ההתאגדות, הוא ממלא לפעמים קרובות את מקומה, בהיותו לאותו הבסים והיסוד אשר עליו תתפתח הכרת־המין אצל קבוץ האישים שהיו זרים מתחלה זה לזה. הודות להשפעה הזאת של החקוי, קולטת אל תוכה כל התנגשות, הנמשכת פחות או יותר, את יסודות החברתיות והשלום. החקוי פועל בחיי החברה בלי הרף ובלי הפרד. לפיכך, אם גם יהיו היחסים הסוציאליים נושאים עליהם תמיד את רשמי האנוכיות והאכזריות הקיצונית של ההתנגשות הראשונית, אשר ממנה הם נובעים, הנה התפתחות היחסים הסוציאַליים היא בכלל התרכרכות פרוגרסיבית של צורות ההתנגשות השניית.

מהראוי, כי כל מחקר מדעי של ההתאגדות יהא מתחיל בבאור החזיון הנפשי־טבעי (פְסִיכוֹ־פִיסִי) הידוע, אשר אנחנו קוראים לו בשם הפגישה. פגישה פתאומית של שני אוהבים, אשר לא ראו איש את פני רעהו במשך שנים רבות, מביאה, לפעמים, לידי מיתת אחד מהם. מקרים כאלה יעידו, כי הפגישה היא, לעתים תכופות, אחת מצורות ההתנגשות. ההתנגשות שבפגישה היא עפ"י הרוב קטנה וקלה בתכלית הקלות, ובכ"ז גם אז היא מולידה לפעמים קרובות את ההתקשרות ואת ההתאגדות. נגיעתו של איזה דבר חיצוני בגופנו מעוררת בקרבנו לפעמים רגש של הענוג ולפעמים—של צער. הרֵיח המגיע לאַפנו יכול להיות נעים או בלתי נעים. פנים אלה, אשר אנחנו רואים, עושים עלינו רושם ט ו ב ופנים אחרים — ר ע. הקולות הבאים אלינו מרחוק מושכים אליהם לפעמים את לבנו בנעימותם, ולפעמים הם מרגיזים אותנו. ההתנגשות של היצורים בעלי ההכרה זה עם זה ברגע הפגישה או ההתודעות הראשונה משפיעה על יחסיהם המאוחרים, אם להתאגד ולהתקשר זה עם זה ואם להתפרד זה מעם זה.

ההרגשה נולדת מהרושם, אשר יקבל השֵׂכל מאיזה הבדל חיצוני. השכל מבדיל בין ה ד ו מ ה ובין הַדּוֹמֶה־בַּכֹּל רק בעזרת הרגשת ההבדל, ועל כן לא יוכל השכל להשיג את הדמיון אלא אם כן השיג מתחלה את ההבדל במדה ידועה. יותר מזאת, ההכרה

בעצמה אפשרית רק בשעה שיש הפרעת שווי־המשקל בחומר המרגיש אשר בְּבָסים הטבעי שלה (של ההכּרה) וההפרעה הזאת באה רק הודות למציאות הבדלים במעוררי ההכרה החיצונים.

המסקנות הסוציולוגיות המתקבלות מהחזיונות הפסיכולוגיים היסודיים האלה יש להן ערך לא מעט. הכרת־המין יכולה להתפתח רק בה במדה שהכרת הבדלי המינים מתפתחת; הכרת ההבדלים מתעוררת בקרב השכל בתחלה, בכדי לפַנות לאט, לאט, בהמשך ההתפתחות, את מקומה להכרת־המין ההולכת הלוך והתחזק. זאת ועוד אחרת: הרושם המתקבל מההבדלים עולה בתקפו על הרושם המתקבל מהשויונות, יען כי בה במדה אשר תגדל התעוררות העצבים באותה מדה נעשית ההכרה יותר עמוקה וברורה. על יסוד העובדה הזאת מתבאר החזיון הידוע, אשר בעלי־החיים הרחוקים זה מזה במבנה גויתם ובאפני חייהם עושים זה על זה בשעת הפגישה רושם חזק ועמוק הרבה יתר מאותו הרושם אשר יעשו זה על זה בעלי־חיים קרובים ודומים. התולדה ההכרחית מהסגולות השכליות האלה היא, מה שהכח־השופט של בעלי־החיים מסור בכל עת לעבודת ההבדלה וההבחנה להבחין ולהבדיל בין חי לחי ובין מין למין, על פי סימני ההבדלים השונים; ובכל פעם שיפגוש האדם או החי בפנים חדשות על דרכו הוא מקבל כרגע רושם מורגש מכל תו ותו של שִנוי ממשי. מראה בעל־חיים חדש מטיל תמיד התעוררות בלב בעלי־החיים. התַּיר, הבא אל ארץ חדשה, מגדיל בכל פעם בלי דעת ובלי רצון את ההבדל, אשר הוא מוצא בינו ובין העם הנכרי, אשר בא לגור בתוכו. הטיול הראשון ברחובות המזרחיים של ניו־יורק או במערביים של שיקָגה עושה רושם מעציב על כל איש חדש, בהציגו לנגד עיניו המון הבדלים לאומיים עמוקים, אשר, כפי הנראה, לא יסורו עד עולם מקרב האנושיות, ועד סוף כל הדורות לא יתנו להרעיון הקוסמופוליטי להתגשם בפועל. בקרב הישובים, אשר נוצרו על ידי ערבוב גזעים ולאומים שונים, נעשית הכרת ההבדלים הפניטיים לסבה, המעכבת במשך עת רבה בעד ההתבוללות הגמורה.

לולא היו רשמי ההבדלים מפנים את מקומם במשך הזמן

לרשמי השוויונות, כי אז היו כל החזיונות הפסיכולוגיים של התלקטות הראשונה מביאים רק לידי התפרדות והתרחקות, וחיי החברה היו או לדבר בלתי אפשרי. עקב זאת נכבד מאד בעינינו לדעת כיצד מתהוים בכלל רשמי השוויונות, ומה היא המדרגה היותר שפלה של החיים הבהמיים, אשר עליה בטלים רשמי ההבדלים מפני רשמי השוויונות או רשמי אחדות־המין המאוחרים, בכל פעם אשר אורגניזמים דומים במדה ידועה יבואו במגע־ומשא זה עם זה.

כל בעלי־החיים, המסוגלים לעשות איזו הבחנות שכליות, יודעים ומכירים את שני סוגי הרשמים המובאים למעלה. מכיון שהכרת ההבדלים קודמת בסדר השתלשלות החזיונות הנפשיים להכרת השוויונות ומכיון שאצל רוב בעלי־החיים מֻבָּעים רשמי ההבדלים תמיד באופן ברור מעט יותר מרשמי השוויונות, הרי הדבר ברור, כי הכרת השוויונות מופיעה רק בשעה שבשרון ההכרה הכללי כבר הגיע למדרגה ידועה של התפתחות. הָאַמֶּבָּה, החיה היותר נמוכה מכל החיות הידועות לנו, אשר כלה אינה אלא גוש פרוטופלזמה פשוט בלי כל בניה, בלי קיבה, בלי אברים ובלי חושים, האמבה הזאת יודעת לבכר מין מזון אחד על פני השני, והיא עושה לפעמים הבחנות מענינות מאד. היא בולעת את קליפת הדיאטוֹמָה (צמח־הים) עם הדיאטומה האצורה בתוכה, אבל היא מכרת את הקליפה הנבובה שאין בתוכה חַרְצָן ואינה נוגעת בה. היא ניזונה לא רק בצמחים, כי אם גם בבעלי־חיים נמוכים שונים, אבל לעולם לא תבלע את אחת האַמֶּבות, את אחד מבעלי־החיים הדומים לה. היא מראה ומוכיחה באופנים שונים, כי לה ידוע ההבדל אשר בין האַמֶּבות הדומות לה, ובין כל שאר היצורים[1].

חושב אנכי, כי לא כבד לבאר את מוצא ההכרה המפליאה הזאת, הכרת ההבדלים, מקור כל היחסים הסוציאליים. האמבה

---

[1] Joseph Seidy, „Fresh Water Rhinopals of North America", United States Geological Survey, כרך י"ב.

נוהגת כפעם בפעם צורת קרנים דקות לחלקים שונים מחלקי גופה, ובקרנים הללו היא חוטפת ומביאה אל קרבה את חמרי האוכל. לפעמים לא רחוקות נוגעות הקרנים הללו זו בזו בשעת הצידה. ברגעים האלה מתעורר בקרב האמבה הרגשה כפולה: היא נגעה באיזה עצם חיצוני ובאותו הרגע עצמו נגע איזה עצם חיצוני בה. בעלי־החיים מתלמד באופן הזה לקשר אל עצמו מושג על דבר נגיעה ידועה. האמבה יודעת ומכרת „הרגשה" אחת, המתקבלת מנגיעת עצם חיצוני אל חומר עצמה. היא אינה מקשרת את ההרגשה הזו אל המזונות, כי, אף על פי שקרן אחת נוגעת בשנית, בכל זאת לא יוכל הגוף להיות מאכל לעצמו. מטעם זה, אם תגע האמבה ,אחר זמן בבשר אמבה אחרת ותקבל על ידי הנגיעה הזאת הרגשה דומה לאותה ההרגשה שהיא מקבלת כפעם בפעם בנגעה אל גופה ואל עצמה, אז תכיר, כי העצם החיצוני אשר התקרב אליה הפעם הנהו יצור הדומה לה לעצמה, — והוא איפוא חומר, אשר לא יאָכל.

באופן דומה לזה לומדת גם התולעת, בהתפתלה ובהתכוצה כפעם בפעם, לחוש את חומר עצמה ולהבדיל בין בני מינה ובין כל שאר היצורים. הרמשים השונים רוכשים להם את הידיעה הזאת על ידי הנגיעה של רגליהם וכנפיהם, וביחוד של קרני המשוש שלהם הנוגעות זו בזו.

אפשר, כי פעולות האמבה, הנראות לנו כפעולות הַבְּרִיּוֹת, הן בעיקרן פעולות גופניות ולא יותר. אבל, אם גם נניח, כי באמת כן הוא הדבר, לא נוכל להכחיד, כי הפעולות הללו קרובות מצד טבען בתכלית הקירוב לפעולות הַבְּרִיּוֹת, ובראותנו פעולות כאלו ממש אצל אחד היצורים העומדים על מדרגה מעט יותר גבוהה של ההתפתחות כבר יש לנו הרשות לחשוב אותן בלי ספק לפעולות נַפשיות והכרתיות. הנקודה היחידה, אשר עליה אני עומד הפעם ואשר ממנה לא אזוז היא רק זאת: על מדרגת ההתפתחות, שעָליה התחיל הבחנת־ההבדלים ה א מ ת י ת, תהיה מאיזה מין שתהיה, על מדרגת ההתפתחות ההיא מופעת גם הכרת־המין. ההבחנה האחרונה היא היותר רחבה וריותר כללית מכל ההבחנות הנוגעות לחיי החברה, והעובדה הזאת היא ההוכחת

היותר טובה המחזקת את אמתיות הנחתי, כי הכרת־המין היא, מנקודת ההשקפה הסוביקטיבית, העובדה היסודית בחיי החברה.

ואפילו אצל בעלי־החיים העליונים, היודעים להכיר ולהבדיל בין בני מינם ובין כל שאר היצורים בעזרת חושי הראיה והשמיעה, וגם בני האדם בכלל, משתמרת הנגיעה בתור מוּמְחָה־מְנוּסֶה, אשר כלנו, תחת השפעת איזה אינסטינקט חזק, פונים אליו בכל מקרה של פקפוק. הסוס, השור, הכבש והכלב משתמשים בהתחככות שהם מתחככים זה בזה בתור אמצעי להתודעות קרובה. החבוקים, תקיעות הכף והנשיקות נשארו אצלנו בתור שרידים מאמצעי ההתודעות הקדמונים של הזכר והנקבה. הם משתמרים בהמשך זמנים רבים מאד יען כי, כאשר יעיר בצדק גיוֹאָ, „המגע הוא האמצעי היותר פשוט והיותר נכון להביא שני בעלי־חיים זרים לידי התקשרות והסכמה־פנימית, לחבר שתי מערכות־עצבים, שתי הכרות, שתי נפשות". על הדברים האלה מוסיף גיוֹאָ עוד, כי העונג המיוחד, אשר תשבע האם בחבקה ובנשקה את פרי בטנה, איננו תוצאת האהבה שהאם אוהבת את היצור הרפה והחלש הזה, כאשר יחשוב ספנסר, כי אם, יותר קרוב לאמת, הרגשת „ההרמוניה העמוקה", השוררת בין גוף הילד ובין גוף האם.

רשמי הפגישה כהים ובלתי ברורים עפ"י הרוב. רשמי ההבדלים והשויונות מעורבים בעת הראשונה כל כך אלה עם אלה, עד שהשכל אינו מכיר את מדת השויון, והוא מתעורר לבקש את הידיעה הזאת החסרה לו. זה הוא הטעם הראשון הממריץ את היצור החי לבוא במגע ובמשא עם יצור אחר.

בטוי מעמדי ההכרה באמצעות תנועות שונות של אברי הגוף, זאת היא הלשון המשותפת לאדם ולבעלי־החיים. בהפגש שני בעלי חיים, תומ"י משתנות אצלם, בלי דעתם ובלי רצונם, כל ההתגליות החיצוניות של ההרגשה, בהתאמה אל השנויים הפנימיים במעמד ההכרה. לבאר לעצמו את ערך השנויים האלה

ברגע התהוותם — זאת היא העבודה השכלית הראשונה, אשר יעבוד בעל־החיים בנוגע להכרת שויונות המין, זאת היא המדרגה הראשונה של „הגיון המין". בעלי־החיים המחוננים בכשרונות רוחנים יתרים אינם מסתפקים בעבודת הבאור הזאת לבדה, כי אם הם בוחנים עוד את אמתיותו ומתקנים וממלאים אותו בדרכים שונים; הכלבים, למשל, הנפגשים זה עם זה בפעם הראשונה מריחים האחד את בשר השני, חורקים שניהם זה לעומת זה, משמיעים נהימות ונביחות מקוטעות שונות ומביעים עוד הרבה שנויים אחרים במהלך רגשותיהם ודעותיהם על ידי תנועות הראש והצואר, הגוף והזנב, ורק אחרי כל אלה הם יוצאים למלחמה איש על רעהו או כורתים ברית שלום ביניהם. חליפת דברים פשוטה כזאת מוצאת לה מקום לפעמים קרובות גם אצל בני האדם. התיר ליסטר, בתארו פגישה מענינת בין שני נערים יושבי איי בוידיץ, מספר בדברים האלה: ראיתי היום שני נערים נצים, עובדה בלתי יקרה ביותר. הנערים לא הגיעו במריבתם עד למהלומות. הם עמדו זה לעומת זה במרחק צעדים אחדים בלי נוע, ורק השקיפו איש אל פני רעהו מתחת לעפעפי העינים המורדות בכעס, אז התעורר פתאם הצד האחד ויעשה תנועה־מאימת אחת, ובאותו הרגע עצמו נראתה תנועה מאימת כמוה גם מן הצד שכנגד. אחרי כן הביטו הנערים עוד הפעם איש אל פני רעהו במבטים בוחנים חודרים, והמבטים האלה נמשכו מפעם לפעם יותר ויותר, בעוד שהתנועות המאימות הלכו מפעם לפעם והחלשנה. לאחרונה הלכו הנערים כל אחד לדרכו, והמריבה נגמרה. במשך כל עת המריבה הזאת, שמרו שני הצדדים את הדומיה היותר שלמה ולא השמיעו כל קול וכל הברה"[1]

אבל לפי הרגיל משתמש האדם, בבואו בנגיעה עם חברו, בכל האמצעים העליונים, שהלשון ממציאה לו לצורך זה, ורק אחרי אלה מתבצרת אצלו ההתאגדות בצורה מפוימה. באמצעות הלשון יכול האדם להעריך ולהשוות את היחוסים המשפחתיים,

---

[1]) Journal of the Antr. Inst.; Notes on the Natives of Fakaofu, כרך XXI, עמוד 40, אויגוסט שנת 1891

את הנסיונות הפרטיים, את הנטיות הפנימיות, את האמונות והשאיפות העליונות. אנחנו הורגלנו מכבר להוקיר ולכבד את הרעיון הכוזב האומר, כי משוחחים אנחנו כפעם בפעם רק מפני שהענינים אשר עליהם אנחנו משוחחים קרובים אל לבבינו, ממש כמו שאנחנו מוקירים רעיון כוזב אחר, יותר יפה ונהדר, האומר, כי יוצרים אנחנו את יצירותינו היפות רק למטרת היצירה (הפורמולה הידועה—„היצירה בשביל היצירה"). אבל האמת הערומה דורשת להודות, כי כל הגה העולה על שפתי איש ואיש, מהאיש ההמוני ועד האיש המשחק על חבמה לפני הקהל, וכל חליפת דברים, מהשיחה אשר ישוחחו במקרה שני מיודעים ועד „שפיכת השיח", אשר ישפכו שני נאהבים נלהבים זה בחיק זה, כל הדברים והשיחות האלה נובעים ר ק ממקור התאוה היסודית הטבועה בלב האדם לעשות רושם על חברו ולהכיר ולהבין את המעמד הפנימי של החבר, בשביל להגדיר את הכרת־המין.

בהמשך המגע־ומשא בין האינדיבידומים במשך עת בלתי מגבלה, אז אומרים אנחנו, כי ההתאגדות כבר יצאה אל הפועל: ההתאגדות מראה ומוכיחה, כי המגע־ומשא אשר התחיל אצל האינדיבידומים הביא אותם לידי הכרת אוזת, להכיר ולדעת שהשויונות מרובים אצלם מההבדלים, במדה שאין צורך לאחד להשתדל להכניע תחתיו את השני. אבל מההתאגדות הזאת אין עוד כל ראיה, כי ההתנגשות השניית, הבאה אחרי התחבר האינדיבידומים זה עם זה תהיה התנגשות קלה וסימפטית. בקרב הישובים שנולדו על ידי ערבוב יסודות זרים שונים, על ידי ההתלקטות הקונגרינטיבית בקרב הישובים האלה נושאת עליה ההתהרות לפעמים קרובות חותם של אנביות קיצונית, של אכזריות, במשך כל ימי התקופה הארוכה של ההתבוללות.

והסבה הפועלת על ההתנגשות הפנימית שבחברה לרככה ולשלול ממנה מעט מעט את אפיה האכזרי ולהביא תחתיו את ההתבוללות המדרגה יאת השלום — הסבה הזאת היא הנטיה אל החקוי, הטבועה בלב היצור החברתי. המחשבות והפעולות, הנולדות בשכל האינדיבידואום, מתפשטות ממנו בקרב האינדיבידומים הסובבים אותו, כאשר יתפשטו גלי המים ממרכז־

ההתקצפות האחד, ולפי אותם החוקים עצמם. בהתנועע חלקי־חומר דקים אחדים מחוברים זה אל זה, מולידה תנועתם כח־דוחף המביא לידי תנועה את החלקים החיצונים הסובבים אותם. החלקים, המקבלים את התנועה מבפנים מוסרים אותה מצדם לחלקים אחרים, ובאופן הזה מתפשט הגל הלוך והתפשט יותר ויותר, עד אשר יפגוש בגל אחר השוטף לעומתו, או יתאחד עם גל השוטף בצדו. באופן דומה לזה, אנו משקיפים על כל פעולה וכל מבטא, היוצאים מאת היחיד, כעל מרכזי־תנועה המולידים גלים של פעולות ושל דעות בקרב מערכות־העצבים, המסוגלות להשיג את הדעות והפעולות החדשות ולסגלן להן. כל זמן שהגל החדש לא יפגוש מעצור להתפשטותו מצד הרצון של היחידים או מצד איזה כח מנגד אחר, מחקות מערכות־העצבים האלה בהנועותיהן ובפעולותיהן בדיוק גדול פחות או יותר את האוריגינל. כך יחקה האחד בלי דעת ובלי רצון את חברו, והשלישי יחקה בלי דעת ובלי רצון את השני, וכן הלאה, עד אשר יבואו הרצון או כח החקוי המנגד ויציגו גבול וגדר להתנועה המתפשטת. אבל בתנאים נורמלים אין התנועה צריכה לפגש על דרכה כל מעצור וכל מכשול אם אך נעימה הפעולה המחוקה, מאיזה טעם שיהיה, להמחקים או שהיא מובילה באופן ברור וניכר אל החיים הטובים ואל ההתפתחות. במקרים האלה יחקו האינדיבידומים את הפעולה ב ד ע ת ו ב ר צ ו ן, ובמשך אלפי שנים יתפשטו החקויים ההם האלה על אלפי אלפים ורבוא רבבות בני אדם. הציביליזציה של זמננו אינה אלא המשך — באמצעות חקוי בלתי פוסק — מהציביליזציה היונית־הרומית; חקוי, אשר הובא לאירופה הגרמנית -- על ידי קרל הגדול, לאנגליה — על ידי „וילהלם כובש־הארצות" ולאמריקה — על ידי קולומבוס, ואשר בימינו ובדורותינו הוא מתפשט, הודות לממלכות רוסיה ואנגליה, גם בארצות אסיה, אוסטרליה ואוקיניה [1].

התנועות, המתפשטות ממרכזי־ההתרגזות הגדולים מתגברות תמיד על אותן ההולכות ממרכזים קטנים, ומביאות אותן לידי

---

[1]) Ch. Tarde, Le Lois l'imitation, עמוד 23.

התבוללות והסכמה. החקוי, שמחקים את הדוגמאות המצוינות ביותר מתגבר תמיד על החקויים שאין להם ערך גדול כל כך, מכניע אותם תחתיו או מביא בהם שנויים לפי רוחו ומהלכו. החקויים, כמו כל הנמצאים בעולם, נלחמים זה עם זה מלחמת הקיום. השמוש, למשל, אשר ישתמש האדם באיזה מאכל חדש או באיזה חומר־מעורר חדש שזה עתה מצאו אותו, מוליד תמיד את החקוי בקרב האנשים הסובבים. אבל כמעט כל החקויים האלה דרכם לבטול ולעבור מן החיים כעבור עת ידועה, או להשאר רק במקרים פרטיים היוצאים מן הכלל, בעוד אשר איזה חקוי אחד או חקויים אחדים מאלה מאריכים ימים ומתפשטים בגבולים רחבים יותר ויותר. האהבה אשר יאהב השוטלנדי את משקה הויסקי, האשכנזי את השכר, והחינאי את האופיום יכולים לשמש אצלנו בתור דוגמאות טובות בנידון זה. אבל דוגמאות עוד יותר טובות, יותר ספיציאליות, ביחס אל המדובר, אנחנו מוצאים בצורת ה„סיגרטה" של הספרדי, המקטרת הארכה של האשכנזי, מקטרת־החֹמר של האירלנדי והסיגרה של האמיריקני. באופן דומה לזה מתפשטים לעינינו במשך עת רבה גם מלבושים ידועים, הליכות ידועות, אפני־דבור ידועים, שעשועים, אמונות ומנהגים ידועים, ואפילו פשעים וחטאים ידועים, בעוד שחקויים רבים אחרים משתכחים לגמרי אחרי עת מעטה.

בכל ישוב חברתי יכולים אנחנו, איפוא, לראות תמיד תנועה כללית לצד טיפוסים קבועים אחדים בפעולות, דבורים ותכונות פנימיות. התנועה הזאת היא „תנועת־הנצחון" של החברתיות. זה הוא הפרוצס, המביא לבסוף לידי התבוללות שלמה של יסודות הישוב הזרים ויצירת טיפוס אחד כללי. הפרוצס הזה הוא היוצר לשון כללית, אפני מחשבה כלליים ומדות מוסריות כלליות. בהקטינו או בהסירו לגמרי הרבה הבדלים מההבדלים ההתחליים בלשון, באמונות ובמנהגים, הוא מועיל להתפשטות מנהג נשואי־התערובות. הפרוצס הזה בעצמו יביא מעט מעט גם את כל היסודות הזרים שנכנסו מארצות שונות לארצות־הברית לידי התבוללות כללית ויצירת טיפוס אמיריקני אחד

גולם החקוי. המרכך את ההתנגשיות הישנות מוליד התנגשיות חדשות.

החקויים אינם שלמים לעולם, כידוע. כגלי האור, המשתברים בתוך הסביבה המקפת אותם, כך משתברים גם החקויים החברתיים בתוך הסביבה שלהם[1]). המלה שנשאלה בלשון אחת מלשון אחרת, אינה נשארת אותה המלה עצמה שהיתה בלשון המקורית. החוקים הפילולוגיים של גרימם ורינואֶרד הם חקי השתברות החקוי. האגדות, הדתות, המשפטים והיצירות משתנים גם הם שנוי גדול פחות או יותר בעברם מגזע אל גזע ומלאום אל לאום. בהסתכלנו אל מיני החקויים הספיציאליים ביותר נראה, כי הם משתנים בעברם מאינדיבידואום אחד אל אינדיבידואום שני. החקויים, כמו כל הנמצאים בעולם, סרים למשמעת חק־ההתפרדות.

היוצא מזה, כי בכל שכל, וכמו כן גם בכל ישוב, מתנגשים החקויים זה עם זה. לפעמים לובשת ההתנגשות הזו צורה של „מלחמת־השנים", לפי מבטאו של טַרד, אשר אחד מהחקויים המנוגדים נופל בה מבלי קום עוד, אבל לפעמים יותר קרובות יכרתו החקויים אחרי התנגשות, פחות או יותר ארכה, ברית שלום ביניהם ויתחברו זה לזה, כאשר יתחברו יחד שני גלים השוטפים זה בצד זה ויהיו לגל אחד מורכב וחזק. זאת היא, כאשר הוכיח טרד[2]), תמצית כל המצאה חדשה. ההמצאה היא בריאת אידיאה חדשה או מנהג מעשי חדש על ידי חבור אידיאות ישנות ומנהגים מעשיים ידועים ומקובלים מכבר. העובדה הפסי־כולוגית הזאת דומה להתחברות יסודות ההורים המולידה אורגניזם חדש ושונה מכל אחד מההורים.

ככה נולדות בלי הפסק דוגמאות חדשות היוצאות להלחם בכח עלומים נגד החקויים הישנים המקובלים. טרד קורא לחקויים שנמסרו לנו מן העבר הרחוק בשם „חקויים־מנהגים". את הדוגמאות

---

1) Tarde, Les lois de l'imitation, עמוד 24.

2) Tarde, „Lois de l'imitation", עמוד 26, 36 וגם „La logique sociale", פרק VI.

היותר טובות ביחס זה אנחנו מוצאים ביצירות הפשוטות, בכללי הלשון ובסדרי המשפטים. וחקויים החדשים הוא קורא בשם „חקויים־מודות". על אלה התהשבנה ה„מודות".

החקויים־המנהגים והחקויים־המודות נאבקים אלה עם אלה בלי הפסק. כל „חקוי־מודהי חדש מופיע הודות להרושם, אשר אינדיבידואום אחד עושה על הקהל הסובב אותו. אחרי התפשטה בקרב רוב הישוב, נהפכת המודה הזאת לרושם, אשר הקהל עושה על האינדיבידואום. היחיד משפיע על הרבים ע"י זה, שהוא מכניע את רצונם בכח האמת או היופי או התועלת הנמצא בחידושו, והרבים משפיעים על היחיד ע"י הטלת אימה וביד חזקה [2]). בין היחיד הרוצה למשוך אחריו את החברה בכח דוגמה חדשה ובין החברה המסורה ומנהגיה הישנים, בין הקהל הרוצה להטביע את חותמו הכללי על רוח היחיד ובין היחיד המתנגד בצדק לרצון הקהל הזה, אין המלחמה פוסקת אף רגע אחד.

לפיכך אנחנו אומרים, כי בה בשעה שהחקוי מועיל בכלל להתפשטות השלום וההסכמה ולהתחזקות הכרת־המין בקרב הישוב, — באותה שעה עצמה הוא גורם במדה ידועה את ההתפרדות ואת ההתנגדות החברתית.

בכל פנה ופנה מחיי החברה מוצאים אנחנו מקורות רבים ועמוקים שמהם נובעים הנגודים החברתיים. בשורה. הראשונה נמצאים רגשי ההתנגשות והמלחמה הטבועים עמוק בלב והמשתמרים שם, הודות לנחיצות „הריסת החיים לטובת החזקתם". מלבד אלה, יש הבדלים עתיקי ימים בתכונות הפנימיות ובמנהגים, אשר הפרוצס של ההתבוללות לא השמידם עוד מקרב הישוב, ואף לא הקטין אותם במדה מספקת. שלישית, אנחנו נפגשים פה עם ההבדלים השניים, הנולדים חדשים לבקרים מהתנגשות החקויים.

על אלה נוסיף עוד סבה אחת מקרית, הפועלת לפעמים בכח אכזרי גדול. בנוהג שבעולם, מביא חפוש המזונות את

---

[1]) שם, עמ' 267—278.

[2]) Tarde, „Etudes geniales et sociales„ וגם „Les maladies de l'imitation", עמ' 357—365.

היחידים שבחברה לידי קנאה והתחרות, אבל לא לידי התנפלות האחד על השני. בנוהג שבעולם, אין האיש שסכנה נשקפת לו מסיר אותה מפניו על ידי מה שיביא את חברו קרבן בעדו. אבל לפעמים תתיצבנה לנגדנו סכנות כאלו, אשר רק האיש שלא יפחד ממוסר כליותיו בעתיד יכול לעבור על פניהן בשלום; מצוקת הרעב מכרחת לפעמים אפילו את האיש ההלש, היודע ברור, כי חבריו בעלי־הכח יכולים לנצחו ולהמיתו, לנסות לגנוב. להרוג, לאכול את בשר הדומה לו. קרוב הדבר לודאי, כי מנהג אכילת בשר האדם נולד תחת השפעת הרעב.

אולם ההתנגדות שבחברה מצבת גבולים לעצמה ומגיעה בסופה, בצורת הסבלנות, למצב שווי־המשקל. האיש החזק הורג את החלש. אבל בעל־הכח, המגלה בפעולותיו נטיה מנגדת להליכות החיים החברתיים הכלליים, נכנע בהכרח לפני היתרון המספרי של בעלי הכח הממוצע ואלה הבינונים, אשר כחם אינו אלא במספרם הרב, משמידים את החזק שאינו רוצה לקבל עליו מרותה של החברה או מגרשים ומדיחים אותו מקרבם, כמו שאפשר לראות אצל חברות העורבים [1]), עדרי השורים והשנהבים הטבעיים [2]) ואצל כל שבטי הפראים [3]). רוב החברה היותר גדול מחובר מאישים בעלי כח כמעט שוה, ואין איפוא לאחד מהם כל תקוה להתגבר על חבריו. שווי־המשקל של הכחות סובל בכל זאת מזמן לזמן הפרעות זמניות שונות, הודות להתנפליות ולעלילות נקם שיתנפלו יחידים ואגודות אלה על אלה ושיתנקמו אלה באלה—חזיונות המתגלים לא אך אצל בעלי־החיים ושבטי הפראים, כי אם, לדאבון לבבנו, גם בקרב החברות המנומסות. הסבלנות והצדק נובעים, לפי הנראה בזה, ממקור הכח ונשענים על יסוד הכח, ולא על יסוד רגשות מוסריים מוטבעים או על יסוד החשבונות הנסיוניים. על האמת הזאת כבר הודו עתה בפה מלא כל הסופרים

---

1) Romanes, „Animal intelligence“, עמ׳ 322—325.

2) Mac Donald, „Criminology“, עמוד 20.

3) דוגמא טיפוסית ימצא הקורא בספרו של ה. לומהולץ: „Among Cannibales“, עמ׳ 45.

המתעסקים בשאלות המוסר והמשפטים, אשר למדו לדעת את המסקנות של תורת־המשפטים המשוה[1].

התבצרות הסבלנות מולידה את אפשרות העזרה המשותפת מתחלה בלי השתתפות מצד הדעת וההכרה, בצורת עזרה או הגנה מקרית, אשר יעזור איש את חברו ואשר יגונן איש על חברו בשעת הצורך המיוחד. הבחירה הטבעית מגינה על העזרה המשותפת, ומשעה שתועלתה של האחרונה נעשית, סוף כל סוף, מובנת וניכרת לרוב אישי החברה, מאותה שעה ואילך היא משתמרת מטעם הדעה וההכרה.

העזרה המשותפת היא בראשית ימיה, בחברות בעלי־החיים ובחברות האדם, השתתפות פשוטה וזמנית. הדבורים, בקרב בעלי־החיים חסרי־השדרה, ומיני העכברים השונים, בקרב בעלי־החיים בעלי השדרה, עוזרים לפעמים קרובות זה את זה להעתיק ולהעביר ממקום אחד אל משנהו דברים שאין היחיד יכל לשאת אותם לבדו[2]. הצפרים החלשות עוזרות לפעמים קרובות זו את זו לבנות את קנן[3]. אצל הברבורים יושבות לפעמים נקבות אחדות על קן אחד מלא בצים.

יש, אשר צורות ההשתתפות הפשוטות האלה מקבלות תבונה מסודרת. הפיליקָנים (מין עוף), היודעים לדיג דגים, יורדים להקות להקות בצורת חצאי גורן עגולה על המים אשר במפרצי הים והודפים בהמון גדול את הדגים אל היבשה[4]. חזירי היער

---

1) עי' ספנסר „Tde principles Etics“ כרך II, חלק IV, פרקי א' ב' וג'; Letourneau, „L'evolution juridique“ פרק א'; Holmes, „The Commen Law“ הקריאה הראשונה ע"ד „Early Formes of Hability“, Stephen „A History of the Criminal Law of England“ כרך II, עמ' 81, 82.

2) Romanes, „Animal intelligence“ עמוד 226, עמ' 360, 361.

3) Cones, „Bulletin of the united States Geological and Geographical Survey of Territories“ כרך IV, № 7, עמ' 562, 571.

4) Romanes, op. cit. עמוד 319

מתיצבים במעגל סביב לעוליהם להיות עליהם למגן ולמחסה מפני הזאבים [1]). לפעמים מופעת העזרה המשותפת גם אצל האדם בצורה פשוטה כזאת. ה„שחור" האוסטרלי הסכין לחכות ברגע כל סכנה פתאומית לעזרת בני עדתו [2]). ההודים הסימילקמיניים אשר בקולומביה הבריטנית מתאספים מזמן לזמן בימות החורף לצוד ציד בחבורה אחת גדולה. בעזרת הכלבים הם פושטים על חבל ארמה גדול בעל כמה פרסאות מרובעות והודפים ומדיחים עדרים גדולים של צביות אל פחים ומוקשים שונים וממותתים אותם שם. דוגמאות דומות מוצאים אנחנו בעולם הציביליזציה אצל יושבי היערות האמיריקנים, המתאספים יחדיו לפרקים ידועים להסיע קורות מהיער, לבנות בתים למושב או לדוש את הדגן.

בהמשך הזמנים נעשית ההשתתפות הזאת מורכבה, הודות להתפתחות הסדר והמשמעה.

העגורים והאנדרפות מעמידים שומרים, הצופים אל המקומות הסובבים בכל העת אשר הלהקה אוכלת. „להקת צפרי הקַ־קְדוּ הלבנות אשר באוסטרליה, שולחת לפניה, בטרם תחל לעשות שַמות בשדמות הבר, אגודת מרגלים קטנה, אשר תפשוט על כל העצים הגבוהים הנמצאים בקרבת השדה, בה בעת אשר צופים אחרים ישבו על העצים החוצצים בין השדה והיער, למסור את האותות ואת האזהרות. בהתקבל בשורה „הכל יפה!" מתבדלת מתוך הלהקה הגדולה להקת צפרים קטנה; אחרי התעופפה קצת באויר הנה והנה, תשים את פניה אל העצים הקרובים ביותר אל השדה. אחרי כן תתור עוד זמן רב את המקום מכל עברים, ולאחרונה תתן אות למסע כללי. אז תתרומם כל הלהקה בפעם אחת ממקום מושבה ותשים במשך רגעים אחדים את השדה לשממה" [3]).

האילים־הצפונים, הדישונים, האילות והצביות דואגים מאד להגן על עצמם מפני החיות הטורפות. עדריהם מעמידים שומרים בעתותי המנוחה ונותנים להם ראשים ומנהלים בעת

[1]) שם, עמוד 339.
[2]) Curr, „The Australian Race", כרך א׳, עמ׳ 62.
[3]) Krapotkin, op. cit., עמוד 353.

המסעות. ביחס זה דומים להם עדרי השנהבים, הראמים, הסוסים הטבעיים והקופים. אחד החוקרים ראה שנהב־מנהל, אשר אחרי מצאו מים טובים לשתיה, העמיד בקרבת המים בזהירות רבה חמשה שנהבים שומרים, ואחרי כן הוציא אל המקום ההוא עדר גדול, בן משמונים עד מאה שנהבים[1].

אצל הפראים הגיעה התפתחות הסדר למדרגה גבוהה מעט יותר מאשר אצל בעלי־החיים, אך יש פרטים יוצאים מהכלל. בקרב החברות המנומסות הוא שורר בקביעות כמו העזרה המשותפת.

המגע־ומשא, החקויים, הסבלנות והברית—הם הם הפעולות העיקריות של ההתאגדות. כל אחת ואחת מהפעולות האלו בפני עצמה מגבילה אחת מקבוצות החזיונות החברתיים הגדולות, וכל הפעולות האלו יחדו מולידות איפוא את החלק היותר גדול מההתפרדות הסוציאלית. החקוי הוא הכח החברתי הראשי, הגורם להתפתחות החיים הכלכליים. ביחד עם הגורמים האינדיבידואליים הוא משמש בתור יסוד לכל מיני המאוים והמשאלות ולהעבודה המתמדת. הסבלנות היא היסוד, אשר עליו נשענים הצדק והמשפט. העזרה המשותפת היא יסוד הסדרים האקנומיים והברית המדינית.

אין ההתאגדות יכולה להגיע אל תכלית התפתחותה, אלא כשתתחבב על החברים כל כך עד שהיא בעצמה תהי להם למקור תענוגים. כי יש להחברה בסים חזק באמת, אפשר להחליט רק אז, כשההתאגדות היא כבר כל כך נעימה ויקרה לכל יחיד ויחיד, עד שאך כח אינטרסים פרטיים יוצאים מהכלל יכול להתגבר בקרבו על רגשותיו החברתיים.

בכדי להבין את מוצא העונג החברתי והצורות העליונות של ההתאגדות, דרוש להסתכל בפעולות אחרות, אשר עד עתה לא שמו במעט החוקרים אליהם לב. בשאיזה קבוץ חברתי, יהיה מאיזה מוצא שיהיה, מתקים דורות תכופים אחדים, מתלמדים

---

1) Romanes, op. cit., עמוד 401

יְחִידָיו להוציא את כחותיהם הפנימיים למטרות חדשות, אשר הדורות הראשונים לא ידעו מהן כלל. הגדולים והנערים, וביחוד האחרונים, מתלמדים להוציא מנה יפה מכחותיהם לצרכי המשחקים והשעשועים. הסעודות הפומביות, שבהן מצטרפים השעשועים עם הספקת תאות האכילה והשתיה, מופיעות בזמנים מאוחרים ומתחבבות ביחוד על הגדולים. מהמשחקים והשעשועים והסעודות הפומביות, אשר מתחלה לא נבראו אלא למטרת הוצאת מותר הכח, נולדים כחות סוציא־ליים חדשים אמתיים, המועילים מצדם להתפתחות התנאים העליונים של החברתיות. הכחות האלה, ילידי תנאים חברתיים, הם גדולים למדי עד שאפשר להם להשפיע על הטבע הפנימי של היחיד. פעולתם על היחיד מתחלת בימים מוקדמים, בשעה שעודנו רך ונוח להרגיש ולקבל השפעות מבחוץ, ונמשכת עד השיגה את מטרתה.

השעשועים והמשחקים היו לאמצעי החנוך הראשיים בחברות בעלי־החיים. הצפרים הצעירות, אשר נולדו ואשר גודלו יחדיו, והרבה מבעלי־החיים היונקים מבלים את ימיהם, עד התבגרם, מהבקר ועד הערב, בשחוק בלתי פוסק.

„מושבות כלבי־הערבות אשר באמריקה הן אחד המחזות היותר מפליאים. עד מקום שהעין רואה מהנשאים על פני הערבה סביב סביב גלי עפר גדולים וקטנים, ואצל כל גל וגל נצב כלב אחד, המשוחח ברצון עם הכלבים הקרובים לו באמצעות נהימות ונביחות מקוטעות. בהנתן אות מאחד הכלבים, כי אדם הולך הלוך וקרוב, מתחבאים כל הכלבים ברגע אחד תחת ערמות העפר. כל החיים, אשר היו לפני רגע על פני הערבה חולפים ואובדים כמו תחת יד הקוסם. כאשר תעבור הסכנה יוצאים בעלי־החיים הקטנים שנית מחוריהם, משפחות שלמות מתאספות יחדיו ועורכות משחקים עליזים על פני הערבה. הכלבים הצעירים פוגעים זה בזה, מציקים זה לזה ומתפארים בזריזותם ובתנועותיהם הקלות, בהתיצבם על כפות הרגלים התחתונות, והכלבים הגדולים עומדים על המשמר. הם מבקרים זה את זה במעונו, והדרכים הסלולות העוברות ממעון למעון מוכיחות, כי הבקורים האלה נעשים לעתים קרובות. באחת, חכמי הטבע היותר מצוינים

הקדישו גליונות רבים מגליונותיהם המשובחים ביותר לצַיר ולתאר את חברות כלבי־הערבות אשר באמריקה וחברות עכברי־ההרים אשר בתבל־הישנה בכלל ובארצות האַלְפִים בפרט" [1]).

גם אצל האדם מתפתחים בשעת מְשחקי הילדות ההרגלים החברתיים, הסימפטיה וההכרה החברתית. בהמשך הזמנים נעשים החגים הקבועים והשעשועים המסודרים לאחד האמצעים הנכבדים, המועילים להתחנכות התכונות החברתיות.

השעשועים והמשחקים הידועים בחברות המנומסות נמצאים רובם גם אצל העמים המנומסים־למחצה ואצל שבטי הפראים. ההתאבקות, היריה אל המטרה, חפוש הטמונים—המשחקים האלה נהוגים בכל החברות האנושיות שבעולם. העמים המנומסים־למחצה ושבטי הפראים מגלים לפעמים במשחקיהם זריזות גופנית וחריפות שכלית מפותחות במדרגה גבוהה עד להפליא. הנערים מאיי ההֵיבְּרִידות החדשות מחברים אבנים קטנות אחדות אל קצה מקל־פשתים ארוך, ובהתיצבם בשורה אחת ישרה על החוף התלול הם זורקים מקלים טעונים כאלה ממקום עמדתם אל תוך הים. כבד האבנים אינו לא גדול ולא קטן ביותר, בכדי שיוכל המקל לשחות במים במצב זקוף חציו מתחת למים וחציו למעלה מהם. הנער, אשר מקלו נשאר על פני המים במצב הראשון, בשעה שהמקלים האחרים אבדו את אבניהם או נהדפו בכח הגלים אל היבשה, —הוא המנַצח [2]).

המשחקים מיוסדים כמעט כלם על ההתחרות ועל צורות ההתאבקות השונות. בתור דוגמה טובה נביא את משחק־החניתות של ההודיים אשר בעמק־אַמַזונה. שני מחנות, כעשרים אנשי חיל בכל אחד, מתיצבים זה לעומת זה ומטילים את חניתותיהם האחד אל עבר השני בזריזות רבה, חנית אחרי חנית, וחוטפים באותה שעה עצמה כל אחד את החניתות הבאות אליו מהצד

---

[1]) Krapotkin, op. cit., עמוד 701.

[2]) Sommeville, Journal of the Antrop. inst., כרך XXIII, ירח מאי שנת 1894, עמוד 393.

שְבָנְגֶד [1]). אצל פראי איי־בודלַרק אשר בְּגְוִינָיָה־החדשה מוצאים אנחנו דוגמה מענינת, המראה לנו בבהירות יתרה את היחסים הקדמונים של האיש והאשה. בלילה מתאספות הנשים לאור הירח על שפת הים, ועושות מהחול אשר פני החוף גל גדול ורם. בכלות העבודה הזאת, יושבות כל הנשים על הגל אשה בצד רעותה ונותנות את קולן בשירים, המעוררים בדברי לעג וקלס את הגברים לנסות את כחם לגרש את הנשים ממרום שבתן. הגברים באים איש אחרי רעהו מבלי דַבר דבר ומכוננים גם הם גל של חול גדול נגד גל הנשים. מספר האנשים המשתתפים במשחק מתאים אל זה של הנשים. שתי המקהלות משוררות יחדו במשך עת ידועה. פתאם מתנפל אחד הגברים על אגודת הנשים ומוציא מקרבה אשה אחת בחזקת היד. הנשים משתדלות להשיב אליהן את האשה בכח הזרוע, והגברים עוזרים על יד המתנפל. אז מתקשרת מלחמה כללית קשה, אשר לא כל המשתתפים בה יוצאים ממנה שלמים בגופם [2]).

בשעשועים החברתיים של האדם נמצאים שני יסודות, אשר את דוגמתם אי אפשר, לפי הידוע לנו, למצוא בשעשועי בעלי־החיים הנמוכים. אחרי ההתחרות, אשר על אדות עריכה ומקומה בשעשועים דברנו עד עתה, נחשבת הַהִסְתַּכְּנוּת (шансъ, рискъ, risque) ליסוד ראשי בשעשועים אצל כל עמי העולם. הקלפים, הרולֶיטה ועוד היו להאוות חזקות טבועות עמוק בלב אלפי אלפים בני אדם. אהבת החמרים המעוררים נתפשטה בכל הארצות. שבטי האדם שאינם משתמשים במשקאות חריפים ובחמרים מעוררים אחרים מעטים מאד במספר [3]). תוצאות השכרון והשעשועים המסוכנים מעציבות מאד, אולם האמת דורשת מאת המסתכל המדעי להודות, כי על המדרגות הראשונות של התפתחות חיי

---

[1]) Tyer, Geographical Journal, כרך III, ירח יוני שנת 1894 עמוד 479.

[2]) Tetzlaff, Journal of the Anthrop. inst., כרך XXII, ירח מאי שנת 1892, עמוד 485.

[3]) עי' בספרו של הסוציולוג הידוע לֶטורנא „La Sociologie d'après l'ethnogr.“ חלק ראשון, פרק רביעי.

החברה הביאו ה„חטאים" האלה תועלת רבה להאדם. הם היו הכחות המעוררים באופן גם רגשות סוציאליים בקרב הלבבות הגסים.

זאת ועוד אחרת. המשקים החריפים ושאר החמרים המעוררים הועילו להתפתחות הסעודה הפומבית מסעודת היחיד זאת אומרת, להשתלשלות עובדה סוציאלית מתוך עובדה פיזאלוגית. אצל כל שבט ושבט פראי או מנומס־למחצה, היודע להשתמש במשקאות חריפים ובחמרים המעוררים האחרים, מתפשט מנהג הסעודה הפומבית בתור אחד השעשועים הסוציאליים הראשיים, ומועיל הרבה להתחזקות הקשרים החברתיים.

המשחקים, המחולות, שעשועי־ההסתכנות, הסעודות הפומ־ביות והשתיה לשכרה, מצטרפים זה לזה ונעשים לחגים ומועדים מסודרים הבאים לעתים תכופות. „מועדי־השמחה" האלה משפיעים השפעות חזקות על התלכדות החברה בהחלישם את כח־הפעולה של ניגודים רבים מניגודי חיי הפראים. חג ה„קורובורי", שהיה נהוג אצל שבטי הפראים האויסטרליים היה אצלם, בלי ספק, האמצעי היותר נכבד להתחזקות רגשי הידידות בין שבט ושבט. הדברים צודקים ביחוד בנוגע לְהַ„קובונְגָה־קורו־בורי", החג הגדול, אשר היה בא רק פעם אחת בשנה. ימים אחדים לפני החג היו מתאספים מהמקומות הקרובים והרחוקים המונים, המונים, נושאים עמהם דבש, שועלים, אוזים וברבורים. החג ארך כשבוע ימים, ובמוצאי החג היו כל הנאספים יוצאים לאור הירח בצַוּתה חדא במחול, שהיה נמשך עד אפיסת כחות המחוללים. השבטים, שנלחמו זה עם במשך השנה, היו נוהגים לכרות בימי החג הגדול הזה ברית ידידות חדשה [1].

בה בשעה שהשעשועים החברתיים של העמים המנומסים מצטינים משעשועי העמים הפראים והמנומסים־למחצה על ידי רבוי־הצדדים והדקות היתרה שבהם, באותה שעה עצמה אין בין אלה לאלה כל הבדל בנוגע לתכנם העיקרי. המחולות,

[1]) Curr, „The Australian Race", כרך א', עמוד 89—92.

מהמחול ההמוני הגס, אשר יחולל הנער בתוך הרחוב, ועד המחולות המרהיבים את עינינו בנשפי־החשק של בני־העליה; המחזות, מהמחזה הדל אשר יצינו לפנינו „אוהבי־הדרָמה" ועד האופֵּירָה הגדולה; שעשועי־ההתחרות, מההתאבקות הפשוטה, אשר יתאבקו שני אנשים בשביל להעריך את כחותיהם הגופנים ועד התחרות הספינות הקלות על פני המים; שעשועי־ההסתכנות, מה„סטוקלקה" הפשוטה ועד הרולֶיטָה; החגים על כל מדרגות התפתחותם—כל אלה הם שעשועים עולמיים. אי־אפשר לציר בדברים את הערך הגדול שהשעשועים האלה קונים להם ע"י השפעותיהם על התפתחות הרגשות החברתיים. לפי תכונתם הטובה או הרעה, הם יכולים לבצר את עמדת הקבוץ החברתי או לקלקלו ולהשחיתו. פעולתם נכרת בבהירות יתרה בזמנים הראשונים, בזמנים שהתַּרבות האנושית נמצאת עוד במצב ההתהוות או מתפשטת בקרב מַחלקת אנשים חדשה. השעשועים היו לכח־פועל נכבד מאד בהתפתחות החברות המערביות בארצות־הברית. „מעטים מהחלוצים הראשונים עוד נשארו נאמנים למדת הפרישות הטהורה, אבל הרוב היותר גדול התמכר לשעשועים שונים, כמו מרוצת הסוסים, המשתים, המחולות. הימים שבהם דשו את הדגן, או חבטו את הפשתים, או הסיעו קורות מהיער, או בנו בית, או בשלו את הסוקר, היו לימי שמחה והוללות הומיה לכל יושבי המקומות הסמוכים מסביב; בעל־הבית שהלך אצל שכניו להזמינם אליו שישתתפו באחת העבודות האמורות היה מובטח, שאפילו האיש היותר גם שבהם לא ישיב את פניו ריקם, ולעומתו, האיש שלא הזמינו אותו במקרה הזה להשתתף בעבודה הכללית חשב את הדבר לפגיעה בכבודו. יושבי־היערות האלה נלחמו כל ימיהם במכשולים גדולים ומסוכנים, ונפשם השתוקקה תמיד לפרוק לזמן ידוע את עול החיים התדירים ולהתמכר במשך שעות אחדות לשעשועים פשוטים, החביבים תמיד על כל עם בריא, פשוט וטבעי [8]).

---

[8]) Roosewelt, „The Winning of the West", כרך א', עמ' 176.

ההתאגדות פועלת על האינדיבידומים המאוגדים ומביאה שנויים בטבעם. החיים השכליים והמוסריים מושפעים מההתאגדות יותר משהם מושפעים מתנאי הסביבה הטבעית. באמצעות השנויים הנפשים המטביעים את חותמם על מערכת־העצבים ובדרכים רבים אחרים, פועלת ההתאגדות גם על בנין הגוף.

הכשרונות השכליים, כשרון ההקשבה, ההכללה, ההגיון המופשט וההמצאה, מתפתחים ביחוד על ידי ההתאגדות[1]). הננו חושבים למותר להביא במקום הזה ראיות והוכחות חדשות המחזקות את אמתיות ההנחה, כי חיי החברה בראו את התכונות המוסריות מעין אהבת הכבוד, רגש הרחמים, אומץ הלב וכיוצא בהן. הדבר הזה כבר הוברר בפרטות הדרושה ע"י ליואיס[2]) וספנסר[3]), וביחוד ע"י אדם סמיט בספרו „תורת ההרגשות המוסריות". מהספר הזה אנחנו לוקחים הפעם את הדברים האחדים האלה: „באופן שהטבע מכשיר את האישים המתבוננים מן הצד להרגיש בלבותיהם מה שמרגיש בלבו האדם הפועל, כאילו היו הם בעצמם עומדים במקומו ועושים מה שהוא עושה, בו באותו אופן הוא מכשיר גם את האיש הפועל להרגיש במדה ידועה מה שמרגישים האישים המתבוננים אליו מסביביו. על שתי השאיפות הטבעיות הללו: של המתבוננים — להבין את נפש הפועל, ושל הפועל — להבין את נפש המתבוננים מתבססות שתי מערכות גדולות של מדות מוסריות, מעבר מזה מדות „אנושיות" ממוצעות, קלות ונעימות, ומעבר מזה מדות „למעלה מאנושיות", נעלות ונערצות — מדות מסירת־הנפש וכבישת־היצר.

באופן הזה מתקנת ההתאגדות את הטבעים האינדיבידואליים ומכשירה אותם לחיי החברה, היא בוראת את הטבע הסוציאלי.

הטבע הסוציאלי האמתי מתפעל ממראה עיניו ומחקה את האישים המקיפים אותו בכל הנוגע לחיים החמריים במדה כל

Spencer, „The ; Problems of Lite and Mind" ,Lewes (1
, Baldwin ; פרק שלישי , VIII חלק , II כרך Principles of Psichologie"
„Mental Developpements in the Child and the Race".
. 18 'עמ ,op. cit. , Baldwin (2
op. cit. ,Spencer. (3

כך מרובה, עד שכל אחד ואחד מבעלי הטבע הזה שואף ומשתדל בכל כחותיו לכונן לו מצב בחיים אשר יהיה, לפחות, שוה למצב בעלי ההצלחה הבינונית שבחברה. החפץ להתענג על מה שיתענגו אחרים, והשאיפה המחקה לפעול את הפעולות, אשר יפעלו אחרים, חזקים למדי בתוך האינדיבידואום החברתי, בכדי שיעוררו לרדוף אחרי בצעו באותה החריצות וההתמדה שאנו רואים אצל רוב האנשים. הצטרפות החפץ והשקידה ביחס הזה מגבילה את „מדת החיים" (Standart of Living), זאת אומרת: את כמות הדברים המועילים, הנחוצים להספקת צרכי האדם בעת ידועה, ואיכותם. ההצטרפות הזאת היא המקור, אשר ממנו נובעת ההתקדמות האישית בכלל והחמרית בפרט.

המדה המוסרית המצינת ביחוד את הטבע הסוציאלי היא מדת הסבלנות. האינדיבידואום החברתי אינו מתערב, לפי הרגיל, במלחמת הקיום אשר ילחמו חבריו. רק אחרי שכבר התרגלו אישי החברה לפעול ולעשות את פעולותיהם ואת מעשיהם על פי מדת הסבלנות, רק אחרי שכבר נתפשטו ונתאזרחו אצלם השקפות ידועות וטעמים ידועים,—רק אז יכולים אנחנו להגיד, כי מדת הסבלנות היתה באמת לקנין החברה שעליה אנו דנים. דרוש, שיכירו אנשי החברה תחלה וישימו אל לבם את האמת הזאת, כי אחרי שהאישים החזקים ביותר השמידו את החלשים ביותר והם בעצמם נפלו תחת סבל מפעליהם או תחת ההתקוממות הכללית של האינדיבידומים בעלי הכח הבינוני, נעשית ההתנגחות בין יתר האינדיבידומים, המחוננים בכח שוה כמעט, לדבר חסר טעם ובלתי מועיל לאיש. דרוש, שימשכו תחלה את ידם מאכילת בשר הדומים להם ויתלמדו להסתפק באותם המזונות והאמצעים החמריים, אשר כמותם יכולה להספיק לצרכי חברה שלמה. הניגודים הפנימים של החברה אינם חולפים ממנה אלא אם כן מתבטלים הטעמים וההשקפות של היחיד בהטעמים וההשקפות של הרבים; את האמת הזאת יכול הסוציולוג להזכיר לאותם העסקנים החברתיים, אשר ישאפו לתקן את חיי כל האנושיות ולא ישימו לב מכל וכל לחפציו של האדם ולשאיפותיו. ההכרה האנושית צריכה לקבל עוד כמה וכמה שנויים אחרים, בכדי שתחדור מדת הסבלנות „אל בשרו

ואל דמוי של האיש החברתי. דרוש, שיהיו אנשי החברה לא אך סובלים את הסבלנות, כי אם אוהבים אותה. דרוש, שיהכשר האיש לשבוע נחת וענג רק מהתקרבות בלבד, שאיש דומה לו מתקרב אליו.

בטבע הסוציאלי טבועה נטיה חזקה לעזור את האחרים, להשתתף בצערם של אחרים ולהתקשר עמם.

התוצאות החמריות והרוחניות היוצאות מההתאגדות מתחלקות במדה לא־שוה בין אישי החברה. אך שלא יצטרפו הסבות הפועלות על החברות ועל היחידים, מן הנמנע הוא שיהיו כל היחידים הנכנסים אל החיים שוים זה לזה מצד כחותיהם וכשרונותיהם הטבועים בהם בתור ירושה טבעית, או כי כלם ימצאו להם תנאי־חיים טובים במדה שוה. הפרוצסים של הבחירה החברתית נובעים ממקור ההבדלים האלה דוקה. באופן הזה אי אפשר גם כן, שיהיו האינדיבידומים מושפעים במדה שוה מההשתלמות השכלית והמוסרית. אי־השווין בכחות הגופנים, השכלים והמוסריים הוא הסימן המובהק של כל ישוב חברתי.

כל ישוב מתפרד ומתחלק למחלקות. מחלקות הישוב מתיחסות לשלשה סוגים יסודיים או ראשונים: מחלקות־החיים, מחלקות־האישים, מחלקות־הקבוצים. המחלקות מכל שאר הסוגים, כמו המדיניות, האקונומיות או החרשתיות, הן שניות, — תוצאות התפתחות סוציאלית גבוהה מאד. הסופרים והמלומדים מערבבים כפעם בפעם במאמריהם ואפילו בחקירותיהם הסטטיסטיות את המחלקות הראשונות עם השניות, מפני שלא ישימו לב אל הכלל הגדול, כי כל חלוקה וחלוקה, שאנחנו מחלקים איזה חזיונות תולדתיים, צריכה להעשות דוקה לפי סדר השתלשלות החזיונות בפועל. ההבדלים בכח החיים, בבניה האינדיבידואלית, בכשרונות השכליים, בתכונות המוסריות ובטבע הסוציאלי נבראו בדרך ישרה על ידי ההתאגדות. ההבדלים במצב החברתי ובמשלחי היד נבראו על ידי ההתאגדות בדרך מסובבה, באמצעות התפתחות בניה חברתית. ההבדלים בהתפלגות העשר הם תוצאה עוד יותר מרוחקה היוצאת מההתאגדות. ההבדלים האלה מצינים ומסמנים את החזיונות היותר עליונים והיותר ספיציאליים של ההתקדמות האנושית. מחלקות הישוב

השניות נכנסות תחת גדר החקירה של המדעים החברתיים הספי־ציאליים. הסוציולוגיה חוקרת רק את המחלקות הראשונות בלבד.

מחלקות־החיים הן התוצאות הישרות היותר פשוטות של ההתאגדות. הן נולדות מהצטרפות היסודות השונים בירושה הטבעית ובתנאי החיים של כל אינדיבידואום. קנה־המדה, אשר בו אנחנו מודדים את כח החיים של כל מחלקה, הוא יחס מספר האישים הנולדים בקרב המחלקה למספר האישים המתים בקרבה. בקרב מחלקה בעלת כח־חיים רב אנחנו מוצאים מספר גדול של נולדים ומספר קטן של מתים. בחברות של זמננו מחוברה המחלקה הזאת בראשה ורובה מעובדי האדמה יושבי הכפרים. בקרב מחלקה בעלת כח־חיים בינוני אנחנו מוצאים מספר קטן של נולדים ומספר קטן של מתים. רוב מנינה ורוב בנינה של המחלקה הזאת הם הסוחרים ובעלי־המלאכה האמידים המוצאים את פרנסתם בערים. במחלקה היותר נמוכה ממחלקות־החיים אנחנו נפגשים עם מספר דל של נולדים ומספר עצום של מתים, המחלקה הזאת מקפת את הפועלים השכירים היותר עניים אשר בערים [1].

מחלקות־האישים נבראות באופן דומה למחלקות־החיים על ידי הצטרפות הירושה הטבעית ותנאי־החיים הפרטיים החיצונים, המושפעים מההתאגדות. אחדות ממחלקות־האישים הן אלה: מחלקת האישים הגאונים ובעלי הכשרונות המצוינים, מחלקת בעלי הכשרונות הבינונים, מחלקת בעלי הכשרונות הנמוכים. הצעד הראשון במחקר שתי המחלקת הראשונות מהמחלקות האלה נעשה ע"י פרנצים גַלטון [2], פרופ. צ. לומברוזו [3] ועוד חכמים אחרים פחות מפורסמים, אבל עד היום הזה עוד מעטות אצלנו הידיעות המאומתות והמדויקות בנוגע לבעלי הכשרונות המצוינים והבינונים. האיש בעל הכשרונות הפחותים משך אליו ביחוד את עיני החכמים ויהי במשך שנים רבות לענין־החקירה החביב של הסטטיסטיקה. בכל רשימה

[1] עי' בספרו של הַנסין: „Die drei Bevölkerungsstufen“ על הענין הזה עוד ידובר בספרנו להלן, עמוד 00.

[2] „Kreditary genius“ וגם „Natural interebance“.

[3] The Mat of genius.

ורשימה סטטיסטית, המוקדשה לאנשי המחלקה הזאת, אנחנו מוצאים מספרים בנוגע לבעלי־המומים, העורים, החרשים, האלמים, השכורים, החולים־הנופלים, ההדיוטים, המשוגעים והמאבדים־עצמם־לדעת.

מחלקות־הקבוצים, הנבדלות אשה מרעותה בתכונותיהן החברתיות, נבראות הודות לצרופי יסודות הירושה הטבעית, והודות להשפעה החנוכית של ההתאגדות, המשפיעה השפעות לא־שוות על אישי החברה המחוננים מראשית ימיהם בכחות ובכשרונות בלתי־שוים. באמצעות שנויים רבים היא מביאה אחדים מהם לידי הסתגלות שלמה אל תנאי החיים הסוציאליים. במדה יותר קטנה היא מביאה שנויים מכֻנָנים אל התכלית הזאת גם בכל שאר האינדיבידומים. משא החברה המעיק על היחיד יותר ויותר במדה שיתרבו האוכלוסין החברתיים מוליד תולדות רבות הערך ביחס הזה. האינדיבידומים החזקים והשלמים משיבים עליו מצדם בפעולות־חוזרות חזקות ומכֻוָנות אל התכלית הדרושה ומתקשרים אל החברה יותר ויותר, בעוד שהאינדיבידומים הפחותים והנחשלים אינם יכולים להחזיק מעמד במלחמה הזאת ונעשים בלתי־מסוגלים לחיי חברה או גם נהפכים לאויבים להחברה. מובן כאליו, כי ההבדלים האלה משפיעים לא על התיצרות מחלקות־האישים בלבד, כי אם גם על מחלקות־הקבוצים.

מחלקות־הקבוצים האמתיות הן אלה: המחלקה הסוציאלית, המחלקה הבלתי־סוציאלית, המחלקה הפסבדו־סוציאלית והמחלקה האַנטיסוציאלית. המחלקה הסוציאלית מחוברה מאותם האישים, אשר הכרת המין נתפתחה אצלם במדרגה גבוהה, ואשר רגשותיהם וכשרונותיהם מעוררים אותם לעבוד עבודה חיובית לטובת היחסים החברתיים המועילים. באופן שהצורך והיכולת לקחת חלק ביחסים החברתיים הדקים והיפים הם אבני הבוחן בידי האנשים מ„העולמות העליונים" לבחון ולהכיר על פיהם את כל איש ואת כל אשה הרוצים להתחבר עמהם, באופן הזה חושבים גם את הרצון ואת היכלת להקריב את הכחות ואת הנפש על מזבח הסדר הסוציאלי לאבני בוחן טובות, אשר על פיהן אפשר להכיר את התכונות החברתיות האמתיות. המחלקה הסוציאלית היא, לפי זאת, אותה

המחלקה עצמה, אשר לה יקרא הרינגטון, בבררו את רעיונו של אריסטו, בשם בני־העליה הטבעיים בקרב החברה האנושית [1]. בלי המחלקה הזאת, המקפת את אנשי המעשה שונאי־הבצע, את אוהבי־האדם (פילנטרופים), את המתקנים החכמים, לא תוכל שום חברה להתקים ולהפריח, תהי לה מונרכית או דימוקרטית, עשירה או דלה.

המחלקה הבלתי־סוציאלית מחוברה מהאישים הנוטים ברגשותיהם ובדעותיהם לצד האישיות (אינדיבידואליות) הקיצונית. הכרת המין נתפתחה אצלם התפתחות חלקית. האנשים האלה אינם מקבלים עזרה מידי אחרים ואינם רוצים לתת מצדם עזרה לאחרים. רצונם היותר גדול הוא, שיניחו להם להתמכר רק לחייהם הפרטיים בלבד. זאת היא המחלקה היסודית של החברה, המחלקה שממנה יוצאת, בדרך ישרה או מסובבה, שלש המחלקות האחרות; זאת היא המחלקה הנושאת בקרבה במצב התחלי את כל המדות הסוציאליות הטובות ואת כל החטאים והפשעים הסוציאליים. היא עומדת בתוך בין המחלקות הקיצוניות, עד אשר יבואו עליה זרמי החיים הסוציאליים ויגרפוה בכחם הכביר לצד זה או זה.

המחלקה הפְּסֶבְדוסוֹציאַלִית מקפת את האישים ה„קבצנים", המתפרנסים מנדבות אחרים. אצל האנשים האלה נתקלקלה הכרת־המין ותאבד את תכונותיה הראשונות. הם שמים על פניהם את מסוה המחלקה הסוציאלית, וקוראים תמיד לעצמם בשם קרבנות הגורל האכזרי. אבל באמת ובפועל הם חסרים אפילו את מדות המחלקה הבלתי־סוציאלית. הם רוצים רק לחיות מעמל אחרים. אמנם, בקרב האנשים הנחשבים בארצות שונות מטעם החוקים על מחלקת הקבצנים נמצאים תמיד הרבה קרבנות אמתיים, אשר לפי תכונותיהם הרוחניות אי אפשר ליחס אותם אל המחלקה הפסבדוסוציאלית.

על המחלקה האנטיסוציאלית נחשבים האישים הפושעים המרבים לפשוע על פי נטיה טבעית מיוחדה או על פי ההרגל,

---

[1] Oceana, עמוד 44.

אשר הכרת־המין נתקלקלה אצלם לגמרי ואשר ישטמו במשטמה עזה את החברה ואת כל תולדותיה. האישים האלה אינם מתחפשים ואינם מתכסים באפר המדות הסוציאליות, כי הם מבכרים להלחם בגלוי וביד רמה נגד כל חיי החברה: הם אינם קוראים את החברה להיות להם לעזר בהשגת מטרותיהם ובשמירת זכיותיהם הפרטיות, כאשר יעשו כל אישי החברה, כי מבכרים הם להתנקם בעצם ידם בעד כל הרעות והעלבונות, אשר הם סובלים מידי אחרים. בקרב האישים הנחשבים מטעם החוקים על מפלגת הפושעים יש רבים אשר עוד לא נשחתו להיות לאויבי החברה, לאנשים אנטיסוציאליים, במובן האמתי של המלה, ושעוד אפשר להוציא אותם מהמחלקה האנטיסוציאלית.

בכל מקום שמקורות הפרנסה השניים מרובים וקבועים, זאת אומרת: בכל מקום שהעושר החברתי מרובה יותר מן המדה, מתפשטים טפוסי הקבצנים והפושעים ומתרחבים להיות למחלקות גדולות בקרב הישוב.

גם בחברות בעלי־החיים יש חברים פושעים [1]. יש בקרבם גם „קבצנים", ההולכים אחרי העדר במסעותיו ומתפרנסים משיורי המזונות, אשר ימצאו החזקים שבהם, אבל בחברות בעלי־החיים אי אפשר למצוא מחלקה שלמה של קבצנים, כבחברות האדם, כי המזונות המצומצים ותנאי־החיים הקשים בכלל אינם נותנים להם את היכלת לסבול עניים רבים; כמו כן אי אפשר למצוא בחברות בעלי־החיים גם מחלקת פושעים מיוחדת, כי החברות האלה נוהגות להמית או לגרש מקרבן את כל האינדי־בידומים הפושעים.

בו באופן שההתלקטות החברתית מתחלת במקומות הטובים הברוכים במזונות טבעיים יתרים, באופן זה יוצאת אל הפועל גם התלקטות הפושעים והקבצנים במקומות שיש שם מקורות פרנסה מלאכותיים יתרים. „המקומות הסמוכים אל הגבול—כותב רוזֶוֶלט— הם באמת, למרות הפשיטות החיצונית הנהוגות בנימוסיהם ובמנהגיהם, מקומות ההגוששות ההפכים הגמורים. שתי המפלגות

[1]) Mac-Donald, "Criminology„, עמ' 19—21.

הקיצוניות שבחברה, האישים היותר חזקים, ישרים וחרוצים והאישים היותר חלשים, מקולקלים ועצלים, נמשכות מסבות טבעיות אל הגבול. האנשים, אשר באו בראשונה לתוך יערות ארצותינו (ארצות־הברית) לבנות שם להם בתים ולחנך בנים, היו רובם אנשים ישרים, פשוטים ואוהבי עבודה; אבל יחד עם האנשים האלה נכנסו אל היערות רבים מהיסודות היותר גרועים ופחותים של הישוב האמריקני החדש, אנשים פושעים וחטאים, אשר היו למפלגה מיוחדת, העומדת בתחתית המדרגות של המוסר. רבים מהקבצנים הלבנים, הנפוצים בארצות הדרום, הם ילידי המפלגה המקולקלת הזאת, המגדלת אפילו בתוך יערות־העולם דורות של אנשים גסים, פושעים ומרי נפש ומספר עצום של אנשים ריקים עצלים ופחדנים. הם משפיעים במקומות רבים את השפעותיהם הרעות על מהלך חיי החברה. בסתר יערות העולם, במקום שלא תוכל יד המשפט להשיג אותם, שם מתמכרים האנשים האלה לחיי פריצות ואכזריות בלתי מגבלה. הם שונאים את הטוב כשהוא לעצמו ומתאמצים לעקרו משורש. במקומות, שמספר האנשים המקולקלים רב שם ביותר, שם מתחברים אנשים גנבים, שודדים ורוצחים עם נערים פורקי עול, בעלי נטיות בהמיות, אוהבי שעשועים והוללות. הם יוצרים יחדו אורגניזציות משותפות נסתרות־למחצה המתרחבות לפעמים על שטחים גדולים והמסתעפות לסעיפים ולסניפים רבים. כאשר יצליח בידי אויבי החברה האלה להתגבר על החברה הם מכניסים אל קרבה את ממשלת האגרוף, מגרשים את השופטים ואת השוטרים והורגים בלי חמלה את כל אשר יערוב את לבבו לעמוד על דרכם"[1].

קורות חק־העניים באנגליה מציגות לנגד עינינו תמונה מענינת מהתרבות העניות והתמעטותה בארץ בהתאמה עם התגברות אותה הרחמנות המיוחדת, השואפת לפזר בצורת נדבות את כל העושר העממי, והתרפותה. נסיונות התמיכה החברתית כבר הורו והוכיחו במדה מספקת, כי כל חברה יכולה לברוא

Annual Report of the Secretary of State on Statistics of (1
.1893 . Crime in the State of New-York

לה את מספר העניים והפושעים, אשר היא רוצה לתמוך בכספה.

בימינו ובדורותינו נחשבות הערים למרכזים גדולים של מקורות הפרנסה השניים ובהן מתרבה מספר העניים והפושעים במהירות היותר גדולה. במשך שנת 1892 [1]) עמדו למשפט ויצאו חיבים בדין בניו־יורק־סִיטִי לא פחות מארבעים וחמשה אלפים שבע מאות שבעים ושבעה פושעים. בשנת 1890 תמכה ניו־יורק־סיטי, אשר מספר כל יושביה הוא מיליון, חמש מאות וחמשה עשר אלף ושלש מאות, בתמיכות כסף עשרים וחמשה אלף, שתי מאות ושנים עשר איש, אלף, שלש מאות, עשרים וארבעה ילדים; נתנה פחמים בחנם לשמונה אלפים, שלש מאות וארבעים משפחות ושלמה מקופת הקהל דמי קבורה בעד שני אלפים וארבעים ושנים נפש. אחד מבתי המחסה שבעיר נתן באותה השנה עצמה תמיכות כסף לחמשה אלפים, שלש מאות, שלשים ושבעה עניים [2]).

מחקר מוצא מחלקות הישוב נותן בידינו מפתח למחקר השאלות המענינות, הנקראות בפי רבים בשם שאלות הסוציולוגיה המעשית. מלומדים רבים נבוכו בפני השאלה: כיצד מתקשרים מחקרי הפשעים, העניות, השגעון, האָעַ״ל ודומיהם עם הנחות הסוציולוגיה העיונית, והסופרים הסוציולוגיים היו יוצאים מן המצר הזה, לפי הרגיל, ע״י חלקם את ענין מחקרם לשני חלקים, לחלק עיוני ולחלק מעשי, או לסוציולוגיה עיונית ולסוציולוגיה מעשית. מתוַדה אנכי הפעם, כי התחבולה הזאת לא היתה ישרה בעיני מעולם. חזיונות אחרים מהחזיונות הנכנסים תחת גדר החקירה המדעית יכולים להיות מעשיים במדה יותר מרובה, מפני שחיינו היומיים באים בנגיעה יותר קרובה עמהם, אבל בתור חזיונות, המסורים בכלל להסתכלות ולמחקר, הם דורשים פתרונות ובאורים. הבאורים הם חלקים מחלקי התורה. ואם אנחנו איננו

---

[1]) המספרים לקוחים מהצנזוס הפידירַלי.

[2]) הדין־והחשבון השנתי של „Commissioners of Charity and Correction“.

רואים יחס וקשר בין החלקים האלה ובין התורה הכללית המקפת את כל הענין הנכנס תחת גדר חקירתנו, הנה סבת הדבר הוא מה שלא ברַרנו עדין במדה מספקת את יחסי כל ההנחות הפרטיות על ההורה זו לזו. השקפה יותר נכוחה על הנחות הסוציולוגיה המעשית נרכוש לנו רק אז, כאשר יעלה בידנו לפלג ולחַלק באופן מדעי את כל השאלות המתיחסות אל הענין שלפנינו. ההתאגדות פועלת על ידי השפעות מוכרחות על הטבע הגופני, השכלי והמוסרי, אבל היא משפיעה את השפעותיה במדה לא־שוה על אינדיבידומים שונים. מסבה זו מופיעות מדרגות שונות בהסתגלות האינדיבידומים אל תנאי־החיים החברתיים — ועי"ז מתבאר דבר התפרדות האוכלוסין החברתיים למחלקות שונות הנבדלות אשה מרעותה מצד טבען הגופני, השכלי והסוציאלי. לפיכך אנחנו מאמינים, כי התורה השלמה של ההתפתחות החברתית תפתור ותבאר ותסדר בסדר מדעי את כל עובדות הסוציולוגיה המעשית.

פרק שני.

השכל הסוציאלי.

הצטרפות היסודות השכליים והמוסריים של החברה בצירופים ובאופנים שונים מולידה את הרגש הכללי, את הצורך הכללי, את החוש המוסרי, את דעת־הקהל, את הרצון הכללי, ועוד חזיונות רוחניים כלליים כיוצא בהם, אשר הסוציולוג יכול לקרוא לכלם יחדו בשם השכל הסוציאלי. התוצאה הראשונה היוצאת מההתאגדות החברתית היא התפתחות השכל היחידי. התוצאה השניה ממנה היא התפתחות השכל החברתי.

הסופר הראשון, אשר ברא את המושג המדעי של השכל החברָתי, הוא ליואים, אשר השכיל להגביל בדיוק נמרץ ובבהירות יתרה את מהות המושג החדש בדברים האלה:

„הנסיונות הפרטיים של כל יחיד ויחיד באים והולכים, נוצצים ונובלים; הם סותרים, ממלאים או מתקנים זה את זה, ומשאירים אחריהם שארית בלתי נפסדת, הלובשת אחרי עת ידועה צורה של הסתכלות פנימית וכללי־חיים קבועים והמנהלת בצורתה הזאת את כל הנסיונות המאוחרים של היחיד. הסכום הכללי של הנסיונות האלה הוא השכל האינדיבידואלי. באופן דומה לזה נוצר גם השכל הסוציאלי—השארית הבלתי נפסדת, הנשארת מהנסיונות המשותפים של כל אישי החברה. באמצעות הלשון משתתף היחיד באוצר הנסיונות הכללי, המשפיע עליו באופן הזה השפעות אוביקטיביות ובלתי תלויות באיזה משפיע גופני. כל אחד ואחד מאתנו משתמש באוצר הכללי הזה לטובתו ולהנאתו הפרטית, וכל אחד ואחד מאתנו מעשיר את האוצר הזה פחות או יותר בנסיונות חייו הפרטיים. אנחנו נמצאים פנים אל פנים לא אך עם הטבע החיצוני, המכריח אותנו להשתעבד לסדריו, כי אם גם עם החברה, הדורשת גם היא מאתנו ללכת בחקותיה ולשמור את מצוותיה; מפני זה אנחנו מחויבים לדעת מה הטבע דורש מאתנו ומה אישי חברתנו דורשים מאתנו, ואם לא נוכל או לא נרצה לכַוֵּן את מחשבותינו ואת פעולותינו אל דרישות הטבע או אל מחשבותיהם ופעולותיהם של אישי החברה, אז עתידים אנו להֵעָנש כגמולנו¹).

„כל דור ודור בא לעולם בתוך הסביבה החברתית הזאת והוא מוכרח להסתגל אל הצורות הקבועות המתקימות בקרב החברה. החברה, הנוצרה בראש ובראשונה על ידי היחידים, פועלת מצדה בכח גדול מאד על כל יחיד ויחיד. „בימים שהעמים נמצאים בתקופת הילדות שלהם — אומר מוֹנְטֶסְקְיֶה — יוצר האדם את המדינה; בימים שהעמים מגיעים לימי העמידה, יוצרת המדינה את האדם". הנסיונות המשותפים פועלים על הנסיונות של היחיד. הם מכריחים את האדם לפעמים קרובות לקַבל מחשבות ורגשות שהוא אינו מבין אותם או אינו מסכים עמהם, ולשמוע דברים

¹) Problems of Life and mind: The Study of Psychologie, צד 161.

שהוא אינו מאמין להם. מחשבותיו של היחיד הן מחשבותיו שלו רק במדה מעטה; החלק הגדול מהן מחובר ממחשבות אישים אחרים. פעולותיו נמצאות תמיד תחת השפעת רצונם של אחרים; אפילו בשעה שהוא מתקומם נגד הרצון הנכרי הזה הוא מושפע ממנו, האמת שלו נולדת מחוצה לו. האמת היא מה שכל בני האדם, או רוב בני האדם, מחליטים ושאין לו סתירה מצד הנסיון; האמת היא „הסכמת העמים". האיש, אשר לא יבין את האמת הכללית הזאת או לא יסכים עמה, הוא נקרא בלתי־נורמלי או משוגע. האיש, אשר לא ירגיש את אשר ירגישו כל אישי החברה נשכח מלבם ואינו עולה על זכרונם בלתי אם בשעה שיבואו לעשות רשימה סטטיסטית מהאישים הבלתי נורמלים.

„בהיות הנסיונות הפרטיים של כל אחד ואחד מאתנו מגבלים במקום ובזמן, לכן משתמשים אנחנו לטובתנו ולהנאתנו הפרטית בנסיונות חברינו. העם, השבט, הכתה, כל אחת ואחת מהצורות החברתיות הללו היא סביבה מיוחדת, אשר בה יחיה ויפעל השכל של היחיד, כמו שהים, או הנהר, או האגם היא הסביבה, אשר בה יחיה הדג; רק באמצעות הסביבה הזאת פוגע הדג בעולם החיצוני ורק באמצעותה הוא נפגע ממנו. העם משפיע על הכתה, והכתה משפעת על היחיד. אבל היחיד, הנפעל והמושפע מהנסיונות הכלליים של העם והכתה, פועל גם הוא מצדו פעולות ידועות ומשפיע השפעות ידועות על העם ועל הכתה, בהועילו להסתדרות החיים החברתיים" [1].

ליואים לא הבדיל בדבריו אלה בין השכל הכללי של איזו חברה פרטית אחת ובין השכל הכללי של כל האנושיות. אבל הרוח המדעי דורש מאתנו לשמור את ההבדל הזה. כל עם ועם או שבט ושבט יש לו שכל סוציאלי מיוחד, השונה מהשכל הסוציאלי של עם או שבט אחר לא פחות מאשר החיצוניות החמרית של עם אחד שונה מזו של עם אחר. אולם בה בשעה שהגזעים והעמים והשבטים נבדלים זה מזה בשכליהם הסוציאליים הפרטיים, באותה שעה עצמה יש לכל החברות האנושיות המתקימות על

[1] op. cit., צד 165.

פרופיסור פ. ה. גידינגס:

יסודי הסוציולוגיה

(ראשי פרקים בתורת החברה):

תרגום

יעקב טפליצקי.

ספר שני.

הוצאת „תושיה".

ורשה: תרס"א.

בדפוס מ. י. האלטער ושותפו, נאלעווקי 7.

ІЕСОДЕ ГАСОЦІОЛОГІО

т. е.

Основанія Соціологіи.

Проф. Ф. Г. Гиддингса.

Переводъ Я. ТЕПЛИЦКАГО.

Изданіе „ТУШІЯ".

Книга II

ВАРШАВА. 1901.

Тип. М. И. Гальтера и Комп., Налевки 7.

פני האדמה רגשות ומחשבות כלליים, המשותפים לכל אחת ואחת מהן. לרגשות והמחשבות האלה המשותפים לכל האנושיות אנחנו קוראים בשם השכל הכללי של האנושיות.

עלינו להזהר מאד לבל ניַחם בטעות איזה מושגים זרים אל המבטאים: שכל סוציאלי או הכרה סוציאלית. המבטאים האלה אינם מכל וכל מבטאים מופשטים ונאצלים בלי ממשות בפועל. השכל הסוציאלי הוא חזיון מוחשי וממשי המתקים במציאות. הוא עולה מצד תכנו על כל שכל אינדיבידואלי והוא מושל ממשלה בלתי מגבלה כמעט על כל רצון אינדיבידואלי. אבל השכל הסוציאלי איננו מתקים אלא בתוך השכלים של כל יחיד ויחיד, ואין אנחנו יכולים לציר לנו בדמיוננו איזה שכל אחר או הכרה אחרת מלבד השכל וההכרה של היחיד. ההכרה הסוציאלית אינה איפוא אלא סכום המחשבות והרגשות המתעוררים והמתקימים בשעה אחת בקרב כל היחידים שבחברה. השכל הסוציאלי הוא קבוץ שכלים אינדיבידואליים רבים הפועלים ומשפיעים האחד על השני, אשר פעולותיהם והשפעותיהם זה על זה הן כל כך גדולות וחזקות, עד שהם מרגישים, חושבים ושופטים ופועלים כל אחד את אשר ירגיש ואת אשר יחשוב וישפוט ויפעל חברו. במלה אחת, השכל הסוציאלי היא האחדותהשכלית של יחידים רבים, האחדות השכלית של ההמון [1].

התחברות הרגשות והאמונות של אישי החברה יוצאת לפועל בצורתה היותר פשוטה ע"י החקוי והסימפטיה. לפעמים קרובות, רצא גל של רגשות ומתפשט בקרב המון אנשים בצורת פעולה בעית שאינה תלויה בדעתו וברצונו של הפועל אלא מעט מאד, משל: ברגע אשר ימחאו השומעים כפים לפתע פתאם. זאת רד אחרת. האישים המחוברים בחברה או באספה אחת, סתכלים כלם יחדו בעובדה אחת, המרגישים בנוגע לעובדה את רגשות שוים והרואים איש על פני רעהו את הסימנים ואת ותות החיצונים המציַנים מעמדי־נפש שוים, האישים האלה צאים לפעמים את עצמם מובנים ומזומנים לפעול כלם יחדו

1) Le Bon, Psychologie des foules, צד 14.

פעולות שוות, בלי וכוחים ובירורי דברים קודם למעשה. בתור דוגמה מעולם בעלי־החיים, המחזקת והמסבירה את דברינו, אנחנו יכולים להביא את עדרי השנהבים, אשר בהתקרב אליהם שנהב זר, הם מתמלאים קצף כלם ברגע אחד ומגרשים אותו מעל פניהם: החזיון הזה עצמו משתקף גם בבריחות הבהולות, שבעלי־חיים או בני־אדם בורחים ונמלטים על נפשם מפני איזו סכנה פתאומית, או באספות המקריות, שהמוני אנשים מתאספים מלאי רגשות פחד וסקרנות במקום איזה מאורע בלתי רגיל. יש יסוד לחשוב, כי אפני ההרגשות האלו משפיעים גם על להקות־הצפרים הגדולות ועל העדרים הגדולים של הסנאים, דראמים והסוסים, הנוסעים ממקום למקום בכנופיה אחת בסדר ובמשטר גדול;

התחברות הרגשות והאמונות של אישי החברה ע״י החקוי והסימפטיה, המתגלה בפעולות טבעיות, התלויות רק מעט מאד בדעתם וברצונם של הפועלים, מושקפת על מדרגה גבוהה ממדרגות התפתחותה בתנועות העממיות, בבהלות, בפרעות, במשפטי־לִינְשׁ ובמהפכות חברתיות. טיב כל תנועה ותנועה מהתנועות העממיות מותנה מקצתו מאפיו של העם, מקצתו מסגולות עצביו של העם ומקצתו מטבעו הסוציאלי של העם. במדה שיתרבה מִסְפַּר האישים הפושעים, המקולקלים וחולי הנפש בקרב העם, במדה זו מתפשטת ומתחזקת הנטיה למהפכות חברתיות. העמים המסוגלים מטבעם להתלהב ולהתפעל על נקלה, כלומר: העמים היושבים בארצות הדרום, עלולים ביותר לקבל השפעות מצד הרגש הטבעי ולהחלות במחלה זו או אחרת ממחלות־הנפש העממיות. המהפכות התכופות באמריקה הדרומית, תנועת האנרכיסטים בסיציליה, הפרעות ברחובות מַדריד, למשל, מהפכת ט״ז מַרס משנת 1895, עת התנפלו שרי צבא מזוינים על מערכת אחד העתונים ויהרסוה ¹), או הפרעות ברחובות בּוּדַפֶּשְׁט, למשל,

---

¹) Political science quarterly כרך X, № 2, יוני שנת 1895, עמוד 383.

הפרעות, אשר עשו הסטודנטים ביום קבורת קָשוּט [1]), כל העובדות הללו הן עובדות תדירות ואפשריות בכל עת ובכל שעה.

בין הסבות הגורמות להתגלות רגשות טבעיים בחיי החברה אפשר לחשוב גם את אותן הסבות, הידועות לנו מכבר בתור סבות גורמות להתפשטות השגעונות והפשעים האינדיבידואליים. החום, למשל, הגורם להתרַבות מספר הפושעים והמשוגעים בקרב החברה, גורם גם כן, כאשר אנחנו רואים מהרשימות הסטטיס־טיות, להתרבות מספר המהפכות, הפרעות והבהלות. התלכדות הישוב, המעבר מעבודת האדמה לעסקי החרשת, ההתחרות והשכרון פועלים גם הם את הפעולה הרעה הזאת.

אבל הסבה הראשית, הגורמת להתגלות פעולות סוציאליות עִורות, השוטפות בכח גדול והמהרסות על דרכן את כל דבר אשר יעמוד לשטן להן, היא התאספות ההמונים. האנשים, הנאספים בהמון, סרים על נקלה למשמעת הרגשות הטבעיים; הם נוטים למלא את כל אשר יצוו עליהם; כחד־דמיונם המתלהב מוכשר לחזות חזיונות שוא שאין להם כל שורש במציאות; הם הולכים קדימה בלי מגור ופחד תחת השפעת מלים מצלצלות יפה ומאמרים חביבים. ההמון אינו מרגיש כל רגש אחריות בעד מפעליו ומעשיו, יען כי כל אחד ואחד מהאינדיבידומים, הנכנסים בכלל ההמון אובד את רגש אחריותו הפרטית ומתמלא בטחון ועוז מהכרת הכח הכביר של הקהל. ועל כן הוא נותן חפשה לרגשותיו הטבעיים הטבועים בלבו, אשר לו נשאר יחידי היה בודאי מתגבר עליהם בכח רצונו. כמו שהפרא והילד אינם סובלים כל מעצור על דרכם, כן לא יסבול גם ההמון כל מעצור וכל עכוב על דרכו, והוא שואף תמיד להוציא לפעולה במהירות רבה את הרעיונות אשר נוטעו בלבבו. ההמונים הם, כאשר אנחנו רואים, רכים ונוחים לקבל רגשות ודעות חדשות, ולפי ההשפעות הבאות אליהם מן החוץ הם מתמלאים לפעמים רגשות חמלה ולפעמים

[1]) עי' Le crime politique et les révolutions, Lombroso et Laschi כרך א', פרק ב' ופרק ג', גם לוח א'.

רגשות אכזריות, לפעמים רגשות גבורה ולפעמים רגשות פחד ומורא.

התחברות יסודות ההכרה החברתית והשכל החברתי מגיעה בדרך התפתחותה למדרגה יותר גבוהה תחת השפעת הדעת והבקרת. המדרגות העקריות בהתפתחות הזאת הן המדרגות האלה: ראשית התפתחות הכרת ה„אני" הסוציאלי, התפתחות כח הזכרון הסוציאלי, התפתחות הערכים הסוציאלים. התוצאה היוצאת מההתפתחות הזאת היא הבחירה הסוציאלית ההכרית והמוטעמת, אשר באמצעותה יכולה כל חברה, המכירה את עצמותה, לברוא עד מדרגה ידועה את גורלה בעתיד.

הכרת החברה את עצמותה והבקרת אשר תבקר החברה את מעשיה בדעת ובמשפט—זו וזו אינן אלא שני צדדים של חזיון אחד, או, במלים יותר מדויקות: האחת היא הסבה המולידה את השנית. באופן, שההכרה החברתית בכללה נוצרת מהמחשבות הפרטיות המתעוררות והמתקימות בעת ובשעה אחת בקרב שכלים אינדיבידואליים רבים, המשפיעים והפועלים זה על זה, באופן הזה עצמו מתהברת ומתלכדת גם הכרת החברה את עצמותה מההכרות הפרטיות השוות של השכלים האינדיבידואליים. הסימן המבדיל והמציין את הכרת־העצמות האמתית של החברה, אשר בכלל קשה מאד לתת לה הגבלה מדויקת בדברים מעטים, הוא זה: כל אחד ואחד מאישי החברה לוקח את רגשות חבריו ומחשבותיהם ועושה אותם לענין הסתכלותו הפנימית, כמו שהוא עושה מכבר את מחשבותיו ורגשותיו הוא לענין הסתכלותו הפנימית; אחרי הִכָּחו, כי רגשות חבריו ומחשבותיהם שוים בעיקר לַהרגשות ולַמחשבות המתקימים בקרב לבו, הוא פועל את פעולותיו בתקוה חזקה ובבטחון גמור, כי גם חבריו יבואו בסוף כל סוף לידי החלטות השוות בעקר עם החלטותיו הוא ויפעלו את הפעולות אשר הוא פועל.

באמצעות ההשואה הזאת, אשר כל יחיד ויחיד מַשוה את ידיעותיו ואת דעותיו עם ידיעותיהם ודעותיהם של אישי החברה האחרים, רוכשת החברה הבנה ברורה ומוטעמת מהדברים והענינים, אשר, בלעדי ההשואה הזאת, לא היתה מעולם יכולה רק לחוש

אותם בלבד. למשל, כל חברה וחברה משגת בחוש, אבל לא בשכל, את שנויי הדרישה וההצעה בשוקי הסוחרים כל זמן שאין לה בידה רשימות מסודרות מהסחורות והמקחים; אבל אחרי שתוציא החברה לאור רשימות כאלו, אחרי שתדפיס את הספרים הסטטיסטיים המתיחסים לענין הזה, תומ"י יפנה החוש הפשוט את מקומו לידיעה ברורה ולהבנה שכלית [1]. באופן דומה לזה מרגישה החברה לפעמים את ההשפעה הרעה, אשר ישפיע עליה איזה אָוֶן המתקים בקרבה, מבלי שידע אף אחד מאישי החברה את מ ה ו ת האָון המורגש הזה, או את גבולי התפשטותו, או את הצורות שהוא מתלבש בהן בכל מקרה ומקרה מיוחד, או את האופנים שבהם הוא פועל על שאר אישי החברה. אבל אחרי אשר יערכו אישי החברה את מוחשיהם הפרטיים אלה לעומת אלה ואחרי שיתלמד כל או"א להכיר ולחשוב את אשר יכירו ויחשבו חבריו בנוגע למסבה שלפנינו, אז תתגלה המסבה הזאת בבהירות רבה להכרה החברתית, באופן שתוכל האחרונה לברא לה חיש מהר מושג נאמן ממנה ולשפוט את משפטה. בדרך הזה נוצרת ד ע ת־ה ק ה ל, כלומר: סכום המושגים והמשפטים הכלליים, שאיזו חברה, המכרת את עצמותה, בוראת לה בנוגע לכל ענין וענין מעניניה המשותפים.

מאליו מובן, כי ראשית התיצרות דעת־הקהל תלויה מהמגע־ומשא השכלי ומחליפות־הענינים בקרב הישוב. במקומות שחליפות־הענינים עוד לא נתפשטו שם בגבולות רחבים, למשל: אצל יושבי ההרים בטֵינֵיסָה, במקומות ההם איננו מוצאים כל סימני דעת־הקהל, ולעומת אלה, במקומות שהמגע־ומשא וחליפות־הענינים נתפתחו במדה מרֻבָּה, כאשר היו מפותחים, למשל: באנגליה־החדשה לפני ימי דור אחד, במקומות ההם מגיעה דעת־הקהל למדרגה העליונה ממדרגות ההתפתחות. אפילו ריחוק־המקום בין המשפחות אינו יכול להיות לסבה מעכבת בעד התפתחות דעת הקהל במקומות האלה, כי כל משפחה ומשפחה יש לה היכולת לקבל ידיעות ע"י ועדי בתי־התפלה, האספות העירוניות, בתי־הספר,

---

1) De gruf, Introduchion á la Sociologie, חלק שני, צד 395.

העתונים ודומיהם מכל הנוגע לחיי העולם בכלל והמדינה בפרט. אבל בדרך כלל אנחנו מחליטים, כי דעת־הקהל מגיעה למדרגה גבוהה של התפתחות רק בקרב הישובים המרובים באוכלוסין, אשר אין שם ריחוק מקום גדול ביותר בין המשפחות המיוחדות. ביחוד, רב, ביחס שלפנינו, ערך הזכות הנתּנה לכל מחלקה ממחלקות הישוב לדון בפומבי על כל שאלה המתעוררת בחיי הכלל. במקומות שהאספות הפומביות נמצאות תחת השגחת פקידים ושוטרים ממונים מהממשלה, במקומות ההם אין הקהל מחוה את דעתו האמתית. על כן אנחנו רואים, כי דעת־הקהל האמתית בקרב החברות המדיניות המסודרות תלויה במציאות ממשלה ליבּרלית. היא תלויה גם כן במדת השכלת העם ובמדת ההרגל אל הסבלנות ואל הצדק של המחלקות המיוחדות שבעם לשמור את הסבלנות ואת הצדק ביחסיהן זו לזו. לא הצורה הריפובּ־ליקנית היא העיקר, כי אם הרוח הריפובּליקני. אנגליה ופרַנציה התקינו להן זו וזו סדרים ריפובּליקניים חיצונים, אבל באנגליה נתפתחה דעת־הקהל האמתית יותר מאשר בפרנציה.

אבל אפילו בהיות רוח הקהלה רוח ריפובּליקני בשלמות וחברי הקהלה כלם אנשים משכילים ונבונים—אפילו אז נוצרת דעת־הקהל בכל קהלה וקהלה תחת השפעת שכלים מצוינים מעטים. האנשים, אשר עוד לפני ימי דור אחד עמדו בראש דעת־הקהל בארצותינו (ארצות־הברית) בכל קהלה וקהלה מהקהלות המקומיות, למשל: הכומר, בעל־האחוזות והרופא, אבדו עתה ברוב המקומות את כח השפעתם. במקומם באו עתה הסוחרים ושאר בעלי העסקים להשפיע את ההשפעה הראשית על דעת־הקהל. בגבולים יותר רחבים נוצרת דעת הקהל ע״י האספות הפומביות והעתונים. אבל גם האספות והעתונים נמצאים בעקר תחת השפעת אנשי מחשבה מעטים.

בארצות הברית היו העתונים לכלי מבטא דעת־הקהל במובן האמתי של המלה בימי התנועה הגדולה נגד העבדות. הדעה הכללית האומרת, כי ספרות העתונים החלישה בשטף־דעותיה והצעותיה המרובות עד לבלי ספור את כח ההשפעה האישית והורידה לגמרי את ערך הבמה והקתדרה, הדעה הזאת

היא, בלי כל ספק, דעה מוטעה מעיקרה. כלנו יודעים, כי ספרות העתונים עשתה את הרשם היותר עמוק על דעת־הקהל דוקה באותם הימים, אשר נעשתה לכלי מבטא של איזה איש מצוין — של גַרִיסוֹן, של גְרִילֵי, של בּוּילְם או של קוּרְטִים. זאת ועוד אחרת: אין הקהל שם אל לבו את הדבר הזה, כי במערכת העתון, מאחרי ליריעה, יושב איש חי בעל מחשבות מקוריות, אשר העולם הרחב אינו יודע אפילו מקיומו, ובא במגע־ומשא שכלי עם חבריו הסופרים ומטביע את חותם רוחו הפרטי על מחשובותיהם ועל פרי עטם.

ועוד זאת. הספרות היומית משמשת בתור כלי־המבטא העיקרי של דעת־הקהל רק בעתותי השלום המדיני. בימי הרעשים המדינים והתנועות העממיות הגדולות תופסת הבמה מחדש את מקומה הראשון. הקתדרה חדלה אמנם להשפיע השפעה מוחשת על חיי החברה, אבל אין כל ספק, כי היא תשמש גם בימי הדורות הבאים אחרינו, כאשר שמשה בימי דורות רבים שלפנינו, בתור כלי־המבטא העיקרי של הכח המוסרי הנסתר. העיר ניו־יורק, אשר התעוררה למלא את חובותיה האזרחיות, הודות לאחד המטיפים מהכומרים העניים, מוכחת, כי גם בימינו דורותינו יכול הכח הנסתר בתוך הבמה להתפרץ לפעמים חוצה ולפעול גדולות כאשר בימי סַוֺנַרוֹלָה, לוּתֶר וַקַלְוִין, אוּאַיְטֶ־לְד ואוּיֶסְלֵי, פַּרְקֶר וצַנִינְג.

כל חברה מוצאת בהכרת־עצמותה את הקשר החי, המקשר ת אישיה זה לזה. העזרה־המשותפת, אשר אישי החברה עוזרים את זה בלי דעת וחשבון ורק עפ״י רגש טבעי הטבוע בלבם שכבר הימים, פוסקת מהיות הסבה היחידה המועילה להתקשרות שי החברה; מעתה והלאה מכירים אישי החברה בהכרה ברורה ת התקשרותם ואת אחדותם, והכרת האחדות הזאת נעשית לסבה ת־פעלים, המעכבת בכח גדול בעד התפרקות גוף החברה.

אבל גם הכרת־עצמותה של החברה, המתגלה לנו באיזו צורה שהיה, אינה יכולה לקשר את אישי החברה זה לזה אלא

במשך זמן מגבל מאד, במשך ימי דור אחד. ביחס הזה פחות ערכה מערך העזרה המשותפת. הכרת עצמותה של החברה נעשית בכל זאת לקשר חברתי קבוע ותמידי, הודות להתפתחות צד אחר מצדדי השכל הסוציאלי — כח־הזכרון הסוציאלי. הזכרון הסוציאלי הוא סכום הידיעות והאמונות, הנמסרות ע"י אישי החברה מדור אל דור, אשר אצלנו קוראים לו, לפי הרגיל: מסֹרֶת. בצורת המסרת שומרים אישי החברה בדעת ובהכרה את היחסים, המנהגים והאידיאות, אשר נולדו ביניהם לפני ימים רבים בדרך בלתי־הכּרי ונשתמרו גם כן בדרך בלתי־הכרי, הודות לתועלת המוחשית שהיתה אצורה בהם. נסיונות הדורות המוקדמים נעשים ע"י המסרת לקנין הדורות המאוחרים. המסרת ראויה להקרא מפני זה בשם דעת־הקהל של דורות רבים או דעת־הקהל המרכבה.

כל סכום המסרות החברתיות מתפרד לשלשה סוגים, וכל אחד ואחד מאלה האחרונים מתפרד למסרות מיוחדות, המתאימות והמקבילות כל אחת עם איזה ענין אחד מעניני החיים החברתיים. המסרות מהסוג הראשון הן: האקונומיות או הנוגעות לעניני התועלת החמרית; היוּרִידִיות או הנוגעות לעניני הסבלנות; המְדִינִיות או הנוגעות לעניני ההתקשרוה, השלטון והמשמעת. המסרות מהסוג הראשון מקיפות את הזכרונות, אשר נשארו לנו מהנסיונות אשר נעשו בימי הדורות הקודמים לנו בתחום החזיונית המוחשיים והממשים. המסרות מן הסוג השני הן: האַנִימִיסְטִיות או המתיחסות אל עצם האדם; האסתטיות או המתיחסות אל היפי החיצוני; הדתיות—אלה המתיחסות לעניני האמונה והדת. המסרות הנכנסות בכלל הסוג השני הזה מקיפות את הזכרונות, אשר נשארו לנו מעולם החזיונות הבלתי־מוחשיים, מעולם ההכרה האנושית וצללי החזיונות המוחשיים. המסרות מהסוג השלישי הן: הַתֵּיאולוֹגִיות או המתיחסות לחקרי הדת; הַמֵּיטַפִּיזִיות או הנוגעות לחקירה במה שלאחר הטבע; המדעיות — אלה הנוגעות לעניני חקירת הטבע. המסרות הנכנסות בכלל הסוג השלישי מקיפות את הזכרונות, אשר נשארו לנו מאבותינו בתחום המחשבה וההגיון.

המסרת הראשית והיסודית בין המסרות המתיחסות אל הסוג הראשון היא האקונומית. המסרת הזאת נובעת ממקור היחסים האקונומיים, ממקור השתעבדותו של היצור הנמוך — הן במערכת הדומם, הצומח והחי והן בחברות בני האדם — ליצור העליון, לטובתו ולהנאתו של האחרון. היא נוגעת לעניני התועלת החמרית והאמצעים להרבות את התועלת הזאת, אבל היא אינה נוגעת מכל וכל לחקירת השאלה ע"ד מהות התועלת והשאלות האחרות המתיחסות לעניני התועלת. המסרת האקונומית היא מוחשית. אבל בתחום החזיונות המוחשיים יש מחלקות וסוגים שונים. המזונות, המעון, האישות והתכשיטים הם הצרכים הראשונים והיסודיים של האדם, והאידיאות הנולדות בשכל האדם בנוגע לצרכים האלה הם, כאשר יבין הקורא מעצמו, היסודות העקריים של המסרת האקונומית, אשר רק הם בלבד נמצאים אצל החלק היותר גדול מהאינדיבידומים. האידיאות על דבר כלי־הבית, המלבושים, העבודה־המשותפת, החליפים, אמצעי ההתעשרות נולדות בזמנים מאוחרים לפי ערך, ונכנסות בכלל המסרת האקונומית בתור יסודות שניים, אשר ערכם פחות מערך היסודות הראשונים. הציר, אשר עליו סובבת המסרת האקונומית בזמנים הראשונים, היא כלכלת־הבית; אבל בזמנים המאוחרים ואצל העמים המנומסים מתרחבת המסרת הזאת ומקיפה את כל האורגניזציה הרחבה והמרכבה של החרשת והמסחר, המשתלשלת בדרך היסטורי מתוך כלכלת הבית.

המסרת השנית בין המסרות המתיחסות אל הסוג הראשון היא היורידית. המסרת הזאת נובעת ממקור ההתנגשות של בעלי־הכח־השוה שבחברה. רוב החכמים בימינו כבר באו לכלל דעה אחת, כי היסוד האמתי, אשר עליו מתבססת הסבלנות החברתית היא הנקמה. פרטי דבר הנקמה והסבלנות, בנוגע לכל מקרה ומקרה ממקרי החיים, מתבררים על ידי אנשי החברה במשך דורות רבים ומתנסחים בצורת כללים וחקים ברורים וקבועים המגבילים את יחסי האדם לאדם. הכללים והחקים האלה, אשר למשמעתם יסור העם ואשר על פיהם יחיה, יוצרים את המסרת היורידית, המונחת ביסוד מנהגי־המשפטים („common law") של מנגו.

המסרת השלישית בערך בין המסרות המתיחסות אל הסוג הראשון היא המדינית. היא נובעת ממקור יחסי האישים בעלי המצב השוה הקשורים זה לזה בקשר של ברית חברתית, או ממקור יחסי העליונים והתחתונים שבחברה. הברית, המושקפת בתור עובדה סתם, אינה יכולה לצאת מהכח אל הפועל אלא במקום שכבר נתיצרו שם אצל האדם האידיאות היותר פשוטות בנוגע לעניני התועלת והסבלנות החברתית. לעומת זה, אין המסרות הנגועות לעיני התועלת והסבלנות — המסרות הנוגעות לענינים האלה, ולא הענינים בעצמם — יכולות להתיצר אלא במקום שכבר יש איזו התקשרות חברתית, איזו ברית חברתית, ואפילו בצורה פשוטה ובלתי־הכרית. זאת ועוד אחרת. התפתחות הברית החברתית בדעת ובהכרה, המתגלה בזמנים מאוחרים ביותר, או התפשטות הברית בגבולים רחבים, במדה שתקיף ותחבר גדודים ושבטים ולאומים שלמים, ההתפתחות וההתפשטות הזאת אינה יכולה לצאת לפעולה אלא אם כן קדמה לה התהוות המסרות הנוגעות לעניני התועלת והסבלנות. הברית, שהאישים כורתים אותה בדעת ובחשבון לשם איזו מטרה משותפת, היא העבדוה המדינית הראשונה והיסודית. המניע והמעורר הפנימי, המשפיע על בני האדם להתקשר בקשר ברית אחת, הוא החפץ החי בלב האדם לחַזק ולהרחיב ולפתח מכל הצדדים את המסרות הנוגעות לעניני התועלת החמרית והסבלנות החברתית באמצעות השלטון, המאלץ והמכריח את כל אחד ואחד מאישי החברה לבטל את רצונו הפרטי מפני רצון הכלל. המסרת המדינית מחוברת איפא, כאשר יראה הקורא, מהאקונומית והיורידית, והתפתחותה קשורה בהתפתחות אלה מאחרונות בקשר היותר צר.

המסרות המתיחסות אל הסוג הראשון, ביחוד האקונומיות, נמצאות במצב התחלי גם בחברות בעלי־החיים. קרוב לוַדאי, כי החֹק הגדול מהרגש הטבעי, או האינסטינקט, מחובר מיסודות המסרת, במלים אחרות: כי בעלי־החיים מקבלים בירושה מאבותיהם לא אך כשרונות, הטבועים במערכת העצבים והבניה הגופנית והעוברים ממערכת־עצבים אחת אל רעותה בדרך טבעי בלי כל יחס וקשר עם החברה, כי אם גם ידיעות. ובאמת, רק אז

תהיה לנו הזכות להחליט, כי המלאכות מעין בנין הקנים על ידי הצפרים או על ידי הנמלים הן מלאכות אינסטינקטיביות ובלתי תלויות מההכרה, — כאשר נעשה נסיון ונרחיק את העוילים ואת האפרוחים מאבותיהם ומכל בני מינם הגדולים תיכף אחרי צאתם לאויר העולם לזמן דורות אחדים ונראה, כי הבנינים שהדורות החדשים בונים להם דומים דמיון גמור לבניני אבותיהם מבלי כל שנוי ונטית הצדה. כי הידיעות החדשות, שאיזה בעלי־חיים יחידים קונים להם בימי חייהם, יכולים להתרחב במשך שנים או שלשה דורות בקרב כל בני המין — את הדבר הזה אנחנו יכולים ללמוד מהשנויים שנשתנו הרגלי הצפרים בימינו לרגלי התפשטות חוטי הטלגרף. ואם אמת הדבר, כי הידיעות האקונומיות של בעלי־החיים מחוברות במדה ידועה מיסודות המסרת ההכרית, אז יש יסוד לשער, כי בקרב אחדים ממיני הנמלים כללי הברית והסבלנות מחוברים גם הם במדה ידועה מהמסרת.

המסרת האקונומית נמצאת בכל חברה מהחברות האנושיות, אפילו שבטי הפראים, העומדים על המדרגה היותר נמוכה ממדרגות ההתפתחות האנושית, יש להם ידיעות רבות מסריות בדבר הצמחים הראוים לאכילה ולרפואה, בדבר הרגלי חיות רבות ובמיני האומנות הנמוכה השונים. יסודות המסרות המורכבות יותר, היינו המסרות היורידיות והמדיניות, מתקימים גם הם בצבורי הפראים. המסרות מפותחות במדה מרובה יותר אצל העמים המנומסים־למחצה, אבל את ההתפתחות היותר גבוהה הן מקבלות רק אצל העמים המנומסים ביותר.

בחברות בעלי־החיים איננו מוצאים כל סימן מסימני המסרות המתיחסות אל הסוג השני, אבל עם המסרות האלה אנחנו נפגשים בכל חברות האדם. המסרת ה א ָ נ י מ י ס ט י ת מקפת את האמונות אשר יאמין האדם בנוגע לגופו ונשמתו. הפראים מאמינים, כי יצורים רבים ממערכת הדוממים הם בעלי נפש ורוח, והאמונה אשר יאמינו הפראים בכחותיהם המדומים ובצרכיהם המדומים של בעלי־החיים המדומים האלה נמסרת אצלם מדור לדור ונעשית באופן הזה לחלק נכבד מחלקי המסורת האַנימיסטית. עקר המסרת האניםיסטית אצל העמים המנומסים היא האמונה במציאות

הטבע הרוחני, ביתרון הטוב על הרע וביעוד הפרטי של כל איש בעל נפש והכרה. המסרת האסתטית מקפת את הידיעות והדעות הנוגעות לתחום הניבים, הקוים והצבעים, המושקפים בתור אמצעים, שבהם משתמש האיש הרוצה לבטא במבטאים חיצונים את הרגשותיו הפנימיות. הפרא חושב, כי הצל הוא יצור חי במלוא מובן המלה, וכי ההד הוא קול היוצא מפי איזה בעל חי מסתתר ובלתי נראה. האדם המנומס כבר חדל לחשוב את הקולות ואת הצורות ליצורים חיים במובן גם כזה. אבל הוא יודע להשתמש במיני הניבים, הקוים והצבעים השונים והרבים ולחולל באמצעותם את הזעזועים הדקים מן הדקים בנפש הרואה והשומע. המסרת הדתית מקפת את האמונות בהשארת הנפש ובמציאות כחות אישיים בלתי נראים לעין, מהצללים השונים ועד האלים, הנחשבים למושלים בטבע ובגורל האדם הפרטי. הפראים מאמינים, כי נפש האדם המתפרדת מעל הגוף ברגע המיתה נשארה לחיות לבדה על האדמה. הם מפחדים מפני הנפשות ה„ערטילאין" האלה פחד גדול ובוראים להם בנוגע להן אמונות הבל רבות ושונות עד מאד. העמים המנומסים־למחצה מבדילים בין הרוחות הרפות וחלשות, אשר על אדותיהן הם מדברים ברגשי בוז ושאט נפש, ובין הרוחות החזקות וכבירות־הכח הראויות לכבוד אלילים. גם בארצות, שכבר התפשטה שם התרבות האנושית בגבולים רחבים, מוסיפים עוד המהבילים להאמין גם בימינו במציאות שדים ומזיקים ורוחות רעות, והחלק היותר גדול מיושבי הארצות האלה מאמין במציאות אֵלים אישיים רבים או במציאות אֵל אישי אחד עליון וכל־יכול. רק טעות היא לחשוב, כי המסרת הדתית אינה מתקימת יותר בימינו.

המסרות המתיחסות אל הסוג השלישי, הנוגעות לעניני המחשבה וההגיון המופשט, מתקימות רק אצל העמים בעלי התרבות הגבוהה. המסרת המוקדמה ביותר בסדר הזמנים ממסרות הסוג הזה היא התיאולוגית, אשר נולדה מחקר האמונות והדתות העממיות. המסרת הזאת מקפת את הנסיונות, אשר נעשו ברודות שונים ע"י חכמים שונים בכונה להוכיח ולהראות את מציאות האל היחידי והכל־יכול, לברר את מהותו ואת מגמותיו ולהוכיח

כי הוא הוא הבורא את התבל ואת האדם והמושל בהם. המסרת הנוגעת לעניני החקירה במה שלאחר הטבע נשתלשלה מתוך המסרת התיאולוגית. היא משלמת ומשכללת את הבאורים התיאולוגיים במה שהיא מכניסה אל תוכם את מושג הסבות האמצעיות, הפועלות בין העובדה והסבה הראשונה, המסרת המדעית מתפשטת על כל הידיעות, ולא ההשערות סהם, הנמצאות בידינו מהתבל והאדם, על כל ההסתכליות, הנסיונות וההכללות המאומתות. היא מבארת את דבר יצירת העולם, מבלי נסות לחדור אל סוד הבריאה, בהראותה את היחס והקשר אשר בין היצורים במקום ובזמן.

המסרת מקבלת שנויים בבואה במגע־ומשא עם איזו דעה חדשה. ההרכבה הזאת שהמסרת מתלכדת ומתחברת עם ההשקפות והדעות האחרונות, מולידה את סדרי־המשפטים, כללי החיים המדיניים, האידיאלים, חוקי הטעם והיפי, עיקרי האמונה וכיוצא בהם.

הרכבת המסרת האקונומית עם ההשקפות האקונומיות החדשות נותנת בידינו קנה־מדה נאמן למוד בו את מדת היכלת של החברה להספיק את צרכיה החמריים בעת שלפנינו או, לפי המבטא הרגיל, את מדת החיים. המבטא האחרון לא הוברר עוד כל צרכו. לא צדקו, למשל, הסופרים החושבים את הכלים ואת המלבושים ואת הדירה, שבהם ישתמש הפועל, למדת החיים של הפועל; הכלים והמלבושים וכו' אינם אלא סימנים חיצונים מיוחדים, שעל פיהם אפשר להכיר את מדת החיים. גם הסופרים החושבים את הצורך בפני עצמו למדת החיים לא נתקרבו לגמרי אל האמת. הפועל העומד בראש מפלגת הפועלים עובדי האדמה אינו קונה לו מדת חיים יותר גבוהה במה שהוא חש ומרגיש את הצורך להתישב על הקרקע ולהיות לבעל אחוזה. מדת החיים האמתית היא, לפי דעתנו אנחנו, המושג המופשט מהחיים האקונומים, הנולד בשכל והמשפיע על הרצון ועל הפעולות. המדה הזאת מחוברת מהמסרת האקונומית וההשקפות האקונומיות

של הזמן החדש ביחסים שונים, המשתנים בהשתנות החלקים המחברים אותה. מדת החיים של וזאונגרי העובד במכרות ההרים בפֶּנְסִילְוַנְיָה שפלה ממדת האמריקני לא מפני שהראשון מסתפק במזונות ובדירה ובמלבושים כאלה אשר יעוררו געל נפש בקרב האחרון; יותר נכון להגיד את ההפך, כי האונגרי מסתפק באמצעים דלים וקלים כאלה בשביל שמדת החיים שלו שפלה יותר.

הרכבת המסרת היורידית עם המשפטים החדשים מולידה את סדרי־המשפטים הפועלים בקרב החברה. היוריסטים נחלקים עדיין בדעותיהם בנוגע לשאלה, עד היכן משפיעה דעת הקהל על התיצרות החקים והדינים החדשים; אבל הכל מודים, כי ההשתמשות בחקים ובדינים הקימים תלויה בכלל מדעת הקהל, וכי בארצות המסודרות לפי הרוח הריפובליקני מגלה דעת הקהל כח מחוקקים אמתי. ההלכה והמעשה דורשים, כי לא יגרע מערך הדין מאומה עד אשר יתבטל לגמרי על ידי דין חדש, אבל מנקודת ההשקפה של השכל הסוציאלי יש להטיל ספק גדול בדבר, אם אפשר לחשוב לדין אמתי את הדין שלא נתאשר ולא נתחזק מטעם דעת הקהל.

הרכבת המסרת המדינית עם דעת הקהל של הזמן החדש בוראת את כללי המדיניות — התכנית או הפרוגרמה של המחוקקים והמושלים. בעתותי השלום המדיני, כשמפלגה אחת ממפלגות העם אוחזת את רסן הממשלה בידה במשך שנים רבות, מתרבה השפעת המסרת. המפלגה הריפובליקנית בארצות־הברית חיתה עשרים שנה, אחרי מלחמת האזרחים הגדולה, על חשבון האי־דיאלים של המלחמה ההיא. בעתותי המבוכות והפרעות בדיי המדינה, או כשיתגלו פתאם בקרב החברה ענינים חדשים גדולים, אז לוקחות ההשקפות החדשות את המקום הראשי.

בהתחבר איזו דעה חדשה אל המסרת האישית יולד האי־דיאל. בהתחבר המסרת האסתטית עם מדת־הבקרת החדשה יולדו חקי הטעם והיפי. המסרת התיאולוגית המתחברת עם המושגים התיאולוגיים של הזמן החדש יוצרת את עיקרי האמונה. דשתנות המסרת המדעית על ידי איזו תגלית חדשה אינה נזקקת לשם מיוחד יען כי בתחום המחשבות המדעיות אין ההתפשרות בין הישן

והחדש אפשרית. החוקר המדעי מושך את ידו לגמרי מהתורות וההשקפות הישנות שלא נתאמתו ע״י החקירות החדשות.

התוצאות היוצאות מהרכבת המסרות וההשקפות האלו אינן מתקימות אלא בתוך השכלים האינדיבידואליים. דעת הפרופ. דירקהיים האומר [1], כי להתוצאות האלה יש ערך אוביקטיבי, מפני שאפשר להעלותן על הגליון, אינה אלא דעה מוטעה, כי הגליונות הכתובים אין להם בכלל כל ערך בלי הקורא החי. אולם התוצאות האלו מתהוות ומתקימות בעת ובשעה אחת בתוך שכלים רבים הפועלים ומשפיעים זה על זה, ועל כן יש לחשוב אותן, מנקודת ההשקפה של כל יחיד ויחיד, גם לאוביקטיביות וגם לסוביקטיביות. כל שכל חי ומתפתח מקבל אותן מן החוץ, אם מרצונו הטוב של היחיד ואם בעל כרחו.

ובכן, חיי הרוח של החברה הולכים ומתפתחים בדרך זה או זה לפי מדות־החיים, סדרי־המשפטים, כללי החיים המדיניים, האידיאלים, חוקי הטעם והיפי, האמונות והחקירות המתקימים והפועלים בלי הפסק בקרב החברה. דור אחד מקדיש את עקר כחותיו הרוחנים לשאלות החיים המדינים, השני—לעבודה מדינית מעשית. בתקופה אחת נעשית האמונה למרכז הקשר החברתי, בשניה—נוטלות היצירות היפות את המקום הראשי בחיי הרוח של החברה, בשלישית—החברה מקדשת את עצמה לעבודה מדעית. בכל זמן שואפים החיים תמיד אל מצב שווי־המשקל. היצירות השונות של השכל הסוציאלי מושפעות זו מזו ותלויות בדרך התפתחותן זו בזו.

דעת־הקהל והמסרת והרכבתן אלו הן התוצאות האִינְטֶלֶקְטוּאַלִיות היוצאות מפעולות השכל הסוציאלי. התוצאות האלו פועלות באופנים שונים ובלי הפסק על הצרכים המתקימים בקרב הנפש ונפעלות מהן באלפי אופנים שונים. הרכבת התוצאות האִינְטֶלֶקְטוּאַלִיות האלו עם הצרכים היא ההרכבה העליונה והאחרונה של

---

[1]) Les régles de la methode Sociologique, פרק ראשון.

יסודות השכל החברתי. התוצאות היוצאות מההרכבה הזאת נקראות ערכים חברתיים.

בהיות הכרת־המין היסוד הפסיכולוגי הראשי, אשר עליו מתבססים כל החזיונות החברתיים, צריכים אנחנו להודות, כי המין עצמו, או טיפוס החיים ההכרִיים שלפנינו, נוטל לו לפי ערכו את המקום הראשון במערכת הערכים החברתים. כל אומה מוקירה וחובבת בחבה יתרה את הסימנים המצַיְנים אותה מכל שאר האומות. האנגלי חובב בחבה יתרה את יצירות הרוח האנגלי, האמריקני — את יצירות הרוח האמריקני; היונים הקדמונים היו מתגאים ומתפארים ביפי תבנית גופם ורשמי פניהם, היהודים — בטוהר אמונתם. כל אומה, כל משפחה, כל קהלה, כל מפלגה חברתית, כל עם וכל גזע, כל אחת ואחת מהחברות האלה מוקירה ומכבדת במדרגה היותר גבוהה את ערך המין או הטיפוס שלה.

המקום השני במערכת הערכים החברתיים שיך לערך הברית או האחדות החברתית. קיום הצבור תלוי באחדותו של הצבור, ועל מזבח האחדות הזאת נכונים אישי הצבור להקריב בשעת הצורך את שלומם ואת רכושם ואת חייהם הפרטיים. הדוגמה היותר טובה המתארת את כחו ועזוזו של רגש האחדות הצבורית היא ההתעוררות הגדולה, שיתעוררו אישי כל אומה ואומה בשעה שסכנה נשקפת להם.

את המקום השלישי בסדר הערכים החברתיים נוטלים קניני החברה השונים. הערך היותר גדול בין הערכים האלה הוא ערך הקרקע שעליו יושבת החברה, אשר בנוגע לו מרגישים אישי החברה רגשות חזקים, פחות או יותר, מן ההתגאות השטחית שיתגאו לפעמים בחמודותיו הטבעיות או בגבוליו הרחבים ועד האהבה העמוקה והאמתית — אהבת ארץ המולדת. החברות המיוסדות על מוסדות הדת, ובפרט אלה אשר לא הגיעו עוד למדרגה גבוהה בתַרבות, חובבות בחבה יתרה ונותנות כבוד גדול למקומות קדושים שונים, הרים קדושים, נהרות קדושים, מעינות קדושים וכדומה. קניני האומה החביבים עליה ביחוד הם מנהיגי האומה, גבוריה, קדושיה ואליליה. האומה מוקירה תמיד במדרגה גבוהה מנהגיה, מלבושיה, מדותיה, חקית

ו מ ש פ ט י ה המיוחדים, את עבודת־קדשה המיוחדת, את שעשועית ומשחקיה המיוחדים. היונים מתגאים ומתפארים במשחקי האולימ־פוס שלהם, ההודיים—בתורת מַנוּ, הרומאים—בחקי שנים עשר הליחות, היהודים—בתורת משה, האנגלים—במשפטיהם הלאומיים. איננו רואים צורך להאריך בדבר, כי בהיחס שהחברה מתיחסת לקניניה המשותפים משתַקפת הכרת־המין בבהירות גדולה. האֵלים והגבורים (האלים־למחצה) הם, לפי הציורים המצטירים מהם בדמיון אישי החברה, אנשים מחוננים בכח בלתי טבעי, אבל דומים מצד חיצוניותם ותכונותיהם הפנימיות לאישי החברה; האלים הנם גם הם אישים מאישי החברה. המנהגים וההרגלים, הטעמים והמדות הם הסימנים המבדילים והמציינים את הטפוס. החקים והמשפטים, עבודת הקדש, החגים והשעשועים הם האמצעים החיצונים שבהם מובעות התכונות הפנימיות המשותפות לאישי כל חברה.

המקום האחרון במערכת הערכים החברתיים שיך להקשר והיחס אשר בין הערכים החברתיים ובין איזה תנאים נאצלים ידועים ופעולות ידועות, המועילים להתפתחות החברה והשתלמית הטפוס החברתי. התנאים, אשר עליהם אנחנו מדברים הפעם, הם תנאי החפש, השויון והאחוה. התנאים האלה, כפי מה שכבר הראה פִיץ־גֶ׳מְס סְטֵיפֶן ¹), סותרים במדה ידועה זה את זה ואינם יכולים לרתקים יחדו בשעה ובעת אחת. חופש גמור הוא דבר בלתי אפשרי במקום שיש שויון גמור, ולהפך. אנחנו מוַתרים לפעמים על החופש, בכונה לחַזק את הקשר החברתי ואת אחדות הטפוס החברתי, ולפעמים אנחנו מוַתרים על השויון בכונה להועיל להתקדמות. הפעולות, אשר על ארותיהן אנחנו מדברים הפעם, הן אלה: פעולות מפיצי האמונה והדת, פעולות מפיצי ההשכלה, פעולות אוהבי האדם (פילנטרופים). הפעולות האלו, שבהן מתגלה רוח הזמן הנוכחי, מראות לנו על השאיפה שישאפו בימינו הטפוסים החברתיים העליונים להתפשט בקרב הגזעים הנמוכים ובקרב העניים, האומללים והנבערים מדעת.

¹) עי׳ בספרו „Liberty, Equelity and fraternity“.

הסדר שבו העברנו לפני הקורא את הערכים החברתיים הוא הסדר הרגיל והנורמלי, אבל לפעמים מפריע השכל החברתי את הסדר הזה. ולא רק במעשה, כי אם גם בהלכה אנחנו נפגשים עוד עם ערעורים רבים, אשר יעררו חוקרים שונים על הסדר הזה. היחס המתקים בין היסודות המיוחדים של התועלת החברתית דומה ליחס המתקים בתחום התועלת האקונומית בין נכסי היוצר ונכסי המשתמש. כל יסודות התועלת החברתית או, במלים אחרות, כל הערכים החברתיים, לבד מהטפוס החברתי בעצמו, הם רק אמצעים להשגת מטרה ידועה. המטרה, אשר למענה מועילים אישי החברה להתפתחות הברית החברתית, הקנינים החברתיים, התנאים והפעולות החברתיות הנאותות, הוא הטפוס, כמו שנכסי המשתמש הם המטרה, אשר למענה נוצרים כלי־המלאכה של היוצר, החליפים, סדרי העבודה ואיזה משפטים נאותים. אבל כמו שיש אנשים קטני מוח החושבים, כי הנכסים המתיחסים אל היוצר, ובפרט הממון והקְרֶדיט, הם דברים העומדים ברשות עצמם, אשר יש להם ערך בפני עצמם, כן יש אנשים ומפלגות חברתיות שלמות החושבים בטעות, כי הקנינים החברתיים ומוסדי החברה השונים הם דברים המשמשים להם לעצמם בתור מטרה. הטעות הזאת מונחת ביסוד כל קונסרבטיביות. בתור דוגמה טובה יכולים לשמש אצלנו הפעם איזה יוריסטים המדברים וכותבים על דבר קדושת הדינים והמשפטים בפני עצמם, איזה עסקנים חברתיים, המסוגלים לשכוח את טובת כל העם מפני טובת המפלגה הפרטית שהם שיכים אליה, איזה מאמינים ארוקים, החושבים את כנסיתם הדתית, שהם חוסים בבריתה, למטרת הבריאה כלה.

הערכים החברתיים הם היסוד, אשר עליו נשענות הבחירות המוטעמות של החברה. הערכים האלה מגבילים את הרצון החברתי בשאיפותיו ובפעולותיו עד מקום שהרצון תלוי בכלל מהשכל.

באמרי, כי השכל החברתי משפיע השפעות ידועות על הרצון החברתי ועל הפעולות החברתיות, אני חולק, כמובן, בדברים האלה עצמם על דברי חוקרים אחרים המחליטים, כי השכל

החברתי אינו מסוגל בכלל לפעול את פעולותיו לפי חוקי ההגיון הישר או כי פעולותיו נופלות בערך, מצד ההגיון הישר, מפעולות השכל של היחיד. לֵי־בון מחליט, כי הרגש הטבעי והפעולה הטבעית מושלים ממשלה, כמעט, בלתי מוגבלה בכל קהל וקהל של אנשים, יען כי האנשים דומים זה לזה בכלל יותר מצד הרגשותיהם מאשר מצד שכלם¹). החלטות החוקר הנכבד הזה צודקות בודאי בנוגע ל ק ה ל, במובן הרגיל של המלה, אבל לי־בון נושא את דבריו לא אך על הקהל, היינו על אנשים שנקהלו במספר גדול פעם אחת, כי אם גם על המחלקות והמפלגות החברתיות הקבועות, המתאספות מזמן לזמן להתישב ולטכס עצה בדבר עניניהם המשותפים. בנוגע לאספות האלה הוא מחליט החלטות, אשר לא תוכלנה לעמוד בפני הבקרת. האנשים המתאספים ומתפרדים וחוזרים ומתאספים במועדים ובימים קבועים יכולים לבוא ע"י בירור דברים משותף לידי החלטות ומסקנות, המתאימות אל התביעות היותר מדוקדקות של ההגיון.

ההתאספות וההתפרדות הבאות זו אחר זו—רק התנאי הזה הוא התנאי העיקרי הדרוש להצלחת הוכוחים ובירורי־הדברים בחברה. למרות החלטותיו של לי־בון, אין השכל החברתי שונה בפעולותיו במדה גדולה כל כך מהשכל של היחיד. השויונות בין השכל החברתי והשכל של היחיד מרובים מההבדלים שביניהם, בפרט בנוגע להשתלשלות המחשבות. היחיד החושב את מחשבותיו אינו מתנגד מכל וכל למה שיופיעו בשכלו רעיונות חדשים המתיצבים בין המחשבה והמעשה או בין ההשערה והמסקנה. הוא מפסיק לזמן מה ממחשבותיו המשתלשלות זו מתוך זו ונותן חופשה לשכלו לקבל את ההשפעות החדשות. הזמן וההשפעות החדשות הם תנאים הכרחיים הדרושים להיחיד, בכדי שיצליח לכַוֵן במחשבותיו אל האמת. השכל החברתי דורש לו גם הוא את התנאים האלה. להצלחת פעולותיו דרוש שיתפזרו הקסמים הפורשים כפעם בפעם את ממשלתם על אספות האדם, שתבוא

¹) Op. cit., עמ' 16. 17.

הפסקה בהשתלשלות המחשבות, שיאבד מהפנים החביבות והמלים המצלצלות הכח הגדול הצפון בהם. למטרה הזאת דרוש, שיתפרד הקהל איש איש לביתו. האספה צריכה להפסיק כפעם בפעם מעבודתה ולקבוע לה ימים אחרים לישיבות חדשות. המחוקק צריך לבוא מזמן לזמן בקהל בוחריו. בהתקים התנאים האלה, תהיינה פעולות השכל החברתי ישרות ומכֻוָנות אל התכלית הרצויה לא פחות מפעולות השכל האינדיבידואַלי.

כי השכל החברתי פועל באמת באופן ישר וטוב, הדבר הזה מוכח מכמה החלטות עממיות, אשר נחלטו אחרי שנות מהומה ומבוכה ותנועה רבה, למשל: בטול החוקים על דבר הלחם באנגליה בשנת 1849, שחרור העבדים בארצות־הברית בשנת 1865, החקים נגד רבוי־הנשים בארצות־הברית, אשר נתקבלו זה אחרי זה במשך חמשה ועשרים שנה (1862—1887), החוקים ע"ד גטי הפטורין בפרנציה בשנת 1884, בטול החקים ע"ד הבחירות בשנת 1894 ועוד.

השכל הסוציאלי, הפועל את פעולותיו במתינות ובדעה מיושבת, מכריח לא אך את האישים היחידים שבחברה לקבל את מדות־החיים, מערכות־המשפטים, כללי המדיניות, האידיאלים והאמונות שלו, כי אם הוא משפיע גם על התפלגות האישים המפותחים, פחות או יותר, ועל היחסים השונים של העזרה־המשותפת. בהשפעותיו החיוביות והשליליות שהוא משפיע על מיני ההתפלגות והיחסים השונים הוא מפתח את סדרי החיים של החברה.

פרק שלישי.

ההרכבה הסוציאלית.

בסדר התיצרות החברה מתאחדים תחלה האינדיבידואים משני המינים להיות לאגודות קטנות. האגודות הקטנות מתאחדות

להיות לאגודות גדולות, והגדולות — לעוד יותר גדולות. כל אגודה קטנה שלמה, וכיוצא מזה — גם כל אגודה גדולה, כוללת בקרבה אישים, המתיחסים אל דורות שונים אחדים. אגודת הזכר והנקבה הָעֲקָרים היא אגודה בלתי שלמה, בלתי נורמלית במובן החברתי והפיזיולוגי. כל אגודה חברתית היא איפא עד מדרגה ידועה תולדת ההתלקטות הגיניטית. היא מסוגלה מפני כן לעמוד ברשות עצמה, להמשיך את קיומה מדור לדור ולהתרַבות באוכלוסין.

כל אגודה ואגודה, קטנה או גדולה, מרכבת מיסודות דומים זה לזה פחות מאשר האגודה בכללה דומה לכל אגודה אחרת המחוברת מיסודות סוציאליים שוים. למשל, האב, האם והילד, השיכים לאיזה טפוס של משפחה, דומים זה לזה פחות מאשר שתי משפחות מטפוס אחד דומות אשה לרעותה. יושבי עיר אחת, אשר בה נמצאים בני עמים שונים, זקנים ונערים, בעלי כשרונות שונים, תכונות מוסריות שונות וטעמים שונים, דומים זה לזה פחות מאשר שתי ערים הסמוכות אשה לרעותה דומות זו לזו. יושבי כל ארץ וארץ מארצות־הברית נבדלים איש מרעהו יותר מאשר הארצות השלמות נבדלות אשה מרעותה. באופן הזה מצטיֶנת כל אגודה בכלל באותם הסימנים המובהקים ואוחזת באותם ארחות־החיים שבהם מצטינות ושבהם אוחזות כל האגודות האחרות מההרכבה הסוציאלית השוה ומהגודל השוה. מפני כן עוזרות האגודות האלה ומסעדות זו את זו רק במה שהן מגדילות ומרבות כל אחת בכמותה ובכחה את הכמות ואת הכח הכלליים, ולא על דרך חלוקת־העבודה.

התחלקות היסודות הסוציאליים והתפלגותם למחלקות ולמפלגות היא תולדה מוכרחת מהפעולות הפסיכולוגיות והפיזיולוגיות של האינדיבידומים, המושפעות מהבחירה הטבעית. התחלת ההתפלגות הזאת אינה תלויה בדעת האינדיבידומים וצורותיה העיקריות מתפשטות ע״י ההסתגלות הטבעית אשר יסתגלו האישים החברתיים אל תנאי החיים עוד קודם להופעת השכל הסוציאלי. כל הדברים האלה צודקים במדה שוה הן בנוגע לאגודות בעלי־החיים והן בנוגע לאגודות בני־האדם. אבל בזמנים המאוחרים, אחרי הופיע בחברה האנושית השכל הסוציאלי, השכל הזה שוקל

ושופט בדבר החומר והצורה של האגודות הטבעיות ובא כפעם בפעם לידי מסקנות ידועות לבכר בניה חברתית אחת על פני רעותה. המשפטים האלה של השכל החברתי מולידים את הבחירה הה̇כ̇רית ואת ההסתגלות ההכרית. כל המפלגות והאגודות האנושיות מסתגלות איפוא לא רק אל התנאים הטבעיים, כי אם גם אל תביעות השכל החברתי; הן נשארות, כאשר היו בתחלה, תולדות טבעיות מהתכונות והפעולות האינדיבידואליות, אבל בזמנים המאוחרים משפיעה עליהן ההכרה החברתית את השפעותיה החזקות ומביאה בהן שנויים מלאכותיים ע"י הבחירה ההכרית וההסכמה.

אצל בעלי החיים העומדים במדרגות ההתפתחות למטה מהעופות אנחנו מוצאים רק זעיר שם סימני הרכבה חברתית, אבל העופות, לעומת אלה, חיים כלם, כמעט בלי יוצא מן הכלל, חיי משפחה. הזכר עוזר על יד הנקבה לבנות את הקן, להגן על האפרוחים ולהביא את המזונות. החוקר בְּרֵים, בהסתכלו בחיי המשפחה של העופות, מתרגש למראה עיניו וקורא, כי רק אלה הם חיי משפחה אמתיים [1]. לא כל בעלי־החיים היונקים יודעים את חיי המשפחה, למרות מה שאהבת האם נתפתחה עד למדרגה גבוהה אצל כל המינים. אצל המינים החברתיים ביותר חי הזכר עם הנקבה בתור מגין ומפרנס גם אחרי הולדת העוילים, כאשר אנחנו רואים אצל התנינים, כלבי־הים, בראמים, הסנאים, המרמיטות, הצבאים והדישונים [2]. אבל לידי שלמות גמורה הגיעו חיי המשפחה רק אצל החיים בעלי ארבע־הידים. כל החוקרים מחזיקים בדעה אחת, כי רגש המשפחה מגיע אצל הקופים הנקראים אורַנְג־אוטַנְג, גורִילָה ושִׁימְפַּנְזֶה כמעט למדרגה שוה עם האדם.

---

[1] Thierleben, כרך רביעי, עמוד 20.

[2] עי' בספר הח' ויסטירמרק: "The History of Humain Marriage", עמוד 12.

כל בני האדם, מהפראים היותר גסים ועד האנשים התרבותיים, חיים חיי משפחה. הצורה היותר פשוטה של משפחת האדם היא הזדוגות האיש והאשה במשך זמן לא רב לפי ערך. אחת הדוגמאות היותר טובות ממין זה אנחנו מוצאים אצל שבטי מִינְקוֹפִּי, אשר אצלם חי האב עם האם עד הִגָּמל הילד, ואחרי כן הוא מבקש לו אשה אחרת[1]). הזדוגות יותר ממושכה נהוגה אצל שבטי השחורים באוסטרליה[2]), אצל האסקימים הצפוניים בגרנלנדיה[3]), אצל ההודים על שפת נחל אמזונקה בברזיליה[4]) ואצל הרבה עמים אחרים, העומדים על מדרגה שפלה של התפתחות, ואולם גם אצל אלה איננו מוצאים הזדוגות אשר תהיה נמשכת כל ימי חיי הזוג על האדמה. בכלל אפשר להגיד, כי בקרב השבטים הטבעיים עזיבת האיש את האשה או להפך, הגרושין והנשואין אחרי הגרושין, הם חזיונות נפרצים עד מאד.

המשפחה הפוליאַנְדְרִית, שבה מתקשרת אשה אחת לחיות עם גברים אחדים, נמצאת בהרבה ארצות, ביחוד אצל העמים, אשר לפני עת מעטה יצאו מהמצב הטבעי. החוקרים יודעים שני טפוסים של רבוי־גברים, הנקראים לפי מקומות התפשטותם בשמות הטיפוס הַנַּאִירִי והטיפוס הַטִּיבֶּטִי. במשפחה הפוליאַנדרית הנַאירית אין הגברים קשורים ביניהם בקרבת דם. בפוליאַנדריה הטיבֶּטית הגברים הם אחים, בני אב אחד. הטיפוס האחרון התפשט ביותר. מנהג רבוי־הגברים היה נהוג עד העת האחרונה על האי צֵילון; רק לפני עת לא רבה חלף מארץ זולנדיה־החדשה; לפני עת לא רבה היה המנהג הזה מקובל בארץ קַלֵידוֹנְיָה־החדשה ועל פני איים רבים מאיי האוקינוס השקט; רבוי־הגברים נהוג עוד בימינו על איי האַלֵיאוּטִים, אצל הבוריאטים ואצל הקָנָקים. הוּמְבּוֹלְדְטְ מצא את המנהג הזה אצל שבטי ההודיים על שפת נחל

---

1) Belcher, Transactions of the Ethnological Society of London, כרך חמישי, 1869, עמוד 45.

2) עי' בספרו של לומהולץ: „Ammong Canibals" ע"ע 127, 162.

3) הידיעות האלה קִבָּלה בידי מפי חברי השַיָּרא, אשר הלכה לתור את הארצות ההן.

4) ספיקס ומרטיוס: „Tranels in Brazil" כרך שני, ע"ע 246—248.

אורינוקו; נוסעים רבים העידו על התפשטותו הגדולה על איי הקַנָרִי ובאפריקה אצל ההוטֶנְטוֹטִים, הַדַמָּרִים ובקרב שבטי עם בַּנְטוּ היושבים בהרים. עקבות המנהג הזה ניכרים בימינו אצל הַהוַּסִים בְּמַדַגַסְקַר. אין כל ספק, כי מנהג רבוי־הגברים היה נהוג אצל הַפִּיקְטִים והאִירִים, ויש יסוד לחשוב, כי היה ידוע גם לשאר העמים האַרְיִים, וכמו כן, גם לעמי שֵׁם וחם.

צורת המשפחה, שהיתה נפוצה על איי הַוַּי בעת שבאו שמה ראשונה האירופים, ידועה בשמה פּוּנַלוּאָ. המשפחה הזאת מתיַצרת על ידי התקשרות בין אגודת אחים מעבר האחד ואגודת אחיות מעבר השני, באופן שכל אחת ואחת מהאחיות נעשית אשה לכל האחים וכל אחד ואחד מהאחים נעשה איש לכל האחיות. משפחה של גיסים וגיסות כזאת מתקימת עוד בימינו אצל שבטי הטוֹדַסִים בהדו.

המשפחה הַפּוֹלִיגַמִית (מרובת־הנשים) נתפשטה במדה מרובה יותר מהמשפחה הפוליאַנדרית. אבל רק לעתים רחוקות היא נעשית לצורת־המשפחה היחידה בקרב איזה שבט או עָם. בהיותה תלויה, על פי הרוב, ביכלת האיש לפרנס משפחה גדולה, היא מניחה מקום לצורות־משפחה אחרות להתקים בצדה, באופן שהמחלקות העשירות מחזיקות במנהג רבוי־הנשים והמחלקות העניות מוכרחות להסתפק במנהג התקשרות־היחיד־והיחידה (מונוגמיה), או במנהג רבוי־הגברים (פוליאנדריה). מנהג רבוי־הנשים נתפשט לא רק בקרב העמים הטבעיים והברבריים בלבד: הוא מפריח בארצות הסינים והטורקים, ואפילו באחת מארצות הברית נאסר מטעם החקים רק לפני עת מעטה. אבל הוא מתקים בלי רשיון החקים ובסתר בכל ארצות אמיריקה ואירופה.

צורת־המשפחה היחידה המותרת בזמננו מטעם החקים בארצות הנוצריות היא המונוגמיה — הזדוגות איש אחד ואשה אחת המקוים והמבטיחים, כי ההזדוגות לא תפסק ביניהם עד מות האחד מהם. אבל בפועל מַתִּירים בימינו ובדורותינו בתנאים ידועים את הגרושין כמעט בכל הארצות, והמשפחה המונוגמית אינה מצטינת כלל בקביעות יתרה. בעת האחרונה נתפשטו הגרושין במדה מרובה בארצות הברית ובאירופה. הטעמים,

הממריצים אותנו לחשוב את החזיון הזה לזמני ולחכות להתפתחות צורת־משפחה מונוגמית קבועה ביותר, יבוררו בהמשך דברינו בפרק אחר.

החברות האנושיות, הנוצרות על ידי התחברות משפחות מיוחדות אלה עם אלה, מתחלקות לשני טיפוסים—טיפוס החברות האֶתְנִיוֹת וטיפוס החברות הדימוטיות. החברות האֶתניות הן החברות שנשתלשלו מהמשפחה; החוט המקשר את חברי החברות האֶתניות אחד אל אחד היא קרבת־הדם האמתית או המדומה. החברות הדימוטיות הן חברות אנשים ממשפחות שונות. החברות האלה מַקיפות אנשים, הקשורים זה לזה בקשר מגע־ומשא תמידי, ענינים משותפים ואשר ישימו מעט מאד את לבם אל המוצא ואל יחוסי הקרבה.

לטפוס החברות האֶתניות מתיחסות כל מיני החברות האנושיות, מהגדוד והמחנה הקטן של הפראים עד החברות היותר עליונות, מלבד הישובים המדיניים שנתאחזו מכבר בתוך גבולים מסוימים והגיעו לאותה המדרגה הגבוהה בהתפתחות הבניה החברתית, המצטינת בהסתדרות ובהסתעפות המסחר, בהתרַבות ענפי החרושת והיצירה ובהתפלגות הישוב למפלגות ולמחלקות שונות, הנבדלות אשה מרעותה פחות או יותר. בימינו אלה אנחנו יכולים לחקור כל צורה וצורה מצורות ההרכבה החברתית על פי השוָאה בין החברות השונות המתקימות סביבותינו.

כל החברות האֶתניות הידועות מתחלקות לשלש מחלקות גדולות לפי המדרגה שהגיעו אליה בהתפתחות ההרכבה הסוציאלית.

אל המחלקה היותר נמוכה מתיחסים הגדודים הקטנים של הפראים, אשר חוברו ממשפחות אחדות ואשר מספר האנשים בכל אחד מהם הוא, לפי הרגיל, מעשרים וחמשה עד מאה. כל אחד ואחד מהגדודים האלה חי בפני עצמו, מבלי בֹּא במגע־ומשא עם הגדודים האחרים, אשר מוצא אחד, שפה אחת ותרבות אחת לו ולהם. תחת השפעת הפחד וההתעוררות הנפשית בכלל, או למטרת ההשתתפות במזונות, שנמצאו באיזה מקום בכמות גדולה,

או למטרת הנסיעה ממקום אל מקום, מתחברים הגדודים האלה לפעמים קרובות זה עם זה ויוצרים לזמן לא־רב חברות גדולות וחזקות. אבל הם אינם מתחברים לעת רבה תחת הנהגת ראש ומושל אחד, למען השיג איזו מטרה מדינית ולא יתקנו להם סדרים, ברת או בחרושת למשל, אשר יהיו להם לחבל לקשר אותם אחד אל אחד בקשר של קימא.

אל המחלקה השנית מתיחסות כל החברות שנוצרו על ידי התאגדות גדודים מיוחדים ואגודות גדולות ומתוקנות בסדרי־חיים מסוימים, היושבות על הקרקע בתוך גבולים מסוימים, המדברות בשפה אחת והמכירות ומרגישות את האחדות הכללית שלהן; או על ידי התרבות האוכלוסין בגדוד אחד פי־כמה מכפי שהיו בתחלה, התפרדותם והסתדרותם. החברה היותר קטנה בין החברות המצטינות בהכרת האחדות שלהן ובסדרי־חיים מסוימים, אשר נתחברה מאגודות קטנות העולות במספר אנשיהן רק על אגודת־המשפחה בלבד, נקראת ש ב ט.

אל המחלקה השלישית נכנסים כל אותם הקבוצים החברתיים המחוברים או אגודות חברות־השבטים, אשר בניתם החברתית לא נתפתחה אצלם עדיין מצד המסחר, החרושת והתרבות השכלית ואשר לא הגיעו עוד למדרגת ח ב ר ו ת ש ל א ז ר ח י ם, זאת אומרת, למדרגת חברות מדיניות או לאומיות. חברת־השבטים או אגודת־הקבוצים החברתיים המקורבים היא האומה או הלאום האֶתני.

דרוש להבדיל בין שני טפוסים של סדרים ויחסים אֶתנים, אשר האחד מהם הוא, כפי הנראה, מזמן יותר קדום. את הסדרים והיחסים היותר קדמונים אפשר לקרא בשם ה א ו ר ג נ י־ז צ י ה ע ל פ י ה א מ ה ו ת. החברה המסודרה על פי האמהות מונה את יחוסיה ואת השתלשלות דורותיה מצד אִמותיה; היחסים מצד האבות אינם נפקדים ואינם עולים על לב, כי אין להם כל ערך. כל אגודה, המסודרה על פי האמהות, נושאת עליה שם אחת ממחלקות יצורי הטבע, למשל, שמו של אחד ממיני החיות או הצמחים, הנחשב למין נ ק ב ה, ואת הצמח־הנקבה או החיה

הנקבה הזאת חושבת האגודה לאמה הראשונה והמקורית [1]. מחלקת היצורים הטבעיים, המושקפת מנקודה ההשקפה הזאת, ידועה אצל החוקרים בשם טוטמים, נזה שקרוב אל השם אשר יקראו להם ההודים באמיריקה. האגודה מעריצה ומקדישה את הטוטם שלה כאשר יעריצו ויקדישו את אֵל מגין וחוסה, ומצד השני היא שומרת עליו לבל יאונה לו רע. את הטפוס המאוחר של האורגניזציה החברתית אפשר לקרא בשם האורגניזציה על פי האבות. כל אגודה המסודרת על פי האבות נושאת עליה שמו של אב מקורי אחד, אמתי או מדומה, ויחסי הקרבה נמנים בה על פי שורת הזכרים או האבות. כל אחד משני טפוסי־האגודות האלה מתגלה לעינינו גם בצורתו היותר מוקדמה ופשוטה, שבה האגודה היותר גדולה הוא השבט, גם בצורתו המאוחרת והמרכבה, שבה מתחברים שבטים שלמים אחדים זה לזה להיות בהמשך הזמנים לעם גדול.

אגודות־גדודים, שלא נתחברו עדיין זו לזו להיות לשבט אחד, אבל הן באות זו עם זו במגע־ומשא תמידי, המשפיע על התכונות והסדרים הפנימים של כל גדוד וגדוד, — אגודות כאלו אנחנו מוצאים אצל הוֵידַחִים היושבים על אי צילון, אצל המִינְקופּים היושבים על איי לשון־הים הבִּינְגַלִי, אצל השחורים יושבי אוסט־רליה, אצל הבּוּשְׁמֶינִים יושבי אפריקה הדרומית, אצל יושבי אדמת־האש ועוד במקומות רבים.

המוּנְקופּים חיים חיי טלטול בחברות של שלשים או ארבעים איש; אולם יש אשר יתחברו יחדו גם במספר רב, למען התנפל על אנשים זרים להם. הבּוּשְׁמֶינִים נפוצו על פני ארץ רחבה מאד והם נודדים ממקום אל מקום בגדודים של עשרה, חמשים או גם מאה איש. מספר יושבי אדמת־האש אינו עולה ליותר מאלפַּים. הם חיים גדודים גדודים, אשר כל אחד מהם נוצר ע"י כריתת ברית בין משפחות אחדות, ואינו עולה במספרו ליותר מארבעים

---

[1]) ראה טְרַנֶּר טוֹטֶמִיזם.

איש. דַרוין מעיד, כי הגדודים האלה אינם יודעים כל שלטון בקרבם וכי הם מדברים בדיאַליקטים שונים. האיננואיטים יושבים במושבות קטנות, רק משפחות אחדות בכל מושבה, ואינם סרים לשום משמעת חברתית.

נדודי האוסטרלים אינם עולים במספר אנשיהם על הגדודים, אשר הזכרנו למעלה, אבל הם באים זה עם זה, כפי הנראה, במגע־ומשא יותר תָּכוּף. במשך ימי דורות רבים היו אנשי כל גדוד וגדוד מהגדודים האלה נוהגים לקחת להם בחזקה נשים מקרב הגדודים האחרים. בפעל היתה אפוא נהוגה אצליהם אֶקְזוֹגַמְיָה (מנהג נשואי־חוץ). יחסי הקרבה נמנים אצלם על פי האם ואותות־הטוטמים נעשו לחוט מקַשר אלפי אנשים ונשים, אשר לא ידעו את יחסי הקרבה על פי האב ויחשבו את עצמם לקרובים זה אל זה על פי האם. הקרובים הטוטמיים האלה מחזיקים תמיד בנשואי חוץ. כל הגברִים והנשים, אשר להם יחסי קרבה כאלה, חושבים את עצמם לאַחים ואחיות, והגבר לא יכול לקחת לו לאשה את אחותו בת אמו הטוטמית. אבל לא תמיד יש בין המשפחות האלה קרבת־דם אמתית. באמצעות מנהגים דתיים ידועים, יכול האיש הזר לבוא אל המשפחה להיות בה כאחד מבני הטוטם מלֵדה.

אחרי שהנשים עוברות תמיד, באונס או ברצון, מהגדוד האחד אל השני ומהאורחה האחת אל חברתה ויחסי הקרבה מתחשבים על פי האם, מן המוכרח אפוא, כי כל גדוד וכל אורחה יכללו בקרבם אנשים הקרובים ביחסי־קרבה שונים על פי טוטמים שונים, וכי אנשי משפחה טוטמית אחת יהיו נפוצים בקרב אורחות וגדודים רבים. ובאמת, משפחות רבות כאלה או ק ו ב ו נְ גִ י ם, כאשר יקראו להן, נפוצו ונתפזרו על פני כל חלק־האדמה האמריקני מקצהו האחד ועד קצהו השני. על חברי הקיבונג מוטלת החובה לשמור ולהגין זה על זה מכל המקומות הרחוקים אשר הם נמצאים שם; ולכן אפשר לראות לפעמים קרובות, כי בהתלקח מריבה בין שני אנשים מהאגודה האחת קמים אנשי אותה האגודה המקומית אלה על אלה להלחם מלחמת אכזריות ואבדון כשונאים גמורים.

ובכן אנחנו רואים, כי כל גדוד וגדוד מחובר מאנשים זרים

בני משפחות שונות. לפעמים קרובות מתרבים אנשי הקובונג האחד ומתחזקים ומכריעים בהכרעה גמורה את יתר אנשי הגדוד או האורחה. אם כה ואם כה, הנה הודות להתפרדות הזאת לקרובים אקזוגמיים, מצטין הגדוד האוסטרלי במדה מרובה מגדודי האסקימים הצפוניים, למשל, אשר אין אנו מוצאים בהם, כמעט, כל סימני התפרדות, והסבה המולידה את ההבדל הגדול הזה הוא המגע־ומשא בין הגדודים, אם לשלום ואם למלחמה.

הדוגמאות היותר טובות של השבט המסודר עפ"י האמהות, שנתחבר מהרבה גדודים, אשר התרגלו להשתתף זה עם זה בעבודות שונות וסגלו להם בהמשך הזמנים את הכרת אחדותם הכללית — כפי מה שיוכלו איזה גדודים מגדודי האוסטרלים להיות בקרב הזמן, אם יתאחדו יחד ויעשו להם סדרי־חיים מתוקנים — היו נמצאות עד העת האחרונה אצל ההודים אשר באמיריקה הצפונית. השבט ההודי היה מתפרד לאגודות של קרובים טוטמיים. מציאות קרובים בני טוטם אחד בשבטים שונים היתה לסימן מובהק לקרבה היסטורית בין השבטים האלה, עפ"י רב להתפרקות של איזה שבט קדמוני ולהתפזרותו לחלקים רבים או מעטים. כל אגודת קרובים היתה מקושרה בקשר יחסים חברתיים צרים עם שאר אגודות־הקרובים אשר בתוך השבט. כל אגודת־קרובים היתה סרה למשמעת מושלים מיוחדים, למשמעת הועד, הסחם, הנשיא והשר המפקד את הצבא. השבט בכללו היה סר עוד למשמעת ועד־השבט, אשר בו השתתפו כל ראשי אגודות־הקרובים הטוטמיות ומנהליהן.

רוב השבטים ההודים ישבו כל אחד ואחד בארץ רחבת־ידים, אשר בה יכלו אנשי השבט להתעסק בציד החיות או בדיוג הדגים מבלי הצר איש את צעדי רעהו, ואשר בה היו פזורות מושבותיהם הקטנות על יד האגמים ועל שפת הים, אצל אשדות המים ובמקומות שהנחלים משתפכים אל הנהרות הגדולים.

אפילו השבטים היותר קטנים היו יושבים לפעמים כל אחד בכפרים אחרים; למשל, השבט הקטן של *הַוִיפּוֹאוֹנִים* או *הפּוֹטַטוּקִים*.

ו. גְרִינְהָלְג, אשר עבר לרגל מסעותיו בשנת 1677 דרך ארץ הארוֹקֵיזים, מצא את שבט המוֹהַאוּקִים יושב בחמשה כפרים. הקטן בחמשת הכפרים האלה היה מחובר רק מעשרה בתים. הגדול — משלשים. הקַיוּגִים ישבו בשלשה כפרים, שהיו רחוקים פרסא אחת זה מזה; מספר כל הבתים בשלשת הכפרים האלה היה מאה. הסֶנֶקִים ישבו בארבעה כפרים, אשר בַיותר גדול שבהם היו מאה וחמשים בתים, ובַיותר קטן — רק עשרים וארבעה [1].

חברות הטוֹנְגַנִים, הַפַּלְגַיִים והארוקֵיזים הן דוגמאות טובות של עם שלם מסודר על פי האמהות או של לאום אֶתְני.

חברת האירוקיזים היתה מחוברת בתחלה מחמשה שבטים, ובזמנים המאוחרים התחבר אליה עוד שבט ששי, שבט הטוּסְקַרוֹרַסִים, אבל מעולם לא נכנסו בכללה כל שבטי הגזע האירוקיזי. מצד האורגניזציה היתה החברה הזאת אגודת־שבטים, אשר נוצרה באופן מלאכותי למטרות המלחמה. ועד גדול בן חמשים סַחֶמים שוים בערכם ובכח שלטונם החזיק בידו את רסן הממשלה בנוגע לעניני הכלל; בכל הנוגע לעניניהם היו השבטים תלויים כל אחד בדעת עצמו. הועד הפרטי של כל שבט ושבט היה יכול לקרוא בעת הצרך לאספה את הועד הגדול, ובלי קריאה כזאת מצד איזה ועד פרטי לא היתה להועד הגדול הרשות להתאסף. לבד מהסדרים החיצונים האלה, היו השבטים קשורים זה אל זה עוד בהכרת האחדות הלאומית, באחדות השפה וביחוד ביחסי־הקרבה. אנשים קרובים, המתיחסים אל טוֹטֶם אחד היו מפוזרים בין כל שבטי האירוקיזים, והאנשים האלה קשרו בקשר היותר צר את השבטים המיוחדים אחד אל אחד.

השבטים שישבו על איי טוֹנְגָה היו מחוברים לממלכה אחת מסודרה על פי האמהות עם אורגניזציה כפולה: דתית ומדינית. ה„טוּאִי־טוֹנְגָה", אשר חשבו אותו לפרי בטנה של

[1] „ההיסטוריה התעודתית של נוּיוֹרק", חלק ראשון ע"ע 16—15.

האלילה הטונגנית הראשית מצד הנשים, היה ראש כל יושבי האיים בעניני הדת; המנהל הראשי בעניני החיים היה המלך. בימים הראשונים היה יושב על כסא המלוכה אחד מילידי משפחת הטואי־טונגה, אשר נולד לה מצד הנשים. אבל בהמשך הזמנים נלקחה המלוכה ביד חזקה מהמשפחה הזאת אל משפחה אחרת. בכל זאת עוד נשארה משפחת הטואי־טונגה גם אחרי כן בכבודה הראשון: המלכים החדשים היו חולקים כבוד אפילו להאיש היותר פחות וגרוע שבה. המעלה או המדרגה החברתית היתה עוברת בירושה מהאם אל הבת, ולא מהאב אל הבן. במקרה שהיה מצבו החברתי של הבעל נמוך וגרוע יותר ממצבה החברתי של האשה, היו הילדים יורשים את מצב האשה, והאב היה מחויב ברגשי הכנעה לה ולהם. ואם היה מצב האשה נמוך יותר, אז היו האשה והילדים משועבדים להאב [1]).

אין כל ספק, כי הרבה לאומים, המונים עתה את יחסם מצד האבות, היו לפני ימים רבים לאומים מסודרים על פי האמהות. „בשנת השלשים ושלש לחיי המלך פְּתולוֹמֵיוּס פִילַדֶלְפוּס עוד שררו בארץ מצרים חוקי זכות האם. בכתבי התעודות שהגיעו אלינו מהתקופה ההיא אנחנו מוצאים בצד שמות האנשים הנזכרים בהם גם את שמות אמותיהם, ולשמות האבות אין בהם כל זֵכר. האיש, אשר בא בברית הנשואין עם אחת הנשים, היה עוזב את שמו הראשון ולוקח לו במקומו את שם האשה; היה מכניס את כל נכסיו, אשר רכש לו עד עת חתונתו, ברשות האשה לצרך גדול הבנים, מבלי השאיר מאומה לעצמו, ורק דרש דרישה אחת, כי ידאגו להספקת צרכיו עד יומו האחרון, וכי יקברוהו אחרי מותו לפי כבודו" [2]).

בימים קדמונים היתה הקרבה נחשבת על פי היחס מצד האם אצל הגרמנים, וכפי הנראה גם אצל היְוָנים.

---

[1]) Wood, „פראי שבטי האדם" ע"ע 3—981 וגם לֶטוּרְנוֹ בספרו „הסוציולוגיה" ע' 388.

[2]) ריקלו: „הָעָם השבעִי", ע' 157.

בתור דוגמא מצוינה של שבטים מיוסדים על מוסדות זכות האב מן הטפוס היותר קדום יכולים לשמש אצלנו הסַנְטָלִים היושבים בהרי בֶּינגליה השפלה [1]. מספרם עולה לערך עד שני מילליונים נפש והם יושבים בארץ רחבה מאה פרסא על ארבע מאות פרסא. הישוב הזה מתחלק לשבעה או, לפי עדות נוסעים אחרים, לשנים עשר שבטים, וכל אחד מהשבטים מתחלק לאגודות של קרובים. הקרבה נחשבת תמיד על פי היחס אל האב. כשבטי השיטה הזאת, ולהפך מן השבטים החושבים את יחסיהם על פי האמהות, חושבים השבטים האלה את עצמם לא לצאצאי איזו חיה או צמח ממין נקבה, כי אם ליוצאי חלצי שבעת הבנים הראשונים, אשר היו לאב המקורי והראשון של הגזע. באופן דומה לזה, חושבים את עצמם גם אנשי כל אגודה מאגודות־הקרובים אשר בשבט ליוצאי חלציו של אב רחוק אחד, אשר שמו נקרא על האגודה. האגודות האלה יודעות רק את נשואי־החוץ. איש מהם אינו רשאי לקחת לו אשה מקרב הנשים הקרובות אל אביו קרבת־דם. בהיות הבתולה לאיש היא עוזבת את קרוביה ואת אליליה למען הכנס בברית המשפחה והעבודה הקדושה של האיש [2].

עוד נראה להלן, כי שיטת יחסי הקרבה דומה אצל שבטי הסנטלים מכל הצדדים, לבד משנַיִם, לאותה השיטה שראינו אצל ההודים האמיריקנים הדַּמָּרים, הטונגנים והשבטים האחרים החושבים את יחסיהם על פי האם מכל הצדדים, לבד מהשנים האלה: החוט המקַשר את הסנטלים אחד אל אחד אינו הטוטֶם, כי אם קרבת־הדם ביחס אל האב; האשה, בהיותה לאיש, יוצאת אצלם מכלל המשפחה הראשונה שלה ונכנסת בכלל משפחת האיש.

שבטי האוֹסְטְיַקִים, היושבים במחוזות החלק הצפוני של נהר אוּבִּי יכולים להיות בעינינו למופת ולדוגמה טובה לראות על פיהם את סדרי הממשלה בחברת־השבטים, המתפתחים בכלל בחברות המיוסדות על מוסדות זכות האב במדה יותר

[1]) הנטר: „Annals of Rural Bengal" כרך א', ע' 185.
[2]) שם עמוד 217—146.

מרובה מאשר בחברות המיוסדות על זכות האם [1]). לכל אחד מהשבטים האלה יש ראש ומנהיג, הממלא גם את חובות השופט הפשעים היותר כבדים. כל שבט מתחלק לאגודות־משפחות או קלַנים, וכל אגודת־משפחות כזאת היא חברה קטנה בפני עצמה, המקיפה איזה מאות בתים והסרה למשמעת „זקן" מיוחד, אשר ינהל את עסקי האגודה ואשר ישפוט בדבר כל הפשעים היותר קלים. הקשר בין האגודות האלה הוא כל כך רפה, עד שהנוסעים טועים לפעמים קרובות לחשוב את האגודות לשבטים מיוחדים; אבל האגודות האלו מחזיקות במנהג נשואי־חוץ ולוקחות נשים לבניהן אלה מקרב אלה, ובשעת סכנה כללית הן מתאחדות יחדו להיות במשך זמן ידוע לשבט גדול ואמתי, אשר בו אין עוד מקום, כמובן, לנשואי־חוץ.

הקַפְרִים, הבֵּיכוּאַנִּים וההוֹטֶנְטוֹטִּים אשר באפריקה הדרומית מחולקים, להפך משכניהם הקרובים הדַּמָּרים, לשבטים המסודרים על פי האבות [2]). אצל הקפרים אנחנו מוצאים שבטים גדולים אחדים. כל שבט יושב בכפרים רבים ומתחלק לאגודות־משפחות (קלַנים) המחזיקות במנהג נשואי־החוץ. כל שבט סר למשמעת מנהיג ומנהל מיוחד. שבטי ההוטנטוטים הנודדים מתחלקים לאגודות־כפרים או „קְרַאַלים", המחזיקות כל אחת משתי מאות עד ארבע מאות נפש. הביכואנים באגודות הם נשואי־בית (אֶנדוגַמיה). מהמושב היותר גדול של הביכואנים, הנקרא בשם לִיטַקוּם, אפשר לראות, כיצד מתחברים כפרי שבט אחד זה עם זה ונעשים לעיר. בורְצֶל, אשר כתב על דבר המושב ליטַקום בשנת 1812, מספר, כי המושב השתרע אז על שטח גדול של שתי פרסאות לאורך ופרסא ומחצה לרוחב, אך הבנינים היו פזורים בו בלי כל סדר. „העיר הזאת אינה אלא קבוצה של כפרים קטנים, אשר כל אחד מהם עומד בפני עצמו וסר למשמעת מושל מיוחד. ככר גדול פנוי לגמרי מבדיל, על פי הרוב, בין כפר לכפר,

---

[1]) סַפִּם: „Descriptive Ethnologie" ח"א, ע' 454.

[2]) וַיץ: „הא־תרופּולוגיה [illegible] ...כים הטבעיים" ח"ב, ע' 341; קוֹלְבְּ: „Descripti... du cap. de Bonne Espérance" ח"א, ע' 264.

ורק לפעמים רחוקות נוגעות אחוזות האדמה של הכפרים זו בזו. מספר הכפרים המיוחדים או קבוצות הבתים האלה אינו יורד למטה משלשים ואינו עולה למעלה מארבעים. מספר כל הבתים שבעיר עולה, לערך, עד שמונה מאות, ומספר האנשים יושבי העיר — עד חמשת אלפים" [1]).

בדבר הרכבת החברות המדיניות (הדימוטיות) אין צורך להאריך. גם בחברות האלו, כאשר בחברות הלאומיות (האֶתניות), המשפחה היא האגודה הראשונה והיסודית. המשפחות מתחברות זו עם זו למושבים, חצרות או כפרים. באנגליה־החדשה מתחברים הכפרים והחצרות יחדו לעירות; בארצות הברית הפנימיות והמערביות—לגלילים; באנגליה—לגלילי בתי־התפלה; בפרנציה—לקהלות. בשאר ארצות אירופה נושאות החברות האלה שמות שונים, אבל בעיקר הדבר אינן נבדלות במאומה מן הקהלה הצרפתית והגליל האנגלי. כל הערים הגדולות נוצרו על ידי התחברות מושבים קטנים זה עם זה. לונדון מקיפה את הפרור הקדמוני „סִיטִי" ותשעה ושלשים גלילים שעמדו לפנים ברשות עצמם. ניו־יורק בלעה את צֵילֶזִי, גְרִינְוִייץ, בלוּמִינְגְדֵל, הַרְלֵים והרבה כפרים קטנים. ניו־יורק־העתידה בלעה את העיר הגדולה ברוּקְלִין ועוד תשע עשרה או עשרים ערים גדולות. גלילי הערים באמיריקה וגלילי בתי התפלה באנגליה מתחברים זה עם זה לאחוזות נסיכים. באמיריקה מתחברות אחוזות־הנסיכים לריפובליקות או לארצות; באנגליה מצטרפת מאחוזות־הנסיכים כל המדינה (אשר לפנים היו במקומה שבע מדינות). אחוזות הנסיכים בפרנציה היו לפנים מצטרפות יחדו למדינה כלה; עתה הן מצטרפות ל„חלקי־מדינה", אשר מהם מתחברת מדינת הריפובליקה. הארצות באמיריקה מתאחדות למדינה אחת, היא מדינת ארצות־הברית. ארבע הממלכות אנגליה, אוּאֶלס, שוטלנדיה ואירלנדיה הצטרפו עתה לממלכה אחת — הממלכת

---

[1]) Travels in the Interior of Sontern Africa, כרך ב׳, ע׳ 512.

המאוחדה של בריטניה־הגדולה ואירלנדיה. הממלכה המאוחדה, האחוזות בקנדה, מדינות הדו ואוסטרליה והרבה מדינות קטנות אחרות הצטרפו גם הם למדינה אחת — מדינת בריטניה. החברות המדיניות המתקימות לעינינו ובדורותינו מצטינות אפוא בהרכבה כפולה ומשולשת, ולפעמים גם בהרכבה עוד יותר גדולה [1].

הרכבה חלקית ממדרגה עוד יותר גבוהה אנחנו רואים בחזיונות מעין „ברית שלש הארצות", וביחסים הדיפלומטיים אשר בין הארצות, הקשורות ביניהן בקשר משפטי העמים.

חלוקת החברות המדיניות למחוזות, פלכים וגלילים תלויה לא רק בדעתם וברצונם של המושלים בלבד; החלוקה מקבילה ומתאימה עם ההבדלים בנימוסים ובמנהגים החיצונים, בדבורים ובמחשבות הנהוגות בין הקהלות השונות. הרבה הבדלים כאלה מתקימים גם בימינו ובדורותינו, והמסתכל המנוסה יבין, כי הם עתיקי ימים יותר מהשויונות שבין יושבי המחוזות והפלכים והגלילים השונים.

על כל מדרגות ההרכבה החברתית, לבד המשפחה והגדוד, דרושה הכרת־עצמו של השכל הסוציאלי. ברית כרותה בין שבטים או ממלכות היא תוצאת שקול הדעת והחשבונות של השכל הסוציאלי בפני מסבות חיצונית ידועות, למשל: בפני ההכרח לצאת למלחמה על האויב. אחרי שכבר הגיעה ההרכבה למרום קצה נשאר השכל הסוציאלי תחת השפעת הכרח פנימי, המשפיע להמשיך את הברית גם אחרי שכבר הושגה המטרה הראשונה. ההכרח הפנימי הזה היא הכרת־המין. השכל הסוציאלי מטביע את חותמו על כל אגודה מרכבה ומכריח אותה לקבל צורה טיפוסית ידועה. באופן הזה, הנה אף כי בימים הקדמונים מופיעות בקרב החברה צורות משפחה רבות, אך השכל הסוציאלי בורר מתוך כלן רק צורה טפוסית אחת, את משפחת רבוי־הנשים, למשל, או את משפחת היחיד־והיחידה ועוזב את כל שאר הטפוסים. באופן הזה עצמו, גם כל עיר ועיר הנכנסת בכלל

[1]) ספנסר: יסודי הביולוגיה, ח"א, פ"ג.

איזו מדינה, וכל מדינה ומדינה הנכנסת בכלל **איזו חברת־מדינות, מתקרבות**, הודות לפעולות השכל החברתי, יותר ויותר **אל טפוס אחר ידוע**.

היוצא מדברינו, כי הרכבת היסודות החברתיים **היא בחלקה היותר** גדול חזיון פסיכולוגי, ולא טבעי ההרכבה הזאת **היא, מנקודת ההשקפה** הפסיכולוגית, סבלנות **והתקשרות משותפות בין האישים** (היסודות האינדיבידואליים) הבלתי־דומים **של החברה, הגוררות** אחריהן ההקשרות האגודות (היסודות **הסוציאליים) הדומות וההרחקות** האגודות הבלתי־דומות אשר בקרבה.

פרק רביעי.

הבניה הסוציאַלית.

הבניה הסוציאַלית היא הסתדרות **אנשי החברה בצורת אגודות** וחברות מיוחדות, המיוסדות להשגת **מטרות חברתיות שונות**. הקהלה העירונית, למשל, יש לה ועד, המפקח על עניניה, בתי־תפלה, בתי־ספר, אגודות מסחר וחרושת, חברות של פועלים, סופרים ואנשי־מדע, כלובים שונים לשעשועים; כל האגודות האלו, המחוברות זו עם זו בהרמוניה הפנימית הדרושה, הן המבנה הסוציאלי של החברה. באמצעותן מתגשם כח־הפעולה של החברה במוסדים וביחסים חברתיים שונים. האגודות הנכנסות בכלל החברה מכֻונות איפוא מצד בניתן ופעולותיהן למטרות ולתכליות ידועות. כל אגודה ואגודה שואפת אל מטרה מסוימה, אשר כל החברים יודעים, או, לפחות, צריכים לדעת את מהותה ודואגים, או, לפחות, צריכים לדאוג להשגתה.

ההתאגדות ההַכָּרִית הזאת, אשר יתאגדו **אנשים בדעת ובחשבון**, לפי מטרותיהם המשותפות, מקיפה לפעמים אנשים ונשים יחדו, אבל האישים משני המינים מתחברים אלה עם אלה באגודות ההכריות לא למטרת הזדוגות והולדת בנים, כי אם למטרות

אחרות. חברים חדשים נכנסים בכלל הבניה הסוציאלית לא רק הודות למקרה הלידה בלבד, כאשר בהרכבה הסוציאלית; כניסת חברים חדשים אל אחת מהאגודות המכֻונות תלויה ברצונם הפרטי וברשיון החברים־מכבר. אפילו באותן האגודות מאגודות הבניה הסוציאלית, אשר, לפי ההשקפה הראשונה, נכנסים אליהן החברים החדשים הודות למקרה הלידה בלבד, כמו למשל, בכנסיות הדתיות, שכל אחת ואחת מהן דורשת מחבריה האבות, כי יכניסו בבריתה את ילדיהם תכף אחרי הולדם — אפילו בכנסיות האלה לא קִרבת־הדם היא היסוד האמתי, אשר עליו מתבססים היחוסים בין החברים, כי אם תביעָה הַכָּרית, אשר הכנסיה תובעת את האדם העושה בכלל את מעשיו בדעת ובחשבון. האגודות המכֻונות או אגודות הבניה הסוציאלית אינן יכולות איפוא לעמוד ולהתקים כל אחת בפני עצמה. הן מתקימות רק בקרב חברה גדולה ונולדת־מאליה (Autogenous).

האינדיבידומים, המחוברים באגודה מכונת אחת, דומים זה לזה בנוגע למטרתם המשותפת יותר מאשר שתי אגודות שלמות דומות זו לזו. אלמלי היו חברי איזו חברת־פועלים, למשל, דומים זה לזה בדעותיהם ובעניניהם יותר מאשר שתי חברות־פועלים דומות בנידון זה אחת לרעותה, אז היו החברים הבלתי־דומים עוזבים את אגודתם ונכנסים בברית־אגודות אחרות. אי־אפשר למצא שתי כנסיות דתיות, אשר השויונות המתקימים ביניהם, בנוגע לרגש ולאמונה, יהיו מרובים יותר מהשויונות המתקימים בין שני חברים נאמנים של כנסיה דתית אחת. בהשקיפנו על חברת־פועלים וכנסיה דתית, נמצא בכלל בין החברים של כל אחת מהחברות האלה שויונות יותר גדולים ומרובים מאשר נמצא בין חברת־הפועלים מעבר מזה והכנסיה הדתית מעבר מזה. חברי אגודה של פועלים או של מלומדים דומים בכלל זה לזה יותר מאשר אגודה של פועלים דומה לאגודה של מלומדים או להפך.

בהיות כל אגודה ואגודה מאגודות הבניה הסוציאלית עסוקה בכלל באיזו עבודה מיוחדת, יכולים אנחנו להשוות את האגודות האלה לאברים השונים בגוף החי, הממלאים כל אחד ואחד את

חובתו ואת עבודתו המיוחדת לטובת הגוף. התחברות האגודות המכונות אחת אל אחת היא איפוא התחברות לשם עבודה משותפת, והעזרה, אשר הן עוזרות זו את זו, אינה מוגבלת במה שכל אחת מהן מרבה ומגדילה בכמותה ובכחה את הכמות ואת הכח הכלליים, כי אם היא נשענת על חלוקת־העבודה.

אגודות בעלי־החיים, המכֻונות למטרות הציד או ההגנה. הן אגודות לשם עבודה משותפת, אבל באגודות האלו חסרים הסימנים העיקריים של המבנה הסוציאלי — ההתפרדות והסדרים המסוימים. אחדים ממיני הנמלים, אשר האורגניזציה שלהם מצטינת בקביעות גדולה ובסדרים מבוררים, הם אולי הפרט האחד היוצא מהכלל הזה.

מבנה סוציאלי אמתי אי אפשר למצוא גם בחברות היותר שפלות של הפראים, אף כי אצלם כבר נכרים סימני השתתפות בעבודה, והמשפחה נעשית אצלם במדה ידועה לאגודה מכונת, הודות למנהג הכנסת האנשים הזרים אל תוכה.

בחברות־השבטים מגיעה ההתאגדות המכונת למדרגה גבוהה של התפתחות, באופן שאנחנו יכולים לראות בה בניה סוציאלית פשוטה. אבל הבניה הזאת, בצורתה שאנחנו מוצאים אותה אצל חברות־השבטים, לא נתפרדה עדיין מעל ההרכבה הסוציאלית. הרבה מאגודות ההרכבה הסוציאלית והרבה אורגני־זציות, המסתעפות מהן, משמשות גם בתור אגודות מכונות או אגודות לשם עבודה משותפת. האגודה הביתית, למשל, היא אגודת מנהיגי הבית ובאותה שעה עצמה גם משפחה. בתור משפחה היא נכנסת בכלל ההרכבה הסוציאלית; בתור בית — היא אגודה אקונומית מכונת, המיוסדה למטרת הבאת המזונות והכנתם, עשִׂית הבגדים, כלי הבית וכלי המלאכה. הקלָן, או אגודת־המשפחות, המשתלשל מתוך המשפחה באמצעות פרוצֶס, אשר להלן נשתדל לבארו, הנהו גם כן אגודה מכונת לתכלית ידועה, הנותנת זכיות ידועות ומַטלת חובות ידועות והשומרת את משמרת הדינים והמשפטים במסרה אותם מדור אל דור. לפי

עדותו של מורגן ¹), היה הקלן של האירוקיזים פוחר מקרבו אנשים אחדים, אשר יעמדו בראש ויתעסקו בצרכי הכלל. בכל קלן היה „סחם" מיוחד, הנבחר מטעם כל העדה, אשר חובתו הראשית היתה לשפוט את העם בדבר כל פשע פחות או יותר כבד. הוא היה מבאר ומסביר לפי בינתו הפרטית את הדינים והמשפטים המסורים אל הקלן מדור־דור ושופט על יסוד הבאורים וההסברות האלה את כל מעשה ואת כל מקרה אשר נעשה ואשר קרה לעיניו. גם ועד מיוחד לעניני „המדיניות" היה עומד בראש כל אחד מהם. הזכות להשתתף בבחירת הראשים והמנהלים ולהוריד אותם ממשמרתם היתה נתונה בידי כל איש ואשה מחברי הקלן בלי יוצא מן הכלל. ההתחתנות בתוך הקלן היתה אסורה עליהם אסור גמור. כל אחד מאנשי הקלן היה מחויב להגין על חבריו, כשהשעה צריכה לכך, לעזור להם בכל אשר יש לו ולהתנקם מאויביהם. כל אחד היה רשאי לשאת את שם הטוטם, לקבל את הנכסים שבאו לו בירושה מחבריו ולהכנים בברית משפחתו אנשים זרים, בני משפחות אחרות. כל אחד השתתף בעבודת הקדש של הקלן וכל אחד היה יכול לדרוש לו קבר בשדה־הקברות הכללי.

השבט הוא בעיקרו אגודה מיוסדה למטרות המלחמה, אשר תסור למשמעת מנהיג אחד או למשמעת מנהיגים אחדים מצוינים בגבורה. מלבד כל האגודות האלה מתקימות עוד בכל חברות־השבטים הרבה אגודות נסתרות המתיסדות למטרות האמונה והדת ²).

בחברות־האורחים התפתח המבנה הסוציאלי התפתחות שלמה ויתפרד בחלקו העיקרי מעל ההרכבה הסוציאלית, אבל ההתפרדות הזאת אינה מגיעה בשום חברה למדרגות השלמות. בחברה של אורחים משועבדה תמיד ההרכבה הסוציאלית להמבנה הסוציאלי, בעוד אשר בחברה של שבטים משפיע המבנה הסוציאלי על ההרכבה רק השפעות חלקיות ומקריות.

---

¹) Ancient Society, ח"ב פ"ב.

²) פי: Secret Societys and Sacred Mysteries, נדפס בהמאסף: „Memoirs of the International Congres of Anthropologie".

היותר גדולה שבאגודות המכונות המתיחסות לחברות־האזרחים היא המדינה, כלומר אותה האורגניזציה, אשר באמצעותה מושל השכל הסוציאלי על חברה שלמה, מגביל את הצורות ואת החובות של האגודות השניות ומראה דרכים להתקדמות ההרכבה הסוציאלית. המדינה, המכניסה את הסדר ואת ההרמוניה בפעולות וביחוסים השונים, עוזרה על־יד התנאים, אשר הודות להם יכולים הנתינים לחיות „חיים של טובה ושלום".

את המקום השני אחרי המדינה תופסות האגודות הפרטיות, שאינן מקיפות את כל מיני הפעולות והענינים של הנתינים, כמו שהמדינה מקפת אותם. „שוו לנגד עיניכם עגול גדול ובקרבו הרבה עגולים קטנים, המצטרפים ומתחברים זה עם זה באלפי אופנים שונים, באלפי צורות שונות, מבלי עבור בכל זאת את הגבול הסובב אותם; ככה הוא גם מראה האורגניזציה הרחבה של המדינה והאורגניזציות הפרטיות הנמצאות בה 1).

האגודות הפרטיות מתחלקות לארבע מחלקות. אגודות המחלקה הראשונה הן אותן, המשתתפות בדרך ישרה בחיים המדיניים. בלתי־תלויות בדעת הממשלה, מעלות האגודות האלה מושלים ומורידות מושלים, הכל לפי רוחן ומבינתן. אל המחלקה השנית מתיחסות האגודות הפרטיות, הפועלות את פעולותיהן בתחום הדינים והמשפטים, המתנגדות לפעמים קרובות, אך לא תמיד, אל החוקים השוררים במדינה, למשל: ועדי־השלום, חברות „קי־קליקס־קלן" או חברות „הכובעים הלבנים". אל המחלקה השלישית מתיחסות האגודות השונות, המתיסדות להשגת מטרות של מסחר ותרושת, אשר הודות להן נעשית הספקת הצרכים של אנשי החברה בכלל יותר קבועה ומסודרת. למחלקה הרביעית שיכות כל האגודות הפרטיות, העסוקות בעניני הרגש, המחשבה והמדות, האגודות הקולטוריות, אשר מטרתן היא להועיל להתפתחות הצד הרוחני שבחברה. אל המחלקה הזאת נכנסות הכנסיות הדתיות עם כל האורגניזציות הקטנות הכרוכות בהן, חברות הצדקה,

---

1) Fouillée: La science contemporaine, ע' י"ג.

חברות המדעים, הספרות והחנוך ומספר גדול של חברות־שעשועים.

כל אגודה מכונת יש לה, לבד ממטרתה המיוחדת, עוד הרכבה ידועה ובניה ידועה המתאימות עם המטרה שלה.

הרכבת האגודה המכונת מחברת את האינדיבידומים בתור פרטים מיוחדים ובאותה שעה עצמה גם לפי סוגים ידועים, כאשר תחבר, למשל, אגודת החרשת את הפועלים ואת אנשי־הרכוש. בבואנו לחקור את ההרכבה של האגודות עלינו לשום לב בעיקר אל התכונה המשותפת או הענין המשותף המקשר את חברי האגודה זה אל זה.

בנית האגודה המכונת היא האורגניזציה שבה קשורים אנשי האגודה זה אל זה. האישים מהסוגים השונים מתחברים בה או על יסוד השויון הכללי או על יסוד השלטון והמשמעת, וכל האגודה מתפרדת מפני כן לסֶקציות, קומיסיות או ועדים.

האורגניזציה של אגודה מכונה יכולה להיות גלויה או נסתרה. האגודות המכונות, אשר אצל שבטי הפראים ואפילו בממלכות כינה, הדו ופרס הגדולות, עושות תמיד את מעשיהן בסתר ומענישים כפעם בפעם באכזריות גדולה את החברים הפושעים. בתקופת ימי־הבינים היו הסימנים האלה מצַינים את החברות ואת האורגניזציות גם במערב אירופה, אבל עתה אנחנו מוצאים שם אורגניזציות נסתרות רק לפעמים רחוקות מאד. גם בארצות־הברית אין מספר האגודות הנסתרות רב לפי ערך. ההבדל הגדול בין אמיריקה ובין כינה בנידון זה הוא אחד החזיונות היותר מענינים. אמיריקה נראית, מנקודת ההשקפה הסוציאלוגית, במראה רשת גדולה של אגודות וחברות חפשיות, המודיעות, על־פי־רוב, את מטרותיהן ואת אמצעיהן גלוי לכל. בכינה אנחנו מוצאים רשת גדולה של אגודות־סתר הקשורות זו עם זו בקשר של שבועה קדושה, אשר כל חבר מחבריהן מתחיב לפעמים חובת־מות בגלותו את סוד חברתו [1]). כפי הנראה, יש איזה

---

[1]) „Secret Socities in China", Saturday Review; כרך ע״ב, י״ט ספטמבר שנת 1891, ע׳ 331.

יחס ישר בין ההבדל הגדול הזה ובין עצם המטרות המוצגות לפני האגודות, אשר בארצות־המערב הן מכונות להטבת המצב האקונומי ובארצות־המזרח הן עסוקות בעניני־הדת, הצדקה או משמרת־המגן.

חקירת החיים המדינים לפרטיהם היא ענין תורת המדינה; הסוציאלוגיה הכללית עסוקה רק בבירור הסגולות העיקריות של המדינה ויחסים אחדים מצוינים מיחסי המדינה אל האגודות השניות.

המקפת המדינה את כל חברי החברה הטבעית? הפרופ. בורגים משיב על השאלה הזאת בדברים האלה: „המדינה מקפת את הכל. הארגניזציה שלה מתפשטת על כל האישים היחידים ועל כל אגודות האישים היחידים הנמצאים בגבוליה. תורת־המדינה ומשפטי־הקהל אינם מניחים, לפחות בהלכה, כי איזה יחיד (או קבוץ), הנמצא בתוך גבולי המדינה יכול לעמוד בנוגע לזכיותיו ולחובותיו חוץ למדינה"[1]). אבל רק בתור נתינים נכנסים כל האינדיבידומים בכלל המדינה. בין נתיני המדינה ובין חבריה יש לפעמים הבדל גדול. הנתינים הם כל אותם האנשים, אשר עליהם מתפשט השלטון המדיני; אבל חברים נקראים רק אלה, אשר ישתתפו בפעולותיהם בחיי המדינה ההכרחיים, אשר יועילו בכחותיהם ובכשרונותיהם להפרחת המדינה. הבוגד, המורד או האיש המתנגד לסדרי המדינה נמצאים גם הם בתוך גבולי המדינה, אבל האנשים האלה אינם חברים לה.

לפיכך נחלקים האינדיבידומים בהרכבת המדיני לסוגים שונים: נתיני הממשלה, המושלים בכלל, המושלים הליגלים, סוכני המושלים־הליגלים. כל האנשים המשתתפים בפעולותיהם בחיי־המדינה ההכרחיים והמשתדלים להועיל לה בכחם החמרי והרוחני נחשבים לבוראי הממשלה במובן הכללי של המלה. הממשלה המפשטה הזאת מתגשמת במערכת דינים ומשפטים

---

[1]) „Political Scencie and Compartire Constititionnale Law."
חלק ראשון, ע' 52.

וכסדרים מדיניים, אבל לא כל המועיל להתהוות הגומשלה בכלל מועיל גם להתגשמותה בצורות מוחשיות המתאימות והמקבילות עם תביעות המשפטים. בוראי הממשלה הליגלית הם האנשים, המשתמשים בזכיותיהם המדיניות לאשר ולחזק את הפעולות הליגליות של הממשלה ולמחות נגד הפעולות הבלתי ליגליות. אגודת ה„בוחרים" היא איפוא אגודה מכונת בקרב אגודה אחרת, יותר רחבה ופחות מסוימה, אשר החברים החדשים נכנסים אליה, כמו אל שאר האגודות המכונות והמסוימות, אלא מרשות החברים מכבר.

בשם סוכני־הממשלה נקראים האנשים, אשר להם נותנים ה„בוחרים" את הרשות להגשים את רצונם, בנוגע לעניני המדינה בפעולות מוחשיות. בכלל, הסוכנים האלה הם מושלי המדינה.

החברות היותר נכבדות בקרב החברות השניות בבנית המדינית, הן חברות־הקהל. המדינה יוצרת בתחלה את עצמה, בהגבילה את אדמתה ואת חבריה, בתקנה את סדרי הייה ובקבעה לה חוקים וכללים אשר תחזיק בהם בהנהלת עניניה. אחרי כן היא מחלקת את החברה לחלקים לפי המקומות השונים, למשל: לאחוזות־נסיכים, לגלילים ולפלכים, מטלת על כל אחד ואחד מהחלקים האלה חובות ־יועות נותנת לכל אחד זכיות ידועות. האגודות השניות האחרות אשר במדינה הן חברית־הקהל. אל אלה מתיחסים הפרלמנטים ואספות־המחוקקים, הבוראים את דיני המדינה, חברות־השופטים ומסבירי הדינים, הועדים, לשכות־הסופרים והקומיסיות.

החלק היותר גדול של הסופרים המדיניים מבררים את השאלה על דבר פעולות המדינה מנקודת ההשקפה של איזה אידיאל: מה המדינה צ ר י כ ה להיות וכיצד היא צ ר י כ ה לפעול. הסוציולוג חוקר את הפעולות האלו בצורתן המציאותית כמו שהן מתגלות לנגד עיניו. בפועל מתאימות הפעולות של המדינה עם הענינים האנושיים. כל מדינה ומדינה בעולם הציביליזציה נוטלת על עצמה, מלבד חובות המשפט ומשמרת־המגן, עוד את החובה לפעול לטובת הענינים החמריים והרוחניים הכלליים.

המטרה הראשית של המדינה היא להשלים ולשכלל

את ההרכבה החברתית. לתכלית זו משתמשת המדינה בחילות מזוינים ובאמצעי הדיפלומטיה, השומרים על האומה בפני אויביה מחוץ ומועילים להתפשטותה ולהתחזקותה; לתכלית זאת נוהגת המדינה שופטים ושוטרים בכל עריה המחזיקים את השלום ואת המנוחה בתוך גבוליה. הכונה העקרית בפעולות המחוקקים, השופטים והשוטרים היא להרכיב ולחבר ולהביא לידי הסכמה פנימית את המחלקות המיוחדות, את האגודות המיוחדות, את האינדיבידומים המיוחדים ואת האנטרסים שבמדינה.

אבל מלוי התפקיד הזה מביא את המדינה בהכרח לידי פעולה והשפעה על חיי החברה האקונומיים. בזמננו מחזיקות כל המדינות בידיהן את יציקת המטבעות ומתערבות בעניני המקח־וממכר. עניני הקרדיט והבנקים נמצאים תחת השגחת המושלים המדינים. המדינות משפיעות השפעה נכרת על שער המקחים גם באמצעות חוקים ומכסים מיוחדים המתפשטים לפעמים על חלק גדול מחלקי החיים האקונומיים, כאשר אנחנו רואים בארצות־הברית, בגרמניה ובפרנציה. בכל המדינות אוחזת הממשלת בידיה את האמצעי הראשי של המגע־ומשא — את הפוסטה. בארצות אירופה היה גם הטלגרף למוסד ממוסדי הממשלה. מסלות־הברזל נמצאות, על פי הרוב, ביד אנשים פרטים, אך השגחת הממשלה עליהן הולכת ומתגברת משנה לשנה. ברוב המדינות כבר נעשו נסיונות למסור את מסלות־הברזל לידי הממשלה. הנסיונות האלה לא הצליחו כלל בארצות־הברית, ורק בגרמניה ובאוסטריה, יוכל היות, יעלו יפה. השגחת הועדים העירונים על מסלות־הברזל העוברות בתוך הערים תצליח יותר. כל הממשלות עוסקות, פחות או יותר, ביצירת תוצאות (פרודוקטים) חדשות. הפרודוקטים הנוצרים ע"י ממשלת ארצות־הברית בימינו הם כלי־הנשק והדולרים. היצירות האקונומיות של ממשלות אירופה הם מכשירי־המלחמה השונים והטבק הצרפתי.

באופן דומה לזה מוכרחה הממשלה לפעול גם במקצע הקולטורי. חברי המדינה רואים, כי ההתקשרות החברתית היא בחלקה היותר גדול התקשרות פנימית, ולא חיצונית, כי היא תלויה בהרגשות האנשים הנכנסים בכלל המדינה ובדעותיהם. הם

מאמינים באותה שעה עצמה, כי הקשר החברתי הזה דרוש לתכלית השלמת הרוח האנושי, לא־פחות מאשר הוא דרוש לתכלית הכנעת הפושעים והמורדים. הם חושבים, אם בצדק ואם בטעות, כי הנהלת הרוח האנושי בדרך ההשלמה היא דבר העומד למעלה מכחותיהם ומידיעותיהם של אנשים פרטיים, וכי דרוש למסרה בידי הממשלה עצמה. מפני כן באות הממשלות לעזר הדת, כאשר תבוא הממשלה ברוסיה לעזר הדת הנוצרית המזרחית, או לעזר החנוך וההשכלה המדעית, כאשר אנחנו רואים בארצות־הברית או בצרפת. יש, אשר הממשלה תומכת גם את הדת, גם את ההשכלה, כמו באנגליה ובפרוסיה, אך בכלל הוברר, כי מדיניות כזאת מביאה לידי מבוכות ופרעות בחיי המדינה. כל ממלכת וממלכה מכירה בזמננו את החובות המוטלות עליה בנוגע להספרות, מלאכות המחשבה והמדעים, ומשתדלת לצאת ידי חובותיה בתמיכת אוניברסיטות, ביבליותיקות, תערוכות־צִיָרים ומוסדי מדע. הממשלות האירופיות דואגות גם כן לְיַפוֹת ולהַדר את פני הערים, ולפעמים תהינה למשמרת על שרידי פליטי היֹפי הטבעי, הנמצאים עוד בזמננו זעיר שם.

עם הדעה המוטעה, כי חובות הממשלה המדינית מוגבלות רק בחובת ההגנה מפני אויבים חיצונים ובחובת ההשגחה על השלום הפנימי — עם הדעה המוטעה הזאת מתאמת דעה מוטעת אחרת האומרת, כי האגודות הפרטיות פועלות רק במקצע האקונומי והקולטורי. אבל באמת ובפועל, היותר נכבדות בין האגודות הפרטיות הן אלו, העוסקות בעניני המדיניות.

בכלל נכנסים אל האגודה המדינית אנשים בעלי השקפות דומות וענינים שָוים. אפשר להגיד בדרך כלל, כי החוט המקשר את אנשי האגודה המדינית אלה עִם אלה היא הַכָרת־המין. המוֹ־נַרכיסט יודע, כי כל מוֹנַרכיסט אחר דומה לו בהרגשותיו ובנטיותיו הפנימיות יותר מהריפובליקני. אנשים רבים מתחברים אל מפלגה מדינית זאת או אחרת לא מפני שדעותיהם והשקפותיהם המדיניות ממריצות אותם לעשות את הדבר הזה, כי אם מפני שהם קרובים בהרגליהם ובטעמיהם אל המפלגה הנתונה.

בארצות החפש המדיני מתרכזים החיים המדיניים, על־פי־

ריב, באגודות עם אורגניזציה גלויה, המכניסות על נקלה בבריתן את כל הרוצה והמוכשר להתעסק בעניני מדינה. האגודות המדיניות הפרטיות פועלות או ברוח המשפטים השוררים בארץ או, לפעמים, ברוח־המהפכה השואף לעקור את הסדרים ואת המשפטים הישנים ולשים במקומם סדרים חדשים ומשפטים חדשים. כל מהפכה מדינית יכולה לצאת אל הפועל רק באמצעות האגודות הפרטיות, כאשר יחיב טבע הדבר. לא־פחות נכונה היא הדעה האומרת, כי צורת הממשלה הריפובליקנית יכולה להתקים רק במקום שיש אגודות מדיניות פרטיות רבות ושונות, המשגיחות על הממשלה בשקידה הדרושה, לבל תעבור בפעולותיה את הגבולים, שגבלו לה החקים והמשפטים. האגודות הפרטיות מציעות לפני המחוקקים דינים וחקים חדשים; הן מבקרות בבקרת חפשית את פעולות הממשלה והן מביאות לידי גמר את התקונים השונים העולים מתחלה במחשבה. בימינו אין הממשלה לוקחת חלק, כמעט, בהצעת חקים חדשים. המיניסטריום הבריטני אינו מציע אלא שתים שלש הצעות בעניני המדינה, והוא־הדין גם בנוגע להפרזידנט של ארצות־הברית, אם יש לו כח־ההשפעה הדרוש, והוא הדין גם בנוגע לנציבי הארצות המיוחדות בארצות־הברית ולראשי הערים. החקים, מלבד מעטים יוצאים מן הכלל, מתהוים בצורתם הראשונה בתוך האגודות הפרטיות ועולים על שלחן אספת המחוקקים, הקונגרס או הפרלמנט בהשתדלות האגודות, השולחות גם שליחים מיוחדים להשגיח על כל מהלך המשא־ומתן בנוגע להצעתן. במלה אחת: במקום, ששם חסרות האגודות האלה אין הריפובליקה האמתית יכולה להתקים ומניחה את מקומה להבירוקרטיה או להמונרכיה המחלטת.

בדבר האגודות הפרטיות, המוקדשות לעניני **החוקים והמשפטים** איננו צריכים להאריך. האגודות האלה, מלבד פרטים מעטים יוצאים מן הכלל, הן אגודות בלתי־ליגליות, המתקימות הודות לחסרון שופטים ממונים מהממשלה או הודות לקלקלתם של השופטים, אשר יעקבו את הישרה ולא יגינו כהוגן

על הרכוש ועל החיים של האזרחים. היסודות שהיו נכנסים בכלל האגודות הפרטיות המוקדשות לעניני חוק ומשפט היו, לפי הרגיל, היסודות הפרועים והתוססים שבישוב. פרט אחד יוצא מהכלל אנחנו יכולים לראות ב„ועד־השלום" שנתיסד בסין־פרנציסקו בשנת 1851. במספר חברי הועד הזה נמנו אנשים רבים ישרים ואוהבי סדר, אשר ראו את עצמם מוכרחים, מִסִבּת חסרון ממשלה קבועה, להשתמש באמצעים יוצאים מגדר הרגיל, בכדי שישימו קץ להפרעות הרבות, אשר שררו בחברה. חברת "Ku-Klux-Klan„ אשר נתפשטה במדה מרובה בארצות הדרומיות בשנות 1866—1867 ואשר הציגה לה למטרה להשיב באמצעות רצחי־לילה את החקים בנוגע לזכיות העבדים המשוחררים, היתה מחוברה בראשה ורובה מאנשים כאלה, אשר האמינו באמונה שלמה, כי הבנין החברתי כֻּלו יתמוטט ויפול אם לא יתקבלו מושגי יושבי הדרום בדבר הזכיות והחובות. אבל האמצעים, שבהם השתמשה החברה, לא ישרו מעולם בעיני רוב הקהל. חברת הכובעים הלבנים באינדיאנה ובארצות הסמוכות לא יכלה לרכוש לה לבבות לכבד אותה ולהצדיק את מפעליה, אם גם הציגה לה למטרה לחַזק את אשיות המוסר החברתי.

האגודות הפרטיות המוקדשות לעניני החקים והמשפטים הן, מצד בניתן, אגודות נסתרות, על פי הרוב, כמו שטבע הדברים מחיב. אפשר, כי בהמשך הזמנים תהינה האגודות המוקדשות לעניני חק ומשפט פועלות את פעולותיהן בדרך לֶיגַלִי ובגלוי, לפשר ולתַוך בין המחולקים בעניני ממונות וכיוצא בהם. ובאמת, גם בזמננו מתפשט המנהג להושיב כפעם בפעם „בתי־דינים של שלשה", אשר יבררו את הסכסוכים הנופלים ביחסי השוכרים והנשכרים אלה לאלה.

האגודות הפרטיות האקונומיות נוצרות בכלל מאינדי־בידואים דומים זה לזה במצבם החברתי ובחנוכם. היחס בין ההתאגדות ובין הַכּרת־המין רחוק הוא באגודה האקונומית הרבה יותר מאשר בכל שאר האגודות; החוט המקַשר את חברי האגודה האקונומית אלה עם אלה היא התועלת הפרטית. אבל גם האגודות האלו מושפעות במדה ידועה מהכרת־המין. בארצות־

הברית מושקפת השפעתה של הכרת־המין על האגודות האקונומיות, למשל, מהעובדה הזאת, אשר לפעמים קרובות ימאנו הפועלים הלבנים (גם בארצות הצפון, גם בארצות הדרום) לעבוד יחדו או לדור בכפיפה אחת עם הפועלים השחורים, ואשר כבר גורשו הפועלים השחורים מכל מקצעות החרשת המיכנית. הכרת־המין היא באופן שוה הבסים, אשר עליו נשענת השנאה הגדולה של הפועלים חברי האוניון (חברת הפועלים) אל הפועלים העומדים מחוץ להאוניון, אשר הם קוראים להם בשמות של גנאי שונים ומכַוים אותם בלבם לא פחות מאשר יבַזה הברַהמי ההודי את הפַ־יאַס. הסִבה הזאת מסַבכת ומסַכסכת במדרגה גבוהה גם את השאלה על דבר משרתי הבית.

בעלי הממון אינם מתחברים, לפי הרגיל, עם הפועלים באגודה אקונומית אחת. הם מתאחדים עם הפועלים בחברות־חרשת גדולות המורכבות כל אחת משתים או יותר אגודות, למשל, בחברה מַנופקטורית, אשר בה לוקחות חלק אגודת בעלי הממון מצד זה ואגודת הפועלים, או גם אגודות־פועלים אחרות, מצד זה.

החברות האקונומיות הפרטיות מתחלקות מצד בניתן לחברות בעלי־ממון, לחברות־פועלים ולחברות מעורבבות. חברות בעלי־הממון, אשר סכום הכסף המונח אצלן הוא סכום מוגבל והאחריות המוטלת על החברים בעד מפעלות החברה היא גם כן מוגבלה, מוכשרות להתעסק רק בעסקים קטנים. אבל דוקה לחברות האלה, אשר האחריות שהן מטילות על כל אקציונר אינה גדולה, אשר סכום הכסף המונח בקפתן יכול להתרַבות על נקלה, הודות להאפשרות להַרבות את מספר המניות, ואשר העסקים שלהן מתנהלים, לפי הרגיל, ע"י אנשים בעלי כשרונות מצוינים, — דוקה לחברות האלו חיבים אנחנו להודות בעד עסקי המסחר והחרשת הגדולים והעצומים שנבראו בזמננו. „ובאמת, מסופקים אנחנו מאד אם היו יכולים הבַנקים, או חברות־האחרַיות או חברות־הובלת־הסחורות, הנחוצות לנו כל־כך בחיינו האקונומיים, להתפתח או להתקים בלי עזרת חברות בעלי־הממון שלנו" [1]). לדאבוננו, אין

---

[1]) שַרל פרַנסיס אדם: „המדינות־הנאחדות באמיריקה" כרך כ' ע' 192.

לנו, לעת עתה, רשימות סטטיסטיות כלליות בדבר החברות האלו. אין איש יודע, כמה מהחברות האלה כבר בטלו וכמה בשארות ומתקימות עוד היום הזה. הדבר הזה הוא זר ובלתי־מובן במעט, אם נשים אל לב, כי ערך החברות האלו גדול מאד בחיים האקונומיים, וכי בעת האחרונה מתענינות הממשלות באסיפת מספרים סטטיסטיים בכלל. אבל מספר אחדים ממיני החברות האלו ידוע לנו.

החברות האקונומיות הנכברות ביותר אחרי חברות בעלי־הממון, הן חברות־ההלואות וחברות־הפועלים.

בפעל נמצא כל מקצע ומקצע ממקצעות החרשת תחת השפעת מסבות ידועות, השואפות להביא סדרים קבועים ביצירת הסחורות ובחליפי־המקחים. המסבות האלה הן לפעמים כתבי־אמנה פשוטים, ולפעמים אורגניזציות מיוחדות, המאלצות ביד חוקה ובהטלת אימה להכנע מפני תביעות ידועות ולקבל תנאים ידועים. הועד, שנמנה מהקונגרס בשנת 1889 לבדוק ולחקור את אגודות־ההלואות, לא עשה נסיון לדעת את מספר האגודות האלה בכלל מפני, כי „בלי הפסק מתיסדות אגודות חדשות, בעוד שהאגודות הישנות מרחיבות יותר ויותר את חוג פעולותיהן ושואפות להתפשט על כל מקצעות החרשת ולחדור אל כל פנות הארץ". הנרי ללויד עשה רשימה חלקית לאגודות האלו ואליה נכנסו יותר מאלף שמות.

חברת־הפועלים היא, בין אגודות הפועלים, דוגמה מבריקה של אורגניזציה מורכבה, זריזה במעשיה ומלאה חיים. היא מקפת פ"א חברות־פועלים לאומיות ואינטרנציונליות הכוללות בקרבן 7,182 אגודות־פועלים מקומיות המפוזרות בערים ובכפרים והמקיפות בסך־הכל 610,200 חברים. מלבד אלה מחוברות עמה עוד 1,500 אגודות־פועלים סניפיות, אשר לא יתחשבו על שום חברה לאומית [1]. חברת אבירי־העבודה התפשטה בימי הפרחתה היותר עצומה בשנת 1886 על 160 חברות גליליות, במעט על 9,000

[1] the World almanac, 1894, ע' 78.

חברות עירוניות וכפריות, ומספר חבריה עלה עד 780,000 נפש. אחרי כן ירד מספר החברים עד 200,000 לערך [1].

השאלה על דבר פעולות האגודות האקונומיות הפרטיות נכנסת ברשות הכלכלה המדינית. פעולות האגדות האלה מקיפות את עבודת־האדמה, את מכרות ההרים ואת החרשת; הובלת הסחורות ממקום למקום במסלות הברזל ובאניות וחליפי הסחורות באמצעות חברות „מובילי סחורה" וחברות סוחרים; הספקת המקחים באמצעות שוקים פשוטים, באמצעות בירזות לעניני־כספים בכלל ולעניני מסחר בפרט, באמצעות בנקים שונים; צבירת הכספים באמצעות חברות של אחריות ובאמצעות קופות שרבות; לאחרונה, מלחמת־התנופה ומלחמת־המגן האקונומיות באמצעות אגודות־ההלואות ואגודות־הפועלים.

בהרכבת האגודה הקולטורית הפרטית אנחנו מוצאים התקשרות אנשים דומים זה לזה באמונות, בטעמים ובהכרות מוסריות. לפי הרגיל, מכירה כל אגודה קולטורית את מציאותן של אמונות ידועות או טעמים ידועים באדם לתנאי מוכרח לקבלת חברים חדשים; אך האידיאל הזה אינו מתגשם בפעל בכל שלמותו לעולם. לפעמים משפיעה הכרת־המין על אנשים הרחוקים זה מזה בדעותיהם ובאמונותיהם מרחק רב להתאחד ולהתקשר בקשר של אגודה קולטורית אחת, ולפעמים מבריחה ההכרה הזאת אנשים קרובים באמונות ובדעות להתרחק ולהתפרד זה מזה. בדבר מכנת האגודות הקולטוריות אין לנו צרך להאריך. יש, אשר האגודות האלה לובשות צורה של אורגניזציה קבועה ומסוימה ויש, אשר הן בוחרות להן צורה־של־התחברות חפשית; יש, אשר הן פועלות בגלוי ויש, שהן פועלות בסתר. פעולותיהן שיכות למקצע הדת, הפילנטרופיה (מעשה־הצדקה), המדעים, החנוך, היצירות היפות או השעשועים.

האגודות הפילנטרופיות הפרטיות לקחו לתוך רשותן את מעשה־הצדקה, אשר עד העת האחרונה היו הכנסיות הדתיות לבדן עסוקות בו. האגודות האלה מרובות במספרן ושונות בתכונותיהן

[1] שם, עמוד 78.

זו מזו כהצרות האנושיות עצמן, ואין לעת־עתה כל אפשרות לדעת בדיוק, אפילו רק את מספרן לבד. „חברת־הרחמים" בניו־יורק הוציאה לאור לפני זמן־מה רשימת 1,624 אגודות כאלה, המתקימות בעיר ניו־יורק לבדה. חברת „the State Charities Aid Association" אשר נוסדה בניו־יורק בשנת 1872 ואשר קבלה מאת ממשלת ארצות־הברית את הרשות להשגיח על מוסדי־הצדקה של הממשלה ולגלות את אזן הממשלה בדבר כל פעולות המוסדים האלה, היא דוגמה של אורגניזציה מוצלחה עד מאד, כי באמצעותה מפקחת הפילנטרופיה הפרטית, הישרה והמנוסה על פקידות המוסדים, אשר בקרבה נמצאים תמיד, כפי שהורה הנסיון המר, שודדים מדיניים במספר לא־מעט. האוניברסיטות והרבה מוסדים חברתיים אחרים מושיטים ידי־עזרה להמוני־אדם, הם מפיצים דעת והשכלה, מדות מוסריות ותענוגים מעולים בכל הפנות החשכות אשר בערים הגדולות. הודות למוסדי־הצדקה האלה נתרוממה הפילנטרופיה, אשר לפני זמן־מה לא היה כל הבדל בינה ובין נתינת־הפרוטות הפשוטה, ונתעלתה למדרגת עבודה קולטורית אמתית, המועילה להתפתחות הטוב הצפון בלב העניים וכל שאר עלובי־החיים עד הפושעים בכלל והמתקנת במובן המוסרי גם את האדונים נותני הפרוטות.

מספר ועדי־המדעים, האוניברסיטות ובתי־הספר אשר יסדה הממשלה בארצות־הברית רב מאד, אבל כל אלה המוסדים הם רק החלק החצי ממספר כל מוסדי ההשכלה המתקימים בארצות האלה, והחצי השני מתקים הודות לעבודת האגודות הקולטוריות הפרטיות. אי אפשר למצוא מקצע אחד ממקצות המדע הכללי, מהפיזיקה, הכימיה והאסטרנומיה ועד תורת הפילולוגיה והשירה העממית, אשר לא תתעסק בו ביחוד איזו אגודה אחת. החלק היותר־גדול מכל תנ"א האוניברסיטות והועדים המדעיים, הסומכים חכמים־צעירים להוראה, מתקים הודות לתמיכת אגודות פרטיות, והחלק היותר גדול מכל 895,000,000 הדולרים המונחים באוצרותיהם כתור קרן־קימת נתהוה מנדבות אנשים פרטיים.

בחברות־האחים מתחברים, על־פי־הרוב, העצה־המשותפת

והשעשועים הפומביים בחוברת אחת, כאשר אנחנו רואים, למשל, אצל חברות „הבונים־החפשים" ו„האנשים המוזרים". הקלובים החברתיים נעשים לפעמים לאגודות מדיניות רבות־העליליה; אך מטרתם הראשית של מוסדים כאלה הם, לפי הרגיל, השעשועים הפומביים וההשתלמות הפרטית. מספר המוסדים האלה רב ותכונותיהם המיוחדות שונות ומשונות אלה מאלה עד מאד.

מהדברים האמורים למעלה על אדות המבנה הסוציאלי יכולים אנחנו להוציא משפטים כוללים אחדים. הדעה האומרת, כי מבנה החברה דומה למבנה הגוף החי היא דעה אמתית ונכונה. ספנסר לא נתעה כלל ללכת אחרי דמיון שוא בתארו את האורגני־זציה המדינית של החברה בצורת מערכת־אברים המפקחים על הסדר, המתאימה עם מערכת־העצבים והמח בגוף החי, ואת האורגניזציה של העבודה האקונומית בצורת מערכת אברי־כלכלה, המתאימה עם מערכת כלי ההזנה והעכול. בכל זאת אין הערך המדעי של ההשואה הזאת יכול להיות גדול כל־זמן שלא הוברר התָוים והסימנים המיוחדים המבדילים את האורגניזציה החברתית מכל שאר הנמצאים בכלל ומגופי בעלי החיים בפרט.

בין הסימנים המבדילים את החברה מכל שאר הנמצאים הוברר הסימן היותר חשוב בעקב התַגלית האמתית, כי מוסדי הממשלה והמוסדים הפרטיים מכפילים אלה את פעולותיהם של אלה. אמת הדבר, אצל בעלי החיים רואים אנחנו אברים רבים הפיעלים זוגות־זוגות, אבל בקרב בעלי החיים אין אף אחד, אשר נמצא כלֵי־עִכּול כפולים, מערכת־עורקים או עצבים כפולה. במבנה הסוציאלי יכולה כל אגודה פרטית או חברתית לקחת על עצמה כל פעולה מפעולות החיים החברתיים, כששעה צריכה לכך. אבל בקרב הגוף החי מן הנמנע הוא שתהא מערכת־העצבים והמח יוצרת מהחמרים הנופניים כלי־עכול או עורקים חדשים, או שיהיו עצבי־ההשתתפות פועלים בעת הצורך את פעולות מח־הראש או מח־השדרה. האגודות הפרטיות והחברתיות מחוננות

בכח־הפעולה הכפול הזה, יען כי, כאשר כבר ראינו בכל המקומות ובכל הזמנים, הכפלת הפעולות מתקימת אצל כל מחלקה ומחלקה ממחלקות העסקנים החברתיים. בשעה שסכנה נשקפת למדינה מסוגלה הממשלה לבנות בעצמה אניות ומסלות־ברזל, לעשות נשרים, לארג סחורות ממינים שונים ולפעול פעולות גדולות בעניני־כספים, יען כי גם בימי השלום היא עושה לפעמים לא־דחוקות את כל המעשים האלה במדה ידועה. בימי־מהפכה ואי־סדרים במדינה יכולות האגודות הפרטיות להיות למשמר ולמגן על חיי האזרחים ועל רכושם, לשפוט משפטים ישרים ולהעמיד ממשלה זמנית, יען כי גם בימי השלום הן מציעות לפעמים קרובות הצעות בעניני חק ומשפט ומפקחות על פעולות הממשלה.

המסקנה הכללית השניה היוצאת מהאמור למעלה בדבר מבנה החברה היא האומרת, כי המוסדים החברתיים השונים נמצאים לא רק ביחס ההשתתפות, כי אם גם ביחס ההשתעבדות — מוסד משועבד למוסד וכל המוסדים יחדו משועבדים למטרה כללית אחת. המטרה הכללית העליונה בחברה היא ההגנה על החיים ההפריים והשלמת החיים האלה. מטרת החברה האנושית היא השלמתם השכלית והרוחנית של החברים. רק האגודות הקולטוריות לבדן הולכות בדרך ישרה אל המטרה הזאת. מוסדי־החנוך, האגודות לעניני הדת, המדע, המוסר או היצירות היפות, פועלות פעולה ישרה על הרוח האנושי, אם לטובה ואם לרעה. אל האגודות האלו משועבדות, במובן היחס בין הפעולות והמטרה, האגודות האקונומיות, המדיניות והאגודות לעניני הדינים והמשפטים, יען כי, במובן האמור, האגודות האלה מתקימות ופועלות רק לצרכי האגודות הקולטוריות. השכל הסוציאלי הכיר תמיד את האמת הזאת והשתדל להביא עמה את המבנה הסוציאלי, על ידי שנויים מכונים, לידי הקבלה והתאמה. תחת השפעת השכל הסוציאלי מחזקים אישי החברה או מחלישים את האגודות ואת היחסים השונים בהתאמה למטרות ההגנה והתפתחות החיים הקולטוריים.

לצרכי כל אחת משתי המטרות האלה דרושות ההתפרדות החברתית וחלוקת העבודה. באופן הזה מוכרחה החברה, השואפת

אל האחדות הגמורה בהרכבת יסודותיה, לסבול באותה שעה עצמה התפרדות גדולה בבניתה. בנית החברה היא אפוא, מנקודת ההשקפה הפסיכולוגית, ההפך הגמור מההרכבה החברתית. הבנית החברתית היא התקשרות האישים הדומים, סבלנות משותפת מצד האישים הבלתי־דומים, הנכנסים בכלל כל אגודה פשוטה, הגוררת אחריה סבלנות והסכמה מצד האישים הבלתי־דומים הנכנסים בכלל האגודה המורכבה ביותר, ז. א. ביחסי כל אגודה ואגודה עם האגודות האחרות ועם החברה כֻּלה.

פרופיסור פ. ה. גידינגס.

יסודי הסוציולוגיה

(ראשי פרקים בתורת החברה)

תרגום

עקב טפליצקי.

ספר שלישי.

הוצאת „תושיה".

ורשה: תרס"א.

בדפוס מ. י. האלטער ושותפו, נאלעווקי 7.

IЕСОДЕ ГАСОЦІОЛОГІО

т. е.

Основанія Соціологіи.

Проф. Ф. Г. Гиддингса.

Переводъ Я. ТЕПЛИЦКАГО.

Изданіе „ТУШІЯ".

Книга III

ВАРШАВА. 1901.

Тип. М. И. Гальтера и Комп., Налевки 7.

Дозволено Цензурою
Варшава, 4 Мая 1899 г.

ספר שלישי.

השתלשלות תקופות החברה:

פרק ראשון.

ההתחברות הזואוגינית.

בעלי־החיים אשר חיו בימי הארם הקרטון לא נשתנו הרבה מאלה הנמצאים אתנו בימינו, כי ההתחברות פעלה עליהם את פעולתיה והביאה בהם את כל השנוים הגדולים הכרוכים בה עוד אלפי אלפים שנה לפני היות ארם על פני הארמה.

אגודות בעלי־החיים הגיניטיות והקונגריגטיביות התרחבו או נצטמצמו, עלו והצליחו, או נכחדו לגמרי מן החיים, במדה שהיו נטיות האדמה סביב השמש, התרוממות היבשה והשפלתה במקומות שונים. השנוים במהלך זרמי האויר והמים עושים חלק אחד מחלקי האדמה לארץ פורחת ופוריה וחלק אחר לארץ שממה המשכלת יושביה. לרגלי הפגישות שהיו בעלי־החיים נפגשים זה עם זה היו באים בלב החי לפעמים רגשי פחד, מכאוב ומשטמה ולפעמים רגשי גיל, ענג וחבה. בעלי־החיים למדו מעט מעט להכיר ולהבחין את אחדות המין ואת הבדלי המינים. מסירת ההרגשות והאידיאות הפשוטות מהאחד אל השני באמצעות תנועות־בו שונות ונענועי קול נעשתה לטבע שני לאלפי אלפים של יצורים חיים. ההתנפלות והחקוי היו מביאים במקום אחד לידי שלום והתבוללות ובמקום שני — לידי התפרדות ומשטמה. העזרה המשותפת, השעשועים, ההתקשרות והסימפטיה היו לחבלים חזקים המקשרים והמחברים בקשר של קימא המוני בעלי־חיים זה לזה. אז נתפתחה הכרת־המין ביותר פשוטה ואז הופיעה גם המסרת

במצבה ההתחָלי בצורת מנהגים המתיחסים לציד החיות או לדיוג הדגים, להנסיעה ממקום למקום או למבנה הקִנים והמאורות. אז התבצרו יחוסי המשפחה ואז הונח היסוד הראשון לחלוקת־העבודה.

היש לאיש הצדקה להניח, כי כל הקנינים החברתיים האלה לא פעלו כל פעולה על התפרדות בעלי־החיים לטפוסים שונים ועל התנחלות הטפוסים האלה מדור אל דור? האם לא טעו חוקרי הביולוגיה הכללית טעות גדולה, בהעלימם מנגד עינם את הגורם החברתי ובהשתדלם לבאר את כל השנוים רק באמצעות הפעולות הפיזיולוגיות? האם לא היה כח־השופט על בעלי־החיים בורר לו במדה ידועה את גורמי התפתחותו? האם לא היתה ההתאגדות לאחד הגורמים שגרמו להתפתחות הכח־השופט?

באחד הפרקים הקודמים כבר הראנו כיצד הביאה ההתאגדות שנוים בטבע הרוחני של האינדיבידומים המתאגדים. הרצאת הענינים דורשת מאתנו לחזור עתה בדברים קצרים על האמור שם, רק בנוגע להתאגדות בעלי־החיים בלבד. התוצאה השכלית הראשונה שיצאה מההתאגדות היתה התפתחות הנטיות והכשרונות הטבעיים, כלומר: א) הנטיה אל המשמעת, ב) כשרון החקוי, ג) רגשי המשטמה, ד) רגשי החבה, ה) הכשרון להכיר ולהבדיל, ולאחרונה ו) הנטיה אל ההשתתפות. התוצאה השנית שיצאה מההתאגדות היתה התרחבות חוג הידיעות במדה גדולה מאד. התוצאה השלישית היתה השתכללות הכשרונות והנטיות עד למדרגה גבוהה מאד באמצעות פעולות ופעולות־חוזרות רבות. הודות לכשרונות המשמעת והחקוי היתה כל ידיעה, אשר רכש לו איזה אינדיבידואום בנוגע לתנאי הסביבה החיצונית, או לטיב המזונות, או בדבר הסכנות השונות, עוברת ממנו אל חבריו הסובבים אותו ונעשית לקנין הקהל כֻּלו. חריצותו המיוחדה של איזה אינדיבידואום במלאכת הציד או בעמידה על נפשו היתה גם היא מתפשטת באופן הזה ונעשית לכשרון משותף לכל אישי הכלל. הציד והחזקת המעמד בפני האויבים, שהיו בעלי־החיים יוצאים לצוד או מחזיקים מעמד בפני אויביהם בכנופיה אחת, הם יצרו במדרגה גדולה בקרב בעלי־החיים את רגשות החבה

והמשטמה, את כשרון ההברלה וההבחנה ואת כשרון ההשתתפות.
השנוים הנפשים האלה חזרו ופעלו מצדם על הבניה הגופנית, מתחלה על העצבים והמח ואחרי זאת גם על כל הגוף מצד פעולותיו הפנימיות ומצד צורתו החיצונית. בכל אחת מתקופות השתלשלות החברה היה בעל־החיים החברתי מקבל בגופו שנוים פנימים וחיצונים המקבילים אל התפתחות הרגש והשכל.

יחד עם הפעולה המסובבה הזאת, אשר פעלה ההתאגדות על הבניה הגופנית, פעלה עליה עוד גם פעולה ישרה, בהמציאה לבעל־החיים החברתי מזונות יותר טובים ותנאי חיים בטוחים לפי ערך, גם תנאים יותר טובים להקמת הדורות החדשים.

בעל־החיים החברתי היה מוצא לו, על פי הרוב, מזונות מרובים יותר וטובים יותר מאותם המזונות שהיה בעל־החיים הבודד מוצא לעצמו. הודות לסגולות המשמעת, החקוי וההשתתפות, היתה החברה יכולה, לפעמים קרובות, להוציא תועלת למענה מדברים וממסבות כאלה, אשר בעל־החיים הבודד לא יכול להוציא מהם איזו תועלת שתהיה. בעל־החיים הבודד לא יכול לגשת וליהנות מהסעודה הטובה, אשר ערכה למענה איזו אגודת של בעלי־חיים בלי השתתפותו.

אמת הדבר, מזמן לזמן היו האוכלוסין באגודה החברתית מתרבים, הודות לתנאי־החיים הטובים, יותר מן המדה, ואז היו באים ימים רעים לאגודה, אשר המזונות הנמצאים תחת ידה לא היו מספיקים לה. במקרים האלה היתה מַתחלת פעולת הרָעב על האגודה, ויכלה את כל האישים החלשים מקרב האגודה וישאיר רק את האישים החזקים להקים לאגודה דור חדש. בה במדה, שהיתה האגודה יותר מרובה באוכלוסין, באותה מדה היתה פעולת הבחירה־הטבעית הזאת יותר נוראה, אבל גם יותר מתאמת עם המטרה.

זאת ועוד אחרת. באגודות המרובות באוכלסין התרחב חוג פעולותיה של בחירת־המשפחה במדה שהלכה אצל ההתאגדות הלוך וצר. הפעולה הזאת, אשר ערכה היה מעט מאד אצל בעלי־החיים המתחברים בקושי, היתה לגורם חזק של ההתפתחות אצל הצפרים המבכרים את חיי־החברה על פני חיי־הבדידות

ואצל בעלי־החיים היונקים המחוננים בכח־הכרה גדול ובנטיה עזה לשעשועים חברתיים ולהתחברות בכלל.

ועוד זאת. במדה שהיו יסודות האגודה שונים יותר זה מזה ובמדה שהיתה אצלם ההתבוללות, הבאה בעקב ההתאגדות, יותר שלמה, במדה זו היו אישי האגודה יותר מסוגלים ויותר נוחים לקבל שנוים ולהתקדם.

העזרה המשותפת וכל צורות ההשתתפות הכרוכות בה הביאו שנוים בסביבה החיצונית. מיני בעלי־חיים חזקים ומסוכנים, אשר היו לאויבים לאיזו אגודה חזקה, גורשו ע"י האגודה מן המקומות הקרובים או נכחדו כליל. מינים אחרים היו, הודות לחולשתם, טרף לבעלי־החיים החברתיים ונשמדו עד אחד מעל פני ארצות שלמות. שנוים דומים לאלה באו בעקב החברה גם בעולם הצמחים. שנוים גדולים נעשו פה ושם גם בעולם הדוממים על ידי בעלי־החיים החברתיים ה ב ו נ י ם, למשל, על ידי הטרמיטים, אשר בנו להם כפרים שלמים, או על ידי הביברים, אשר ידעו לבנות גם גדרות גדולות לעצור בעד שטף המים. שנוים יותר גדולים ומרובי־הערך בנידון זה הן המסלות המרובות וככרות האדמה הנדרסה, אשר נוצרו הודות למסעי גדודי בעלי־החיים ממקום למקום.

אם נוכחנו, כי הסביבה, ההתבוללות, הבחירה והסתגלות היצורים היו הסבות, שהסבו יחדו בכל מיני השנוים בנידון שלפנינו, וכי כל אחת מאלו הסבות היתה פחות או יותר מושפעה מההתאגדות,— מן המוכרח הוא שנודה, כי ההתאגדות היתה אחת הסבות הגדולות שפעלו פעולה משותפת על התיצרות טפוסי המינים.

יוכל היות, כי מניחים אנחנו הנחה מחודשה באמרנו, כי היחסים הסוציאליים היו לגורם רב־ערך כל־כך. ההנחה הזאת היא עכ"ז פחות מחודשה מזו שאנחנו אומרים להניח עוד. לא אך פעול פעלה ההתחברות על סבות השנוים, אשר התבוננו בהן הביולוגים, כי אם היא הולידה עוד סבה אחת חדשה, אשר לא התבוננו עוד אליה חכמי הביולוגיה ולא מנו אותה עד עתה

במספר הסבות, אשר פעלו פעולה מתמדת על בעלי־החיים הנמוכים במשך הזמנים הארוכים שקדמו לאדם.

הסבה, אשר על אדותיה אנחנו מדברים הפעם, היא הבחירה בדעת ובכונה. אין כל ספק, כי עוד לפני אלפי שנה בטרם היות אדם על פני האדמה כבר התקימה אצל בעלי החיים בצד הבחירה הטבעית גם הבחירה בדעת ובכונה, פרי ההתאגדות.

מודים אנחנו, כי ההחלטה הזאת היא באמת החלטה מחודשה, אבל החולק עליה אי־אפשר לו שלא יחליט בהכרח דבר־הבל ברור וגלוי. החולק על ההחלטה הזאת מניח, כי ההכרה והבחירה־ההכרית, אחרי שהופיעו אצל בעלי־החיים, לא פעלו כל פעולה על מהלך ההתפתחות. הוא מניח, כי רגשי החבה והמשטמה, הכרת־המין והעזרה־המשותפת לא השפיעו כלל על זווגי המינים ולא פעלו כל פעולה על קביעות התנאים הסובבים. ההנחות האלו סותרות את עצמן.

ההתאגדות ההכרית היתה מראשית ימיה אחד מגורמי ההתפתחות של בעלי־החיים. אצל בעלי־החיים הנודדים גרמה ההתאגדות הזאת לצירופים מיוחדים בהתנחלות הסגולות הטבעיות מדור אל דור, אשר כמוהם אי־אפשר למצוא אצל בעלי־החיים היושבים במקום קבוע או אצל הצמחים; היא היתה לסבה מזָרֶזֶת על יד צירופים ידועים מהצירופים האלה ולסבה מעכבת על יד צירופים אחרים. השנוים, שהיו בעלי־החיים משתנים תחת השפעת הסבה הזאת, היו נטבעים לימים ארכים בצורת טפוסים ומינים שונים, אבל רק אם היו נושאי השנוים החדשים מרוחקים במשך זמן ידוע מהשפעות חדשות, אשר יכלו להוסיף שנוים חדשים על שנויהם. הסבה, אשר היתה למגן ולמחסה על הצמחים ועל בעלי־החיים, היושבים במקום קבוע, להגין ולחסות עליהם בפני ההשפעות החדשות, היתה, פשוט, אחיזתם במקום אחד. אבל מיד, שֶׁמִינֵי בעלי־חיים ידועים הכשירו את עצמם לעבור ממקום למקום, אבד מהם המחסה הטבעי הזה. במה הוחלפה אז סגולת המחסה, שהיתה לישיבה במקום אחד? התשובה המספקת היחידה מתקבלת מחזיונות ההתחברות. ההתחברות היתה למחסה ולמשמרת על הקוים המפרידים, העוברים בין כל אגודה ואגודה מאגודות בעלי־

החיים; היא שמרה את המרחק הדרוש בין המינים השונים; היא הרחיקה מקרב כל אגודה את היסודות הבלתי־רצויים; היא קשרה את היסודות הטובים והרצויים אלה עם אלה בקשר של יחוסים משותפים והמשיכה את התקשרותם, עדי היותם לטפוסים שלמים קבועים.

באחת, ההתאגדות היתה אחת הסבות הראשיות, שגרמו להתהוות השנוים והסגולות, המיוחדות בכל אגודה ואגודה. היא השתתפה בבריאת מינים חדשים והיא עוררה בקרב המינים החדשים, בכח גדול יותר ויותר, את הנטיה אל ההתאגדות.

עתה אנחנו עוברים מן השאלה על דבר השנוים אל השאלה על דבר אריכות הימים היחוסית של בעלי־החיים החברתיים. הרבה מופתים חותכים בדבר ההשפעה הטובה, אשר תשפיע ההתחברות על אריכות הימים, ממציאים לנו חזיונות החיים הבהמיים של זמננו, המתוארים בכשרון רב בספרי המלומד הנכבד קרַפוטקין [1]. אנחנו מביאים פה שורות אחדות מהספרים המצוינים האלה.

„הנמלה — אומר קרַפוטקין — לא קבלה מאת הטבע אף אחד מהאמצעים המגוננים והחוסים על בעל־החיים המתבודד. צבע עורה ניכר מאד בעיני אויביה, והקנים הגבוהים, אשר רבים ממיני הנמלים בונים להם למושב, נראים מרחוק על פני השדה וביערות. עקיצת נמלה אחת אינה מורגשת כמעט. ביצי הנמלה הן מאכל תאוה לרבים מיושבי היער; ובכל זאת לא יגעו אויבי הנמלה — הצפרים והשועלים — בה כמעט לרעה, והשרצים הגדולים והחזקים ממנה כמה פעמים מפחדים לגשת אליה. הנמלה מוצאת לה מחסה ומגן בחיי החברה".

„העגורים ממלטות רק שתי ביצים כל אחת, אבל המספר הדל הזה מספיק אצלם לקיום המין; הודות לנטיותיהם החברתיות, לזהירותם ולבינתם היתרה המה מגיעים כמעט כלם לימי זקנה".

---

[1]) קרפוטקין: Op. Cit., ע׳ צט״ה.

„החברה חוסה על האנדרפת יותר מאשר יכלו החרטום והצפרנים היותר חדים וחזקים לחסות עליה. רק מעטים מאד מהחיות ומהעופות הטורפים מעיזים להתנפל על האנדרפות, אפילו על היותר קטנות וחלשות שבהן. קרוב לודאי, כי האנדרפות הגדולות מתות, לפי הרגיל, מיתה טבעית מזקן ומאפיסת הכחות ולא מיתה חטופה בצפרני האויב".

„הסוסים, אשר לו חוננו מאת הטבע באחת מהסגולות הטובות, המועילות להחזיק מעמד בפני האויבים מבעלי־החיים ובפני תנאי האקלים הרעים, בודאי כבר ספו תמו מן החיים, לולא נטיותיהם החברתיות החזקות שהיו למשמר ולמגן עליהם. עת יחושו הסוסים, כי חיה טורפת הולכת ומתקרבת אליהם, אז ימהרו להתלקט אחד אל אחד להיות לחבורה אחת גדולה; הם מחזיקים מעמד בפני החיה המסוכנת, ולפעמים הם מניסים אותה מפניהם ורודפים אחריה. הדוב, הזאב ואפילו האריה אינם יכולים לגשת ולגזול סוס אחד מקרב העדר, כל־זמן שהסוסים נמצאים איש בקרבת חבריו... ובשעה שתקום סופת־שלגים בערבה הרחבה, אז מתאספים הסוסים אחד אל אחד ורצים בכנופיה אחת לבקש להם מחסה ומסתר. אבל אם אך יבואו היאוש והפחד בלב בעלי־החיים האלה וחבילתם תתפרד, אז הם אובדים את דרכם וטובעים איש אחרי רעהו בגלי־השלג הגדולים, והמעטים הנשארים לפליטה מהסערה הם מתים־למחצה מעיפותם הרבה".

„כי חיי־החברה הם כלי־הנשק היותר נאות במלחמת הקיום, במובנה היותר רחב של המלה, כבר הוכחנו בפרקים הקודמים באותות ומופתים ברורים רבים. השרצים היותר חלשים, העופות היותר חלשים והחיות היונקות היותר חלשות, כלם מוצאים בחיי־החברה את האמצעי הנותן להם כח להתקומם ולהחזיק מעמד בפני אויביהם הנוראים; הם מוצאים בחברה לא רק חיים של שלום לפי ערך, כי אם גם ימים ארכים; הם מוצאים בה את האפשרות לגדל ולחנך דורות חדשים בלי צער רב ולהמשיך קיום המין אפילו למרות צרות־העין של הטבע. הודות לחיי־החברה הם יכולים לעבור ממקום למקום בבטחה רבה לפי ערך. לפיכך, בשעה שאנחנו מסכימים עם דַרוִין וָאולוס, כי הכח,

הזריזות, הצבע, הערמה והכשרון לסבול את הרעב ואת הקור הם התנאים היותר מועילים להמשכת החיים, אנחנו מחליטים עוד, כי חיי־החברה הם בכל הזמנים והמקומות היתרון היותר גדול במלחמת הקיום. מיני בעלי־החיים העומדים בדעת או בבלי־דעת מחוץ לחיי־החברה צפויים אלי מות, בעוד שבעלי־החיים המוכשרים ביותר לחיי־החברה בטוחים ביותר באריכות־ימים ובהתפתחות תכופה, ואפילו אם התכונות הנזכרות אצל דרוין ואולוס, כשרונות השכל יוצאים מן הכלל, מפותחות אצלם במדה לא־רבה לפי ערך. המופת החותך, המחזק את אמתת משפטנו הם בעלי־השדרה העליונים, והאדם בפרט. ובדבר כשרונות השכל, הנה כל החושב יחד עם דרוין את הכשרונות האלה לכלי־הנשק היותר טוב במלחמת החיים ולגורם הראשי בהתפתחות יודה גם כן, כי השכל הנהו בעקרו פרי ההתפתחות החברתית. הלשון, החקוי והנסיונות המורכבים הנם גם הם יסודות השכל המתפתח, החסרים אצל בעלי־החיים המתבודדים. מסבה זאת אנחנו מוצאים על המדרגה העליונה של כל מערכה ומערכה ממערכות בעלי־החיים: את מין הנמלים, האנדרפות או הקופים, שבכל אחד ואחד מהם התאחדו יחדו החברתיות העליונה והתפתחות־השכל העליונה. בעלי־החיים המחוננים בכשרונות יתרים הם, אפוא, בעלי־החיים החברתיים, והחברתיות הממציאה למיני בעלי־החיים תנאים יותר נאותים לקיומם ולהשתלמות שכלם היא אפוא אחת הסבות הראשיות הגורמות בהתפתחות".

מסכימים אנחנו, כי החברה היתה כלי־הנשק היותר נאות במלחמת הקיום. אבל כחה זה של החברה בא לה לא מאיזה מקור נעלם, כי אם מאותן הפעולות, אשר פעלה ההתחברות על תכונות האינדיבידומים הנאגדים, בהביאה בהם שנויים רבים בהדרגה תכופה ובשכללה את כחותיהם הרוחניים.

בזמנים שקדמו לאדם היתה ההתחברות, אפוא, זואולוגית, היא הביאה שנויים רבים בתכונות הפנימיות והחיצוניות והשפיעה השפעה לטובה על אריכות־הימים. הודות לה נתפרדו

בעלי־החיים למינים שונים והודות לה הגיעו המינים, המחוננים ביותר בטבע סוציאלי, ז. א. בהרגלי ההשתתפות ובצורות הפשוטות של האורגניזציה החברתית, למדרגת התפתחות גבוהה.

בפעולותיה האלה הֵכינה ההתחברות דרך בער האדם והחברה האנושית. היא בראה בתוך אחדים מִזַּנֵי בעלי־החיים העליונים כשרונות וכחות רוחנים גדולים, והמשיכה את התפתחות הכשרונות והכחות האלה עד שנתעלה אחד הזנים למדרגה עליונה ונתכשר לתפקידים מיוחדים. היא פִּתחה את הרגש החברתי בקרב מיני בעלי־החיים הנמוכים עד שנתכשרו להיות עוזרים טובים על יד האדם, אחרי אשר פרש האדם את ממשלהו על בעלי־החיים. בלי עזרת בעלי־החיים המרוסנים לא יכל האדם להגיע לעולם למדרגת התַּרבות העליונה. אבל רִסון בעלי־החיים הצליח בידי האדם רק מפני שבבעלי־החיים סגלו להם מכבר באגודותיהם החברתיות כשרונות שכליים שונים ובתוכם גם את הכשרון לסור למשמעת. השנהב, הסוס, השור, הכבש, הלַּמָּה והכלב — אלה המה עבדי האדם היותר נאמנים ויחד עם זה גם בעלי־החיים היותר חברתיים. עוד אלפי, ואולי גם רבבות שנה, לפני היות אדם על האדמה, הונחו יסודי ממשלתו בחברות הזואוֹנִיוֹת של בעלי־ההכרה היותר נמוכים.

פרק שני.

התחַבּרוּת אַנטרוֹפּוֹנִינית.

אין כל ספק בעינינו, כי החברה האנושית השתלשלה מחברת בעלי־החיים בדרך ישרה בלי כל הפסקה באמצע. לא נכון לערבב את ההנחה הזאת באחרת האומרת, כי האדם השתלשל בהדרגה תכופה מאיזה בעל־חיים נמוך. תורת הַ מּ וֹ צָ א מתבססת על ראיות והוכחות ביולוגיות וגיאולוגית. הסוציולוגיה לוקחת את המסקנות האחרונות, המתקבלות מהחקירות הביולוגיות והגיאולוגיות

בנידון זה, ומשתדלת לפתור רק את השאלה, אם חָיו בני־האדם הראשונים זוגות, זוגות מתבודדים, אשר מוצא כלם היה אולי מזוג אחד, או אגודות סוציאַליות שלמות עברו מהמצב הבהמי אל המצב האנושי. עד עתה לא נמצא כל חזוק וסיוע להשערה האומרת, כי גזעי בני האדם השונים יצאו כלם מזוג, או מזוגות מתבודדים רבים. אדרבה, יש הרבה אותות ומופתים חותכים, המכחישים את ההשערה הזאת בהכחשה ברורה ושלמה.

כל שרידי פליטי החיים הקדמונים מעידים, כי בני־האדם הקדמונים חיו, כאשר יחיו האנשים הטבעיים בימינו ובדורותינו, חיי־חברה. הָאַנְתְּרוֹפוֹאִיד, הבריה שממנה נוצר האדם, היה גם הוא בודאי בריה חברתית. היש אפוא יסוד לשַׁעֵר, כי בין האנתרופואיד החברתי ובין האדם־הקדמון החברתי נמצאה, בתור חוליה אמצעית, איזו בריה, אשר חיתה בבדידות גמורה ולא היתה מוכשרה לחיים חברתיים? השערה כזאת היא נסיגה לאחור אל תורת היצירה המיוחדת; כי התכונות הגופניות והרוחניות המיוחדות, אשר הודות להן נתבדל האדם מכל בעלי־החיים האחרים, נתהוו רק בסבת המגע־ומשא הסוציאלי, ואם לא היתה סביבה חברתית אצל „הבריה האמצעית" לא היתה פה גם התפתחות מודרגת. הלשון היא הסגולה המיוחדת, המבדילה את האדם מכל בעלי־החיים הבדל יסודי ועיקרי והמשמשת בידו בתור אמצעי להתקדמות עליונה. „מסופקים אנחנו מאד, אם היה השכל האנושי מגיע בזמן מן הזמנים לאותה מדרגת־ההשתלמות הגבוהה, המבדילה והמצינת אותו עוד בימים היותר קדומים, בלי העזרה שעזרה אותו הלשון, אפילו בצורתה היותר פשוטה" [1]). ובלעדי זאת הן התורה על דבר השתלשלות החיים החברתיים מחיי־המשפחה הוכחשה זה כבר מצדדים רבים, ועם מַפֶּלֶת התורה ההיא נפלו גם יסודי התורה של הזוג האחד.

שלשה אמצעים יש בידינו לדעת על פיהם ידיעה מקורבת

---

[1]) דרוין: Descent of Man, ע' ק"ס.

את התכונות המיוחדות של חיי־האדם־הקדמון החברתיים. האחד הוא סכום הידיעות הביולוגיות והגיאולוגיות, הנותנות לנו נקודות־אחיזה רבות במשפטנו על דבר תכונות האדם־הקדמון ותנאי קיומו. השני הוא המון החמרים המדעיים, אשר צברה הארכיולוגיה, המבארים לנו צדדים רבים מצרי החיים של בני־האדם הקדמונים, אשר עקבות קיומם נשארו על פני הארמה. השלישי היא ההשואה, אשר אנחנו משוים תוים ידועים מתוי החברה הקדמוניה אל תוי החברות היותר נמוכות של הפראים המתקימים אתנו בימינו ובדורותינו.

כי הקבוצים החברתיים של האדם־הקדמוני היו תלוים במקורי המזונות הטבעיים — לדבר זה יש הוכחות רבות. גלי קליפות־הקונכה מעין אותם, שנמצאו על אי ארמה־האש, אשר נערמו משיָרי הארוחות של אנשי התקופה הנֵאוליטִית היותר קדומה, נמצאים פה ושם על חופי הים בכל חלקי כדור הארץ [1]). לא רחוק מהחופים היו הערמות האלה של „שְיָרי בית הבישול" ממש לגבעות, שיש להן עד שמונה מאות רגל באורך, ממאה עד שתי מאות רגל ברוחב ומשלש עד חמש, ולפעמים גם עד עשר רגל בגובה [2]). השְיָרים היותר עתיקים, שהגיעו אלינו מימי האדם הקדמוני (כלי הבית וכלי הנשק מהתקופה הפַלֵיאולִיטית, שנמצאו בקרקע הנהרות ובמערות בצפונה של צרפת ובדרומה של אנגליה), נתערבבו עם עצמות בעלי־חיים שונים, שהיו משמשים בימים ההם בתור מזונות. שפע השְיָרים האלה מעיד על המספר הרב של האנשים, שהשתתפו בכֵרות גדולות. השרידים הארכיולוגיים מעידים בכלל על מציאות התחברות אנושית ועל היחס והקשר הצר בין ההתחברות ובין שפע המזונות. אבל התנאים, שבהם התחוו החברות האנושיות הראשונות, היו בודאי יותר פשוטים מאותם, שאנחנו מציירים לנו בדמיוננו על פי השרידים היותר עתיקים

---

[1]) טילור: „האנתרופולוגיה", ע' ר"ז.
[2]) איזק טילור: "Origin of the Argans", ע' ס"א.

של האומנות האנושית. מימי בני האדם הראשונים לא הגיעו אלינו כל שרידים ארכיולוגיים; בני האדם ההם ידעו להשתמש רק במטה ובצורים בלתי־מסותתים. אם לא נמצאו עד עתה כל שרידים פליאוליטיים, הקודמים לתקופה הרביעונית המאוחרה, אין לנו עוד הרשות להחליט, כי האדם לא היה כלל לפני התקופה הרביעונית; להפך, ברור הדבר, כי אם היו בני התקופה הרביעונית מעבדים את הצורים, בודאי קדמו להם בני אדם אחרים, שלא ידעו מכל וכל על אדות עבוד כזה. על כן היתה התחברות בני האדם הראשונים, כהתחברותם של גדודי הפראים בזמננו, תלויה בשפע המזונות ובאפשרות השגת המזונות בעזרת היד, באמצעות המטה או האבן לבדם. הפראים, היושבים ביערי ברזיליה, ניזונים משרשי צמחים, בצלים, אגוזים, אבטיחים, פולים, דבש־היער, ביצי עופות, תולעים ושרצים שונים. בני־האדם היותר קדמונים חיו בודאי חיים דומים לאלה, אך, יוכל היות, בשפע יותר גדול, כי היתה להם היכלת להוסיף על המזונות האלה גם דגים, צפדים ובשר איזה חיות.

בכדי שיתקבל אצלנו ציור נאמן מתנאי־החיים הטבעיים האחרים של האדם־הקדמוני, נחוץ לנו לברר מקודם את השאלה, באיזה מקום ממקומות האדמה ובאיזו תקופה גיאולוגית הופיע האדם לראשונה. העובדות הידועות לנו ביחס הזה מחזקות את אמתות הדעה, שחוה דרוין, ותמצא חן גם בעיני האנתרופולוג רב־הכשרון קטרפג'[1], היא הדעה, כי האדם חי עוד בתקופה השלישונית, אבל העובדות האלה אינן נותנות כל חיזוק להדעה האחרת של דרוין, המפוקפקת גם אצלו, והיא, כי המעבר מהמצב הבהמי אל האנושי נתהוה כלו על אדמת אפריקה; ועוד פחות מתאימות העובדות האלה עם דעת קטרפג' האומר, כי האדם נוצר באסיה הצפונית[2]. בהתאמה אל העובדות האלה ועל יסוד כללי־מחקר ידועים, אנחנו יכולים לבוא רק לידי החלטה אחת, — כי

---

1) קטרפג': "the Human Species" וגם "the Pygimes" ביחוד בע' קפ"ו.

2) קטרפג': "the Pygmies" ע' קפ"ו.

המעבר נתהוה בעת אחת בארצות רבות ורחוקות זו מזו. המקום הראשון למושב משפחות בני האדם היה, כפי הנראה, האזור הרחב, המקיף חצי כדור האדמה מהאי יָוָה בדרום עד איי אנגליה בצפון, או, במלים יותר מדויקות, החוף המערבי־הדרומי של חלק־האדמה השלישוני הגדול אֵ י וְ רַ סְּ יָ ה, אִי אינְדוסְטַן השלישוני והחופים הצפוניים של אפריקה השלישונית. מארצות האזור הזה יצא האדם בראשונה ונתפשט בארצות המשתרעות לאֹרך החוף האפריקני המזרחי עד מיצר „התקוה־הטובה" בדרום, בעוד אשר דרך היסלנדיה וגרינלנדיה הגיע עד ארצות אמיריקה. בזמנים יותר מאוחרים עבר האדם דרך הרי ההִימַלַי עד הקרן המזרחית־הצפונית באסיה ולאֹרך הַיַמים הצפוניים עד סְקַנְדִינַוְיָה.

מובן מאליו, כי בעלי הדעות וההשקפות המקובלות לא יסכימו בנקל לציר להם בדמיונם את מקום המושב הראשון של האדם במראה רצועת־אדמה ארכה, הנמשכת על חלק גדול מחלקי האדמה, ולא במראה איזו בקעה נסתרה או גבעה טובה למושב. אבל למותר הוא להוכיח, כי הדעות וההשקפות המקובלות אצל הרוב בנידון זה לא היו מבוססות מעולם על איזה מחקר־מדעי שיהיה. ידיעותינו נותנות לנו הרשות להחליט, כי לפני היות אדם על האדמה נפוצו מיני הקופים העליונים על פני כל האזור ההודי־אירופי הנזכר למעלה. עוד הן מַרשות לנו להחליט, כי האדם הרביעוני ישב גם הוא בארצות האזור ההוא. אם רק לא נאבה להניח, כי מוח־קוף־השימפנזה נִתפתח והיה למוח הפרא הטַסְמַנִי או הפרא הסינקופי במשך תקופה יותר קצרה מאותה, שנדרשה בכדי שיתפתח מוח הפרא הגרמני ויהיה למוח איש אירופי של זמננו, אז נהיה מוכרחים להודות, כי הטפוס האמצעי בין הקוף ובין האדם התקים על פני האדמה במשך זמנים רבים ונתפשט גם הוא בכל תחום האזור ההוא, אשר ישבו בו הקופים האַנתְּרופואידים ובני־האדם הקדמונים. אם רק לא נאבה להניח, כי התפתחות הסגולות היתרות, המבדילות את האדם הקדמון מהקופים העליונים היתה שונה שנוי עיקרי מהתפתחות הסגולות היתרות, המבדילות את האיש המנומס של זמננו מהאיש הפראי,

אז נהיה מוכרחים להודות, כי לא איזו אגודה קטנה אחת של אנתרופואידים בני־אדם־למחצה בראה את כל סגולות הרוח האנושי, וכי לא איזה מקום מגבל אחד היה המקום, שבו התיצרו כל הסגולות האלה. — הציביליזציה של זמננו נוצרה על ידי התבוללות עמים שונים בגבולים רחבים עד מאד, ע״י תערובות דמים והצטרפות קנינים רוחנים רבים ושונים, אשר הודות להן נמסרו היתרונות הגופנים והרוחנים של האגודה האחת לאלפי אגודות אחרות. אין כל יסוד לחשוב, כי היתרונות, המבדילים את האדם הקדמוני מהאנתרופואיד נתהוו באופן אחר.

במלה אחת, הסגולות האלה, המפליאות כל־כך את רוחנו בהיותן מחוברות אחת אל אחת, נוצרו לאט לאט הודות לפרוצס סוציולוגי. האגודות השונות היו מתאחדות, מזדוגות, מתפרדות וחוזרות ומתאחדות באופנים שונים ובלתי־ספורים מרוב. לפעמים היו אגודות קטנות, אשר חיו במשך זמנים רבים במקום מוגבל ומרוחק פחות או יותר ממקומות מושב אגודות אחרות, בוראות להן תכונות מסוימות מיוחדות. אבל יש, אשר התחברו האגודות הקטנות יחדו, בעקב שנוים בהתפלגות המזונות או בעקב דליקה גדולה או בעקב עלות האויב, להיות לקבוצים חברתיים גדולים. במהפכות פתאומיות כאלה היו השנוים הקלים, שבאו בטבע האגודה המיוחדת, חולפים ואובדים ממנה חיש מהר, מבלי שוב אליה עוד; אבל השנוים הנכבדים והמועילים, שבאו ברוח האגודה בימי בדידותה, היו מתפשטים ממנה על הקבוץ החברתי הגדול, ועל כל יחיד ויחיד בפרט. במושג התפשטות המין האנושי בתחומים רחבים, אשר בתוכם נלחמו אלה עם אלה בלי הפסק הבדלים מקומיים רבים ומרכזי התחברות רבים ואשר מתוכם לא פסקו המסעים ותנועות ההתבוללות, במושג דזה נמצא, כמדומה לנו, את ההרכבה הנכונה של יסודות־האמת הנפרדים, הנמצאים בכל אחת משתי התורות הגדולות והמנוגדות — התורה של אחדות־המוצא וזו — של רבוי־המוצאים

אם נניח, כי המסקנות המובאות למעלה הן מסקנות

אמתיות, אז מוכרחים אנחנו להודות, כי ההתחברות היתה הסבה הראשית להתפתחות השכלית והמוסרית ולשנויים הגופנים, אשר הפכו את החיה לאדם. את אמתות ההשערה האומרת, כי ההתחברות אצל החיות הקודמות לאדם היתה צרה יותר מאשר אצל בעלי־החיים היונקים האחרים, מַחזקת ההסתכלות המשוה בחיי־החברה של בעלי־החיים העליונים ובחיי־החברה של בני־האדם היותר נמוכים. בקרב בעלי־החיים מגיעה העזרה־המשותפת למדרגת ההתפתחות היותר גבוהה אצל מיני הקופים החברתיים. כי התפתחות העזרה־המשותפת היתה יותר גבוהה אצל בני־האדם הקדמונים יושבי־המערות, הדבר הזה מוכח ממה שהיו בני־האדם ההם מתגברים על בעלי־חיים חזקים ביותר ממין הפיל הדרומי המַסטודון ודוב־המערות. בעלי־החיים בעלי ארבע־הידים אוהבים את המשחקים ואת השעשועים יותר מכל שאר בעלי־החיים היונקים, והאהבה, אשר הקופים מסוגלים לאהוב איש את רעהו, הלא ידועה לכל. בקרב בני־האדם היותר נמוכים נסתדרו השעשועים ויקבלו צורה של סעודות וחגים. אם התקימה באמת בריה אמצעית בין בעלי־ארבע־הידים ובין בני־האדם, אז היתה בלי ספק גם תקופה אמצעית בהתפתחות החיים החברתיים בין העזרה־המשותפת והשעשועים החברתיים של בעלי־ארבע־הידים ובין העבודה־המשותפת והחגים של בני־האדם.

הודות להתפתחות ההתאגדות הצרה, וביחוד להתפתחות החגים, נהפכה שיחת־החיות־והעופות הפשוטה ללשון בני־אדם, אשר היתה מאז והלאה ליסוד מוסד לכל ההתקדמות האנושית. רומַנֶס הראה לנו בבהירות יתרה, מה גדול היה התהום, אשר בנתה עליו ההתפתחות גשר. לא נכון הדבר, אשר היו החכמים משמיעים מימי אריסטו עד ימי לוק ואשר עוד רבים מאמינים בו גם בימינו, — כי ההבדל השכלי בין האדם ובין החיות השפלות הוא זה, שאך האדם לבדו מוכשר לברוא לו בשכלו אידיאות כלליות: גם החיות והעופות מוכשרים לברוא אידיאות כלליות; הם מוכשרים אפילו ל ב ט א ו ל מ ס ו ר זה לזה את אידיאותיהם

הכלליות באמצעות הקול ותנועות־הגו; אבל בעלי־החיים חסרים את הכשרון לקרוא בשמות להגיונותיהם המופשטים ולצרף אחרי זה את השמות המיוחדים למבטאים ולפסוקים.

רבות מהאידיאות השמורות אתנו בשכלנו אינן אלא זכרונות פשוטים, אשר אנחנו זוכרים איזה דבר מוחשי פרטי, שהתרשם לפני עת ידועה בחושינו — אידיאות פשוטות, פרטיות, מוחשיות. מלבד האידיאות האלה יש אצלנו אידיאות מחוברות או מרכבות, שכל אחת ואחת מהן חברה או הרכבה מאידיאות פשוטות אחדות (ומפני זה קוראים להן גם בשם אידיאות כלליות), אם גם בעל האידיאות בעצמו אינו מכיר, לפי הרגיל, את ההבדל הגדול שבין האידיאות האלה ובין הפשוטות, — במלה אחת, הכללות בלתי־מכונות, אשר רומנס קורא להן בשם „הַכְלָלוֹת ראשונות" (recepts). יש אצלנו, לאחרונה, עוד אידיאות אחרות, מושגים מופשטים אמתיים (concepts), אשר בעל האידיאות בעצמו מכיר את ההפשטה שבהן ומבדיל אותן, לפי הסימן הזה, מתוך שאר הגיונותיו וקורא להן בשמות מיוחדים. רומנס מחליט, כי בעלי־החיים מוכשרים להכללות ראשונות, הקרואות אצלו בשם recepts, והוא מחזק את אמתות החלטתו בראיה הזאת, שהעופות המימיים משליכים את עצמם בלי כל יראה ממקומות גבוהים מאד אל המים, אבל אינם יורדים אלא בזהירות גדולה על הקרח או על היבשה, ועוד ראיה אחת: הדובים והשנהבים נוהגים להכות גלים במים כשהם רוצים שיתקרבו אליהם הדברים הצפים על פני המים עד שיוכלו להשיגם. הדוגמאות האלה וכל הדוגמאות האחרות, הנמצאות מכביר בספרי רומנס מַראות ברור, כי יש לבעלי־החיים העליונים איזה כשרון לברוא אידיאות כלליות, אבל מזה אין עוד כל ראיה, שהם מוכשרים לברוא גם אידיאה מופשטה אמתית.

הלשון, שיטת האותות, אשר באמצעותה מבטאים היצורים החיים את האידיאות הפשוטות, את ההכללות־הראשונות ואת המושגים, נוצרת מתנועות שונות, מהַעֲוָיוֹת, מקולות מחותכים ובלתי־מחותכים או מהצטרפות ההברות המחותכות, הקולות והתנועות. התנועות והקולות הבלתי־מחותכים הם הלשון, שבאמצעותה מתבטאות רק האידיאות המוחשות; הלשון הזאת

נתפתחה במדרגה גבוהה אצל בעלי־החיים, ובה משתמשים, על פי הכרח טבעי, גם הילדים, גם הגדולים, שלא נתפתח שכלם כראוי, וגם הפראים. ההברות המחותכות הן הלשון העליונה, הלשון השניית של האידיאות המוחשיות, והלשון היסודית והראשונה של המושגים. החיות היונקות והצפרים מוכשרות להשתמש עד מדרגה ידועה בהברות מחותכות ומקוטעות, לבטא בהן את המוחשים.

האותות, שמהם מחוברת הלשון: התנועות, הקולות או ההברות, נעשים יותר ויותר חשובים ורבי־ערך במדה שבעלי־החיים, המשתמשים בהם, עולים מבטוי המוחשים והרשמים הפשוטים אל האידיאות המוחשיות, אל ההכללות־הראשונות ואל המושגים. רומנס מונה בהתפתחות הלשון את המדרגות האלה: ראשונה — אותות הרמיזה (indicative), אשר על פיהם יש לשפוט על איזה נענוע בפנים הנפש, למשל, תנועת האנדרפת, המורידה את ראשה לפני האדם, בכדי שיחליק מעט את ערפה, או תנועת הכלב, המבקש שיתנו לו עצם מעל השלחן; שנית — אותות ההוראה (denotative), המורים על איזה עצם, תאר או פעל מסוים, מבלי קרוא להם בשמות מדויקים, למשל, קריאת האנדרפת, הקוראת לכלב אחד בשמו הפרטי „ג'ק" והמיחסת, באופן הזה, את קריאתה אל עצם מסוים אחד מבלי הכיר בדיוק את ערך הקריאה; שלישית — אותות ההוראה המורחבת (Connotative), המורים (גם הם בלי כונה מדויקת) לעצמים רבים ממין אחד, למשל, אם האנדרפת, אשר למדה לקרוא לכלב ידוע אחד בשם ג'ק, קוראת אחרי כן בשם הזה לכל כלב וכלב, שהיא רואה לפניה, או אם הילד היודע את המלה „כוכב" קורא בשם כוכב לכל נקודת־אור, אשר הוא רואה לנגד עיניו: לנר, לפנס־הגג ולכל דבר־דולק; רביעית — אותות השמות (denominative), הם אותות־ההוראה המורחבת, שמשתמשים בהם בדעת ובחשבון, בכדי לסמן איזה עצם או תאר או פעל מסוים, בעוד שהאותות עצמם נעשים לענין ההסתכלות הפנימית; חמשית — אותות המשפט (predikative), הם צירופי שני שמות זה לזה בכונה ברורה להחליט איזה דבר על אדות נושא השם האחד

באמצעות השם השני. השמוש בהברות מקוטעות על דרך המשפט הוא הדבור האנושי.

על יסוד ההבדלים האלה יכולים אנחנו להעביר בדיוק מקורב את הקו המפריד בין בעלי־החיים הנמוכים ובין האדם. אצל בעלי־החיים משמשים התנועות, ההעניות, הקול הבלתי־מחותך, ובמדה מעטה גם ההברות המקוטעות, בתור אותות־הרמיזה וההוראה. רק במקרים יוצאים מן הכלל משתמשים בעלי־החיים היותר נבונים, באמצעות הקול או באמצעים אחרים, באותות ההוראה המורכבת. אותות־השמות אינם ידועים להם כלל, כי בעלי־החיים לא סגלו להם את הכשרון השכלי להבדיל ולהבחין בין האות או הרמז ובין הדבר המרומז. מסבה זו אין בעלי־החיים יכולים להשתמש גם באותות־המשפט: הם יודעים רק את הגיון ההכללות־הראשונות ולא את הגיון המושגים. הם הגיעו למדרגת השיחה, אבל לא למדרגת הדבור[1].

כיצד נעשים האותות, המסמנים את האידיאות, לאחד מעניני ההסתגלות הפנימית של האדם, לשמות, המעלים והמרוממים את המחשבה המוחשית ממדרגתה למדרגה הגבוהה של מחשבת המושגים ואת השיחה באמצעות הקולות והתנועות למדרגת הדבור? השאלה הזאת היא הראשית בנוגע למוצא כשרונות השכל האנושי. התשובה היותר נכונה, לפי דעתי, היא זו, שנתנו לנו הד"ר דונובן[2] וחכמים ידועים אחרים, אשר שמו לנושא־מחקרם את היחס והקשר הצר, המתקים בין הדבור ובין הזמרה במקהלה[3]. „איש לא יערער, כמרומה לי, — אלה הם דברי הד"ר דונובן — על ההנחה האומרת, כי הדבור נולד מההתרגשות הנפשית, המלוה את התענוגים המוסיקליים"[4]. הראיות וההוכחות, המובאות אצלנו למעלה, בפרק על דבר הישוב הסוציאלי,

---

1) רומנס: op. cit. ע' קס"ג.

2) דונובן: „The Festal origin of Human Speech," Mind, כרך חוב' ג', אוקט' 1891.

3) Posnet: Comporative Literature, ספר שני, פרק שני: „על הזמרה־במקהלה הקדמוניה".

4) Joc. cit ע' תמ"ט.

מַספיקות, בלי־ספק, לחַזק את אמתות הנחותיו שהוא מניח אחרי הדברים האלה, — כי הרוח החברתי מתבטא קודם כל ובצורה היותר גסה בהתעוררות הטבעית הבאה בשעות השעשועים, וכי עוד בצורתו הראשונה והיותר גסה הזאת התחבר בטוי הרוח החברתי והתקשר בקשר צר אל החגים ואל ימי־השמחה השונים, שבהם היו החוגגים משתעשעים בחקויי בעלי־חיים שונים או בהבאות שקולות, שהיו מכים איזה שני עצמים מצלצלים זה בזה, דבר שיש לו התיחסות רחוקה אל המוסיקה. המסקנה המתקבלת באופן ברור מההנהות האלה היא, כי מִקרֵי התעוררות־הרוח האלה היו המקרים היותר טובים ונאותים, שהועילו להתרכזות ההקשבה על הקולות־האותות; ובכן איפוא, באחד מרגעי התעוררות־ההקשבה האלה נתבדלו בשכל האנושי האותות והרמזים בפעם הראשונה מעל הדברים המרומזים ויהיו לשֵמות עומדים בפני עצמם ולאחד מעניני ההסתכלות הפנימית.

באותה שעה, שהתחיל המין האנושי להשתמש בלשון, עם כל היות אז הלשון דלה ובלתי־מַספקת, בה בשעה התחילה גם התפתחות טבע האדם. אל המִבטא „טבע האדם" היו מיַחסים בטעות במשך זמן רב את מושג הנטיות האקונומיות ורגש האנכיות. הטבע האנושי אינו טבע בלתי־חברתי. האנכיות אינה התכונה המיוחדת המצַינת והמבדילה את האדם; האנכיות היא תכונה בהמית קדמונית, אשר האדם, בתור אחד מבעלי־החיים, אינו משוחרר ממנה ואינו יכול להשתחרר ממנה אם אינו רוצה לאַבד את עולמו. טבע האדם הוא טבע סוציאלי, בהוראתה העליונה של המִלה. הכח הראשי הפועל בו היא הַכָרת־המין, אשר אצלו היא חזקה, צלולה, רכה ועלולה לקבל שנוים דקים במדה רבה יותר מאשר אצל כל בעלי־החיים האחרים. הכח השֵני אחרי הכרת־המין, הפועל בקרב האדם, הוא כח־המאוַים המרובים, העצומים, המתחלפים והמשתנים, במדה שאין ערוך לה בכל עולם בעלי־החיים. הכח השני הזה תלוי במדה ידועה בכח הראשי; התפתחות המאוים תלויה במקצת בהתפתחות הכרת־המין. התפתחות שני הכחות־הפועלים האלה עד למדרגה גבוהה היא דבר התלוי בהתפתחות הלשון.

הלשון הועילה להתפתחות הצד האנושי שבהכרת־המין בהשפעותיה הישרות והמסובבות.

במדה שהלשון היא תוצאת ההתאגדות, במדה זו מושפעת ההתאגדות בדרך ישרה מהלשון. מימי עולם לא נבדלו מיני בעלי־החיים זה מזה הבדל יסודי ועיקרי כאשר נבדל האדם הקדמוני, עת החל להשתמש בלשון, מכל בעלי־החיים שחיו סביבותיו ושהתחרו אתו במלחמת הקיום. כל הבדל אחר לא יכל להיות למקור רגשי חבה ומשטמה במדה כל־כך מרובה. השפעת הלשון על הכרת־המין היתה, בלי ספק, השפעה זריזה, ישרה וחזקה. הפעולה המסובבה לא היתה פחותה בערכה מהישרה. זאת היתה הבחנה יותר ברורה והסדרה יותר מדויקת, אשר הבחין האדם בשכלו את כל הפעולות, הגופים והעצמים, לפי סימניהם המיוחדים, ואשר הסדיר אותם למיניהם. ההבחנה וההסדרה הזאת נעשו אפשריות רק אז, כאשר כבר הפכו האותות־השמות את הגיון ההכללות הראשונות להגיון־המושגים. הודות לשנוי הזה, דתהילו פעולות המחשבה המפשטה והכרת־המין זע"ז.

הדבור הועיל באמצעות השפעות ישרות ומסובבות להתפתחות המיאוים האנושיים.

בדרך ישרה השפיע הדבור על המאוים במה שהיה מעורר תמיד את תשוקת הדעת. ההבדל הגדול בין מאויי האדם ומאויי בעלי־החיים נתהוה הודות להתפתחות העצומה, שנתפתחו אצל האדם היסודות השכליים במאוייו. מקור היסודות הראשונים שבמאוים הוא סכום הפעולות הגופניות השיכות להזנה ולהולדה. היסודות האלה הם תמיד חלק מחלקי המאוים הנעלים, אבל הם בעצמם אינם מוכשרים להתפשט בלי גבול. מקור היסודות השניים שבמאויים הוא סכום פעולות החושים והמחשבה. היסודות השניים הם השאיפות הנלוות תמיד על פעולות האדם הפסיכולוגיות. התרבות השאיפות האלה במספר והתרבות צירופיהן זו לזו ואל היסודות הראשונים אינם מגבלים כל עיקר והם משתנים ומתחלפים באלפי אופנים. התפתחות המאוים היא התפתחות היסודות השכליים האלה. תשוקת הדעת היא המדרגה האחרונה בהתפתחות היסודות השכליים שבמאויים. התפתחות המאויים תלויה איפא בהתפתחות תשוקת הדעת. פה מתגלה לנו היחס והקשר המתקים

בין המאוים ובין הדבור. בזמנים הראשונים ברא הדבור את תשוקת הדעת בקרב הגזע, כמו שהוא בורא אותה בימינו ולעינינו בקרב הילד. עת ילמד הילד לקרא שמות להדברים הסובבים אותו, אז תתגבר בקרבו תשוקת הדעת במדה יוצאת מגדר הרגיל; הילד משתוקק כפעם בפעם לדעת אם הדבר החדש, אשר הוא רואה לנגד עיניו בפעם הראשונה, אחד הוא עם הדבר הידוע לו בשם זה כבר, והוא מסתכל בו וחוקר אותו בכל אמצעי המחקר הידועים לשכלו, במִשוש, בשֵמע, בטעם; הוא מֵרים את הדבר למעלה ומוריד אותו למטה, משליך אותו מפניו ובועט בו ברגל עד אשר יאבדו לגמרי כחות הסתכלותו. באופן דומה לזה הרגיש גם האדם הקדמוני, עת התעורר בקרבו הכח הנפלא לקרא בשמות לדברים הסובבים אותו, תשוקה עזה לדעת את תכונות הדברים הסובבים אותו ואת חוסיהם זה לזה; התשוקה הזאת נתפתחה אצל צאצאי האדם הקדמוני ותהי לשאיפה עצומה אל המדע, אשר לא תדע כל גבול וכל קצב. ברגע שקרא אדם הראשון שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה, כבר היה בריר הדבר, כי יאכל אחרי זה מפרי עץ־הדעת.

בדרך מסובבה השפיעה הלשון על המאוים במה ששפכה אור גדול על כל ההבדלים המתקימים בקרב החברה ובמה שהצעידה לפנים את התפתחות הפרת־המין. ההבדלים המתקימים, עפ"י הכרח, בכל אחת מאגידות בני־אדם או בעלי־חיים, הודות להבדלי הירושה הטבעית, המזונות וכל התנאים החיצונים, נעשו נכרים ובולטים יותר אצל כל מיני בעלי־החיים העליונים הקרובים־לאדם, כאשר נוכל לראות על פי הערך הגדול של הראש והמנהיג בעדרי בעלי־החיים היונקים. במקום שהיו שם הבדלים כאלה, לא יכלה הלשון אלא להעמיק את ההבדלים ולהגדיל את המרחק בין החזק והרפה, בין החכם והסכל, בעשותה את הרשמים המתקבלים מצד כל אחד ואחד מאישי החברה יותר מורגשים. האיש, אשר הצטין במחשבות עמוקות וברורות ובלשון חַדה נעשה למרכז כל אישי האגודה, לנקודה, הנבדלת הבדל גדול וברור מכל הנקודות, הסובבות אותה. אותה השעה עצמה היתה שעת־הכשר לבעל־המחשבות המצוין לעשות את ההתבדלות

הזאת לענין מחשבותיו. התשוקה להצטין, אשר נולדה לפני הרבה מאות־שנה מההתחרות התמידית ומהחקוים התמידים באגודות בעלי־החיים, ואשר התגברה, הודות להתחרות בעניני הזווג, נעשתה רק עתה לתשוקה הפרית ברורה. ובנוגע לחבריו של האיש המצוין, הנה הפרת־המין, שנתפתחה אצלם עד למדרגה חדשה ויותר גבוהה, נתנה בלבם את הדעה, כי גם הם מסוגלים להתבדל ולהצטין במדה שהתבדל והצטין האחד מהם. התשוקה להתחרות, אשר נשתלשלה לפני דורות בלתי־ספורים ממעשה־החקוי, היתה אצלם לאט לאט לתשוקה עצומה והכָּרית בעיקרה כתשוקת ההצטינות של האיש המצוין. ברגע שנולדו שתי התשוקות האלה: התשוקה להצטין והתשוקה להתחרות, התחילה ההתקדמות האנושית.

התפתחות טבע האדם התרשמה ברשומים נכרים בבניה הטבעית של האדם, מתחלה במוחו ובשיטת־עצביו ואחרי כן בכל חלקי גופו השונים.

לפי מושגי ההשתלשלות, אשר נתקבלו אצל כל החוקרים אחרי צאת לאור הספר מוצא האדם של דַרוִין, התחילה ההתפתחות האנושית בשנויים גופנים; אחרי אלה באה ההשתלמות השכלית והמוסרית ולאחרונה הופיעו היחסים החברתים המפותחים. פִּיסְק חִבר ואִגד את המושגים האלה לתורה שלמה בחקירותיו על דבר הילדות הממושכה בתור סבה לסדרי החברה. הוא הורה, כי הילדות הממושכה אצל האדם, שהמריצה את המשפחה להתאחד ולדור בכפיפה אחת במשך ימים רבים לפי ערך, הועילה לחתפתחות הרגשות החברתיים ובאותה שעה עצמה גם לעצם ההתפתחות החברתית[1]. עם ההשפעה הזאת הסכימו כל החוקרים הידועים.

העובדות וההוכחות, המובאות אצלנו למעלה, מכריחות

---

[1]) פיסק: "Outlines of Cosmic philosophy", כרך שני ע"ע ש"מ—שמ"ד וש"ס—שס"ט.

אותנו לחשוב, כי התורה של פיסק אינה מתאימה עם סדר השתלשלות החזיונות בפועל. חיי־החברה הרחיבו את חוג פעולתו של השכל הפרטי ויעוררוהו לפעולות חדשות, עד אשר נבראו הלשון והמחשבות המופשטות. באמצעות הלשון והמחשבה המפשטת הוסיפה ההתאגדות לפַתֵּח ולשַכלל במהירות רבה יותר ויותר את פעולות השכל עד אשר היו לפעולות העליונות בחיי האדם. בדרך הזאת הלכה התפתחות המוח ושיטת העצבים של האדם. התוצאה המוכרחת מהמצב הזה היתה התפתחות גופנית יותר אטית ובכלל זה גם ילדות יותר מטושכה. הילדות הממושכה הביאה מצדה, כמו שמחיב טבע הדבר, שנוים גדולים במבנה הגוף ובפעולותיו. התקופה הממושכה של החולשה הגופנית, אשר לא נתנה לילד את היכלת להשתמש בידיו וברגליו באופן שהאבות משתמשים בידיהם וברגליהם, היא היתה בודאי הסבה, שהביאה, באמצעות שנוים קטנים ומודרגים, את גוף האדם לידי המצב הזקוף, ואת הידים לידי השמוש המיוחד, שהאדם משתמש בהן. תקופת היניקה הממושכה, אשר לא נתנה לילד את היכלת להשתמש בלסתותיו, היתה בודאי הסבה, שהביאה לידי שנוים במבנה הפנים וּבַהֲפָקָתָם.

השנויים השכליים השפיעו על הבניה הגופנית במדה לא־שוה אצל אינדיבידומים שונים ואגודות שונות. ההבדלים היו גדולים, ביחוד בהתאמה עם הבדלי המקומות, לפי תנאי האקלים והמזונות. הסבה הזאת נוספה על הסבות הכלליות, אשר הביאו בעולם בעלי־החיים התפרדות מפורטת למינים ולזנים, ותביא בעולם בני־האדם התפרדות חדשה נוספת — את ההתפרדות לנזעים שונים. ההתחברות, אשר היתה בודאי הגורם הראשי להתפרדות מיני בעלי־החיים, השפיעה בכח גדול פי־כַּמה על התפרדות בני־האדם, אחרי אשר הודות לה נעשו ההבדלים והשָויונות מורגשים יותר והכרת־המין — יותר מפותחה.

מתוך אלפי השנויים הגופנים, אשר התחוללו לרגלי הפעולות המשותפות של ההזדוגות, ההתחברות והשכל, — הבדילה הבחירה הטבעית בעָבר רחוק מאד רק תכונות גופניות מסוימות אחדות, לעשות אותן ליסודות קבועים ומתמידים בטבע החיצוני של הנזעים

הנפרדים. בין ההבדלים הטבעיים האלה אנחנו מוצאים: שערות מסולסלות ומתַלתָלות, שערות פשוטות ועגולות; עור לבן ועור שחור, גלגלת ארוכה וגלגלת רחבה; פנים קצרים ורחבים, פנים ארוכים וצרים; חורי־עינים קרובים זה לזה וחורי־עינים רחוקים זה מזה; חוטמים צרים וחוטמים רחבים; לסתות ישרות ולסתות בולטות; כפות־ירך רחבות וכפות־ירך צרות.

ידוע, כי טפוסי־העמים הגדולים של זמננו, כמו, למשל, השחור האפריקני, הצהוב הָאַסִי, או הלבן האירופי, נתהוו בצורתם האחרונה בעבר רחוק מאד, אבל עכ"ז אין אצלנו כל ספק, כי בזמנים, שקדמו להתיצרות הטפוסים הקבועים האלה, היו ההכונות הגופניות, המבדילות והמציינות עתה את כל אחד ואחד מהם, מתחברות זו עם זו ומצטרפות זו לזו באלפי אופנים שונים. די לנו בסקירה שטחית אחת על הגזעים וחלקי־הגזעים, המתקימים אתנו בזמננו, בכדי שנוכח באמתתה של ההנחה הזאת. האפריקני, למשל, הוא בעל גלגלת ארוכה (דוֹלִיכוֹקֵיפָלִי), לסתות בולטות ועור שחור עד מאד. השוֵדי הוא גם כן בעל גלגלת ארוכה, אבל לסתותיו ישרות ועורו לבן ובהיר. המונגול האַסִי הוא בעל גלגלת רחבה (בְּרַחִיקֵיפָלִי), לסתות ישרות ועור צהוב. הַדַּנִי הנהו גם הוא בעל גלגלת רחבה, אבל לסתותיו בולטות ועורו לבן.

אצל הכמי האנתרופולוגיה נתפשטה הדעה, כי האפריקני השחור, הָאַסִי הצהוב והַקַּוְקָזִי הלבן הם הטפוסים הראשונים, המקוריים, אשר מהם נוצרו כל שאר הטפוסים הידועים. חוקרים רבים, ובתוכם גם החכם מילוד, הושבים רק את הגזע השחור ואת הגזע הצהוב לטפוסים מקוריים, ואת הטפוס הלבן הם מונים במספר הטפוסים השניים. את שתי הדעות האלה אנחנו מבכרים על פני כל הדעות האחרות בדבר הגזעים, המַרבות, בלי כל צרך, את מספר הטפוסים המקוריים, אבל אם ננסה לערוך את האחת או את השנית מהשתים האלה מול המעשים וההחזיונות המציאותיים נפגוש במעצורים רבים וגדולים, אשר לא נוכל להסיר אותם מדרכנו. את תוצאות החקירות החדשות בנוגע לשאלת הגזעים אפשר למסור, כמדומה לנו, בצורת ארבע ההנחות האלה:

ראשית. גזעי בני־האדם המקוריים היו שנַים: גזע של בעלי גלגלת ארכה, שערות מסולסלות ועור שחור, אשר ישבו במקומות מושבותיהם של בני־האדם הקדמונים, בקצה הדרומי־מזרחי של אזור־הארצות המובא למעלה, וגזע של בעלי גלגלת רחבה, שערות ישרות ועור־לבן, אשר ישבו בארצות המערב והצפון של האזור ההוא. אנחנו מניחים אחרי זה, כי אחד משני הגזעים האלה התפרץ ונכנס בגבולות הגזע השני, וההתבוללות החלקית של שני הגזעים הביאה לידי התיצרות שבטי האסקימים, בעלי הגלגלת הארכה, השערות הפשוטות והעור הבהיר, ושבטי השחורים, המינקופים וה„שחרחרים" (נֵיגְרִילוסים) בעלי הגלגלת הרחבה והשערות המסולסלות. הטעמים הממריצים אותנו להטיל ספק במקוריות טפוסי האסקימים והמינקופיים הם אלה: ראשית, השחורים בעלי הגלגלת הארכה, היושבים בימינו באוסטרליה ובטסמַניה הם בודאי צאצאי גזע של בעלי־גלגלת־ארכה, אשר ישבו לפנים בארצות ההן, ושנית, הגמדים בעלי העור הלבן והגלגלת הרחבה היושבים בלַפְּלנדיה ובפינלנדיה הם, לפי ההשערה היותר נכונה, צאצאי גזע מקורי של בעלי גלגלת רחבה, אשר ישבו בארצות אירופה הצפונית־מערבית. על כן קרוב הדבר לודאי, כי הגמדים בעלי העור הלבן והגלגלת הרחבה (הלפלנדים והפינים), הגמדים בעלי העור הלבן והגלגלת הארכה (האסקימים) והגמדים בעלי העור השחור והגלגלת הרחבה (השחורים, המינקופים וה„שחרחרים") הם הגזעים היותר עתיקים בקרב גזעי זמננו.

שנית. אנחנו מניחים, כי הגמדים בעלי העור השחור, שהתישבו בארצות, אשר על פני קו־המשוה באפריקה, נכנעו מפני גזע אירופי של בעלי גלגלת ארכה, אשר נדחק לצד דרום דרך היספניה ומרוקו מפני הקרחונים הזוחלים של תקופת הקרח. ההתבוללות יכלה להביא שם לידי התיצרות גזע של בעלי גלגלת ארכה, שערות מסולסלות ועור־שחור. ההשערה הזאת קרובה אל האמת יותר מההשערה המנֻגדת לה האומרת, כי גזע השחורים התפרץ אל ארצות אירופה וסִבב באמצעות ההתבוללות את התרחבות הגלגלת של האירופי הלבן. היא מתאימה גם כן עם העובדה הזאת, שמקומות מושבותיהם של הגזעים בעלי־

הגלגלת הארכה קרובים לצד צפון יותר ממקומות מושבותיהם של בעלי הגלגלת הרחבה ובעלי הגלגלת המורחבת קצת.

שלישית. אחד משריגי הגזע של בעלי הגלגלת הרחבה והעור הלבן, אשר עזב את מקום מושבו הראשון וילך לבקש לו מקומות חדשים למושבו, עבר מתחלה דרך פינלנדיה ולפלנדיה, אשר שם אנחנו מוצאים גם היום את שרידי פליטי בעלי הגלגלת הרחבה והעור הלבן, ואחרי זה עבר דרך רוסיה ויגיע עד ארצות אסיה. שם התבולל השריג ההוא בצאצאי הגזע השחור, שבאו בשכבר הימים לארצות ההן ממזרחית־דרמית וממערבית־דרומית ושנעשו בעקב התבוללות מוקדמת לבעלי עור כהה ושערות פשוטות, וההתבוללות החדשה הזאת הביאה לידי התיצרות הגזע המונגולי הגדול או הגזע הצהוב.

ברביעית אנחנו מניחים, כי בין שריגי הגזעים הקדמונים נמצא שריג אחד של בעלי שערות אדומות או צהובות ועיני־הכלת, אשר בימים קדומים מאד נתפרד מעל השריגים האחרים ונתישב במקומות הרחוקים מרחק רב מדרכי המסעות הגדולים של בני־האדם — בארצות הרי־קַוקז הצפוניות, כאשר תספר המסרת, או בארצות אירופה התיכוניה, או גם, כאשר נוטה להאמין הד"ר בְּרִינְטון, בארצות הרי האטלס באפריקה הצפונית. ואם לא היה גזע כזה בימים הקדמונים, והגזע הלבן הוא פרי התבוללות הגזע הפיני הקדום עם איזה גזע מגזעי בעלי העור הכהה הדרומיים, אז עלינו להניח, כי הגזע נוצר בזמנים מאוחרים לפי ערך, בזמנים שאז התחילה נסיעת־העמים החוזרת מהארצות הצפוניות־מערביות לארצות הדרום והמזרח. אז נהפך אחד השריגים, בדרך מסעיו הנֶגבה, לטפוס לָבן־כהה (מֵילַנְכְרוֹאִי), בעוד שאיזה שריג אחר נשאר בצפון ונהפך שם מקצתו לטפוס לבן־בהיר (לֵיאוּקוֹכְרוֹאִי) ומקצתו לטפוס לבן אדמדם (קְסַנְטוֹכְרוֹאִי).

לפי כל ההשערות האפשריות, הנה הגזע הלבן של זמננו הוא טפוס מרכב במדרגה גבוהה מאד. בכלל סימניו הטפוסים אנחנו מוצאים את הגלגלת הרחבה ואת הגלגלת הארכה, את חורי־העינים העגולים ואת חורי־העינים הצרים, את האישונים השחורים ואת האישונים של צבע התכלת, את השערות הפשוטות

השחורות, את השערות השחורות המסולסלות, את השערות הצהובות המתולתלות, את השערות האדומות המסולסלות, את השערות האדומות הישרות, את השערות האדמדמות הישרות, ואת השערות האדמדמות המתולתלות.

החשובות ביותר בין האידיאות של השכל החברתי הן, בלי ספק, האקונומיות. ראשית התיצרות האידיאות האלה שיכת לזמנים רחוקים, שקדמו לכל התחברות אנושית, לזמנים, שאז עשה האדם היחידי את נסיותיו הראשונים והיותר פשוטים בנוגע להוצאת התועלת החמרית; אבל התפתחות האידיאות האלו במדה יתירה באה אך תחת השפעת חיי החברה. תחת השפעת תשוקת־הדעת והצרכים, אשר נולדו ונתפתחו באופן המבואר למעלה, נתרחבו ונתעמקו האידיאות הראשונות, אשר ברא לו האדם בנוגע לעניני התועלת ויגיעו למדרגה גבוהה, שאין דוגמתה אצל בעלי־החיים העליונים, המוכשרים משכלם לבריאת אידיאות פשוטות בנוגע לתועלת. היחס, אשר בין הספקת הצרכים ובין הסבות הטבעיות החיצוניות, הגורמות להספקה הזאת, נעשה לענין ההסתכלות והמחשבה. אז לָמד האדם לדעת את סגולות הדברים השונים, שנמצאו סביבותיו וירא, כי האחד מהם ראוי לאכילה, השני מסוגל להיות למחסה ולמגן עליו מקור ומשרב, מגשם ומסער; השלישי ראוי להיות לקישוט נאה לגופו והרביעי מסוגל להיות לו למלבוש, להחם את בשרו או להגן עליו מפני קרני השמש הלוהטים. אז, יוכל היות, הושם לב בראשונה אל ההבדל, אשר בין התועלת לפי־שעה ובין התועלת התכליתית, ואל היחס והקשר, שֶיש בכל מקרה ומקרה בין התועלת ובין העבודה הדרושה להשגתה. כל הידיעות השונות והרבות האלו נמסרו מפי האנשים, אשר רכשו אותן להם בראשונה, לכל אנשי החברה ונתלכדו מעט מעט, אחרי אשר בחנו ובדקו אותן אנשי החברה בראשם ורובם ומצאו בהן תועלת לעצמם, עם הידיעות והדעות האקונומיות של השכל החברתי.

רק אחרי שנמסרו האידיאות האקונומיות הראשונות לכל

אנשי החברה ויבחנו ויבדקו אותם ויעשום לקנינם הכללי, רק אז נתלכדו האידיאות האלה זו עם זו ותהיגה בפעם הראשונה למושג העשר. כי אין הדברים המועילים נקראים עשר כל זמן, שרק האיש, אשר גלה את תכונותיהם המועילות, לבדו מכיר ויודע את ערכם. חכמי האקונומיה מביעים את האמת הזאת בלי הדיוק הדרוש באמרם, כי העשר הוא סכום הדברים המועילים, אשר אנחנו יכולים להחליף אותם בדברים מועילים אחרים. לא החליפים עושים את הדברים המועילים הנמצאים בידינו לעשר, כי אם הכרת־הערך, שהחברה מכרת ויודעת את ערך הדברים המועילים. הכרת־הערך הזאת מופיעה בפעם הראשונה, בשעה שבני־האדם מתחילים להשוות בדעת ובחשבון את צרכיהם, עמלם ואמצעיהם, המועילים להם להספקת צרכיהם, אלה עם אלה, ולסדר את האמצעים המועילים להספקת הצרכים לפי מדת נחיצותם היחוסית בסדר כללי אחד. בזמנים הראשונים, שבהם היו השובע והרעב באים, לפי הרגיל, תכופים זה אחרי זה, היה שפע המזונות פועל על הדמיון בכח היותר גדול, כמו שטבע הדברים מחיב, ועל כן היה אז שפע המזונות הדבר היותר חשוב, אשר לקח לו את המקום הראשון בסדר הדברים המועילים של החברה. האיש, אשר ידו מצאה לו להמציא מזונות בשפע גדול, נתכבד על פני כל החברה בכבוד היותר גדול. אחרי השפע הכירה החברה ביותר את ערך הדברים ההם, אשר מצד כמותם או איכותם הם נחשבים לאותות ההצטינות והכבוד, והם השלל הנלקח במלחמה, התכשיטים והכלים, ורק במדרגה השלישית הכירה החברה את ערך הדברים המועילים להספקת הצרכים החדשים. מושג־העשר הקדמוני הזה לא נבדל בעיקר ממושג העשר של זמננו. הוא הקיף את כל הדברים המועילים הנחוצים, לפי דעת הקהל, לצרכי המשׂבת הקיום, ההצטינות וההתבדלות מתוך הקהל וההתחרות או החקוי בהספקת הצרכים החדשים. במדה שהתרבו ההבדלים בתוך החברה, אשר עוררו בלב האדם את התשוקה להצטין מתוך הקהל ולהתחרות עם האנשים המצוינים, — במדה זו הלך מושג העשר הלוך והתרחב, הלוך והתפשט.

האידיאות האקונומיות האחרות של השכל החברתי הקדמוני

הן האידיאות, שהונחו ביסוד האמנות המועילה או האמנות־היוצרת של האדם הקדמון. ההמצאות והתגליות, אשר המציא ואשר גלה האדם הקדמון, היו מעטות במספר ופשוטות עד מאד, ולא צעדו להלאה מהמצאת הכלים ואפני־המלאכה היותר גסים ופשוטים. הפרופ. טילור מעיר בצדק, כי טעות היא בידי החכמים, הרושבים את האדם לבעל־החי היחידי היודע להשתמש בכלים, יען כי מיני קופים אחדים וגם, יוכל היות, בעלי־חיים אחרים משתמשים גם הם בכלים, אשר הם מוצאים על סביבם — באבנים ובמקלים; ההבדל בין האדם ובין בעלי־החיים האחרים בנידון הזה הוא מה שהאדם רק הוא לבדו יודע לשכלל ולהשלים את הכלים הטבעיים, ועל כן נתקרב יותר אל האמת אם נקרא לאדם בשם בעל־חי היוצר כלים[a]). אבל כל התגליות וההמצאות הפשוטות האלו, אשר המציא ואשר גלה האדם בימים הקדמונים בנוגע לכלי המלאכה ולאפני המלאכה, נמסרו מהאדם האחד אל השני, נבחנו ונבדקו מרוב אישי החברה ויֵעשו לענין חקוי לאלפי אנשים שונים. הן נתקבלו אצל כל אישי החברה ותהינה לאחד מקניני הכלל. כל מיני האמנות, עלינו לשים לב אל הדבר הזה, הם חלק ידוע מיסודית השכל החברתי. לנגד עינינו נמצאות רק התוצאות המוחשיות היוצאות מהאמנות, ולא האמנות בעצמה, ועל כן אנחנו שוכחים, על פי הרוב, כי האמנות בפני עצמה אינה אלא סכום ידוע של אידיאות וכשרונות נאצלים, הטבועים בשכל האדם החי, בעצביו ובשריריו. המשכת קיום האמנות בלי הפסקות באמצע אפשרית רק בשעה שהשכל אחד מוסר אותה אל השני, והיד האחת — לרעותה.

הסבלנות היתה נהוגה עוד זמן רב גם בטרם שעשו אותה אנשי החברה לענין ההסתכלות והמחשבה. המקור, שממנו נבעת

---

[a]) Tylor, „Anthropology", עמוד 183.

הסבלנות היא, כאשר בארנו למעלה בדברינו על דבר הישוב הסוציאלי, ההתנגשות שהיו אינדיבידועים מיוחדים וקבוצים חברתיים שלמים מתנגשים זה עם זה ובאים בהמשך הזמנים לידי התפשרות והתחברות. הסבלנות נולדה עוד בחברות בעלי־החיים היותר נמוכים ונתפתחה אצלן הודות לאלפי מקרים של התנפלות והתנפלות־שכנגד, אשר החזיקו את הכחות המנוגדים במצב שווי־המשקל. היא נתפתחה במדה יתירה באמצעות העבודה־המשותפת, השעשועים המשותפים ורגשי הסימפטיה, וביחוד באמצעות ההכרה שהכירו, כי כחות כל אחד ואחד מחברי החברה יכולים להדרש בכל רגע לטובת החברה.

לפי טבע הדברים, התחלקו מושגי הסבלנות מתחִלת בריאתם לשתי מחלקות גדולות, המונחות אפילו בימינו ביסוד כל חלוקה וחלוקה, שהיוריסטים המלומדים מחלקים את תורתם: מושגי קדושת הנפש ומושגי קדושת הקנין הפרטי.

מושג קדושת־הנפש, שהאדם חושב את נפש כל אחד ואחד מחבריו לדבר קדוש, אשר אין לגעת בו לרעה, היה מוגבל בימי האדם הקדמוני בהכרת־מין צרה וחזקה. האדם הקדמוני היה מסוגל לאהוב את חברו ממש, את חברו המשתתף עמו בחברה אחת, להתענג על מראה החבר הזה או על תבונותיו הפנימיות, להתאפק מעלוב אותו מפני יראת הנקמה, להכיר את ערכו לכלל החברה. אל האיש הנכרי, אשר לא לקח חלק בחיי החברה הזאת, לא הרגיש האדם הקדמוני את הרגשות האלה, וחיי הנכרי לא היו קדש בעיניו מכל וכל. האדם, אשר שפך מאיזו סבה את דם חברו בן־אגודתו, ראה מראש, כי מעשהו יעלה עליו את עברתם ואת חרון־אפם של כל אנשי החברה. האדם, אשר מצאתהו רעה מידי איזה איש נכרי, היה סומך ובוטח, כי כל חבריו אנשי אגודתו יבואו לו לעזרה, להשיב רעה אל חיק האויב ולהתנקם ממנו בעד רעתו.

מושג הקנין הפרטי, אשר נתפתח מאותו חוש־האחיזה הפשוט, אשר אנחנו מוצאים אותו עוד אצל בעלי־החיים, היה מחובר בשכל הסוציאלי הקדמוני משני יסודות: מ ת ב י ע ה, שהאיש המַחזיק איזה דבר תובע את הדבר לו לבדו, ו מ ה ס כ מ ה או

מסבלנות, שהחברה מסכימה בכללה להחזקת האיש הפרטי וסובלת את החזקה הפרטית. זכות הקנין הפרטי מתפשטת בחברה הקדמונית על הדברים המועילים, הנחוצים לאדם ביותר: על התכשיטים, השלל, כלי־המלאכה והנשק. קרוב לודאי, כי המנהג, שנהגו בני האדם הקדמונים להגיש מתנות לגבורים או לבעלי הכשרונות המצוינים שבתוכם, היה לגורם רב־הערך בההפתחות מושג הקנין הפרטי. במתנות, שהחברה מגשת לאישים יחידים החביבים עליה, משתקף רעיון הקנין הפרטי בבהירות גדולה כמו בראי.

האידיאות המדיניות התקימו בשכל החברתי במצבן ההתחלי בצורת מושגים של קרקע משותפת, ענינים משותפים, סדרי־חיים משותפים וקולטורה משותפת.

כבר למצא טעות יותר גדולה מזו, שהחכמים מחזיקים בה בהבדילם, לפי הרגיל, בין החברה הקדמונית ובין החברה של זמננו על יסוד ההשערה האומרת, כי החברות הקדמוניות היו חברות של אנשים קרובים ושארי־בשר, בלתי קשורות אל חבל־ארמה מוגבל ידוע, והחברות של זמננו הן חברות קשורות כל אחת אל חבל ארמה מיוחד, אשר יחוסי הקרובים וקשרי המשפחה הן אצלן טפל ולא עיקר. מורגן, המחליט, כי סדרי־החיים בחברות המתוקנות של האדם נתחלקו מעולם לשני טפוסים מיוחדים (ההחלטה הזאת מוטעת היא, כי באמת יודעים אנחנו שלשה טפוסים בסדרי החיים של החברה), מבאר את דבריו ואומר, כי, לפי האחד משני הטפוסים, „פועלת הממשלה על הנתינים באמצעות יחסיהם זה לזה בתור ילידי שבט אחד או משפחה אחת" ולפי השני „היא פועלת עליהם באמצעות יחסיהם זה לזה בתור יושבי ארץ או מדינה אחת"[1]. הדברים האלה, המובנים כצורתם וכהויתם, הם מדויקים ומכונים אל האמת. בימים הראשונים היתה הממשלה יודעת את חלקי

[1]) Ancient Society, צד 62.

העם, — את המשפחות ואת אגודות המשפחות, אשר רק עם אלה היתה באה במגע־ומשא, ובימינו היא יודעת רק את חלקי המדינה — את הפלכים, המחוזות והערים. אבל אין כל ספק, כי בכל הזמנים, אשר עברו על ההתחברות האנושית, היו האישים המיוחדים בכל חברה וחברה קשורים ביניהם בקשר האחדות המדינית לא פחות מאשר בקשר יחסי הקרבה. האורחות של הפראים העומדים בתחתית מדרגות הקולטורה יודעות גם הן להבדיל בין קרקעות שכניהן ובין הקרקעות השיכות להן לעצמן, אשר הן מכירות בזכות החזקה שיש להן על הקרקעות האלה וחושבות את עצמן מחויבות לשמור ולהגן עליהן, ואנחנו איננו מטילים ספק בדבר, כי ראשית התהוות המושגים האלה על אדות הקרקע שיכת לזמנים הרחוקים, שקדמו להיסטוריה האנושית.

הענינים המשותפים היותר גדולים, שהיו לחברות האדם הקדמוניות, הם אלה של ההתנפלות המשותפת וההגנה המשותפת; ואנחנו יכולים להחליט על יסוד בטוח, כי השכל החברתי הקדמוני הכנים תחת גדר חקירותיו הראשונות את ההרגלים, אשר רכש לו אותם האדם בעמדו עוד על מדרגה אחת עם בעלי־החיים בדרך התפתחותו; כי השכל החברתי קרא בשמות לכל ההרגלים האלה ויבחין ויבדוק אותם בכל האמצעים הידועים לו; וכי המושגים הנבדלים והנפרדים, שנתקבלו אצלו מהחקירות הרבות והשונות האלה נצטרפו ונתלכדו במהרה זה עם זה ויהיו לכללי חיים מסוימים ומדויקים, אשר האדם היחיד חיב לשמור אותם בהליכותיו ובמפעליו לטובת הכלל.

בימים, שהיתה החברה נתונה בצָרה, היה האיש המצוין המנהיג את החברה עושה מעשים גדולים ונכבדים לטובת הכלל, אשר התרשמו בכח גדול בנפש האדם הקדמוני וימשכו את לבו להסתכל ולחשוב מחשבות בדבר ההבדל שבין כחות איש ואיש, בדבר יחסי המנהיגים והמנוהגים. האדם הביא עמו מהמצב הבהמי את הכשרון להתרגש ולהתפעל ממפעלי כח וגבורה מיוחדים ולהביע את רגשותיו בנוגע למפעלים האלה באותות חיצונים פשוטים. ברומה לבעלי־החיים היה האדם הקדמוני מביע את רגשות השתוממותו או יראתו לפני בעלי הכח והגבורה בתנועות

והעויות של הכנעה ותחנונים, במעשי שרות שונים, במתנות יקרות, אשר נתן להם מרכושו ומקנינו. וכמו שבעלי־החיים מחכים בכל פעם ופעם לתשלום גמול בעד כל מעשה רצון, אשר הם עושים, כן חכה גם האדם הקדמוני לחסדים טובים ונאמנים, אשר יעשו בעלי־הכח אתו בעד אותות ההכנעה והכבוד שהביע הוא מצדו. אבל האדם ההוא לא היה מוכשר לנתח בהגיונו את העצם האנושי לכשרונות ולכחות נבדלים ונפרדים, ולהשוות את הכחות והכשרונות האנושיים השונים אלה עם אלה. בחיי הילד יש תקופה אחת, אשר אז הוא חושב את עצמו לעצם אחד שלם ופשוט, שאין בקרבו כל הבדלים פנימים. האדם הקדמוני חשב גם הוא את המחשבה הזאת בנוגע לעצמו ולחבריו. כל ההבדל, אשר ראה האדם הקדמוני בינו ובין חבריו, היה ההבדל בכמות. אדם אחד היה, מנקודת ההשקפה הזאת, בעל כח בינוני או קטן, והאדם הזה היה מחויב להביע אותות התרגשות והשתוממות למראה מפעלי־הגבורה, אשר יפעלו האנשים האחרים, לסור למשמעתם, ללכת אחריהם אל כל אשר יקראוהו ולבקש את חסדם בהגשת מתנות ואשכרים ובשאר האמצעים הידועים; אדם אחר היה בעל כח גדול ובלתי־רגיל והאדם הזה היה רשאי לצוות, לפקד ולהנהיג, לדרוש לו אותות כבוד והכנעה ולעשות חסד עם אחרים.

מהמושגים האלה השתלשלו בשכל החברתי האידיאות על דבר הקנינים המיוחדים, המשותפים למנהיגי החברה ומפקדיה, על דבר הזכיות והחובות של המנהיגים והמנוהגים ביחסיהם זה לזה ועל דבר הצורות החיצוניות המיוחדות, המשמשות להבעת רגשות הכבוד וההערצה. האידיאות האלו קשרו את אישי החברה זה לזה אחרי אשר התחלקה החברה למחלקות של עליונים ותחתונים באופן שהיו האידיאות על דבר הענינים המשותפים כעניני ההגנה וההתנפלות המדיניות מקשרות אותם זה לזה בהיותם מושקפים בתור אנשים שוים בעלי ברית אחת. במושגים הראשנים והפשוטים על אדות הזכיות והחובות של המנהיגים והמנוהגים נמצאו כבר הגרעינים הראשונים, אשר מהם נתפתחו אחרי זמנים רבים הסדרים הפיאודליים בחיי החברה — אל הטפוס הזה

של סדרי־החיים החברתיים לא שם מורגן את לבו — הינו הסדרים, אשר לפיהם פורש המושל את ממשלתו לא על אגודות־קרובים ולא על מחוזות ופלכים, כי אם על אנשים יחידי סגולה מעטים, העובדים אותו והמושלים מצדם על העם. מהאידיאות על דבר הצורות החיצוניות, המשמשות להבעת רגשות הכבוד נתפתחו לאט לאט כל הצורות החיצוניות הרבות והשונות, שבהן מתלבשים בימינו השלטון והמשמעת, עשית־החסד והכבוד ושאר היחסים אשר בין האנשים המושלים והאנשים הנתינים [4].

בתוך האידיאות המשותפות, הנוגעות למיני היחסים והענינים השונים שבחיים, בתוך הצורות החיצוניות המיוחדות, שבהן התלבשה הבעת רגשות הכבוד וההערצה ובתוך הלשון המשותפת, אשר באמצעותה היו האידיאות והצורות המשותפות נמסרות מאדם לאדם ומדור לדור — בתוך שלשת האוצרות האלה של הרוח האנושי כבר נמצאו במצב התחָלי היסודות הנבדלים והנפרדים, אשר מהם נבנתה בהמשך הזמנים הקולטורה המשותפת. השכל החברתי הוציא את היסודות האלה ממחשכים אל האור, ממצב הכח אל מצב הפועל, ויברא קולטורה רחבה ומלאה־כחות, אשר התרוממה במשך הימים על כל שאר הענינים האנושיים ותהיה לענין היותר גדול וחשוב בחיי האדם. במושג הקולטורה־המשותפת הזאת אנחנו רואים את הגרעין השכלי, אשר ממנו נתפתחה בהמשך הזמנים אחת האידיאות המדיניות החשובות ביותר.

הקולטורה החברתית המשותפת היא דבר התלוי ביחסי הקרבה של אנשי החברה. ביסוד הקולטורה המשותפת מונחת הלשון המשותפת, אשר אותה אנחנו מוצאים בכלל רק אצל אנשים הקשורים ביניהם בקשר של יחסי קרבה. על כן היה מושג הקלוטורה המשותפת קשור בקשר צר עם מושג קרבת־הדם. שני המושגים האלה היו אותם הגרעינים השכליים, אשר מהם נתפתחו, לאחרונה, סדרי חיי־המדינה, המיוסדים על יחסי הקרבה.

---

[4]) ספנסר, „ראשית המנהגים בחברה" וגם „יסודי הסוציולוגיה", כרך ב', חלק א'.

כל האידיאות האלה של השכל החברתי הקדמוני, ז. א. האידיאות על דבר הקרקע המשותפת, על דבר רוח היושר והמשפט בתוך החברה, על דבר השלטון והמשמעת, על דבר יחסי הקרבה והקולטורה המשותפת, — פעלו כלן יחדו על חיי החברה וגרמו להתפתחות הצורות השונות של סדרי־החיים המדיניים. בסדר הזמנים נגלתה תחלה פעולת האידיאות הנוגעות ליחוסי־הקרבה, אשר ע"י השפעתה נבראו סדרי־החיים המדיניים מהטפוס הראשון (עיין למעלה עמוד 351); אחריה נגלתה פעולת האידיאות, הנוגעות לסדרי־החיים המדיניים הפיאודליים, ורק אחרי זה התחילו לפעול האידיאות הנוגעות לסדרי־החיים המדיניים, המיוסדים על יסוד התחלקות המדינה לגלילים, פלכים ומחוזות.

עד הנה התעסק השכל החברתי באידיאות הפשוטות המשותפות לאדם עם בעלי־החיים העליונים. הוא בחן ובדק רק את היחסים הפשוטים והיסודיים, המקשרים את היצור בעל־ההכרה עם עולם הנמצאים החמריים, אשר ראה אותם האדם בעיניו או משש אותם באצבעו או למד לדעת אותם באיזה חוש אחר מחמשת החושים החיצונים אשר לו.

אבל כשהתחיל האדם לחשב לא אך על אדות הנמצאים המוחשיים המסורים להסתכלותו, כי אם גם על אדות האידיאות הפנימיות שלו, אז נפקחו פתאם עיני רוחו ויראה חזיונות חדשים, אשר כמוהם לא ראו בעלי־החיים מעולם. בשכל האנושי התחילו להתיצר אידיאות על אדות האידיאות בעצמן: על אדות הרצון, החיים והמות; על אדות סבות הדברים השונים, מקורות הכחות הגדולים והנוראים הפועלים בטבע. האדם הציץ אל תוך העולם הגדול והרחב, העומד למעלה מהחושים.

רק אז התחיל האדם לנתח את עצמו ליסודותיו הפרטיים. מימי עולם היו המחשבה והגוף בעיני האדם כעצם אחד פשוט בלי כל הבדל פנימי. מימי עולם היו גופות חבריו דומים בעיניו דמיון גמור לגופו; הפעולות, אשר פעלו חבריו, היו דומות בכלל לפעולותיו שלו והרושם, אשר היו פעולותיו או דבריו עושים עליהם כפעם בפעם העיד, כי גם אצלם נתחברו הגוף והמחשבה

יחדו בתור עצם אחד. אבל לפעמים היה האדם רואה את חבריו במצב כזה, אשר דבריו ופעולותיו לא יעשו עליהם כל רשם. לפעמים היה רואה את אחד מחבריו עובר לעיניו מהמצב הרגיל והטבעי אל המצב החדש הזה, ואז נרמה לו כאילו איזה עצם דק ובלתי־נראה נתפרד מעל הגויה ויעל למרומי האויר ביחד עם הנשימה האחרונה. האמנם שני עצמים שונים מחוברים בגופו של האדם? השאלה הזאת צריכה היתה להתעורר בשכלו בכל פעם ופעם תחת השפעת המראה הזה, ובמדה שהוסיף האדם הקדמוני לחשוב מחשבות על אדות החזיון הזה ולבוא בדברים עם חבריו על אדותיו, במדה זו נתקבל הדבר על דעתו יותר ויותר. את הראיה האחרונה לחזוק ההשערה הזאת לקח לו האדם מתוך אוצר נסיונותיו, אשר קנה לו הוא בעצמו בימי חייו. האם לא קרה לו לראות בדמיונו חזיונות כאלה, אשר אין אדם יכול לראות אותם בעיני בשר? האם לא קרה לו לנוד ולנוע בחלומו ביערות ובשדות רחוקים, בשעה שגופו הישן היה מוטל על משכבו בלי תנועה?

באופן הזה נולדה בשכל היחיד והחברה האידיאה על אדות עצם האדם, על אדות חיי־ההכרה, על אדות הרוח או הנפש הקשורה עם הגוף של האדם והמסוגלה בכ"ז להתפרד מעליו לגמרי בתור עצם מיוחד.

מהמושג הזה נשתלשלה, על פי חקי ההגיון הקדמוני הפשוט, הדעה האומרת, כי כל הדברים הסובבים את האדם, אשר נכרו בהם סימנים של חיים, הם דברים חיים באמת, הנושאים בקרבם רגשות ונטיות ומחשבות, כאשר ישא האדם את כל אלה בקרבו. מנקודת־ההשקפה הזאת נראו כל הדוממים המשַנים את מקומם או המשתַנים במראם החיצוני כבעלי־חיים גמורים, הפועלים את פעולותיהם תחת השפעת ההכרה והרצון. העולם כלו נראה כקבוץ גדול של יצורים בעלי־הכרה; אחדים מהיצורים האלה היו קטנים וחלשים והאדם יכול לעבור על פניהם מבלי שים אליהם לב או גם לשעבד אותם לו ולהשתמש בהם לטובתו ולהנאתו; אבל יצורים רבים אחרים היו גדולים וחזקים במדה יוצאת מגדר הרגיל, אשר מלאו את לב האדם רגשות מורא ופחד וכבוד גדול.

הנחש, היודע לרוץ בלי רגלים; הקונכה, היכולה לחיות גם באויר גם במים; הפרס, אשר ממרומי השמים יחדור במבטו החד אל השלל, אשר על האדמה; הצמחים, אשר לפעמים הם מביאים לאדם שובע או רפואה מחליים רעים ולפעמים הם מביאים לו את המות; הרעם, הברק והשמש, — כל הדברים האלה נראו בעיני האדם הקדמוני כיצורים חזקים ונוראים, אשר הוא מחויב לפחוד מהם כל הימים ולכפר את פניהם במנחה ובאותות שונים של כבוד והכנעה, כאשר הוא עושה בנוגע לבעלי הכח והגבורה אשר בקרב בני־האדם.

במקרים רבים ראה האדם הקדמוני את הנפש, אשר, לפי הרגיל, היא קשורה עם גופו של האדם, הולכת ומתפרדת לעיניו מעל הגוף. בצאתו לשוח לאור השמש ראה כפעם בפעם את הצל, אשר עברה עמו ממקום למקום בכל המקומות, אשר עבר הוא שם ואשר עמדה על מקומה בלי נוע בשעה, אשר עמד הוא על מקומו. מה היה היצור המוזר הזה, הנבדל מעל האדם והמחובר עמו, אם לא הנפש השיכת לגופו של האדם והקשורה עמו, לפי הרגיל, בקשר צר, אשר התפרדה מעליו במקצת וַתְּחיה לה במשך שעה ידועה חיים בפני עצמה? בהשקיף האדם אל המים ראה את ה„שני" שלו בבהירות יתירה. עת קרא בשדה בקול גדל לחבריו, היה קולו שב אליו מעבר ההרים. ה„שני" שלו היה מסוגל אפוא להתרחק ממנו על מרחק גדול, להסתתר מנגד עיניו ולדבר בכ"ז את דבריו בקולו שלו.

ההסתכלות הזאת הביאה את האדם לידי מסקנות זרות ומשונות, אשר אנחנו חוקרי החברה יכולים למצוא בהן ענין גדול ונכבד לאשר לפנינו. הצל וההד נחשבו לחלקי איזה יצור רוחני חי ובלתי נראה לעין. מזה נתקבלה אצל האדם הקדמוני המסקנה האומרת, כי הדברים, אשר האדם מוציא מפיו והשמות, אשר הוא קורא בהם לעצמו, הנם גם הם חלקים מחלקי היצור הרוחני, ובכן אפוא, האיש היודע את שמות חברו יש לו שליטה על חלק אחד מחלקי היצור הרוחני של חברו. עם האמונה הזאת

אנחנו נפגשים אצל כל שבטי הפראים של זמננו, היושבים בחלקי האדמה השונים [1]). אדם אחד רשם בקצה מטהו על פני החול את צורת הצל, והרשמים הגסים האלה שמשו, יוכל היות, בתור שמות כתובים [2]). מלים ידועות וצורות ידועות נעשו בדרך הזה לקסמים ולכשפים, הנותנים לאדם, היודע להשתמש בהם, את היכלת לבוא במגע־ומשא נסתר עם נפש חברו, להתבונן בדרך בלתי־טבעי אל החיים, אשר תחיה נפש חברו. בעובדות האלה אנחנו רואים את מקור החוש האסתטי, את מקור חכמת־הכתיבה, הספרות והיצירות־היפות בציור ובפסול.

מכיון שהתחיל האדם הקדמוני להאמין בחיי הנפש לא יכל עוד לחשב את המות לקץ החיים. המות היה בעיניו מאז והלאה להתפרדות, שהנפש מתפרדת מעל בית חמרה, לפעמים — לזמן ארוך ולפעמים — לזמן בלתי־מוגבל כלל.

מתוך מקרים רבים אפשר היה ללמוד ולראות כי יש, אשר הרוח שָׁבה אל הגויה אחרי אשר עזבה אותה לפני זמן מה, כפי הנראה לזמן בלתי־מוגבל, ויש, אשר הרוח יוצאת מתוך הגוף האחד ונכנסת לתוך הגוף השני. במקרה התרדמה החזקה (לֵיטַרְגִּיָה) היה הגוף נמצא במצב דומה למצב המות לפעמים במשך ימים אחדים. במקרה חולי־הנפילה (אֶפִּילֶפְּסְיָה) או השגעון היה ניכר לאדם המסתכל, כי היצור הרוחני עזב את הגויה של החולה או, כי היתה בחולה יד איזו רוח רעה. גם בימינו אלה מאמינים עוד אנשי ההמון הנִבערים מדעת, כי המשוגע הוא איש, אשר „רוח רעה תבעתהו״, ואנחנו כלנו משתמשים במבטא „הוא יצא מדעתו״.

האמונה, אשר האמין האדם, כי הרוחות או הנפשות שָׁבות לפעמים אחרי המות אל הגופים, אשר מהם יצאו לפנים, וכי בכלל

---

[1]) עי׳ בספר הח׳ טיילור: „Researches into the Eary History of Mankend״, פרק ו׳, עמ׳ 119—129.

[2]) הח׳ סינקופו רואה בזה את ראשית חכמת היצור: „Primitive Civilisation״, כרך א׳, עמוד 4.

הן תועות במרחבי האויר בלי מטרה ונכנסות פעם לתוך גוף זה ופעם לתוך גוף אחר, האמונה הזאת הכתה בקרב הימים שרשים עמוקים מאד בלב כל האדם. תחת השפעתה צייר לו האדם בדמיונו, כי התבל כֻּלה מלאה רוחות וצללים, היושבים בתוך הגופים או התועים במרחבי האויר והמחליפים את מקומותיהם אלה עם אלה, באופן שנפש בעל־החי יכולה להכנס לתוך גופו של אדם, ונפש האדם יכולה להכנס לתוך אחד הדברים הדוממים וכו׳. כל הדמיונות והאמונות האלה המריצו את האדם לפחוד מפני הנפשות של המתים, להשתחוות להם באימה וביראה גדולה ולכפר את פניהן במנחה ובתפלה, כאשר הורגל האדם מכבר לעשות בנוגע לאחיו בני־האדם בעלי־הכח החיים אתו ולנגד עיניו.

כל הרוחות היו מחולקות לשתים: לטובות ולרעות.

במחשבותיו, אשר חשב השכל החברתי הקדמוני על דבר גלגול הנשמות ועל דבר היחס והקשר אשר בין השמות והצורות מעבר מזה ובין חלקי האדם הרוחני מעבר מזה, הגיע השכל החברתי הקדמוני לידי בריאת אמונות חדשות ונכבדות מאד בנוגע ליחס היחיד והחברה אל המחלקות השונות של העצמים הטבעיים. ההסתכלות במעשי הילד והאדם־הפרא נותנת לנו את הרשות להחליט, כי האדם הקדמוני היה מורגל לחַקות במעשיו, וביחוד בשעשועיו, את מעשי בעלי־החיים העליונים והנמוכים, וכי בקראו שמות לעצמו ולחבריו היה הולך אחרי היקשים ומושגים ודמיונות זרים. כל הפראים מחזיקים במנהג אחד: כל אחד ואחד קורא לו בשם איזו חיה או עוף או צמח. ה„כנויים" נתפשטו במדה רבה מאד גם אצל הילדים. בשימנו אל לב, כי בני־האדם הקדמונים היו קוראים להם במשך ימים רבים בשמות של בעלי־חיים וצמחים וכו׳, בשימנו אל לב גם את הדבר הזה, כי בני־האדם הקדמונים היו מתקשטים כל אחד לפי טעמו המיוחד בנוצות של עופות שונים, בקרנים של בעלי־חיים שונים, בעורות, בראשים, בשִנים ובחרטומי־עופות, אז נמצא ונודה, כי רק מסקנה אחת היתה לפני האדם הקדמון לעשות אותה בחשבו את מחשבותיו על אדות יחס היצורים האלה אליו. האדם, אשר קרא לעצמו בשם הנשר, האמין, כי נאצלה עליו נשמת הנשר במקצת והרגיש את

עצמו כאילו היה קשור בקשר רוחני צר עם כל הנשרים שבעולם. מהאמונה הזאת הוציא האדם בדרך ישרה את המסקנה האומרת, כי הנשרים מחויבים להיות למגן ולסתרה לו, וכי הוא מצדו אינו רשאי לנגוע לרעה באחד מהנשרים, כמו שהוא אינו רשאי לנגוע לרעה באחד מחבריו בני האדם, המשתתפים עמו בחברה. הנשר נעשה באופן הזה לחברו של האדם, המפלטו מצרותיו והמגין עליו בפני הסכנה.

אחרי שנתפשטה האמונה הזאת עָלה ערך השמות מעלות רבות קדימה. השם נחשב מאז לסבה, הגורמת את הקרבה הרוחנית עם איזה יצור אחד מיצורי הטבע, אשר בקרבה הזאת תלויים אשרו ואסונו של האדם מימי ילדותו ועד יומו האחרון. האדם לא ערב את לבבו לקחת על עצמו את האחריות בדבר הגדול ורב־הערך הזה ולבחור שֵם לילד הנולד לו, על דעת עצמו ובלי איזה סימן טוב מצד הרוחות. את שרידי פליטי המנהגים, שהיו נהוגים לפנים בנוגע לדבר הזה, אנחנו מוצאים עוד בימינו אצל שבטי הפראים. למשל, בשתי ארצות שונות ומרוחקות זו מזו כארץ סַמוֹאַ וטֵיהוּאַנְטֵיפֵּיק התקים לפני זמן לא רב המנהג הזה: בשעה, שהיתה היולדת באה עד משבר, היו הקרובים מתאספים יחדו במסבה אחת; אחד מהקרובים רשם על החול בקצה המקל אשר בידו צורות של בעלי־חיים שונים, צורה על גבי צורה, והחיה, אשר יצאה צורתה מתחת המקל ברגע הלידה, היא היתה החיה, אשר בשמה קראו את הילד. הדבר היה פה תלוי במקרה, אבל המקרה בעצמו נחשב למעשה הרוחות 1). ההודי באמריקה־הצפונית היה נוהג לקחת לו את שם החיה, אשר ראה אותה לראשונה בחלומו ביום הצום הגדול, אשר צם, לפי המנהג הכללי, בבוא לו עת הבגרות 2).

ששת סוגי האידיאות האלה, המקיפות בכללן את כל הענינים המשותפים של החברה האנושית הקדמונית, נהפכו בתוך השכל

---

1) Fraser „Totemism", עמוד 55.

2) Fraser, op. cit, עמוד 54; Catlin „N. Am. Indians," כרך א', עמוד 36.

החברתי בהמשך הזמנים לשלש מסרות גדולות ראשונות ולשלש מסרות גדולות שניות, היינו: המסרות הכלכליות, המדיניות והמשפטיות מעבר מזה והמסרות האנימיסטיות, האסתטיות והדתיות מעבר מזה.

באמצעות המסרות האלה היה האדם מסגל לו את הידיעות החדשות, שנתקבלו אצלו מנסיונות חייו. קרוב הדבר לודאי, כי האידיאות הישנות והחדשות נתלכדו ונסתדרו, במדה לא רבה, בצורת סדרי־משפטים מסוימים, אמונות מסוימות וכללי חיים מדיניים מסוימים. עבודת־הטוטם, לפחות, היתה האמונה, הסבלנות של הזמנים הראשונים היתה סדר־המשפטים, והברית החברתית היתה כלל החיים המדיניים. במדה מעטה עוד מזו הצטרפו המסרות עם הפעולות והרגשות החדשות והתלכדו יחדו להיות לערכים חברתיים, היינו: ערכי המפוסים של הגזע והחברה, רוח היושר והמשפט, הקרקע, הגבורים, הטוטמים, מיני האמנויות והמנהגים.

יסודות המסרות האלה נתלכדו מעט מעט עם היסודות הראשונים של המסרת ההיסטורית, שהתחילה להתיצר בימים ההם מהספורים הפשוטים, אשר ספרו האנשים הנוסעים על דבר מאורעותיהם ומעשיהם בארצות רחוקות, ואשר השפיעה, ביחד עם הגזע והלשון, את השפעותיה על ההתפלגות המדינית של האדם.

התפזרות הישובים הראשונים, שגרמה להתיצרות הגזעים השונים, גרמה גם כן להתיצרות הלשונות השונות. אין כל ספק, כי בזמנים היותר מוקדמים היו הגזע והלשון קשורים ביניהם בקשר היותר צר, באופן שילידי הגזע האחד דברו כלם בלשון אחת מיוחדת ומשותפת, אבל מאחרי שהתחילה התפרדות הגזעים והלשונות הופרע הסדר הראשון הזה. במדה, שעברו התקופות זו אחר זו, והאנושיות, המרובה כבר באוכלוסין נתפלגה יותר ויותר למפלגותיה השונות, במדה זו הלך הקשר, אשר קשר את הגזע והלשון, הלוך והתרופף, עד אשר היו הגזע והלשון בהמשך הזמנים לשני דברים נבדלים ונפרדים זה מזה, העומדים כל אחד ברשות עצמו. ילידי הגזע האחד היו מדברים לפעמים קרובות בלשונות שונות, ילידי הגזעים השונים — בלשון אחת.

להפך מזה, הלשון והמסרת היו שואפות תמיד להתקשר בקשר היותר צר זו עם זו. הלשון המשותפת הולידה, על פי הכרח טבעי, את הקולטורה המשותפת, ובמדה ידועה גם את ההיסטוריה המשותפת. האנושיות התפלגה אפוא לא אך לגזעים שונים, כי אם גם למפלגות קולטוריות שונות. המפלגות הקולטוריות הגדולות, אשר אנחנו רואים עתה על סביבותינו, התיצרו בזמנים מאוחרים מאד, אחרי שנתיצרו כבר הגזעים המורכבים החדשים המתקימים בזמננו. הקולטורה הםַלַיְאופּוֹלִינֶיזִית, למשל, היא קולטורה מורכבה, לפי ערך, שנתחברה מיסודות קולטוריים (לשונות ומסרות) של גזעים שונים אחדים, אשר התבוללו זה עם זה לפני זמנים רבים, והוא הדין גם בנוגע לַקולטורה (הלשונות והמסרות) של שבטי בַּנְטוּ באפריקה, של יושבי־אמריקה הקדמונים, של יושבי אסיה הפנימית והצפונית. בבהירות יתירה אנחנו מכירים את החזיון הזה מתוך הלשונות והמסרות של הצבורים האנושיים הגדולים הנודעים בשמותיהם: בני־שם, בני־חם ובני־יפת או אַריים. בכל זאת, אנחנו מוצאים בכל אחת ואחת מהמפלגות הקולטוריות הגדולות האלה סימנים רבים נותרים מן הישן, אשר יהיו בעינינו לעדים נאמנים להעיד על השתלשלות הגזעים החדשים מהגזעים הקדמונים.

תחת השפעת החקירות של הפילולוגיה־המשוה נבראה בפילולוגיה ובהיסטוריה השיטה על דבר אחדות הגזע והלשון, אשר הביאה אחרי עת מעטה את החכמים, ואפילו את הגדולים והמצוינים שבהם, לידי ההחלטה, כי מושג הגזע אין לו בכלל כל ממשות בפועל [1]). העובדות הידועות לנו מוכיחות, כי הקולטורה והלשון המשותפות אינן מחלישות את כח הקשר הטבעי של הגזע, כי אם, להפך, מהַדקות ומחזקות את הקשר הזה על אחת שבע. האנשים, המדברים בלשון אחת, מהתתנים, לפי הרגיל, אלה עם אלה. הנה עַל כן צדקו רינַן, דַּרְמְסְטֶטֶר, פרופ. סַיְס וחבריהם

---

[1]) „Le judaïsme comme race et comme religion", Renan „The Races of the Testament", Sayce וגם „Race and Tradition", Darmsteter עמוד 10 והלאה.

באמרם, כי הלשון ההודו־אירופית, או האמונה הישראלית, או חזיונות אחרים הדומים לאלה הם בעיקרם תולדות המסרת הקול־טורית ולא תולדות הגזע, אבל גם הדבר הזה אינו מוטל בספק, כי האנשים המדברים הודו־אירופית או המחזיקים באמונה הישראלית הם, מלבד פרטים מעטים יוצאים מן הכלל, אנשים ילידי גזע אחד. המפלגות הגדולות האלה, שבהן התקשרו הגזע והלשון והקולטורה בקשר אחד, השפיעו השפעות מיוחדות ונכבדות מאד על חיי האנושיות, והן ראויות להקרא בשם מיוחד, אשר על פיו אפשר יהיה להבדיל בינן ובין הגזעים הטבעיים. לפי דעתנו אנחנו, השם הנאָה להן ביותר הוא השם: גזעים קולטוריים.

ההתחברות השפיעה אפוא השפעות גדולות ונכבדות מאד על בני־האדם הקדמונים ועל אבותיהם בעלי־החיים העליונים. תחת השפעת ההתחברות התפתחו הגוף והשכל של אחד ממיני בעלי־החיים העליונים במדה יתירה, ויהיו לגוף ולשכל של האדם. היתרונות האנושיים המיוחדים העלו את האדם למעלה מכל התחַרות עם בעלי־החיים, באופן שהיתה לו היכלת להכניע תחתיו את מיני בעלי־החיים השונים, וגם את כל הסביבה הטבעית שהקיפה אותו, ולהשתמש בכל אלה לטובתו ולהנאתו. אז נעשו השנויים השכליים והמוסריים למרכז־הכבד של ההתפתחות האנושית. השנויים האלה גרמו מצדם להתפתחות הבניה הגופנית, וההתפתחות המשותפת הזאת של הגוף והרוח חָזקה ורוממה על אחת שבע את הממשלה, אשר משל האדם על הסביבה. בהתפתחות השכל באה תקופה חדשה ברגע שנבראה הלשון וההגיון־המפשט התלוי בה. ההכרה האנושית נתעשרה באלפי אידיאות חדשות, אשר שכל בעלי־החיים לא ידע אותן מכל וכל. כל הקנינים האנושיים האלה — הלשון, האידיאות האקונומיות, האידיאות של הסבלנות, של ההתקשרות המדינית, האמונות, המסרות והערכים החברתיים — התחברו יחדו להיות לשכל־של־אדם, הנבדל הבדל עיקרי ויסודי משכל בעלי־החיים. בריאת השכל האנושי — זאת היא התוצאה הגדולה, שיצאה מהההתחברות האַנְתְּרוֹפּוֹגֵינִית.

פרק שלישי.

ההתחברות האֶתְנוֹגֶנִית.

חיי־החברה של האדם, במובנה האמתי של המלה, מתחילים בעת שתגיע התפתחות ההכרה־החברתית והמסרת־החברתית עד המדרגה הגבוהה ההיא, שעליה מתקימים יחסי החברה לא אך באופן אוביקטיבי, כלומר על יסוד ההרגל בלבד, שהתרגל האדם לחיות בחברה, כי אם גם באופן סוביקטיבי — בתוך מחשבותיו, רגשותיו ושאיפותיו של כל יחיד ויחיד מהאנשים הנכנסים בכלל החברה. ההכרה הזאת דוקה, אשר יכיר כל יחיד ויחיד שבחברה את היחסים המתקימים בינו ובין חבריו, הוא הסימן המיוחד והמובהק, אשר על פיו אפשר להבדיל בין חברה של בני־אדם ובין חברה של בעלי־חיים. הנטיה לחיי־חברה, אשר בתחלה הכיר אותה האדם בצורת חוש פשוט או בצורת מושג, מתלבשת בהמשך הזמנים בצורה של אידיאל נאצל, אשר התגשמותו בפועל מעַסקת ומעַנינת במדה רבה מאד את שכל האדם. מהנקודה הזאת והלאה מושפעה החברה, בנוגע לצורתה ולפעולותיה, לא אך מהתנאים הטבעיים החיצונים, כי אם גם מהשכל החברתי.

בכל ארץ וארץ, אשר פוריותה הטבעית אינה רבה במדה הדרושה, בכדי שתוכל לתת לחם לשובע לישוב אחד גדול, ואשר, בכל זאת, היא יכולה לפרנס גדודים, גדודים נפרדים ונבדלים, היושבים מחולקים זה מזה בריחוק־מקום ידוע — בכל ארץ וארץ כזאת מתגלה המגע־ומשא החברתי בצורותיו השונות במשך הזמן היותר קצר. המגע־ומשא הזה הוא לפעמים — של ריב ומלחמה, ולפעמים — של ידידות וברית־שלום. ע"פ הרוב מתחלפת השנאה פה בידידות והידידות בשנאה במהירות רבה. אצל אחרים מהגדודים, הנתונים בתנאי החיים האלה, מגיעה השנאה בהתפתחותה עד מדרגת

גזלת־הנשים; אצל גדודים אחרים, למשל, אצל האסקימים, הידידות היא כל כך חזקה, עד שאנשי הגדוד האחד נוהגים לבוא כפעם בפעם אל המחנה הסמוך לשבת שם ימים וירחים וליהנות מכל הברכה אשר שם, כילידי המחנה ההוא. במקומות, שנתפתחו שם יחסי הידידות במדה ידועה, מתאספים אנשי הגדודים המיוחדים יחדו, אם רק לא יעמדו להם לשטן על דרכם הרים גבוהים, או נהרות, או תנאי האקלים, — לחוג ולשמוח בהמון גדול מזמן לזמן במשך ימים אחדים [1]). ההתקרבות הזאת משפיעה לטובה על השכל ועל הרגש ומועילה להתפתחות הלשון. היא מעמיקה את ההכרה הסוציאלית ומרחיבה את חוג האידיאות של החברה. היא נותנת חמר חדש מרובה למסרת ומניחה יסוד איתן לעבודה־המשותפת המאוחרה.

התוצאה היוצאת בדרך ישרה ממנהג החגים הגדולים היא הסתבכות יחוסי־הקרבה. ידוע, כי אצל שבטי הפראים, תהית אצלם צורת המשפחה איזו שתהיה, פורקים מעליהם הזכר והנקבת לפעמים קרובות מאד את עול הנשואים [2]). ימי החגים והמועדים הגדולים מסוגלים במדה יתירה להזדוגות חפשית. הגדודים היושבים בקירוב־מקום ידוע מתבוללים אפוא זה עם זה. אם יתגלע ריב חדש אחר ימי החג והגדודים ישובו להחזיק עוד הפעם במנהג גזלת־הנשים, או אם יהיו אנשי הגדוד האחד עוברים, לפי המנהג הנהוג, ממחנה שלהם למחנה הסמוך להם ונהנים שם מכל הזכיות של ילידי המחנה ההוא, או אם תהינה, כאשר ראו מִיטְצֶ׳יל והוקרים אחרים באוסטרליה [3]), הנשים אשר במחנה המנוצח הולכות מדעת עצמן ומרצונן הטוב אחרי המחנה המנַצח, — התוצאה האחת היוצאת מכל האופנים האפשריים האלה היא התרַבות הבדלי־המִינים בתוך כל גדוד וגדוד או, במלים אחרות,

---

[1]) לומהולץ, "Ammong Cannibals" עמוד 210.

[2]) שם, עמוד 124.

[3]) "Journal of Etpedition m to New South Wals" פרק א׳, עמוד 314.

התפשטות קרבת־המשפחה על אנשי גרודים שונים. בדרך כלל יכולים אנחנו להחליט, כי ההבדלים הפנימים האלה בקרב היסודות המדיניים משפיעים לטובה על הטפוס הגופני והרוחני. זאת ועוד אחרת. הודות לפעולות הירושה־הטבעית, מתקרבים היסודות השונים יותר ויותר אל טפוס אחד, שבו אנחנו מוצאים את הערובה היותר טובה בעד השלום.

הצטינות אנשים מיוחדים, ההולכת ותופסת לה מקום נכבד יותר ויותר בחיי החברה, היא התוצאה הנכבדה השנית, היוצאת ממנהג החגים הגדולים והתכופים. האנשים, אשר נצחו במלחמה את האויב, הודות לגבורה או לזריזות מיוחדת, זוכים לכבוד גדול לא אך בקהל קרוביהם ושארי־בשרם, כי אם גם בקרב הגרודים האחרים, היושבים סמוך למקומם. הזקנים שבחברה, ולפעמים גם צעירים אחדים, אשר קנו להם בימי חייהם נסיונות רבים וטובים ואשר למדו לדעת את המסרות ההולכות מהדורות המוקדמים, מצטינים בחכמתם מקרב העדה ורוכשים להם שם של כבוד. ההצטינות האישית הזאת נעשית ליסוד ולבסים, שעליו נשענים **השלטון** מעבר מזה והמשמעת **מתוך האהבה־והכבוד** מעבר מזה.

המגע־ומשא המתרחב יותר ויותר מוליד את ההשתתפות, שישתתפו האנשים זה עם זה ברגשות ובמחשבות, ובכן — גם את העבודה־המשותפת. תחת השפעת ההתעוררות הנפשית הנעימה, הבאה לרגלי החגים הכלליים, תחת השפעת ההתחרות או הסכנה המשותפת מתקרב כל אחד ואחד מאנשי הגדוד הטבעי כל כך ברגשותיו ובמחשבותיו לחבריו, עד שהעבודה־המשותפת נעשית אפשרית במדה ידועה. עבודה־משותפת בצורה פשוטה כזאת אנחנו מוצאים לפעמים קרובות אצל הפראים, העומדים בתחתית המדרגות של הקולטורה. לפעמים מכֻונות הצורות הפשוטות האלה של ההשתתפות לאיזו מטרה מסוימה, אבל אם כה ואם כה קיומן הוא קיום זמני ובלתי־מסודר. **השחורים** האוסטרליים, מתאספים אספות מקריות לצאת יחדו לציד החיות או לדיוג הדגים או למלחמה על שכניהם או לחוג ולשמוח בהמון.

נשים, אשר נתאספו אצלם היום לשם מטרה אחת, מתאספים
ר לשם פעולה אחרת.

את הצורות הפשוטות האלה של המגע־ומשא והעבודה־
שותפת מפתח השכל החברתי באמצעות ההסכמה, האִשור
חירה, ובורא מהן את היחסים המרכבים והקבועים של ההרכבה
ניה החברתית.

הדעה שהחזיקו בה לפנים כל חוקרי ההיסטוריה — כי
ת המשפחה הראשונה של האדם היתה צורת המשפחה
טריאַרכַלית (המשפחה המשועבדת לאב), נהרסה עד היסוד,
יי אשר למדו החוקרים לדעת, כי שיטות־הקרובים היו אצל
־מונים מיוסדות על היחס מצד האם ולא מצד האב, וכי גם
ינו ובדורותינו מונים רבים מהשבטים הטבעיים את יחסיהם ואת
תלשלות דורותיהם מצד האם [1]. אבל אחרי אשר נפלה
עה מהרו החוקרים יותר מן המדה לקבל במקומה דעה חדשה,
נוגדת לה מן הקצה אל הקצה. התורות של שותפות־הנשים
י הקדמונים [2], של ההזדווגה־החפשית, המנוגדת בעיקר לכל
משפחה [3], של משפחת הדם־האחד (הקוֹנסַנגְוִינית), המיוסדת
התקשרות האחים והאחיות [4] ועוד תורות רבות קיצוניות
לה נתפשטו במהירות בלתי רגילה. החקירות החדשות והבקרת
רה הוכיחו כבר במדה מספקת, כי תורת שותפות־הנשים אינה
'ה בערכה המדעי על התורה הפטריאַרכַלית [5]. אמת הדבר,

---

1) Westermark, The History of Human Marriage, עמ'
; וגם Fraser, Totemism, עמ' 69, 70.

2) Lub- The Origin of Civilisation and the Prim. Condition,
bo פרק שלישי.

3) Bachofen, Das Mutterrecht, עמ' 10, Antiquarische Briefe
20 ולמטה; Mc. Lennan, Studies in Ancient History, עמוד
—95; וגם "Die geschlechtsgenossenschaft der-Urheit", עמוד
למטה.

4) Systems of Consanguinity and Offinity of„
the Human Famil עמוד 12; Morgan, Ancient Society עמוד
למטה, עמוד 401 למטה.

5) Westermark, op. cit. פרקי ד' ה' ו'.

כי ההזדוגות היתה בימי האדם הקדמוני הזדוגות חפשית במדה רבה מאד, אבל מזה אין עוד ראיה, שהיו כל הנשים משותפות לכל הגברים, יען כי ההזדוגות החפשית יכולה להתקים בצד איזו צורה מסוימה וקבועה של חיי־משפחה, כאשר אנחנו רואים את הדבר הזה באמת ובפועל אצל שבטי האינואיטים [1]), הטודַסים [2]), החונְדים [3]), כאשר היה הדבר לפני עת מעטה אצל שבטי הַטָהִיטִים [4]), ובימי העבר הרחוק, בלי ספק, גם אצל העמים הארים [5]). אמת הדבר גם כן, כי האב היה השליט במשפחה, אבל הדבר הזה אינו ראיה מכל וכל לַתורה הפטריאַרכלית, יען כי לפעמים קרובות היה השלטון הזה של האב שלטון רפה עד מאד או שלטון זמני, ולפעמים היה נהוג המנהג, אשר יעזוב הבן את משפחתו ואת ביתו ויתחבר אל בית אחר ואל משפחה אחרת.

ידיעותינו בדברי הימים הקדמונים לא התרחבו עוד במדה הדרושה, בכדי שנוכל לעמוד בדיוק על אפי המשפחה האנושית הראשונה. החקירות הגיאולוגיות נותנות לנו רק רמזים נבדלים ונפרדים ביחס הזה, וחיי־המשפחה של שבטי הפראים הנמצאים אתנו בזמננו יוכלו גם הם להיות לנו רק לעזר ולסעד קטן בדרכנו הזה, יען כי, כאשר כבר ראינו למעלה, אין אנחנו רשאים להקיש ולשפוט הרבה מחיי הפראים של זמננו על חיי האדם הקדמוני. הארצות, שבהן ישבו הקדמונים, היו מבורכות ופוריות יותר מהארצות שבהן יושבים שבטי הפראים בימינו,

---

1) A Voyage of Discovery, עמוד 133; Reclus, Prim. Volk, עמוד 32.

2) Schortt במאסף Transactions of the Ethn. Society, כרך ז', שנת 1869, עמוד 240, וגם Metz, Die Volksst. der Nilagari, עמוד 24.

3) Maepherson, Journal of the R. Asiatic Soc., כרך ו' ע' 182.

4) Walles בספר „Hawkesworth's Voyages", כרך א' עמוד 261; Letourneau, „La Societè d'aprés l'éthnographie", עמ' 57.

5) „The Soc. and Milit. Position of the Ruling Caste in Ancient India", במאסף של החברה האמריקנית לחקירת ארצות המזרח, כרך י"ג, שנת 1888, עמוד 118

ועל כן קרוב הדבר לודאי, כי חברות הקדמונים היו מרובות באוכלוסין יותר מחברות הפראים, וכי גם ההזדוגות היתה אצלם חפשית יותר. אבל אם כה ואם כה אין כל ספק, כי צורת המשפחה של האדם הקדמוני היתה חולית־המעברה בין צורת המשפחה של בעלי־החיים העליונים ובין צורת המשפחה של החיים אתנו היום [1]). ועל יסוד העובדה הזאת אנחנו יכולים להחליט, כי צורת המשפחה ההיא היתה צורת המשפחה של היחיד והיחידה (המונוגמית), שבה התקשרו הגבר והאשה לחיות יחדו במשך זמן לא רב ובאופן שיכלו לקרוע את הקשר המקשר אותם בכל עת ובכל שעה.

בהשקיפנו על מיני בעלי־החיים בסדר התפתחותם, מהמדרגות הנמוכות ביותר עד המדרגות היותר גבוהות, נראה, כי במדה שבעל־החי הוא יותר מפותח במדה זו הוא מחזיק יותר בחיי־משפחה קבועים ומסודרים [2]).

בחברות־האדם העומדות בתחתית המדרגות של הקולטורה נתפשטו ביותר הנשואין של היחיד והיחידה הנמשכים במשך עת לא רבה — או המונוגמיה הזמנית. על פי הרוב עוזב האיש כעבור עת מעטה את האשה והולך לבקש לו אשה אחרת, או הוא וחברו מחליפים את נשותיהם זו בזו, אבל אם כה ואם כה הנה החברה כלה מחולקה בכל עת ובכל שעה למשפחות מונוגמיות.

בכל מקום שתנאי־החיים הקשים מכריחים את הבעל והאב לפרנס בעמלו את המשפחה [3]), או אשר איזו סבה אחרת פועלת שם על המשפחה ומכרחת אותה לדור בכפיפה אחת תחת שלטון הבעל והאב עד אשר יגדלו הילדים ויהיו לאנשים, בכל מקום ומקום כזה מונות המשפחות את יחוסיהן ואת השתלשלות דורותיהן מצד האב. בחלקי התבל השונים יש גדודים רבים המיוסדים על

---

[1]) וֶיסְטֶירְמַרְק: op. cit., עמ׳ 14, 15, 60.

[2]) הנ״ל: שם, עמ׳ 9, 14.

[3]) פֶּירִירוֹ: „The Problem of Woman from Bio-Sociol. Point of View" וגם.

מוסדות זכות־האב הזאת. למשל, רבים מגדודי האסקימים אשר בגרינלנדיה [1], גדודי ארמת־האש [2], וכפי הנראה גם הגדודים הנודדים ביערות ברזיליה [3]. תנאי־החיים המקיפים את החברות האלה הם כל כך קשים ורעים, עד שבלי עזרת הגברים אי אפשר שם למשפחה לעמוד ולהתקים אפילו במשך עת קצרה. הדברים האלה צודקים ביחוד בנוגע לשבטי האינואיטים, אשר המקור האחד שממנו הם שואבים את פרנסתן הוא ציד התחשים (Wabrus, Mopжи), הדורש עמל רב והסתכנות מצד כל המתעסק בו. על כן אנחנו רואים, כי במקום ההוא בחר הטבע מתוך כל צורות המשפחה האפשריות את הצורה האחת של המונוגמיה הזמנית, אשר על פיה נשאר הגבר לחיות עם האשה והילדים בתור מפרנס ומָגִין, עד אשר יגדלו הילדים ויתכשרו לדאוג בעצמם לנפשם. ביערות הגדולים והמבורכים, אשר על אי אֲנְדַמַן, המצטינים באקלים יבש ומבריא ובשפע של מזונות, יכולה האשה לפרנס את עצמה ואת ילדיה בלי עזרת הגבר; על כן לא נתפלא בשמענו, כי אצל שבטי המינקופים יושבי האיים ההם נפסקת ההזדוגות כפעם בפעם תיכף ומיד אחרי הגמל הילד" [4].

ובכן אנחנו רואים, כי הסבה המגבלת בחברות־האדם היותר שפלות את זמן ההתקשרות של האיש והאשה, ואולי גם את ההתיחסות מצד האב או מצד האם, הם תנאי־החיים האקונומיים. היוצא מזה, כי במדה שחלוקת־העבודה האקונומית הולכת ומשהלמת במדה זו נעשים חיי־המשפחה יותר קבועים ויותר מסודרים. חלוקת־העבודה הזאת היא התנאי המוכרח היסודי, אשר בלעדו לא תוכל שום חברה להתרומם מהמצב הטבעי למדרגה גבוהה ממדרגות הקולטורה. המקור, שממנו נובעת חלוקת־העבודה בין האשה והאיש, הוא ההבדל המתקים בכמות הכחות הגופנים

---

1) Cranty, „The History of Greenland", חלק א' עמוד 176.

2) Westermadk, op. cit., עמוד 105 וגם „Bulletins d'Anteopo-logie de Paris", כרך י', שנת 1887, עמ' 333.

3) Starcke, „The Primitive Family", עמוד 41.

4) Belcher, Transact, of the Ethnolog. Society, כרך ה', 1867, עמוד 45.

של האיש והאשה ותנאי־החיים המיוחדים המקיפים את האדם הקדמוני. חיי הפראים אינם אלא שלשלת ארוכה של מלחמות קטנות או גדולות. בתנאי־החיים האלה מוכרחת החברה כלה להיות נכונה בכל עת ובכל שעה לקבל את פני האויב. במשך השנים היותר מובחרות אשר בחייה אין האשה מוכשרה מצד טבעה הגופני לקחת חלק יחד עם הגברים שבחברה במלחמות או בציד. ובהיות כל העבודה הזאת מוטלת אך על הגברים בלבד מן המוכרח אפוא, שתהי האשה עוסקת בעבודה הביתית עד מקום שתוכל. הנשים לוקחות על עצמן לא אך את החובות הנוגעות לחיי־הבית הפנימים, היינו: לשמור על האש, לבשל את המאכלים, להכין את המלבושים, כי אם גם לבקש ולהביא, בשביל עצמן ובשביל הילדים, את המזונות, אשר יש בכח האשה להשיגם, ולשאת על שכמן בצאת כל המחנה לדרך, מלבד משא הילדים, גם את כלי־הבית ואת אוצרות המזונות של כל האורחה. המנהג הזה נתפשט אצל כל שבטי הפראים והוא נראה בעיניהם כל כך מועיל וישר וטוב, עד שאפילו הנשים בעצמן אינן אומרות כלל להתנגד לו. הגברים אינם לוקחים על שכמם כל משא בדרך, בכדי שיוכלו לעמוד בכל רגע ורגע בקשרי המלחמה עם האויב. אם יהיו הגברים טעונים איזה משא אחר מלבד משא כלי הנשק אשר עליהם, אז יהיו חיי כל המחנה בסכנה. על כן לא צדקו אלה האנשים האומרים, כי הנשים הן אצל שבטי הפראים תמיד שפחות חרופות לבעליהן, אשר עליהן בלבד מוטלת כל עבודה קשה. אמת הדבר, כי מצב הנשים בחברות ההן רע עד מאד, אבל הגברים אינם אשמים במצב הזה, כי לא ברצונם ובדעתם הוא תלוי, כי אם בתנאי־החיים החיצונים שהחברות נתונות בהם. הלא ידוע הדבר, כי באותן החברות העומדות בתחתית מדרגות הקולטורה, שבהן התבצרה זכות־האם, אין הנשים משועבדות מכל וכל לבעליהן ולאבותיהן, כי שוות הן להם בהחלט בכל הנוגע לחיי הבית ולחיי השבט והכלל. במדה שיגדל בעיני הגבר ערך העבודה אשר תעבוד האשה ובמדה שיגדל בעיני האשה ערך ההגנה, אשר יגין הגבר עליה ועל ילדיה; במדה שיכיר הגבר וישים אל לבו את ערך התועלת היוצאת לו מהתקשרותו עם

האשה ובמדה שתכיר האשה יותר ויותר את ערך המזונות, אשר יביא לה הגבר מן הציד ואת ערך המלאכות הכבדות, אשר הוא יודע לעסוק בהן לטובתה ולהנאתה, למשל: בנית הסוכה והספינות הקטנות, — במדה זו תתחזק ההתקשרות של האיש והאשה ותגדל מדת הקביעות של חיי המשפחה בתוך החברות הטבעיות.

יהיה לו הגדוד מיוסד על מוסדות זכות־האב או על מוסדות זכות־האֵם — הנשואין בגדוד הם, לפי הרגיל, נשואין של חוץ (אקזוגמיה). הנשואים בין קרובים ממדרגה ראשונה, בין אָח ואחות, הם מִקרים בודדים היוצאים מהכלל. בני האדם נזהרים כלם מפני התבוללות דמי המשפחה, והזהירות הזאת היא, בלי ספק, ירושה אצל האדם מאבותיו הרחוקים; בעלי־החיים העליונים מואסים בכלל בהזדוגות הקרובים מהמדרגות הראשונות. הרגש הטבעי הזה נבע בודאי ממקור הפעולה, שיפעלו הרשמים החדשים לעורר במדה יתירה את תאות המשגל, ובאמת, הרגש הזה מנוגד להזדוגות אינדיבידומים שנתגדלו יחדו בקן אחד או בסוכה אחת, מבלי הבדיל בין קרובים ובין אנשים זרים, ואינו מנוגד מכל וכל להזדוגות קרובי־דם שנתגדלו ונתחנכו במקומות רחוקים זה מזה. הוא נעשה לשטן על דרך הזדוגות הקרובים מהמדרגות המרוחקות פחות או יותר רק אחרי שנתרחב חוג הידיעות של החברה ונתפתח כח ההגיון שלה במדרגה גבוהה שאין דוגמתה בקרב הפראים.

כאשר יתחיל המגע־ומשא בין הפראים משתנה תכף צורת המשפחה המונוגמית הפשוטה, המתבססת על התשוקה הטבעית שישתוקקו הזכר והנקבה איש אל רעהו, באחד משני אופנים, ובאותה שעה עצמה משתנה גם יחס המשפחה הזאת אל הגדוד בכללו. במשפחה המונוגמית הפשוטה שוים מצבי האיש והאשה בכלל שויון גמור [1]). השויון הזה אפשרי בחיי הפראים רק בתנאי אם יקח האיש לו אשה מבנות גדודו, כאשר אנחנו רואים את הדבר הזה אצל הוֵידַהִים. במשפחה המושפעה מהמגע־ומשא בין גדודים שונים, העומדים כל אחד ברשות עצמו, משועבדת הַאשה

---

[1]) עי' Blackwoods Magazine, Burmese Women, Eielding, קי"ז, ירח מאי שנת 1895, עמ' 776, ביחוד עמוד 778.

לבעל או הבעל לאשה. כשהגדודים קשורים זה עם זה בקשר של שלום ובריתֿ־אחים עוזב הגבר לפעמים קרובות את מחנהו, שבו נולד ונתגדל, ומסתפח למחנה הסמוך לשבת שם ירחים ושנים. במצאו שם אשה לפי טעמו ורוחו הוא מתקשר עמה ונשאר לחיות עמה בקרב עדתה. במקרים האלה אין לו להגבר כל כח וכל שלטון על האשה, כי בכל פעם, שירצה האיש לעשות איזה מעשה שיהיה נגד רצונה, יכולה האשה לפנות לעזרת אחיה בני משפחתה, אשר יעמדו תמיד לימינה. הגבר מוכרח להיות עבד לאשה. צורת המשפחה הזאת ידועה אצל חוקרי חיי־העמים, בשם: "beena"[1]), אשר כן יקראו לה במקום ששם נתפשטה ביותר — על האי צֵלון. עם צורת המשפחה הזאת אנחנו נפגשים גם בשאר מקומות, למשל, אצל שבטי האַרַאוּאַקִים, היושבים על איי גְוִיאָנָה[2]) ואצל שבטי הדַיאַקִים היושבים על איי בּוֹרְנֵיאָה[3]). על פי הנשואין האלה נחשבים האשה והילדים תמיד לאחד מקניני הגדוד של האשה. ברצות הגבר לשוב אל עַמו ואל משפחתו אין הוא רשאי לקחת אתו גם את אשתו ואת ילדיו ואת נכסיו אלא אם כן יכרות ברית מיוחדת ויקבל הסכמת קרובי האשה לקחת עמו אל ארצו את האשה ואת אשר לה, כמעשה אשר עשה יעקב בצאתו מעם לבן[4]). יחסי משפחה ממין אלה מצא שר־הצבא פִירִי בשנת 1891 בגרינלנדיה. אצל הגרינלנדיים הצפונים עוזב הגבר לפעמים קרובות את ביתו ואת אשתו והולך לשבת בקרב אנשים חדשים ונכנס שם בברית נשואין עם אשה אחרת. יש, אשר אחרי שנים אחדות יתעורר בקִרבו החפץ לשוב אל הראשון; במקרים האלה הוא עוזב את משפחתו החדשה ומתחבר שנית אל הגדוד, אשר ממנו יצא בראשונה, ומוצא שם, על פי הרוב, את

1) Mc. Lennan, "The Patriarchel theory", עמ' 42 ומטה; Smith, Kinship and Mar. in Early Arabia, עמוד 69, 71, 106, 156; וגם Westerm. op. cit, עמוד 112.

2) Brett, "The Indian Tribes of guiana", עמוד 101.

3) St. John, Life in the Forests of the Far East, כרך א', עמוד 50, 52.

4) בראשית, ל"א.

אשתו ואת בניו. כל הדברים האלה אמורים בנוגע לגדודים הקשורים זה עם זה ביחסי ידידות. אם, לעומת זה, הגדודים מתיחסים האחד אל השני בתור שונאים ואויבים — אז הם מחזיקים, לפי הרגיל, במנהג גזלת־הנשים, ובתנאי הזה משועבדת האשה שעבוד גמור לבעלה ולאחיו בני משפחתו. הבעל, אשר גזל את האשה בעמל ובחרף־נפש, חושב את האשה לאחד מקניניו הפרטיים ורודה בה בחזקת היד. אבל מזה אין ללמוד, כי הילדים, אשר תלד האשה מההתקשרות הזאת, שיכים גם הם לאב בתור קנין פרטי ונקראים על שמו. בחלקי התבל השונים, אשר שם נתפשט מנהג גזלת־הנשים, התקשרות האיש והאשה היא התקשרות זמנית. במקרה הגרושין יש, אשר האשה וילדיה נשארים בעל כרחם לחיות גם אחרי הגרושין בקרב הגדוד של האיש בתור קנין כללי של הגדוד, כנהוג אצל הטסמניים [1]), ויש, אשר הם שבים אל גדודם הראשון, אל גדוד האשה, כמנהג הנהוג אצל הקַרַיבִּים [2]).

כשיתפשט אחד משני המנהגים האלה, מנהג beena או מנהג גזלת־הנשים, במדה מספקת ויהיה למנהג תמידי וכללי, נעשים הגדוד והמשפחה אקסוגמיים בפועל. האָקסוגמיה, המקובלה במשפחה ובגדוד בתור מנהג כללי, מולידה את התנאים הדרושים להתפתחות ה„קלן" מהמשפחה ובתנאים ידועים גם להתפתחות הגדוד מה„קלן".

כי יחסי־הקרבה הטוטמיים השתלשלו מיחסי אגודת־משפחה אחת — נעלה מכל ספק. בני המשפחה האחת, האחים והאחיות, הם אגודה טבעית המתקימת למטרת הספקת הצרכים המשותפים של הפרנסה ומשמרת־המגן; האחים והאחיות עוזרים ברצון טוב זה את זה למצוא את המזונות הנחוצים לפרנסת כל אחד ואחד מהם ולנקום נקמת כל אחד ואחד בשעת הצורך. על כן לא נתפלא בשמענו, כי אצל העמים הקדמונים היו יחסי האחים והאחיות

---

[1]) Bonwick, Daily Life and Origin of the Tasmanians, ע' 74.

[2]) Waith, Anthropologie der Naturvölker, חלק ב' עמוד 383; וגם Bretz, The Indian Tribes of Guiana, עמוד 354.

מוקדשים בקדושה יתירה. אבל עם כל הערך הגדול, שהכירו בני־האדם הקדמונים ביחסי האחים והאחיות, נתהפכו האגודות הטבעיות של האחים והאחיות עוד בזמנים רחוקים מאד מזמני התפתחות היחסים החברתיים—לאגודות מלאכותיות־למחצה, הודות למנהג שנהגו לגרש מקרב המשפחה את הקרובים בני־המשפחה ולקבל אל תוך המשפחה אנשים זרים ונכרים ילידי משפחות אחרות. מנהג קבלת הזרים אל תוך המשפחה היה נהוג אצל בעלי־החיים עוד לפני היות האדם על האדמה. בכל לול של תרנגולים יכולים אנחנו לראות איך התרנגולת אוספת אל תחת כנפיה את האפרוחים הזרים, אשר אבדה להם אמם. הקופים, הזכרים והנקבות, אוספים את הקופים היתומים ודואגים באהבה רבה וברחמים גדולים למלא את כל צרכיהם [1], ודרוין מספר לנו על אדות בבואינה אחת, שהיתה מרחמת לא אך קופים רפים ממינים אחרים, כי אם גם כלבים וחתולים רפים [2].

בהגיע התפתחות הקולטורה האנושית עד המדרגה האנימיסטית, מתקדשים יחסי האחים והאחיות, הטבעיים או המלאכותיים, בקדושה יתירה, הודות לאמונה שיאמינו אז בני־האדם, כי קרובים הם קרבת־משפחה ליצורים העומדים למעלה מהטבע. כל אדם ואדם מאמין אז, כי יחסי־הקרבה המתקימים בינו ובין הטוטם שלו הם דבר שבמציאות, דבר לא פחות ממשי מיחסי־הקרבה המתקימים בינו ובין אחיו בני משפחתו היושבים עמו על האדמה. האמונה הזאת גורמת מצדה השתנות מושגי האדם בדבר היחסים המתקימים בינו ובין חבריו. „אחי ואחיותי — חושב האדם — קרובים לי, על כן הם קרובים לטוטם שלי; אני קרוב לאחי ולאחיותי, על כן אני קרוב לטוטמים שלהם". תחת השפעת מחשבות כאלה באה אגודת־המשפחה, הרואה את עצמה כאגודה אחת העומדת למעלה מהטבע, בהמשך הזמנים לידי הכרת טוטם אחד, המשותף לכל אישי המשפחה או הבית, נוסף על הטוטמים המיוחדים אשר כל אחד ואחד מאנשי הבית עובד אותו בפני עצמו.

1) Darwin Descent of Man, עמוד 70.
2) שם.

הקדושה, שנתקדש הטוטם בעיני האדם, משפיעה, כמובן, השפעות רבות וגדולות על כל המנהגים הנהוגים בקרב אגודות האחים. מנהג אסיפת הנכרי והזר אל תוך המשפחה נעשה למנהג קדוש. האיש, הנאסף אל תוך המשפחה, מתחיב לשום על בשרו את אותות הטוטם של המשפחה ואת שאר הסימנים, אשר על פיהם תבדל המשפחה מקרב כל המשפחות האחרות. גירוש האנשים הפושעים מקרב הקהל מושקף מעתה והלאה כמסירה, שהקהל מוסר את האיש הפושע בידי הרוחות הרעות. במשפחות המחזיקות במנהג נשואי־חוץ נחשבת כל עבירה, אשר יעבור אחד מבני המשפחה על המנהג הזה, לפגיעה בכבוד הטוטם, אשר כל מנהגי המשפחה נמצאים תחת השגחתו ותחת חסותו. פה מוצא לו האדם הקדמוני טעם חדש, הממריץ אותו להתרחק מהזדוגות הקרובים ושארי הבשר, כי ההזדוגות הזאת, אשר בראשונה מאס בה האדם על פי חוש טבעי בלבד, מושקפת מעתה והלאה כעבירה, אשר יעבור האדם על החקים הנמצאים תחת חסות הטוטם.

המושגים האלה מולידים תולדות חדשות רבות־הערך. אנשי האגודה הביתית האחת נפגשים מזמן לזמן עם אנשים זרים ונכרים, הנושאים גם הם על בשרם את אות הטוטם, אשר האגודה נושאת אותו. האנשים הזרים והנכרים האלה נחשבים בעיני האדם הקדמוני כאחים לו, אחים על פי הטוטם, וכל סדרי החיים וכל היחסים, אשר בתוך אגודת המשפחה, מתפשטים גם על האנשים האלה. הם יכולים לדרוש בשעת הצורך עזרה והגנה מאת המשפחה הזאת; הם אינם יכולים, לפי המנהג, להתחתן עמה. האֱמונה הזאת גורמת, כי האנשים, אשר לא יזדוגו עם אחיותיהם בנות אביהם ואמם, לא יזדוגו גם עם אחיותיהם הטוטמיות, אשר לוקחו לתוך משפחתם מתוך משפחות זרות ונכריות, או עם אחיות אחיהם הטוטמיים, מפני כי הנשים הזרות והנכריות האלה קרובות להם במובן הטוטמי.

באופן הזה מתרחבת האגודה הטבעית של האחים והאחיות ונעשית לאגודה מלאכותית יותר ויותר. במשך תקופת ימים ארכה עובר כל דור ודור של אחים ואחיות, טבעיים או מלאכותיים,

את הטוטם המיוחד לו לעצמו. אולם לאחרונה יבוא היום, אשר תחת השפעת האם וקרוביה, יתחילו האחים והאחיות להתחבר אל הטוטם של האם, במקום שהיו בוחרים להם לפנים טוטמים חדשים. מהיום ההוא והלאה מתחיל חוג הקרובים הטוטמיים להתרחב ולקבל אל תוכו את כל הילדים הנולדים בקרב המשפחה. בדור השני מקיף כבר החוג הזה לא אך את האחים והאחיות בלבד, כי אם את האחים והאחיות, את הבנים ואת הבנות, את הדודים ואת הדודות, את בני האחים והאחיות ואת בנות האחים והאחיות, את בני הדוד ואת בנות הדוד. ועוד גם זאת. בהיות יחסי הקרבה נמנים מצד האמהות ולא מצד האבות, יכול אפוא חוג המשפחה להתפשט רק על הילדים הנולדים מהבנות. ילדי הבנים יוצאים מכלל המשפחה הזאת, כי משפחות אמהותיהם מכניסות אותם אל תוכן. מנהגי העזרה־המשותפת והאקסוגמיה שנתפשטו לפני זה, הודות למושגים הטוטמיים, על החברים המלאכותיים של אגודת האחים, מתפשטים עתה על כל חברי האגודה הזאת המורכבת והמלאכותית במדה רבה יותר מהראשונה. כך מתהוה המשפחה ל„קלן".

הגדודים, אשר נהפכו, פחות או יותר, לקלָנים מיוסדים על מוסדות זכות־האם, נהפכים לשבטים מיוסדים על מוסדות זכות־האם תחת השפעת תנאים כלליים, הממריצים אותם להתקשר זה עם זה בקשרים יותר צרים ותמידיים. אחד מהתנאים האלה הוא הלחץ, שהגדודים נלחצים כלם מאיזה אויב משותף. גדודי האַנְדַמָּנִים, החיים, לפי הרגיל, כל אחד לבדו, מתאגדים במהירות ובקלות יתירה זה עם זה לעמוד על נפשם ולהלחם יחדו נגד האויבים המשותפים[1]). תנאי־החיים הטבעיים פועלים גם הם לפעמים קרובות לטובת ההתאגדות הזאת. הדליקה, החורב בימי הקיץ, הקור בימי החורף, השנויים במקורות הפרנסה מעוררים

---

[1]) Heathcole, Transact of the Ethnolog. Soc. כרך ב', 1863, עמוד 46.

גם הם לפעמים את הגדודים להתקרב יותר זה לזה. לאחרונה, יחסי השלום המהרחבים והמתעמקים מולידים לפעמים בלב הגדודים המיוחדים את התשוקה הפנימית להתקשר זה עם זה בקשרים יותר צרים. מובן מאליו, כי התשוקה הפנימית הזאת יכולה להוליד תולדות ממשיות רק במקום שההתקרבות בין הגדודים אינה מוצאת לה מעצורים ומכשולים גדולים ביותר מצד תנאי החיים החיצונים.

אם כה ואם כה הנה אנחנו רואים בהתלכדות הזאת של הגדודים את אחת ממדרגות התפתחות המגע־ומשא החברתי. אל המגע־ומשא שהתקים פה מכבר בין האישים המיוחדים (המתיחסים אל הגדודים האלה), מתחבר עתה מגע־ומשא חדש המתקים בין הגדודים השלמים והמקרב אותם איש לרעהו יותר ויותר.

אגודה של גדודים נהפכת לפעמים לשבט אמתי במהירות גדולה מאד, הודות לפעולת סבות מזרזות מיוחדות, אבל בכלל מתיצרים השבטים על ידי הרכבה אטית ומודרגת, הנמשכת בהמשך כמה דורות ועוברת דרך מדרגות בלתי ספורות, באופן שהמסתכל בהתפתחות הזאת אינו יכול להגיד איפה הוא סוף החיים האינדיבידואליים של הגדודים המיוחדים ואיפה היא ראשית החיים הכלליים של השבט.

ואל יטעה הקורא לחשוב, כי כל השבטים המיוסדים על מוסדות זכות האם, המתקימים בדורותינו ובזמנינו נולדו מהתקשרות גדודים קרובים קרבת משפחה, אשר ישבו במשך זמנים רבים זה בצד זה. במקרים רבים אלץ ההכרח את אכפו גם על גדודים נכרים וזרים לגמרי איש לרעהו להתקרב זה לזה ולהתחבר יחדו ולהיות בהמשך הזמנים לחברה אחת. הגדודים התלקטו אחד אל אחד לא אך ראופן גיניטי, כי אם גם באופן קונגריגטיבי.

הדברים והמעשים שבמציאות מחזקים במדה מספקת את ההשערה, כי חברות השבטים של זמננו נוצרו ע"י ההתקבצות הקונגריגטיבית לא פחות מאשר ע"י ההתקבצות הגיניטית. בחברות השבטים של זמננו מתחדש ונמשך ערבוב היסודות הזרים והנכרים, שכל אחד ואחד מהם חי לפנים חיים מיוחדים בפני עצמו, מדור לדור, הודות למסעות התמידיים, למלחמות, לכיבוש הארצות,

למנהגי העבדות וגזלת־הנשים. ההיסטוריה מוכחת, כי תנאים דומים לאלה הגבילו גם את דבר התיצרות השבטים הקדמונים, אשר עוד לפני אלפי שנה נתפתחו במדה מרובה מאד ויהיו לעמים גדולים ומנומסים.

הקונגרינציה הזאת, המביאה לידי התיצרות חברות שבטים, היא קונגרינציה מן המין הראשון. במה שקדם, בפרק על דבר הישוב הסוציאלי, בארנו, כי הקונגרינציה מן המין הראשון היא התקבצות והתבוללות צבורים חברתיים שונים, אשר לפני זמנים רבים יצאו ממוצא חברתי אחד, משורש חברתי משותף, כמו אגודות גזע האלגונקבינים או גזע האירוקיזים באמריקה. האגודות האלה, שהיו מפורדות ומרוחקות אשה מרעותה במשך הרבה דורות באופן שכל אחת החלה לחשוב את עצמה לאגודה מיוחדת, שאין לה כל יחסים וכל קרבה עם האגודות האחרות, לא נתרחקו בכל זאת אשה מרעותה במדה יתירה ונשארו לחיות באקלים אחד ובתנאים טבעיים שוים; במנהגיהן ובנימוסיהן ובכל הצורות הקולטוריות שלהן נשתמרו יסודות שוים; בלשונותיהן נשתמרו מלים ומבטאים וכללי־לשון שוים המעידים והמוכיחים, כי לפני זמנים רבים יצאו כל האגודות האלה ממקור משפחה אחת. אבל על פי הרוב מרוחק המוצא הזה כל כך בזמן עד שאין כל אפשרות לכון ולדיק את השתלשלות הדורות של האגודות, דור מתוך דור ודור מתוך דור, עד הדור האחרון. המסרת מספרת, לפעמים קרובות, על דבר השתלשלות כזאת, אך מתוך מעשים רבים יש להכיר, כי המסרת הזאת מושפעת במדה רבה מאד מהדמיון האנושי, אשר שאף בכל הזמנים לבאר על פי רוחו את דבר ההתאגדות וחיי־החברה.

בהשקיפנו אל ההתפתחות המאוחרה של השבט והעם, המיוסדים על מוסדות זכות־האב או זכות־האם, אנחנו רואים, כי המשפחה — האגודה היותר קטנה מאגודות ההרכבה החברתית, — והבית — האגודה היותר קטנה מאגודות הבניה החברתית — הולכים ומתבדלים זה מזה יותר ויותר ונעשים, באותה העת עצמה,

תלוים זה בזה יותר ויותר *). לפי המדרגה, שעליה עומד הבית בתור אגודה אקונומית, עומדת המשפחה על אחת משלש הצורות הידועות של הנשואין, — על הנשואין של היחיד והיחידה, על הנשואין של רבוי־הגברים או על הנשואין של רבוי־הנשים. צורת הנשואין של היחיד והיחידה היא הצורה האמצעית בין שתי הצורות האחרות הקיצוניות. העניות הבלתי־רגילה, שהולידה את מנהג הריגת הילדים, היא הסבה שהולידה גם את צורת הנשואין של רבוי־הגברים. בארץ טיבט, שהחכמים הנוסעים קוראים לה בצדק בשם ארץ רבת הגברים, מחזיקים רק העניים והדלים במנהג רבוי הגברים. עמי הרועים הנודדים, אשר מצבם האקונומי טוב לפי ערך, נוהגים לקחת להם איש איש את אשתו המיוחדת [1]). העשר מַתְנֶה את מנהג רבוי־הנשים. השבטים, היושבים בארצות טובות ומבורכות, למשל, השבטים, היושבים באפריקה התיכונה או בפולינֶיזְיָה, מחזיקים, לפי הרגיל, במנהג רבוי־הנשים; והמנהג הזה עצמו היה נהוג גם אצל ארבעים שבטים משבטי ההודים אשר באמריקה [2]).

החיים האקונומיים מסתדרים בתוך הבית בסדרים ישרים. בקרב השבטים, המיוסדים על זכות־האם, מסורה תפיסת כל בית ובית, לפי הרגיל, בידי אשה אחת, אשר החובות המוטלות עליה גדולות מאד, לפי הרגיל. אצל רבים משבטי ההודים האמירקנים היה נהוג המנהג, שכל משפחה ומשפחה (האיש, האשה והילדים) תחיה לבדה בסוכה (וִיגְוַם) קטנה מיוחדת. אצל אחרים מהשבטים ההודים־האמריקנים היתה האגודה הביתית מחוברה ממשפחות אחדות — מחמש עד עשרים —, אשר ישבו יחדו בבית גדול אחד, שהיה נקרא בפי שבטי האירוקיזים בשם „הבית־הארוך". בתוך הבית־הארוך היה עובר לאֹרך כל הבית, מקצהו האחד עד קצהו השני, מסדרון ארוך וצר, אשר משני עבריו מזה ומזה נמצאו

*) המשפחה היא אגודה טבעית של קרובי־הדם. הבית הוא אגודה מלאכותית, אֶקונומית בעיקר. המתר.

[1]) Deniker, Revue d'Anthropologie, כרך ו', 1884, עמוד 358.

[2]) לֶטורנה: The Evolution of Marriage, עמוד 86 למטה.

החדרים המיוחדים, המיועדים לישיבת המשפחות המיוחדות. באמצע המסדרון הוקמו על הקרקע בשורה אחת ישרה וארכה הכירות, אשר בהן הבעירו את האש, כירה אחת לשתים או לשלש או לארבע משפחות. אוצרות המזונות היו משותפים לכל אנשי הבית. המזונות, שהיה כל אחד ואחד מאנשי הבית מוצא בצאתו לציד החיות והעופות או לדיוג הדגים או לעבודת השדה, נחשבו לקנין כללי של הבית, אשר יש לכל אחד ואחד מאנשי הבית חלק שוה בהם[1]). בראש הבית המשותף הזה עמדה המטרונה, עקרת־הבית, אשר משלה בכל הנוגע לכלכלת הבית, אשר חלקה את העבודה בין אנשי הבית, ואשר השגיחה על העובדים. חובתה הראשית היתה: לפקח על הנשים העובדות את האדמה השיכת לאנשי הבית בתור קנין משותף. שר־הצבא פואויל כותב בנוגע לשבט הויאנדוטים את הדברים האלה: „ראשי הבתים נושאים על עצמם את האחריות בעד ההשגחה, שהם משגיחים על עבודת האדמה, ואם לא ימלאו כהוגן את החובות, המוטלות עליהם בנוגע לזה, אז יקרא אותם ועד־הזקנים העומד בראש השבט אליו למשפט"[2]). מלבד החובות האלה, המוטלות על המטרונה, היתה עוד חובה אחת מוטלת עליה — לפקח על הגברים, שיביאו עמם מהציד בשר חיות ועופות ודגים בכמות מספקת. לאחרונה, היתה המטרונה מחלקת גם את המזונות בין אנשי הבית. אחרי שהוכנה הארוחה הכללית על הכירות, היו קוראים למטרונה, והיא היתה מחלקת את הארוחה ונותנת לכל משפחה ומשפחה את כמות המזונות, הדרושה לה, לפי מספר הנפשות[3]).

הסדרים המתוקנים האלה התקימו אצל השבטים המפותחים ביותר, כשבט סֶנֵיקה ושבט הוִיאַנְדוֹטִים, אבל בשנוי קצת התקימו גם אצל שאר שבטי ההודים, מלבד השבטים השפלים ביותר, —

---

1) Morgan, Houses and House Life of the Am. Aborig., עמוד 64.

2) Powell, Wiandotte Goowernem..

3) Morgan op. cit. עמוד 65.

הלוים זה בזה יותר ויותר *). לפי המדרגה, שעליה עומד הבית בתור אגודה אקונומית, עומדת המשפחה על אחת משלש הצורות הידועות של הנשואין, — על הנשואין של היחיד והיחידה, על הנשואין של רבוי־הגברים או על הנשואין של רבוי־הנשים. צורת הנשואין של היחיד והיחידה היא הצורה האמצעית בין שתי הצורות האחרות הקיצוניות. העניות הבלתי־רגילה, שהולידה את מנהג הריגת הילדים, היא הסבה שהולידה גם את צורת הנשואין של רבוי־הגברים. בארץ טיבט, שהחכמים הנוסעים קוראים לה בצדק בשם ארץ רבת הגברים, מחזיקים רק העניים והדלים במנהג רבוי הגברים. עמי הרועים הנודדים, אשר מצבם האקונומי טוב לפי ערך, נוהגים לקחת להם איש איש את אשתו המיוחדת 1). העשר מקנה את מנהג רבוי־הנשים. השבטים, היושבים בארצות טובות ומבורכות, למשל, השבטים, היושבים באפריקה התיכונה או בפולינֵזְיָה, מחזיקים, לפי הרגיל, במנהג רבוי־הנשים; והמנהג הזה עצמו היה נהוג גם אצל ארבעים שבטים משבטי ההודים אשר באמריקה 2).

החיים האקונומיים מסתדרים בתוך ה ב י ת בסדרים ישרים. בקרב השבטים, המיוסדים על זכות־האם, מסורה הפיסת כל בית ובית, לפי הרגיל, בידי אשה אחת, אשר החובות המוטלות עליה גדולות מאד, לפי הרגיל. אצל רבים משבטי ההודים האמירקנים היה נהוג המנהג, שכל משפחה ומשפחה (האיש, האשה והילדים) תחיה לבדה בסוכה (וִיגְוַם) קטנה מיוחדת. אצל אחרים מהשבטים ההודים־האמריקנים היתה האגודה הביתית מחוברה ממשפחות אחדות — מחמש עד עשרים —, אשר ישבו יחדו בבית גדול אחד, שהיה נקרא בפי שבטי האירוקיזים בשם „הבית־הארוך". בתוך הבית־הארוך היה עובר לארך כל הבית, מקצהו האחר עד קצהו השני, מסדרון ארוך וצר, אשר משני עבריו מזה ומזה נמצאו

*) המשפחה היא אגודה טבעית של קרובי־הדם, הבית הוא אגודה מלאכותית, אֶקונומית בעיקר. המתר.

1) Deniker, Revue d'Anthropologie כרך ו', 1884, עמוד 358.

2) לֶטורנה: The Evolution of Marriage, עמוד 86 למטה.

החדרים המיוחדים, המיועדים לישיבת המשפחות המיוחדות. באמצע המסדרון הוקמו על הקרקע בשורה אחת ישרה וארכה הכירות, אשר בהן הבעירו את האש, כירה אחת לשתים או לשלש או לארבע משפחות. אוצרות המזונות היו משותפים לכל אנשי הבית. המזונות, שהיה כל אחד ואחד מאנשי הבית מוצא בצאתו לציד החיות והעופות או לדיוג הדגים או לעבודת השדה, נחשבו לקנין כללי של הבית, אשר יש לכל אחד ואחד מאנשי הבית חלק שוה בהם[1]). בראש הבית המשותף הזה עמדה המטרונה, עקרת־הבית, אשר משלה בכל הנוגע לכלכלת הבית, אשר חלקה את העבודה בין אנשי הבית, ואשר השגיחה על העובדים. חובתה הראשית היתה: לפקח על הנשים העובדות את האדמה השיכת לאנשי הבית בתור קנין משותף. שר־הצבא פואואֶיל כותב בנוגע לשבט הוַיאַנדוטים את הדברים האלה: „ראשי הבתים נושאים על עצמם את האחריות בעד ההשגחה, שהם משגיחים על עבודת האדמה, ואם לא ימלאו כהוגן את החובות, המוטלות עליהם בנוגע לזה, אז יקרא אותם ועד־הזקנים העומד בראש השבט אליו למשפט"[2]). מלבד החובות האלה, המוטלות על המטרונה, היתה עוד חובה אחת מוטלת עליה — לפקח על הגברים, שיביאו עמם מהציד בשר חיות ועופות ודגים בכמות מספקת. לאחרונה, היתה המטרונה מחלקת גם את המזונות בין אנשי הבית. אחרי שהוכנה הארוחה הכללית על הכירות, היו קוראים למטרונה, והיא היתה מחלקת את הארוחה ונותנת לכל משפחה ומשפחה את כמות המזונות, הדרושה לה, לפי מספר הנפשות[3]).

הסדרים המתוקנים האלה התקימו אצל השבטים המפותחים ביותר, כשבט סֶנֶיקה ושבט הוַיאַנדוֹטִים, אבל בשנוי קצת התקימו גם אצל שאר שבטי ההודים, מלבד השבטים השפלים ביותר, —

[1]) Houses and House Life of the Am. Aborig., Morgan, עמוד 64.

[2]) Wiandotte Goowernem., Powell.

[3]) Morgan op. cit. עמוד 65.

מנהר קולומביה בצפון ועד לשון־הים המקסיקני בדרום.

בצד המסרת בדבר יחסי המשפחה והמסרת בדבר כלכלת הבית נתבצרה באגודות הביתיות גם המסרת בדבר משלחי־היד והמלאכות. כל אחת ואחת מהאגודות האלה היתה עוסקת לפעמים במלאכה או במלאכת־מחשבה מיוחדת. סופר אחד, אשר כתב על ארות חיי־החברה של שבטי זוגני המציא לנו דוגמה מלבבת בנוגע לענין שלפנינו. כל המשפחות עסקו שם ביצירת כלי חרס, אבל ההבדלים בכשרונות ובטעמים הביאו לידי הסתעפות המלאכה האחת הזאת לסעיפים שונים. „הבית האחד היה עוסק בעשית חצובות (Dreifuss, треножникъ) יפות, הבית השני — בעשית כלים קטנים, הבית השלישי — בעשית גופי בעלי־חיים, ואשה אחת נתפרסמה בכל הסביבה על אשר השכילה לעשות מחמר קליפות־קונכה יפות". ההבדלים בבריאות־הגוף ובכח־הפעולה, בכשרונות השכליים, בחריצות־הידים ובטעם משפיעים את השפעותיהם על הסתעפות המלאכות.

ההשגחה הכללית על האגודות הביתיות בקרב השבט, המיוסד על מוסדות זכות־האם, שיכת לקלָנים (אגודות־המשפחות). הקלן נותן זכיות ומטיל חובות. הוא מבאר ומפרש לפי רוחו ומבינתו את המנהגים והחקים הכלליים בדבר הנשואין וקבלת הזרים אל תוך המשפחה ומצוה במפגיע על המשפחות לסור למשמעת החקים והמנהגים האלה. לפעמים קרובות הוא מחזיק בידיו אחוזות אדמה גדולות בתור קנין כללי של אנשי הקלן. אדמת השבט מתחלקת כלה לחלקים, חלק חלק לכל אחד מהקלָנים שבשבט, ואחרי זה מחלקים הקלנים כל אחד את אדמתו לחלקים קטנים ונותנים לכל בית ובית חלק אחד לעבוד אותו ולשמרו.

אנשי הבית עובדים את אדמתם בחבורה אחת. ההתחברות הזאת לובשת לפעמים יותר קרובות את הצורה הנודעה באנגליה־החדשה ובשאר מקומות בשם הדבורה: בראשית ימי הישוב באנגליה־החדשה נתפשט שם המנהג הזה: בכל פעם ופעם,

כבוא העת לקצור את הדגן מעל השדה, או לדוש או לעשות איזו מלאכה כבדה אחרת בבית ובשדה, היתה אשת האכר אופה ומבשלת ומכינה מטעמים טובים רבים והאכר בעצמו היה פותח את ידו לרוחה וקונה בעיר הסמוכה יין משובח בכמות גדולה. אחרי זה קרא האכר לשכניו הקרובים והרחוקים, כי יבואו לעזור לו בעבודתו, והשכנים היו באים ועוזרים מטוב לב בשמחה על יד בעל הבית לעשות את עבודתו על צד היותר טוב. הדבורה היא הצורה היותר קדמוניה מכל צורות העבודה־המשותפת, הנכבדות פחות או יותר, אשר ידע האדם מימיו. באמצעות הצורה הזאת של העבודה־המשותפת עשו יושבי אמריקה הקדמונים בכל עבודה ובכל מלאכה, אשר דרשה כחות אנשים רבים, בשעה אחת. המטרונה היתה שולחת את הגברים אל היער לצוד ציד או אל הנהר לדוג דגים. אחרי כן קראה לכל הנשים החזקות והבריאות, אשר בקרב הקלָן, כי תעזורנה על ידה לחרוש או לזרוע או לקצור את הדגן מעל חלקת האדמה המשותפת של הקלן. בהגמר העבודה היו כל הנשים, אשר לקחו חלק בה, מתאספות יחדו לסעודה ולמשתה [1]). ובאופן שהיו הנשים עוברות את האדמה, באופן הזה עשו הגברים גם הם את עבודתם בכפר וביער. באמצעות הדבורה בנו הגברים את הספינות ואת הסירות הגדולות, הסיעו והביאו קורות ואבנים גדולות לבנין בתים גדולים שונים, בנו את בניני הקהל, ועשו גדרות סביב הכפרים. בבנין הבתים היו משתתפים האנשים והנשים יחדו; הגברים היו עושים את המלאכה הכבדה ביותר ומשאירים לנשים לעשות את כל המלאכה הקלה. כל עבודה וכל מעשה, אשר דרשו השתתפות אנשים מבתים שונים, נמצאו תחת השגחת הקלָן.

הקלן הכנים תחת השגחתו גם את עניני המסחר המשותפים. ההודים באמריקה הצפונית עסקו במסחר במשך זמנים רבים. בזמננו נמצאו באדמת וִיסְקוֹנסִינָה קליפות של קונכה ותכשיטים עשויים מהקליפות האלו, אשר לפי כל הדעות הובאו

[1]) Wyandotte Gouwernem, Powell.

שמה מחופי לשון־הים המקסיקני. תכשיטים, מקטרות וכלים שונים אחרים, אשר מוצאם בודאי מארץ מִנֶּיוֹטָה, נמצאו בחבל אדמת ניו־יֶרְסִי, שהרונים עשויים מקליפות של קונכה, אשר הוצאו מחופי האוקינוס השקט, נמצאו בבקעת מיסיסיפי. חצים עשויים מצור־העורב [1]) אשר מוצאם מחבל ארמת אורֶיגון או ממרחקי דרומית־מערבית, נמצאים בזמננו לפעמים קרובות במזרח הרחוק, מעבר להרי הָאַלֶּגַנִּים. כלי־בית וכלי־נשק מנחשת, אשר נעשו בסביבת האגם־העליון, נמצאו פעמים רבות במדינות המזרח.

יחסי המסחר נשתלשלו מתוך יחסי המלחמה, ומסבה זו חושב האדם הטבעי מנקודת השקפתו לנחוץ למסור אותם אל תחת השגחת הקהל. על ידי השלל והבזה, אשר שללו ואשר בזזו בני־האדם הקדמונים בפעם בפעם בכלי־נשק, בכלי־בית ובמזונות בימים הרחוקים, שקדמו להתיצרות השבטים, הכיר כל גדוד וגדוד את תוצאות עבודת הגדודים האחרים ואת התועלת הצפונה למענו בתוך החליפים. הצעד הראשון, אשר צעדה האנושיות הקדמוניה על דרך התפתחות החליפים בשלום, הוא המנהג העתיק, שנשתלשל מתוך יחסי המלחמה: להגיש מתנה ואשכר לבעלי הכח והיכלת. המנהג הזה הוא אחד המנהגים היותר מקובלים בחברות השבטים הטבעיים [2]). הגדוד או השבט, אשר נפל עליו פחד איזה שכן חזק, משתדל לכפר את פני השכן המסוכן הזה במנחה, והוא מַקנה לו מרצונו הטוב את אותם הנכסים בעצמם, אשר השכן החזק רוצה לקחת אותם לו במלחמה בתור שלל ובז. המעבר מהגשת המתנות אל החליפים האמתים נעשה על נקלה ובמהירות רבה, אבל הצורה הישנה אינה חולפת עוד מהחיים והוא מתקימת במשך זמנים רבים גם אחרי שכבר נתרוקנה מתוכנה. ברצות איזו חברה להַקנות לאחרים נכסים וחפצים אחדים משלה, היא שולחת אנשים מיוחדים לשאת את החפצים ולהניח אותם על הגבול במקום מסוים וידוע, בתקוה טובה, כי השכנים

[1]) צור־העורב=מין מתכת: ראבענשטיין, Обсидіанъ.
[2]) ספנסר, יסודי הסוציולוגית, חלק ד׳, פרק ד׳.

אשר מסביב יקחו להם את החפצים האלה ויניחו תחתיהם חפצים אחרים [1]). אבל בעת שהחברה צריכה לעשות איזה עסק נכבד ויוצא מגדר הרגיל עם שכניה, אז היא שולחת אליהם צירים מיוחדים, אשר ישאו עמם את החפצים. המשא־ומתן של הצירים עם השכנים אינו בעיקרו אלא משא־ומתן מדיני, המתכסה באפר המסחר. צירי החברה החזקה לוקחים הרבה ונותנים מעט. המגע־ומשא הזה הוא מנקודת השקפתם של צירי החברה החזקה חציו מסחר וחציו גזל. מנקודת ההשקפה של צירי החברה החלשה הוא — חציו מסחר וחציו מס.

הצורות הקדמונות האלה של המסחר התקימו, בלי ספק, אצל רבים מהקלָנים, אשר בקרב כל גדוד וגדוד בטרם שנתאגדו זה עם זה להיות לשבטים. הגדודים הפשוטים של זמננו עוסקים גם הם במסחר באופן הזה. מזה יוצא, כי גם אחרי שכבר נוצרו השבטים יכלו הקלנים של השבט האחד לעשות מסחר וקנין איש עם רעהו. ובאמת, היה נהוג המסחר בין הקלנים בקרב כמה וכמה שבטים משבטי ההודים האמריקנים [2]). אחרי אשר היה המסחר להרגל, הופיעו בתור תולדה מוכרחת מההרגל הזה החליפים והמגע־ומשא המסחָרי בין הבתים המיוחדים ובין האנשים המיוחדים, אשר בקרב הקלן האחד. כמעט בכל השבטים, המיוסדים על זכות־האם, נתפתחו יחסי המסחר הפרטי הזה ויגיעו למדרגה גבוהה מאד. הקלן מכנים תחת השגחתו את כל עסקי המסחר הפרטי. הדבר הזה הוא **מובן וטבעי**: כי הקלן בעצמו עסק במשך זמנים רבים בעניני מקח וממכר; הדבר הזה הוא גם כן **נחוץ**: כי תחת השיחת הקלן נמצאים בכלל כל יחסי האדם לאדם.

---

1) Tennent, „An Historical Relation of the Island Ceylon" ח״ב, עמ׳ 440; Knot, עמוד 123; וגם Lander, Journal of an Expedition to explore the course and termination of the Niger" חלק ג׳ עמוד 161; וגם Maine, Village communities., עמוד 191—193.

2) Dorsay, Osage Traditions, Sixth Annual Report of the Bureau of Ethnologie, 1884—1885, עמוד 379.

מלבד מה שהקלן שומר את משמרת המנהגים הנוגעים לעניני הנשואין וקבלת הזרים והנכרים אל תוך המשפחה; מחלק את האדמה המשותפת בין הבתים המיוחדים, מפקח ומשגיח על העבודה ועל המסחר, — עוד הוא בא כפעם בפעם להכריע בין אנשים, אשר יש להם איזה ריב ומדון רב־הערך זה עם זה. הוא אוסר באיסור חמור את הנקמה הפרטית בתוך גבולי הקלן, אבל הוא עוזר מצדו לפעמים קרובות את כל הרוצה להתנקם באיש זר ונכרי. במקרים רבים אסורה הנקמה גם על אנשי קלנים שונים, על יסוד תנאים מותנים מראש והסכמה חפשית משני הצדדים.

אם אין בקרב הקלנים אגודות־אחים פרטיות, אשר תעסקנה בעניני חיי־הקהל והדת, אז לוקח הקלן על עצמו עוד לערוך ולסדר את השעשועים הפומביים ואת עניני עבודת הקדש.

באופן הזה נוצרת בקרב הקלן מסרת נכבדה חדשה, הנבדלה והנפרדה משאר המסרות, — היא המסרת בדבר המשפטים והחקים. הזכות לבאר ולפרש את דברי המסרת הזאת נתונה לזקנים (סחמים), אשר הקהל בוחר בהם מפני זקנתם ובינתם היתרה. בהמשך הזמנים מתפתח ועד־הזקנים הזה ונעשה למחלקה גדולה מיוחדת, המנהלת את אנשי הישוב בכל הנוגע לעניני החקים והמשפטים.

בהתפתחות השבט המיוסד על מוסדות זכות־האם יש, אשר לפעמים מתרבה אחד הקלנים באוכלוסין יותר מן המדה, ומפני זה הוא מתחלק לחלקים. כעבור זמן ידוע נהפכים החלקים הקטנים האלה, הודות ללידות החדשות, לקלנים שלמים ועומדים ברשות עצמם. הם קוראים אז לעצמם בשם קלנים־אחים ומתאגדים לאגודה של אחים. האגודה הזאת ממלאה אז את מקום הקלן הראשון והמקורי ולוקחת על עצמה לשמור את משמרת הענינים של הקלן המקורי, אשר נשארו אצל הקלנים החדשים בתור ענינים כלליים ומשותפים. במשך זמנים רבים מתקים בכל תקפו האיסור הישן בדבר נשואי־הבית, למרות מה שאישי אגודת־

האחים מתיחסים בפועל לקלנים שונים. האיסור הזה מתבטל אך מעט מעט. אגודת־האחים מוסרת לידי הקלנים המיוחדים את החלק היותר גדול מעניני החקים והמשפטים, אשר לפנים היה הקלן המקורי מתעסק בהם, ומשארת אצל עצמה את עניני חיי־הקהל והדת ואת עניני המשפטים הנכבדים ביותר.

בהיות אחד השבטים מחובר מאגודות־אחים אחדות, יוצאות האגודות האלה כפעם בפעם בשעשועים הכלליים של השבט אשה נגד רעותה ותוקעות כף ומתערבות לנַצח במשחק אשה את רעותה. שבט ההודים סֶינֶיקָה היה מחובר משתי אגודות־אחים, בכל פעם ופעם, בהתאסף אנשי השבט יחדו להשתעשע במשחק הכדורים, היתה כל אגודה מעמדת על שדה המשחק מששה עד עשרה אנשים, שהצטינו ביחוד במשחק הכדורים. בטרם התחיל המשחק היו אנשי כל אגודה מביאים כלי־בית יקרים וכלי־נשק ותכשיטים ושאר חפצים יקרים ומניחים אותם משני עברי שדה המשחק מזה ומזה תחת משמרת שומרים מיוחדים, שהופקדו מצד כל אגודה. החפצים האלה היו ממלאים מקום־ערבון. המשחקים שחקו בהתעוררות הנפש, והרואים הביטו אל המשחק בהתענינות גדולה ויחכו להוצאותיו בקצר נפש, כמו שמחכים לתוצאות מלחמה [1].

בהֵרצח אחד מאישי האגודה בקרב האגודה בעצמה, מתאספים אנשי הקלן של הנרצח לטכס עצה לנקום את נקמת הדם. אנשי הקלן של הרוצח מתאספים גם הם לאספה ומבקשים עצה לגול מעליהם את האשמה הרובצת עליהם. ואם האיש הרוצח והאיש הנרצח הנם לא אך מקלָנים שונים, כי אם מאגודות־אחים שונות נוהגים, שהקלן של הרוצח יקרא לאספה את כל הקלָנים־האחים להועץ יחדו בדבר. במקרה הזה נתונה הזכות להוציא משפט רק לאגודות־האחים בלבד [2].

אגודת־האחים, בתור אגודה, השומרת ביחוד את משמרת המסרת הדתית, נוטלת מקום בראש ב ה ל ו י ו ת, אשר ילֻוה

[1] League of the Iroquois, Morgan, עמוד 294.
[2] Ancient Society, Morgan, עמוד 95, 96.

השבט את אנשיו המצוינים למקום מנוחתם. בשבט סיניקה היו חברי אגודת־האחים, שממנה יצא המנוח, נוהגים ללכת אחרי הארון להספיד את המת ולקונן עליו, בעוד שחברי שאר אגודות האחים היו משגיחים על הסדר החיצוני בהלויה. תחת השפעת אגודות האחים נוצרו בתוך השבטים האגודות הפרטיות הנסתרות, העסוקות, על פי הרוב, בעניני הדת.

בשעה שהבית הנהו בעיקרו אגודה למטרות הכלכלה, הקלן — אגודה למטרות החקים והמשפטים ואגודת־האחים — אגודה למטרות הדת, — הנה השבט הוא בעיקרו אגודה למטרות המלחמה. סדרי־החיים של השבט, הנוגעים לעניני המלחמה, נשתלשלו בדרך ישרה מהצורות הקדמוניות של ההתנגשות והם טובים ורצוים מאד לתכלית התפתחות אומץ־הלב וכשרון־ההנהגה אצל היחיד. אם יתעורר אחד מאישי השבט לעשות על דעתו ועל רצונו איזה מעשה נכבר בנוגע לחיי הכלל, הוא יכול למצוא בכל עת ובכל שעה נתיבות בלב אנשים רבים. „אצל שבטי ההודים יכול כל איש ואיש, אשר רוח גבורה מתנוססת בלבבו, להזעיק אליו רבים מאנשי הקלן הסובבים אותו, אשר יתנדבו ללכת עמו למלחמה. הוא מביע את רצונו במחול המיוחד, שהוא מרקד לעיני העם — „במחול־המלחמה". אם יעלה בידו למשוך אחריו אנשים רבים, אשר יביעו את הסכמתם עמו, בהתחברם אל מחולו, אז הוא ממהר לצאת עמם לדרך בחפזון גדול, בטרם שיוכלו הלבבות להתקרר שנית"[1]. כשיצליחו במלחמה יכול האיש המנהיג לשעשע את נפשו בתקוה, כי צבאות הקלן יתנו אותו עליהם לראש ולמנהיג בכל מלחמותיהם. אנשי המלחמה אשר בקרב השבט מתחברים אפוא זה עם זה ברצון ובדעת ויוצרים בקרב כל קלן וקלן חברה הקָרית מכֻונת למטרת המלחמה, הדומה לחברה הדתית, אשר בקרב אגודת־האחים.

ראשי צבאות הקלנים מתחברים יחדיו ויוצרים מצדם אגודה

---

[1]) שם, עמוד קי"ז, קי"ח.

חדשה רבת־הערך מאד — את הועד של השבט. בשבטים אחרים בוחר הועד הזה מקרבו מנהיג ראשי. ועד השבט איננו ועד של מושלים, במובן הרגיל של המלה. הוא אינו מנסה להתערב בענינים הפנימים של הקלן או אגודות־האחים. הענינים הנכנסים תחת גדרו הם יחסי השבט אל שכניו ותכניות־המלחמה. בכל הנוגע לענינים האלה הוא פועל את פעולותיו בלי הגבלה בתור שליט ראשי. בקרב הועד של השבט מתפתחת המסרת הנוגעת לעניני המלחמה.

השבט, המיוסד על מוסדות זכות־האם, יש לו אפוא בנית סוציאלית מפותחה במדה רבה, אם גם לא נפרדה לגמרי מעל ההרכבה הסוציאלית שלו. באמת משועבדה הבניה הזאת במדרגה היותר רבה לַהרכבה הסוציאלית. ראשי־הבתים והזקנים (סחֶמים) מושלים בשבט בכח מעמדם המיוחד במשפחה. שאר נושאי המשרה שבשבט קשורים אחד אל אחד, באופן זה או באופן אחר, בקשרי קרבת־המשפחה. לאחרונה, בנית־השבט המתוארה למעלה מחַנכת ומכשירה את השבט להיות בהמשך הזמנים לאחד מחלקי צבור חברתי יותר גדול—העם. הוא משמשת בתור אמצעי להתפתחות המאוחרה של ההרכבה הסוציאלית.

השבטים, המתרבים באוכלוסים במדה יתרה, מתחלקים לפעמים כל אחד לשבטים קטנים אחדים. במקרים האלה נכנסים חברי הקלן האחד בתור חברים לכל אחד ואחר מהשבטים החדשים. הקלנים של השבט המקורי, הקשורים זה עם זה בקשרי קרבת המשפחה, נכנסים אפוא בכלל כל השבטים[1]). השבטים האלה, המקושרים האחד עם השני בקשרי הקלנים, המדברים בשפות דומות, שאין ביניהן כל הבדלים עיקריים ויסודיים, והשומרים בזכרונם מסרות ע״ד מוצא משותף, — נהפכים בהמשך הזמנים ללאום אחד מיוסד על מוסדות זכות־האם, הודות להתפתחות המאוחרה של השכל החברתי.

---

[1]) שם, עמוד קל״ג, קל״ד

הזכרון והחוש החברתים, שנתפתחו כבר במדה ידועה בראשית ימי החברה, מתפתחים עתה במדה יתירה ונעשים לשכל חברתי והכרת־עצמות חברתית. יחסי השבטים והקלנים נעשים לענין ההסתכלות והמחשבה האנושית. עד עתה היו סדרי החברה נבראים אך ורק ע"י המקרה, החקוי, הרגל והכח. מעתה שם האדם אל לבו, כי יש אפשרות להתקין סדרים בחיי־החברה בדרך חדשה — ע"י הבנה שכלית ובירורי־דברים. בה בשעה אפוא, שהשבטים המאוחדים מכבר על פי הלאום והלשון, מתאחדים עוד על פי ההכרה, שיכירו כלם את עצמותם האחת, באותה שעה נולדים כל התנאים, הדרושים להרכבה המאוחרה של היסודות החברתיים, וגם להתפתחות הבניה החברתית במדרגה גבוהה ביותר.

מסבת הסכנה, הנשקפת לכלם מצד שבטים אחרים, מתחברים השבטים האלה לפעמים זה עם זה ויוצרים אגודה גדולה חדשה המכונה לתכלית החזקת המעמד המדיני או לתכלית מלחמות תנופה, והיא — אגודת־השבטים. הועד, העומד בראש כל השבטים המאוחדים האלה, מתהוה, ע"פ הרוב, ממנהיגי־השבטים הראשיים, ולפעמים נכנסים אל תוכו גם מנהיגי הקלנים. לפעמים בוחרת לה אגודת־השבטים מקרבה מנהיג ראשי אחד או מנהיגים ראשיים אחרים.

בתוך הועד, העומד בראש אגודות־השבטים, ובתוך אגודת־השבטים בעצמה מתהוה בראשונה השלטון המדיני ומתחלת התפתחות מסרת מדינית אמתית.

כי המטרה, אשר אליה תשאף אגודת־השבטים, היא כפולה: ראשית שואפת האגודה הזאת, כאמור למעלה, לסדר סדרים חדשים, יותר טובים ורצויים להכלית ההגנה וההתנפלות המדינית. המטרה השנית, שאליה שואפת האגודה, היא נכבדה ורבת־ערך לא פחות מהראשונה. האדם רואה, כי המלחמות, שהשבטים המקורבים נלחמים זה עם זה, מפזרות ומאבדות חנם את הכחות, הדרושים להשבטים האלה בכדי שיוכלו להחזיק מעמד בפני אויביהם המשותפים. הוא יודע, כי בזמנים המוקדמים ביותר היתה הנקמה הפרטית לסבה, שהחלישה בפעולותיה הרעות את כחות

בדוד־הקלן ואת כחות השבט. ההתפתחות החקים והמשפטים בצורת מנהגים עכבה במדה ידועה בעד הפעולות הרעות האלה. הוא מתבונן ורואה עוד, כי אפשר להרחיב את גבולי הפעולות של מנהגי החק והמשפט האלה, — כלומר: את בירורי־הדברים, הנהוגים בקרב הקלן ובקרב השבט בנוגע לכל התנגשות ומריבה פרטית, — גם על מריבות השבטים זה עם זה. הנסיון הראשון להרחיב את גבולי פעולת המנהגים האלה, הנעשה בשעה אחת עם נסיון אחר — להתקין סדרים חדשים בצבא ובחברה — הוא הצעד הראשון על דרך התחברות הפעולות, הנוגעות לעניני המלחמה, הפעולות, הנוגעות לעניני החקים והמשפטים, והפעולות, הנוגעות לסדור החיים הפנימים, עם הפעולות, הנוגעות להסתגלות החיצונית. התפשטות שלטון אחד על עניני המלחמה ועל עניני החיים האזרחיים, התפתחות החקים והמשפטים מצורת מנהגים לצורת דינים והתרחבות הגבולים, שבהם יפעלו החקים והמשפטים, על ידי השכל החברתי והכרת־העצמות החברתית, — זוהי התחלת השלטון המדיני האמתי.

על כל מדרגה ומדרגה ממדרגות ההתפתחות החברתית יכולה החברה לעבור מהיחסים, המיוסדים על זכות־האם, אל אותם, המיוסדים על זכות־האב. המעבר הזה נמצא לפעמים עוד אצל הקלנים־הגדודים ולפעמים הוא יוצא אל הפועל רק אחרי התאגד השבטים, המיוסדים על מוסדות זכות־האם, לאגודה אחת [1].

הצעד הראשון על הדרך הזאת הוא מנהג חטיפת־הנשים. במשך כל הזמנים שהבעל חי בתוך משפחת האשה, כאשר היה הדבר בנשואי beena, נחשבים הילדים, כמובן, לקנין הקלן של האם ונקראים על שמה. טבע הדברים מחיב ג"כ, כי יהיו ילדי האשה החטופה נחשבים לקנין קלן האב במשך כל הזמן, שהאב רוצה להשאירם אצלו ביחד עם אמם, וכי יהיו נקראים על שמו, עד אשר יגדלו ויתכשרו לדאוג בעצמם לנפשם ולהתפרנס מעמל

---

[1] שם, עמוד 122.

ידיהם. היחס הישר הזה בין זכות־האב ובין נשואי־החטיפה הוא דבר ודאי, אשר כל הסופרים מודים עליו בפה מלא. הפרופ. טילור [1]) תאר לנו בשרד נאמן חברות אחדות, הנמצאות בימינו ובדורותינו בתקופות המעבר מִסְּדרי זכות־האם אל סדרי זכות האב, תחת השפעת מנהג חטיפת־הנשים. אצל שבטים אחדים משבטי המַּלַיִים, היושבים על האיים הקַּבָּרִים, הולך האיש, לפי הרגיל, אחרי האשה לשבת בביתה ובתוך משפחתה והילדים נחשבים לקנין משפחת האשה. האיש יכול לבוא בברית נשואים עם שבע נשים, אשר כל אחת מהן נשארת אצל קרוביה לחיות עמם. אבל יש, אשר יחטוף לו איש אשה ויביא אותה לתוך ביתו ומשפחתו הוא. במקרה הזה נחשבים הילדים לקנין האב ונקראים על שמו. על האי קִיזַר ועל האי בֵּיתַּר שוררים גם כן סדרי זכות־האם, אך הם ספנים את מקומם לסדרי זכות־האב בכל פעם, שהאיש לוקח לו אשה בחטיפה, כי במקרים האלה משתעבדים האשה והילדים שעבוד גמור להאב [2]).

במצב דומה לזה נמצאו יחסי הנשואים לפנים גם בארץ ערב. הצורות הקדמוניות של הנשואים אצל שבטי המדבר הגלה היו: א) beena ; ב) mot'a. הצורה האחרונה היתה התקשרות זמנית, שנתקשרה האשה עם האיש האהוב לה לחיות עמו בביתה ובתוך משפחתה במשך כל הזמן שהיה הדבר לה לרצון, ושאחרי כן גרשה אותו מביתה ולקחה לה אחר במקומו. כל אלה עשתה האשה מבלי אשר תפחד מכל וכל פן יחולל כבודה בעיני קרוביה ובני שבטה. שתי צורות הנשואים האלה פָּנו לאט לאט את מקומן לצורה חדשה — ba'al, שבה, כאשר יעיד השם הנקרא עליה, היה האיש שולט על האשה. נשואי ba'al נתפתחו מתוך מנהג חטיפת־הנשים. „יש ראיות והוכחות רבות — אומר רוּבֶּרְטְסון סְמִיט, אשר מפיו אנחנו לומדים לדעת את חיי המשפחה של הערביים, — כי הערביים הקדמונים היו מבכרים את נשואי־החטיפה על פני שאר הנשואים. אנחנו רואים, כי טפוס הנשואים הזה נבדל הבדל עיקרי

1) Tylor, Journal of the Anthropol. Institut, כרך 18, ע' 261.
2) Riedel, ע"ע 351, 415, 448.

ויסודי מצורת ההתקשרות היותר קדמונית, שבה היו יחסי הקרבה נמנים מצד האם, ואשר mot'a הוא שריד ופליט ממנה. בהראשונה היתה האשה בוחרת לה איש ומחליפה אותו באחר לפי רצונה; בהשנית הָפקעה האשה מזכותה הראשונה, שהיתה לה להיות ארונת לעצמה ולעשות את מעשיה לפי רצונה, וזכות הגירושים נמסרת בידי האיש לבדו; בהראשונה היתה האשה מכניסה את האיש לתוך אהלה, לתוך משפחתה ועַמה; בשנית היא הולכת אחרי האיש לשבת באהלו הוא ובקרב עמו; בראשונה היו הילדים מהגדלים ומתחנכים תחת השגחת קרובי אמם ומתיחסים אל האם ביחס קרבת־הדם; בשנית הם נשארים לחיות במשפחת האב ומתיחסים ביחס קרבת־הדם אל האב" [1].

התבדלות הזוג מעל קרובי האשה, אם גם היא יוצאת אל הפועל לא על ידי חטיפת האשה, כי אם ע"י איזו סבה אחרת, יכולה להוליד בכל זאת את התולדות המובאות למעלה. שר הצבא פָּאוּאֶל, בדברו על אדות תקופת המעבר מיחסי זכות־האם ליחסי זכות־האב אצל ההודים באמריקה, כותב את הדברים האלה: עובדות רבות מעידות, כי עסק הציד והעסקים האחרים הדומים לו מסודרים אצל קלנים רבים באופן כזה, שהגברים יוצאים תמיד לדרך בלוית נשותיהם וילדיהם. במצב הזה עובר השלטון במשפחת על פי הכרח לידי הבעל והאב. את המעבר הזה אנחנו מוצאים אצל השבט פּוּאֶבְלִי, המיוסד על מוסדות זכות־האם ואשר יחסי הקרבה נמנים בו מצד האמהות; מסבת מיעוט המים במקומות מושבותיהם התמידים, מוכרחים קלני השבט הזה להתחלק כפעם בפעם ולהתפזר במקומות מרוחקים מרחק רב ממרכז ארצותיהם לעבוד שם את האדמה. התוצאה היוצאת ממצב־ הענינים הזה הוא, כי הנהגת המשפחה וחנוך הילדים מוצאים על זמן ידוע מתוך רשות קרובי האם".

ואולם החטיפה כשהיא לעצמה, וכן גם שאר המעשים המפרידים בין הזוג ובין קרובי האשה כשהם לעצמם, אינם מספיקים עוד לשנות את יחסי הקרבה. לתכלית השנוי הזה

[1]) "Kinship and Marriage in Early Arabia" עמ' 74, 75.

דרוש, שיהי הבעל לא אך מכנים לתוך רשותו את האשה והילדים, כי אם גם מחזיק אותם בתוך רשותו במשך כל ימי חייו. אם יעזוב אותם לנפשם או ישלחם בחזרה לתוך משפחת האם או אי־אפשר הדבר, שיתבצרו יחסים חדשים במקום היחסים הישנים, המיוסדים על זכות־האם. על כן דרוש, שימצא לו הבעל והאב איזה טעם חרש, מלבד החטיפה, אשר ימריץ אותו לשמור בכל ימי חייו את האשה ואת הילדים. הטעם הזה יכול להופיע על אחת מהמדרגות היותר שפלות של התפתחות חיי החברה, אם יכיר הגדוד־הקלן ויעריך את התועלת הגדולה הצפונה לו בגדול הילדים. אח״כ, בתקופת התחברות השבטים, עת יסדרו אישי החברה סדרים חדשים ויותר טובים בהנהגת המלחמות ועת יכירו את ערך התועלת היוצאת להם מעמל הנשים העובדות את האדמה, תהינה הנשים החטופות והילדים הנולדים מהן לקנין כ״כ נכבד ורב־הערך אצל השבט, עד שקרובי הבעל יכולים לאלץ ולהכריח אותו לשמור כל ימיו את האשה ואת הילדים, אם גם בחלה בם נפשו והוא רוצה לגרשם מעל פניו. אבל בכח היותר גדול יפעל הטעם הזה רק אחרי שיולד בחברה הצורך להשתמש בכחות הילדים הקטנים למטרות עבודה ומלאכה. הגברים, הרואים כי פעולותיהם במקצע העבודה והמלאכה נכבדות הרבה יתר מפעולות הנשים במקצוע הזה, מתאמצים, בתנאים המוכשרים לכך, להשאיר בתוך רשותם את העוזרים הקטנים הדרושים להם במספר היותר גדול. הצרך הזה יכול להולד עוד בתקופת הציד, — במקומות, שתנאי הציד קשים שם ביותר. אבל לפי הרגיל הוא נולד רק אחרי שיכניע האדם לו את בעלי־החיים. גדול הבהמות, המביא לאדם מזונות משובחים ומרובים לפי ערך, נעשה לעסק חשוב ונכבד, המסוגל לעורר קנאה והתחרות. תחת ההשפעה הזאת מתעוררת בלב האדם תשוקה חדשה להרבות ככל האפשר עדרים ורועים, בכדי להוריש את כל אלה בתור קנין פרטי לדור שני.

במדה שהלך ערך הנשים והילדים הלוך ועלה בעיני הגברים ועבודת החרשת משכה יותר ויותר את הלבבות מהמלחמה, במדה זו לקחו את מקום נשואי־החטיפה — הנשואין ע״פ הקנין,

אשר יקנה האיש לו אשה בכסף ובמחיר. הקנין נותן לבעל שלטון גדול על האשה יותר מהחטיפה, כי השלטון הזה מתהוה בהסכם הקרובים של האשה. הקרובים, המוכרים אשה לאיש, מושכים את ידיהם ממנה לגמרי והאשה שנמכרה אינה יכולה לשעשע את נפשה בתקוה, כי בקרב הימים תשוב אל ביתה ומשפחתה. במקומות אחדים באפריקה „מתרצה כל משפחה על נקלה למכור אשה בהקפה והאיש, אשר יתחיב לשלם בעדה בעתיד את המחיר הדרוש, יכול לקחת אותה עמו תיכף לתוך עדתו. המשפחה המוכרת מתחיבת מצדה להעביר את האשה ואת הילדים אשר יולדו ממנה מתוך רשותה לתוך רשות הבעל. אם לא ימלא הבעל את חובתו ולא ישלם במועד הקבוע את מחיר האשה, אז יכולה המשפחה לדרוש ממנו, שישיב לה בחזרה את האשה ואת הילדים. מזה אנחנו רואים, כי המקח־וממכר הנהו היסוד היחיד, שעליו נשענת פה זכות האב בנוגע לילדים [1].

שלטון האב מקבל בזמנים המאוחרים חזוק גדול מצד הדת. לפי הרגיל, נצבת האמונה הַטוֹטֶמִית בקרב החברות, המיוסדות על זכות־האם, לשטן על דרך התפתחות יחסי הקרבה החדשים. הילדים הם, לפי מושגי האמונה ההיא, ילדי הטוטם של האם ולפעמים קרובות נמצאים הטוטם של האם והטוטם של האב ביחסי שנאה ואיבה זה לזה. ועוד זאת, להכנים את הילדים בעת ובשעה אחת לתוך שתי רשיות: לתוך רשות הקלן של האב, מנקודת השקפת המצב החברתי, ולתוך רשות הקלן של האם, מנקודת־ההשקפה של האמונה, — הדבר הזה דורש הפשטה שכלית במדה מרובה, שאין דעת האדם הטבעי מוכשרת לה. החברה הקדמוניה מתגברת על המכשול הזה, בהכניסה את האשה החטופה או הקנויה לתיך רשות הקלן והטוטם של הבעל. הילדים הנולדים אז הם מכל נקודות־ההשקפה האפשריות ילדי משפחת האב. אצל שבטי השחורים, היושבים בגְוִינֵיאָה והנמצאים עתה בתקופת המעבר מיחסי הקרבה של האם ליחסי הקרבה של האב, נחשבים אשת המנהיג הראשונה וילדיה לקנין הקלן והטוטם

---

1) Mc. Lennan, „The Patiiarchal Theory", עמוד 320.

של קרובי האשה, אבל הבעל יכול לקנות לו שפחה ולהכנים אותה, ע"י הקדישו אותה לאלילו, ברשות עדתו ומשפחתו. האשה הזאת והילדים הנולדים ממנה נמצאים תחת שלטון הבעל, ואת האשה הזאת נוהגים להעלות עולה אחרי מות המנהיג, בכדי שתוכל נפשה להלָות אל נפש בעלה גם בעולם ההוא [1].

לאחרונה, עוזרים גם הנדודים והבדידות ויתר תנאי־החיים, שבהם נתונה משפחת הרועה, המרחיקים את הרועה לא אך מקרובי האשה, כי אם, במשך ימים רבים, גם מקרוביו שלו, — גם הם עוזרים במדה מרובה להתבצרות שלטון האב במשפחה.

שלטון־האב התחיל בראשית ימיו לפעול מצדו פעולות גדולות ונכבדות על התפתחות הדת. החיות והצמחים, המחוננים בתכונות בלתי־טבעיות, הכחות הפועלים בטבע ונפשות המתים — כלם היו בעיני האדם הטבעי לאלילים קדושים ונערצים, אשר השתחוה להם בהכנעה ויראה גדולה. אחדים מהאלילים האלה היו, כפי הנראה, מביאים לארם טובה והצלחה במדה יותר רבה מהאחרים, והאלילים האלה נתעלו מעט מעט למדרגת אלילי השבט [2]. חברי הקלן האמינו תמיד, כי כלם הנם צאצאי האלילים הטוטמיים. בשעה שהחברה מתחילה למנות את יחסיה ואת השתלשלות דורותיה מצד הגברים, נולדים בהכרח שנויים גדולים במקצוע הדת. הגבר, העומד בראש חברת המשפחה, מתרשם עתה בכח גדול בשכל החברה בתור סמל הגבורה והשלטון. אישי המשפחה, המוסיפים לחשוב מחשבות בלב מלא רגשי פחד והכנעה על ארות הכחות השונים הפועלים בטבע ועל ארות נפשות המתים, מעריצים ומכבדים ביחוד את נפש מיסד־המשפחה המת. הם מתחילים להאמין, כי הנפש הזאת מגינה עליהם בעולם הרוחות והצללים, כאשר הגינה עליהם לפנים בעולם הזה. לנפש הזאת הם משתחוים ומתפללים. באופן הזה נעשית עבודת־

---

1) שם, 235, 236.

2) Payne „History of the New World" עמוד 389 ומטה.

האבות, אשר תְעבד המשפחה את רוחות אבותיה המתים, לאחד מעיקרי הדת הקדמוניה.

עבודת־האבות מתקימת עוד בימינו בארצות כינה ויַפוניה אצל משפחות רבות. עקבותיה נשארו במספר רב גם אצל שבטי הער־יים הנודדים במדבר ערב. כל עמי שם החזיקו בה בתקופת התיצרות חברות השבטים. העמים האריים עבדו גם הם כל משפחה ומשפחה את אבותיה, בשעה שהופיעו בראשונה על חופי הים התיכוני. אצל הרומאים לא נתבטלה העבודה הדתית הזאת, כי אם אחרי שנתפשטה אצלם הדת הנוצרית במדה מרובה.

העמים האריים עבדו את נפשות המתים ברגש כבוד פשוט ופיוטי [1]. הם האמינו, כי הנפש מרגשת גם אחרי מות הגוף צרך במקום קבוע, במזונות ובמשקים. הנפש, אשר אין לה קבר, מוכרחה לנוד ולנוע תמיד במרחבי האויר בלי מצוא לה מנוח, ומסבה זאת היא עוינת ושוטמת את האדם תחת אשר יכלה להיות למחסה ולמגן לו. בכדי להמציא למת שלום ומנוחה, דרוש לקברו בכבוד, לנסוך יין ולהניח מטעמים טובים על קברו. „אני נוסכת על עפר קברו, — אומרת איפִיגֶניה היונית, — חלב העזים הרועות בהרים, יין־גפן ודבש הדבורים הצהובות, כי במעשה הזה אנחנו יכולים לשמח את לב המת" [2]. הקבר הכללי של המשפחה היה נמצא, על פי רוב, בקרבת הבית, שבו ישבה המשפחה, סמוך לפתח, בכדי שיוכלו הבנים לפגוש בבואם ובצאתם את נפשות אבותיהם ולקרוא אליהם בתפלה [3]. באמצע הבית עמד המזבח של המשפחה, אשר עליו בערה האש הקדושה. בני המשפחה האמינו, כי נפשות האבות המתים באות בפעם בפעם לתוך הבית, ומטעם זה היו נוהגים לנסוך נסכים ולהעלות עולות גם על המזבח, כמעשה אשר עשו על הקברים. האש היוקדת על

1) Fustel de Coulanges, „The Ancient City", ספר ה׳.

2) Euripides, „Iphigenia", עמוד 162.

3) Euripides, „Helena", 162—168.

המזבח היתה אש תמיד, אשר כבתה רק עם מות האחרון של המשפחה.

עבודת־האבות משפיעה על סדרי המשפחה ועל תכניה של הקלן והשבט. המשפחה, המתעשרת בעדרי בקר וצאן, מתחילה להכיר יותר ויותר את ערך הקנין והרכוש, וההכרה הזאת ביחד עם האמונה הגדולה, אשר יאמינו בני המשפחה את אבותיהם, מטביעות את חותמן המיוחד על כל חיי המשפחה. האיש הבא בברית הנשואים מציג לו למטרה למסור לבניו, אשר יולדו לו, את הרכוש ואת הדת של המשפחה ולהמשיך ע"י זה את קיום המשפחה בתור עצם אחד. רק הבן בלבד ראוי לעבוד את העבודה הקדושה על קבר אביו. על כן צריך האיש, הרוצה לראות חיים של שלום בעולם הנשמות, אחרי אשר יכלו ימיו בעולם השפל הזה, להקים בנים זכרים, אשר יחיו אחריו על האדמה. האשה המנאפת, אשר פשעה היה לא כבד במשפחה המיוסדה על מוסדות זכות־האם, היתה עתה בעיני החברת לאשה חוטאת ופושעת, במלא המובן, לא אך לבעלה, כי אם גם לכל המשפחה, לכל חברי המשפחה החיים והמתים ולכל סדרי החברה ואליליה. האשה העקרה, אשר יכלה להיות שמחה בחלקה בגרוד הקדמוני, שהיה מיוסד על רבויי־הגברים ושהתפרנס בדוחק, היתה לאשה אומללה וקשת־רוח מן העת, אשר העדר הבנים נעשה לסבה, המפסקת את קיום המשפחה והעבודה הדתית. הבן החפשי־בדעותיו היה גם הוא לצור מכשול ולאבן־נגף על דרך המשפחה, כי ממנו נשקפה סכנה גדולה לכל הענינים המשותפים של המשפחה.

ההשקפות האלה, שנתקדשו בהמשך הזמנים ע"י הדת, הוסיפו, כמובן, לחזק את שלטון האב וגרמו להתלכדות חברת־המשפחה במדה יותר רבה. מהן נולדה זכות האב להחיות ולהמית את ילדיו, לגרש ממנו את אשתו בשעה שהוא רוצה בזה ולקחת לו אשה חדשה על אשתו, אם הראשונה אינה יולדת לו בנים. מובן מאליו, כי האב קבל את הזכות לבחור נשים לבניו לפי דעתו וטעמו הפרטי.

השנויים האלה בסדרי חיי המשפחה גררו אחריהם שנויים מקבילים בתוך הקלן. עבודת־האבות מטביעה על הקלן חותם דתי בהיר ביותר. חברי הקלן עובדים על פי המסרת את אביהם המקורי והראשון; הם מעמידים שומרים על קברו ומתאספים יחדו לפרקים ידועים להקריב קרבנות על הקבר הזה. תחת השפעת יחסי־הקרבה החדשים ועבודת־האבות מתכנסות קמעא, קמעא זכיות מנהיגי הקלנים והשבטים יותר ויותר בחוג משפחות מיוחדות ועוברות בהן בירושה מדור לדור. החברות, המיוסדות על מוסרות זכות־האב והמחזיקות במנהג עבודת־האבות, מאמינות תמיד, כי הבן הנשאר אחרי אדם גדול יורש את סגולותיו הטובות, כי רוח האב מפקחת, לפי ההשקפה המקובלת, בסתר על המעשים אשר יעשה הבן.

כל השנויים האלה מועילים להתלכדות היסודות החברתיים. יחסי־הקרבה על פי האבות מבטלים את ההבדל הישן בין הקלן והנדוד, כי האשה הולכת אחרי הבעל לשבת עמו בכל מקום אשר הוא יושב שם. לפעמים כל הגברים היושבים בכפר אחד הם ילידי קלן אחד, ולהפך—כל ילידי קלן אחד יושבים בכפר אחד. זכות ההנהגה, העוברת בירושה מאב לבן, מועילה להתחזקות השלטון החברתי בכלל, והדת המסודרה על יסוד עבודת־האבות מקשרת לא אך את האנשים החיים, כי אם גם את החיים וגם את המתים, אלה עם אלה, בקשר המסרות והמנהגים, המתנחלים מדור לדור והמתקימים תמיד בלי הפסקה באמצע.

השבט המיוסד על זכות־האב, אשר אישיו נוהגים כבר למסור את הנהגת המשפחות והקלנים בירושה מאב לבן, מתחיל היכף לקבל שנויים רבים ושונים בסדרי חייו הכלליים. קשרי יחסי־המשפחה מתרופפים יותר ויותר, בעוד שקשרי היחסים האישיים נעשים יותר חזקים; השנוי מתהוה לאט לאט על ידי אלפי שנויים דקים וקלים, אשר אין העין יכולה להתבונן בהם בלתי אם אחרי הצטרפם יחדו זה עם זה במספר גדול, ואולם כעבור עת ידועה וראה האדם פתאם ויכיר, כי סדרי חיי השבט נשתנו בכללם שנוי עיקרי

מדרגות־הכבוד והמעלות החברתיות, גם בשעה שהאדם מקבל אותן על ידי בחירה, אשר יבחרו בו בני משפחתו או בני עדתו השוים עמו בזכיות, מתקשרות כמעט תמיד, בתור סבות או תולדות, עם העשר. המנהיג המצליח במפעליו מקבל בחלוקת השלל בהסכמת אנשי חילו את החלק היותר גדול. בעזרת הנכסים, הנרכשים באופן הזה, הוא מקשר אל עצמו את אנשי הגדודים האלה, אשר יעבדו אותו באמונה וימלאו את רצונו ככל האפשר.

במשך כל הימים שהעשר מתהוה רק מכלי־בית וכלי־מלאכה, משלל־הציד ותבואות־האדמה, ויחסי הקרבה נשענים על יסוד זכות־האם — אין נכסי המנהיג, גם אם רב מספרם, יכולים להיות למקור שלטון גדול בחברה. לעומת זה, בימים שהשבט מתעשר בעדרי בקר וצאן, שכבר התבצר אז שלטון הגברים במדה רבה על ידי הקרבה המיוסדת על זכות־האב וע״י עבודת־האבות, שונה מצב הדברים לגמרי. האנשים, העומדים אז בראש הקלנים או השבטים, הנם, לפעמים קרובות, נינים ונכדים של מנהיגים ישָנים, שעמדו לפנים בראש השבט. האנשים האלה, שבעורקיהם נוזל דם המנהיגים המהוללים של השבט, נבדלים מעל הקהל בתור מפלגה מיוחדת מכובדת ביותר, מפלגת בני עליה, ובאופן הזה נולדים חלוקי־המעלות בחברה. המנהיג מקבל בירושה את עדרי אביו. בכל פעם, שאנשי השבט מתאספים יחדו לחוג ולעבוד עבודה דתית, הוא מקבל מהם, בתור מנחה ואשכר, מבחר הצאן והבקר. הוא דורש מהם קנסים וארנוניות והם משלמים גם את אלה במקנה. גדודיו פושטים כפעם בפעם, תחת הנהגתו הראשית, באחוזות השבטים הסמוכים אליו וגוזלים שם עדרי בקר וצאן רבים וטובים, אשר בחלוקתם הוא מקבל את החלק היותר גדול. בין יתר ההנחות, שהוא מקבל מאת אנשי שבטו, נותנים לו הנחה לרעות את עדריו הרבים, ההולכים הלוך ורוב, על חלקי האדמה הצבורית, המשותפת לכל אנשי השבט. בעיני אנשי השבט הדלים והתמימים, אשר לא יצאו עוד לגמרי מהמצב הטבעי, נראים נכסי המנהיג רבים ועצומים עד מאד, וההבדל הרב בין כמות נכסיו וכמות נכסיהם הם, ההולך ומתרבה מיום ליום, עושה

עליהם רשם חזק יותר ויותר. על ידי המתנות, שהמנהיג מפזר ביד נדיבה לאנשיו העובדים אותו, הוא מתחבב במשך זמן קצר על העם ורוכש לו את האפשרות להיות אדון מצוה להמוני אדם רבים. את המצב הזה אנחנו יכולים לראות בימינו אצל הַקַּפְרִים באפריקה הדרומית. בני־לויתו של המנהיג הקַפרי עובדים אותו על מנת לקבל פרס בבקר ובצאן. „אנשי ביתו או חצרו הם אנשים, שנתאספו יחדו מכל קצות השבט, אנשים צעירים, נבונים ואמיצי־רוח, הבאים אליו לעבדו במשך זמן קצר, עד אשר ירכשו להם עדרי בקר וצאן בכמות מספקת, בכדי שיוכלו לקנות להם נשים, כלי־נשק או חפצים יקרים אחרים" [1].

שאר מדרגות התפתחות היחסים הפיאודַליים בחברת־השבטים הנשענת על יסוד זכות־האב משתקפות בבהירות רבה מתוך ספר־המשפטים־הקדמונים המצוין, הידוע בשם: החק הַבְּרֵיהוֹנִי של אירלנדיה.

בתקופה היותר קדמוניה מתקופות פעולת „החק הבריהוני" כבר היה שלטון המנהיג מפותח במדה רבה, ואולם המנהיג היה אז, קודם כל, בעל נכסים [2]. נכסיו היו לא קרקעות, כי אם מקנה, בקר וצאן. באחד מסעיפי החק הזה נאמר, כי מנהיג השבט צריך להיות „האיש היותר עשיר, היותר עז ואמיץ, היותר מהיר וזריז" [3].

מתוך החקים האלה אפשר אפוא ללמוד, כי עשרו של אדם מביא לו את השלטון. האיש העשיר, הרוצה להיות בקרב הימים למנהיג ולשליט בעדתו, נקרא בפי הקהל בשם בּוֹאָר או בעל־עדרים. „האיש הזה אינו אלא כפרי פשוט, שנתעשר בעדרי בקר וצאן, ע"פ הרוב — מסבת השתמשו לטובתו בחלקי אדמת־המרעה הצבורית, המשותפת לכל אנשי השבט" [4].

---

1) Compendium of Kaffer Laws and Customs, Dugmore, עמוד 27.

2) „Early History of Institutions, Maine" עמוד 143.

3) שם, 134.

4) שם, 135.

הַבּוֹאֲרִים הבאים לעבוד אצל מנהיג השבט מקבלים, בתור חברים ועוזרים, חלק מנכסיו. עליהם מתפשטת הזכות הנתונה למנהיג השבט לרעות את עדריו על אדמת השבט. השפעתם על הקהל מתחזקת על ידי מה שכל אחד ואחד מהם מקשר אליו בפזרנותו המוני אדם רבים, אשר יעבדו אותו באמונה וילכו אחריו אל כל אשר יקראם. בכל עת ובכל שעה יכול הבּוֹאֶר למצוא על נקלה אנשים הנכונים למכור לו את חפשתם, — בקרב מחלקת האנשים העניים ואובדי־הדרך, אשר השבטים האירלנדיים היו מכנים אותם בשם: fuidhuirs.

בתחלה היתה המחלקה הזאת מחוברה מאנשים, שגורשו מתוך הקלנים על חטאיהם ופשעיהם. היא התרבה במספרה, הודות למלחמות התכופות בין השבטים, שע״י זה נהרס מצב כמה וכמה שבטים שלמים ונתפזרו בין השבטים האחרים. הבּוֹאֲרִים אספו אליהם את האנשים האלה ויצרו מהם על אדמת השבט גדודים רבים וגדולים, אשר לא יכירו כל חק וכל משפט, ואשר יסכימו בכל רגע ורגע ללכת אחרי מנהיגיהם אל כל אשר ילכו. בעזרת הגדודים האלה יכלו הבּוֹאֲרִים להתפרץ בגבולי השבטים החלשים ביותר ולגזול מהם את צאנם ובקרם. השבטים המנוצחים, שאבדו במלחמה את רכושם, לא יכלו להתקים בלתי אם בקבלם את בקרם ואת צאנם בחזרה מאת הבּוֹאֲרִים המנצחים להשתמש בם בעד שכר ידוע, ובאופן הזה החלו הבּוֹאֲרִים העשירים להכנים לאוצרותיהם מסים וארנוניות קבועים.

ובכן אנחנו רואים, כי בה בשעה שהעשר נעשה לגורם גדול ונכבד בחיי החברה, באותה שעה מתחילה, תחת השפעתו, התחלקות אנשי השבט. כל העמים ההולדתיים עברו, בלי ספק, את מדרגת הפיאודליות הגסה, המתוארה בחק הבריהוני [1]). האודִיסֵיָה מתארת אותה בתור הסדר החברתי השורר אצל היונים בתקופת הוֹמִירוֹס. טַצִיטוּס מספר לנו על אדות ראשית התיצרותה אצל הגרמנים באמרו, כי במדינותיהם „היה נהוג המנהג להגיש לראשים ולמנהיגים מנחה ואשכר בבקר, בצאן

[1]) Hopkius „The Social and Military Position etc“, ע׳ 82.

זבדנן, שהיה כל אחד ואחד מאנשי העם מגיש להם מדעת עצמו ומרצונו הטוב, בכדי להספיק את צרכיהם [1]). הַסַּקְסִים, אחרי התנחלם באנגליה, נכנסו בתקופה הראשונה של הפיאודליות המאוחרה, אשר בה נתפתחו היסודות העקריים של חיי־הרועים הפיאודליים לשיטה חברתית גדולה ונכבדה עד מאד,

---

תחת השפעת אויב אחד משותף או תחת השפעת תאות־הכבוד מתחברים לפעמים שבטים אחדים, המיוסדים על מוסדות זכות־האב, ממקור גזע אחד, והיושבים בארצות בלתי־מרוחקות זו מזו ושוות מצד תנאי־הטבע, להיות לאגודות־של־שבטים יותר צרות, יותר חזקות ויותר קבועות מאגודות־השבטים המיוסדות על זכות־האם. אגודת־השבטים הנשענת על יסוד זכות־האב נקראת בשם לאום או עם, והיא מסוגלה להתפתח ולהיות בקרב הימים לממלכה גדולה ומסודרה. המצריים, הכשדים, העברים, היונים, הרומאים, הסַּקְסים, הפרַנקים, הגרמנים והסלַוים היו לאומים מחוברים משבטים מיוחדים, אשר נתפתחו באמצעות התרַבות והתלכדות מודרגות לממלכות לאומיות. כל אחד ואחד מהעמים האלה עשה את צעדיו הראשונים על דרך ההתלכדות הלאומית בארץ כזאת, אשר גבוליה היו רחבים במדה מספקת ותנאי הטבע היו שוים על כל שטחה, בכדי שיוכל להתפתח בקרבה עם מרובה באוכלוסים, ואשר פוריותה היתה גדולה ועשירה למדי, בכדי שיוכל העם היושב עליה לפרנס את עצמו בחמר וברוח. אי־אפשר להניח, כי ישובי הארצות האלה נתהוו כל אחד ואחד מצאצאי איזה גדוד קדמוני אחד פשוט וקטן. האחדות הלאומית של הישובים האלה נולדה בודאי מהתבוללות יסודות לאומיים רבים ושונים, אשר נפגשו זה עם זה בדרך מסעותיהם, הודות לכח־המושך של הארצות המבורכות והטובות. האחדות־הגיאוגרפית והעשר־הטבעי קדמו אפוא לאחדות הלאומית, וההתבוללות הביאה לידי התיצרות החברות הלאומיות.

---

[1]) „Germania", עמוד 15.

ואולם מתוך החברות המיוסדות על זכות־האב מתקימות מסרות רבות, ואפילו יותר מאשר בחברות המיוסדות על זכות־האם, האומרות, כי השבטים נתהוו מצאצאי אב מקורי אחד, ובימים כל כך קרובים, שיש אפשרות לברר ולדיק את השתלשלות כל תולדותיהם, דור מתוך דור ודור מתוך דור, מהדור הראשון ועד האחרון. אמת, שהשבטים המקושרים בקשר האחוות הלאומית יצאו רובם ממקור גזע אחד, אך, כאשר בארנו למעלה, עוד בזמנים רחוקים מאד נתפרדו זה מזה ויקבלו הבדלים רבים ושונים ואחר כך נתאגדו שנית.

כשיתאגדו שבטים אחדים המיוסדים על זכות־האב ויצרו חברה לאומית יקבל המנהיג העומד בראש האגודה, הודות לסדרי חיי־המשפחה ועבודת־האבות והודות לתנאי החיים־המדיניים החדשים, כח שלטון חדש ויותר גדול הוא נעשה לשר ראשי, המפקד את צבא המלחמה, לכהן ראשי, המשגיח על עניני הדת ולשופט ראשי. באחת, הוא נעשה למלך.

התיצרות אגודות־השבטים והתבצרות שלטון המלך היא המדרגה היותר גבוהה בהתפתחות האֶתְגוֹנִית. על הפרק עומד עתה הלאום או העם המקושר בקשר יחסי־קרבה (אֶתְנוֹס). ההתפתחות המאוחרה — אם אך איננה נפסקה בנקודה הזאת — מביאה את הלאום לידי תנאי החיים האורחיים וההתקדמות הדימונית.

פרק רביעי.

הַהִתְחַבְּרוּת הַדֵּמוֹנְגִית.

כמה שקדם ראינו, כי בחברות־השבטים משועבדה הבניה החברתית להרכבה החברתית. הסימן הראשי, שבו מצטינות החברות, אשר עברו כבר את מדרגת ההתפתחות של חברות־השבטים, הוא זה, שאצלו, להפך, משועבדה ההרכבה החברתית

לבניה החברתית. החברות האלה הן חברות אזרחיות, הנודעות בשם ציביליזציות.

בין החברות העומדות על מדרגת־ההתפתחות הזאת צריך למנות: את כל החברות המדיניות של הזמנים הקדמונים ושל זמננו; את כל העמים הגדולים, אשר בקרבם לקחה התחברות האזרחים את מקום התחברות השבטים או המשפחות, ואשר גבולות ארצותיהם הרחבים ועשרם הטבעי, שהשתמשו בו אנשי החברה לטובתם ע"י עבודה גדולה ומסודרת, גרמו להתרבות האוכלסים במדה גדולה; את החברות, המכילות ממאות אלפים עד עשרה מיליונים נפש, — למשל: מצרים בתקופת שנות 2,782—2,806 לפני לדת הנוצרי; בבל — 2000 לפני ל. הנ.; אתונה — 450 לפני ל. הנ.; כן גם גרמניה, צרפת, איטליה, אנגליה וארצות־הברית של זמננו.

החברות המדיניות עוברות שלש מדרגות עיקריות של התקדמות. הציביליזציות היותר עתיקות של ממלכות מצרים ובבל לא עברו גם את המדרגה הראשונה, ממלכת יון לא הגיעה עד קצה המדרגה השנית, וממלכת רומא לא הגיעה מעט עד קצה השלישית. העמים של זמננו עומדים על המדרגה האחרונה הזאת. מדרגות ההתפתחות האלה אינן מקבילות אל איזה טפוסים מסוימים של חיי חברה, מעין טפוס החברה המיוסדה על זכות־האם, ובכל זאת ההבדל בין מדרגה ומדרגה איננו הבדל בזמן בלבד; הוא נוגע לתכונות הפנימיות ולבניה החיצונית.

על מדרגת ההתפתחות הראשונה רפה מאד המגע־ומשא של ידידות, אם אך ישנו, בין החברה המדינית ובין החברות האחרות, הסמוכות לה והשוות עמה במדרגת ההתפתחות. היא מוכרחה להגין על נפשה תמיד בלי הפסק נגד העמים הטבעיים והמנומסים־למחצה, המקיפים אותה מכל עבריה, או נגד איזה חברה מפותחה אחרת, המתחרה עמה. אנשי הישוב מוציאים כחותיהם קודם כל על התבצרות האחדות המדינית והשלום, ורק את המנה הנותרת מזה הם מוציאים במדה אפשרית על

בריאת חקים ומשפטים ועל עבודה אקונומית מסודרה.

כשמגיעה החברה למדרגה ידועה של אחדות מדינות ושלום, מבקשים להם הכחות של הישוב מוצאים חדשים ובטויים חדשים. הם מהרסים או את החקים המגבילים, שהושמו עליהם קודם לזה בתקופת התבצרות האחדות והשלום, ומתחזקים להשיג את החפש השכלי והאישי. רוח הבקרת הזה, העובר על סדר־החיים של החברה, מביא את האדם לגמר־דעה, כי התפתחות החקים והמשפטים היא התנאי היסודי הדרוש לחברה, בכדי לחבר את החפש וההתקדמות עם האחדות והקביעות. הממלכה נכנסת אז לתקופת התפתחות חדשה המצטינת בבריאת חקים ומשפטים רבים ושונים, הגוררים אחריהם התיצרות אגודות חברתיות שונות במספר גדול. הבניה החברתית מתחלקת כלה לחלקים קטנים רבים.

בממלכת אתונה נתפתח הצד הבקרתי והפילוסופי שבמדרגה השנית באופן מפליא, אבל כחות אתונה לא היו דים, בכדי לפתח ולשכלל במדה הדרושה את החקים והמשפטים. ממלכת רומא, להפך מזה, הראתה כשרונות מעשיים גדולים בבריאת חקים ומשפטים, אך היא לא ידעה לשמור את רוח־הבקרת המועיל. סדרי השלטון המדיני נתפתחו בקרבה על חשבון החפש וההתפתחות הטבעית של החיים. ובכן, גם אתונה וגם רומא לא גמרו את המדרגה השנית הזאת של הציביליזציה ולא הגיעו למדרגה השלישית. הן נפלו למשואות יען אשר היו, כמצרים ובבל, ציביליזציות מיוסדות על מוסדות רעועים. הנכסים הרבים שנצברו בקרבן משכו אליהן תמיד את עיני העמים הברברים המקיפים אותן, אשר התגברו סוף סוף עליהן ויחריבון.

אבל העמים הגרמנים, אשר נתכשרו מעט מעט לחיים המתוקנים של הציביליזציה על ידי התפתחותם הפנימית ועל ידי המשא־ומתן שהיה ביניהם ובין רומא במשך ימים רבים, התיצבו על דרך ההתפתחות המדינית בתנאים אחרים לגמרי. הם נתפתחו על אדמת הציביליזציה הישנה, אשר הבדילה במשך מאות שנים ביניהם ובין העמים הטבעיים של אסיה ואפריקה, ועל הגבול המערבי של הציביליזציה הזאת יסדו את ממלכתם. מסבה הזאת מצטינת הציביליזציה של זמננו בקביעות יתירה.

העמים המערביים של זמננו, שהתפתחו זה בצד זה והיו שוים בכחותיהם כל כך, עד שלא יכול האחד לשעשע את נפשו בתקוה לכבוש לו את השני, עברו את גבול המדרגה הראשונה — מדרגת ההתלכדות המדינית והתבצרות השלטון המדיני המרכזי — בלי הביא קרבנות גדולים ביותר בנוגע לענינים האחרים של החיים, כאשר היה הדבר במצרים ובממלכות המזרח.

המדרגה השנית לא היתה גם היא אצל העמים האלה התפתחות חלקית, כאשר באתונה או ברומא. ה„תחיה", הריפור-מציה, המהפכה האנגלית, התנועה השכלית של המאה הי"ח, המהפכה האמריקנית והמהפכה הצרפתית, התנועה לטובת המסחר החפשי באנגליה והתנועה הליברלית בגרמניה בשנת 1848 — כל אלה היו צדדים שונים של הבקרת המבריאה, אשר גררה אחריה תמיד הקונים בבניה החברתית ברוח החפש, הישר והמשפט.

ואולם לא נכון לחשוב, כי שתי המדרגות האלה נבדלו זו מזו הבדל ברור בחיי איזה עם או איזו אגודת עמים. איטליה וגרמניה הגיעו למדרגת האחדות המדינית רק בשנים הקרובות אלינו ביותר, כעבור עת רבה אחרי הספחם בזרם התנועה הליברלית האירופית הכללית, בשעה שהעמים האחרים כבר גמרו את מלאכת תקוני הבניה. אבל גם פה לא הָפרע סדר ההשתלשלות המבואר למעלה. עמי גרמניה ואיטליה התחילו לחיות חיים חברתיים אמתיים רק — אחרי אשר נגמרה אצלם מלאכת ההתאחדות המדינית. שאלת תקוני הבניה עודנה עומדת שם גם עתה על הפרק.

אולם בדרך כלל אפשר להגיד, כי העמים המערביים הנם בזמננו אגודת ממלכות תקיפות, מרוכזות ועומדות ברשות עצמן, אשר הסתדרות החיים המדיניים והחברתיים כבר נגמרה אצלם בחלקה היותר גדול והחפש המופשט התגשם בצורת חקים ומשפטים. הסכנה, אשר נשקפה לפנים להציביליזציה מצד העמים הפראים והמנומסים־למחצה, חלפה עתה כמעט כליל, ואם גם לא כתתו עוד העמים המנומסים את חרבותם לאתים, בכל זאת המצב הרגיל, שבו הם נמצאים ביחסיהם זה לזה, הוא מצב השלום. כח־הפעולה החפשי מוצא על ענינים אחרים. העמים האלה נכנסו בתקופת

השלישית של הציביליזציה — תקופת ההתפתחות האקונומית והמוסרית. הם מצמצמים את פעולותיהם במקצוע החרשת וההשכלה ומתאמצים יותר ויותר להטיב את המצב החמרי והרוחני של הרבים.

חוקרי־דברי הימים הרבו להסתכל בטפוסים השונים ובמדרגות השונות של הציביליזציה. הסוציולוגיה, בפרקיה המבארים את הטפוסים והמדרגות האלה, איננה נבדלת במאומה מפילוסופית־ההיסטוריה. זו וזו מתעסקות בעיקר בבירור שאלה אחת: לחלק את חזיונות הציביליזציה למחלקות, אשר תִקַבֵּלנה ותִתְאַמנה עם מדרגות ההתפתחות המתקימות בפועל. שלש חלוקות כאלה נעשו עד עתה על ידי הֶיגֶל, קוֹנְט וספנסר, ואנחנו חושבים למועיל להשוות את החלוקות האלה עם חלוקתנו אנחנו, אשר הצענו אותה למעלה.

היגֶל מבאר בפילוסופית־ההיסטוריה שלו [1]), כי ההתפתחות האנושית היא תהלוכה (פרוצס) מתהוה מאליה. מעט מעט יתחיל האדם להביט על עצמו כעל יצור מכיר את עצמותו ומגביל את עצמותו, כעל אחד מיסודות העולם הגדול הזה, החי גם הוא חיים אורגניים. ואולם ההתקדמות הזאת איננה התקדמות השכל בלבד. חוג החפש האנושי והפעולות האנושיות מתרחב גם הוא יותר ויותר. ההיסטוריה היתה אפוא התקדמות הכרת־החפש אצל האדם. היא התחילה בשעה שנולדו ההכרה הרוחנית והשאיפות הרוחניות של האדם. בתחלה השיג האדם את החפש המופשט והגמור, ועל כן יכל להכיר אז במציאת יצור חפשי אחד ומיוחד, — האל בשמים, או המלך על האדמה. העולם המזרחי עבר דרך כל התקופה ההיסטורית הזאת. העולם היוני עשה צעד אחד קדימה, ואצלו לא נחשב עוד החפש לקנין יצור אחד ומיוחד. חלק ידוע ממנו היה חפשי באמת ובפועל, חלק גדול יכול להיות חפשי, אבל רק חלק גדול ממנו ולא כלו; העבדות עוד התקימה,

---

[1]) „Vorlesungen über die Philosopie der Geschichte"

רומא התקדמה עוד יותר, כי הגשימה את החפש המופשט בחקים ומשפטים אישיים. „לאחרונה, בעולם הגרמני ותחת השפעת רוח הדת הנוצרית, נכנסה האנושיות לתקופת הבגרות הרוחנית, הנמשכת עד היום, שתעודתה הראשית היא להנחיל את זר הנצחון לאמת הידועה מכבר, כי החפש הוא תנאי הכרחי הדרוש לכל אדם ואדם, מנקודת־השקפת היושר הטבעי" [1].

השיטה הזאת, עם כל היותה נעלה ורוממה ומַתאמת עם הדברים והמעשים שבמציאות, יש בה מגרעת גדולה אחת, כי היא לא שמה לב כלל אל שנויי הבניה החברתית. היא מראה לנו רק את שנויי הרוח האנושי, וגם את אלה רק מהצד הסוביקטיבי.

קונְט חשב, כי חק ההיסטוריה הוא זה, שהמחשבה האנושית התקדמה דרך שתי מדרגות־הכנה אל המדרגה השלישית והתכליתית [2]. המדרגה הראשונה היתה המדרגה התיאולוגית, שאז היה שכל האדם מבאר לו את כל החזיונות המתגלים לעיניו ע"י הַפעלה ישרה של אֵל אחד או אֵלים רבים, אשר בראו את העולם ואשר ימשלו בו. מנקודת־השקפת ההפעלה הישרה הזאת היה האדם מבאר לו גם כל מקרה ומקרה בחייו ובחיי חבריו. כל העת, שהאדם היה משיג את העולם באופן הזה, אי־אפשר היה הדבר שיתקים אצלו איזה מדע אמתי או שתהיה אצלו איזו התקדמות מוסרית או חמרית במובן האמתי של המלה. האנושיות נמצאה אז במצב הילדות, הבערות והערצת־ה„גבורים". מדרגת ההתפתחות השניה היתה המדרגה הַמֶּיטַפיזית, שהמחשבה חקרה אז במה שלאחר הטבע. האדם, אשר חדל להאמין בנסים ונפלאות, התאמץ לבאר לו את העולם בעזרת פרינציפים, הפשטות והגבלת „מהות" הדברים. הוא התמכר לעיונים ולפלפולים ריקים. השכל האנושי יצא אמנם לחפשי מתחת יד האמונה, אבל כחותיו נתפזרו חנם, בהתאמצו לשוא לברר לו דברים, העומדים למעלה ממדרגת ההשגה השכלית האנושית. המדרגה השלישית היא המדרגה החיובית או המדעית.

---

1) Morris, „Hegel's Philosophy of the State and History" עמוד 136.

2) Cours de philosophie positive, כרך ד', עמוד 653.

העיונים והפלפולים התלויים בשערה פנו את מקומם להסתכלות חיובית, לנסיונות, להכללה ולמשפטים היוצאים מהמעשים המציאותיים בעצמם. האדם ראה ונוכח, כי עולם האמתיות המוחשיות הנהו גדול ונכבד למדי, בכדי שיאבו חכמים להקדיש לו את עתותיהם ואת כחותיהם. הם למדו לדעת, על יסוד העובדות והמעשים שבמציאות, את סודות הבריאה, ויתעלו, הודות לזה, למעלת ארונים, המושלים כחפצם ברוב תנאי־החיים הטבעיים והרוחנים. העולם האנושי התיצב על דרך ההתקדמות האמתית.

הקוראים יראו במה שיבוא, כי קונט צמצם את פעולת חק ההיסטוריה בחוג התקדמות השכל בלבד [1]). הוא לא נתרומם, יחד עם היגל, למושג ההתקדמות הכללית, שיתקדמו בעת ובשעה אחת כל הצדדים המיוחדים שבחיי האדם. ובדומה להיגל לא שם את לבו להדבר הזה, שהחברה בעצמה מקבלת בבניתה התפרדות והתלכדות גדולות יותר ויותר, המקבילות והמתאימות עם שנויי הרוח האנושי.

ספנסר, שהתרחק מהמיטפיזיות של היגל ומהשטחיות של קונט, עשה נסיון לברוא שיטה חדשה בפילוסופית־ההתקדמות, שתהיה בנויה על יסוד ההסתכלות וההכללה (אינדוקציה) [2]). הוא מבאר, כי התפתחות חיי החברה נולדת מסבת התפרדות הבניה, ומראה, כי הבניה מתפרדת בכלל באחד משני אופנים, שאליהם אפשר ליחס את כל החיים הרגילים של החברה.

לפי דעת ספנסר פועל השלטון הַצְּבָאִי, לפי הרגיל, פעולות כל כך גדולות ונכבדות בתקופת התיצרות הלאומים, שכל סדרי החיים המדיניים נבראים תחת השפעתו. מזמן הזה והלאה מקבלים החברה ומוסדיה הפרטיים את אפים תחת השפעת הצורה, שבה מתלבשות פעולותיה היותר נכבדות: אם הפעולות הצבאיות מוסיפות להתקים בחברה אחרי אשר כבר נגמרה בקרבה מלאכת ההתלכדות — אז מכנסת החברה אל תחת השגחתה את כל חיי היחיד ואפילו את פרטיהם הקטנים שבקטנים. הגבולים, המפרידים

1) „Progrés de l'esprit", Condorcet.

2) „The Principles of Sociologie".

בין המחלקות החברתיות, נשמרים שמירה מעולה, לבל יהין איש לעבור ממחלקה אחת אל השנית, והן נעשות באופן הזה מחלקות־לדורות (casten). סדרי חרשת־המעשה והמלאכה משתעבדים לסדרי השלטון והמשמעת. הרצון של היחיד פוגש על דרכו מעצורים ומכשולים, שאי־אפשר להתגבר עליהם, והחפש חולף מן החיים. אולם מצב שונה לגמרי יולד בקרב החברה, אם תיכף אחרי הגמר מלאכת ההתלכדות החברתית יבא גם קץ לשלטון הצבאי. התפתחות החרשת פועלת אז את הפעולות הגדולות והנכבדות, אשר פעל הסדר הצבאי לפני זה. החפש הפרטי מתחזק והשלטון האזרחי נוטל לעצמו את המקום הראשי בחברה. הרצון של היחידים, המתגשם אז בצורת מערכה גדולה מורכבת של אגודות פרטיות חפשיות, פועל פעולות רבות ונכבדות לטובת החברה והכלל.

פילוסופית ספנסר מתעסקת אפוא באותם הענינים, אשר היגל וקונט לא שמו אליהם לב, אבל היא רחוקה ממדרגת השלמות, והכללָתה הראשית אינה מדויקת במדה הדרושה.

כי, כאשר כבר ראינו, אופי החברה תלוי בתנאים תמידיים ובלתי־משתנים, שהחברה נפגשת עמם על כל מדרגה ומדרגה ממדרגות התפתחותה. בתקופת התלכדות הלאומים והתיצרותם מיוסדת החברה על מוסדות סדרי־הצבא ובקרבה פועלות אז כל ההולדות הפרטיות המבוארות אצל ספנסר. בזמנים יותר מאוחרים נוצרים בחברה סדרי־החיים המיוסדים על החפש, הורות להשתחררות הכחות ולרוח הבקרת והמחאה, המתעורר תמיד בשעה שהעמים מתקרבים אל קצה המדרגה הראשונה של הציביליזציה. רק אחרי שכבר נגמרה בחברה התיצרות סדרי־החיים החדשים על יסוד החפש ותחת חסות חקים ומשפטים ברורים, רק אז נעשה אפשר הדבר, שתתפתח חרשת־המעשה בקרב החברה במדה רבה פחות או יותר. סדרי החיים, המיוסדים על מוסדות החרשת, אינם סבת החפש, כי אם תולדתו.

לא נכון אפוא להחליט, כי יש טפוסי חברות מיוסדות על סדרי הצבא ועל סדרי החרשת, כאילו החברה יכולה על כל מדרגה ומדרגה ממדרגות התפתחותה להיות מיוסדה על אחד מהסדרים

האלה. בראשית התפתחותה מתקינה אצלה כל חברה, על פי הכרח חיצוני, סדרי־חיים, המתאימים ומקבילים עם מטרות המלחמה. בסוף התפתחותה מיוסדה כל חברה בחלקה היותר גדול על מוסדות החרשת. בין המעמד הראשון ובין האחרון נמצא רֶוח גדול, אשר ספנסר לא שם אליו את לבו, — היינו: תקופת התגשמות רוח החפש בחקים ומשפטים, שאז יהפכו כחות החברה המיוסדה על סדרי־הצבא לפעולות החברה המיוסדה על סדרי־החרשת.

פילוסופית־ההיסטוריה האמתית מוכרחת להודות, כי התפתחות חיי האדם מקיפה את השתלמות השכל, אשר עליה יורה קונט, ואת התרחבות חוג החפש הפרטי, אשר על ארותיה ידבר היגל. על הדבר הזה כבר רמזנו בספרנו פעמים רבות, באמרנו, כי התוצאה היוצאת מחיי החברה היא התפתחות האיש הפרטי, וכי ההתחברות הדימוגנית הנָה דמוקרטית מצד שאיפותיה. דרוש אפוא לחקור, איזה יחס מתקים בין ההתפתחות הסוביקטיבית של היחיד ובין שנויי הבניה והפעולות של החברה.

פה אנחנו מגיעים לידי תגלית מלבבת. בפרק ע״ד השכל החברתי ובפרק ע״ד ההתחברות האנתרופוגנית הראינו, כי יש שלש מסרות יסודיות בחברה: בעניני הכלכלה, בעניני החק והמשפט ובעניני החיים המדיניים. המסרת הנוגעת לעניני הכלכלה נבראה בזמנים היותר מוקדמים, בעוד שהמסרת הנוגעת לחיים המדיניים הנה היותר מאוחרה בסדר הזמנים.

אבל לפי הבאור, שאנחנו מציעים למעלה לבאר את שלש מדרגות הציביליזציה, בוראת החברה האזרחית תחלה את סדרי־חייה המדיניים, אחרי זה — את חקיה ומשפטיה, ורק אחרי כל אלה — את סדרי־חייה, המיוסדים על החרשת, ומצינו אפוא סדר חדש, המהופך לגמרי מסדר בריאת המסרות.

והנה פתרון המהפכה: בשעה שהחברה, הנוסדת על המסרות הנוגעות לעניני הכלכלה ולעניני המשפט, מגיעה בהתפתחותה למדרגת סדרי החיים המדיניים, היא מתמכרת במשך זמן ידוע בכל בהותה להשתלמות חייה המדיניים, מבלי שים לב, לפי

ערך, לחיי המשפט והכלכלה. היא מרכזת על פי הכרח את כל כחותיה על המדינה, ופועלת באופן הזה, עד אשר תתיצר אצלה בניה חיצונית חזקה ושלמה, אשר בתוכה יוכלו להתפתח היסודות האחרים של החיים החברתיים.

אבל אחרי הִגָּמר מלאכת ההתלכדות המדינית הזאת, תשוב החברה מיד ותרכיז את כחותיה שנית אל הענינים הישנים, שלבבוה לפני זה, ותתאמץ לפתח ולשכלל את שאר חלקי הסדר החברתי ולהביא אותם לאותה המדרגה הגבוהה, שאליה הגיעו סדרי החיים המדיניים. היא מביאה לידי גמר, בתחלה, את התפתחות החפש וסדרי־החיים, המיוסדים על החק ועל המשפט, ואח"כ היא מרכזת את כחותיה על עניני הכלכלה.

סדר התפתחות המסרות החברתיות הראשיות שונה אפוא לגמרי מסדר התהוותן. הדברים האלה נאמנים גם בנוגע למסרות השניות: האניטיסטית, האסתטית והדתית. המסרות האחרונות נולדות בחברה בשעה שיותרו אצלה כחות חפשיים ממלחמת החיים בכמות ידועה, שהיא יכולה להוציא אותם למטרת התפתחות הענינים השניים של החיים.

בשעה שהחברה מרכזת את כחותיה על ההתפתחות המדינית, מבלי שים לב לשתי המסרות היסודיות האחרות, בשעה ההיא עוד לא נשתלמה אצלה המסרת הראשונה (בזמן) משלש המסרות השניות. השכל האנושי, העסוק בדברים בלתי־מוחשיים, מתענין בתחלה בעניני האמונה ובצורות היותר פשוטות של האָמָנות היוצרת. בתקופה, שהעמים מתנחלים על הקרקע ויוצרים את המדינות, האדם מקדיש את שעותיו הפנויות לשעשועים ומשחקים פשוטים ושכלו מבאר לו את חזיונות העולם בלי חשוב מחשבות רבות, בעזרת המסרת, ע"ד הדברים העומדים למעלה מהטבע. בתקופה הזאת מושל היסוד הספורי (אֶפּוֹס) בחכמת השיר והיסוד „הענקי" בבנאות, בפִּסּוּל ובציור; הסוד והפלא — בדת והטֶקֶס — בעבודת־הקדש. המדינה הצעירה, המלאה כחות עלומים רעננים, לוקחת על עצמה להגין על השעשועים הפומביים ועל היצירות־היפות ולסדר אותם בסדרים ישרים ונכונים. בקחתה על עצמה לשמור

את משמרת הדת והאמונה היא נעשית לתֵיאוקְרַטְיָה. תקופת התיצרות הלאומים הִנֵה גם כן תקופת הוָלד הדת והאמונה ותקופת התפתחות החלק הראשון והיותר פשוט של המסרת האסתטית. על המדרגה השנית של ההתפתחות הגיע השכל האנושי לרוח בקרת והתפלספות. בקרב המדינה מורגש צרך בחפש, אשר יהיה נמצא תחת חסות חקים ומשפטים מסוימים. מזה יוצא, כי על המדרגה הזאת משתלמות המסרות האמצעיות שבמחלקת המסרות הראשיות ובמחלקת המסרות השניות; בזמנים ההם יבראו החקים והמשפטים בחלקם העיקרי ותשתלם המסרת האסתטית על ידי התפתחות הבקרת. לאחרונה, על המדרגה השלישית, שבה האנושיות להתעסק שנית בעניני החיים האישיים והכלכליים. היא מפתחת אז במהירות רבה את המושגים, הנוגעים לענין התועלת, ומעוררת באותה שעה עצמה את השאלה: מה הם החיים, מה היא הנפש ומה הוא גורל הנפש?

סדר התפתחות המסרות השלישיות — הנוגעות למחשבה המופשטת -- משתנה לפי רוח הזמנים. המחשבה האנושית בתקופת התיצרות המדינה והדת היא תיאולוגית. בתקופת התפתחות הבקרת והמשפטים — היא מיטפיזית ורק בתקופת התפתחות חיי הכלכלה וחיי השכל היא נעשית מדעית.

זאת היא אפוא שיטת פילוסופית־ההיסטוריה השלמה. החברה מפתחת את חייה־המדיניים, ואחר זה היא שבה ובאה, דרך התפתחות החקים והמשפטים, לעניני חייה הכלכליים; היא מסדרת את סדרי העבודה הדתית, ואחרי זה היא שבה, דרך התפתחות הטעם והיפי, למסרותיה האישיות; היא בוראת את דתה ואמונתה והולכת את דרכה הלאה, החלה אל המטפיסיקה ואחר כך אל המדעים. הסדר הזה מתקים בפועל לא אך מפני שהוא הוא הסדר הטבעי של ההתפתחות הפסיכולוגית של החברה, כי אם גם מפני שעל כל צעד וצעד ממלאות המסרות, המתפתחות יחדו זו בצד זו, אשה את רעותה, כמו שטבע הדברים מחיב. המסרות הדתית והאסתטית נותנות חזוק גדול למדינה בימי התיצרותה הראשונה. התבצרות חיי־החברה על יסוד החקים והמשפטים יכולה לצאת לפועל רק הודות לרוח הבקרת והשכל המיטפיזי. לאחרונה,

התפתחות החיים הכלכליים גוררת אחריה התפתחות המוסר והמדעים, והדבר ידוע, כי רק הודות לפעולה המשותפת של המוסר והמדע יכולה ההתפתחות הכלכלית להתקדם ולהגיע למדרגותיה היותר עליונות.

ובכן אפוא מדרגות ההתפתחות הן אלה: התפתחות סדרי־הצבא והדת, התפתחות רוח־הבקרת והמשפטים, התפתחות חיי־הכלכלה והמוסר.

החברה הלאומית, שנתיסדה כבר במדה ידועה על מוסדות הפיאודליות והגיעה בהתפתחותה למדרגת האחרות הלאומית, פוגשת על דרכה תנאים חיצונים, אשר יביאו שנויים חדשים בסדרי־חייה. היא מתעשרת בנכסים ומתרבה באוכלוסים ומוכרחה מסבה זו לפנות לעבודת־האדמה המסודרה. אבל ההתפתחות הזאת של כח־הפעולה גוררת אחריה פרעות ואי־סדרים בחיי־החברה. הראשים והמנהיגים הפיאודליים וחבריהם בני־לויתם. העוזרים על ידם, אינם מסוגלים ואינם רוצים מכל וכל להחזיק באת ובמחרשה. בעיניהם מוצא חן יותר להכניע בכח־הזרוע כל חברה חלשה, הנפגשת על דרכם, לשלול שלל ולבוז בז ולאלץ את הנכנעים, כי יעבדו הם את האדמה. הננו רואים אפוא, כי אגודות־השבטים, המיוסדות על מוסדות זכות האב אינן משתקעות, בלתי אם לפעמים רחוקות, למטרת עבודת האדמה—על הקרקע, שישבו עליה בימים הראשונים. הן בוחרות להן חיים של נדודים ומלחמות. אלה היו חיי השבטים הנודדים הקדמונים, שהתפרצו למצרים, שבטי אשור, שבטי העברים, היונים, הלַטִינים והגרמנים. כשתצליח האגודה במפעלה ותכניע תחתה עם זר ונכרי, היא יורשת את ארצו ועושה אותה למקום מושבה התמידי.

התולדה הראשונה הנולדת מהכבישה היא קונגריגציה שֵנִיית והתהוות יסודות עממים מרובי־גונים ביותר.

הקונגרינציה השניית, הפועלת בהתפתחות חברות־השבטים, היא היא המביאה קבוצים חברתיים קשורים זה לזה בקשר קרבה לאומית, לידי נגיעה כזו עם ישובים זרים ונכרים ילידי גזעים או חלקי־גזעים אחרים, אשר בסופה צריכה לבוא *בהכרח התבוללות*

חברתית ועממית. אפשר להביא ראיות והוכחות בלתי־ספוקות, ומוכיחות בעליל, כי העמים ההולדתיים הגדולים נוצרו על ידי התבוללות נזעים וחלקי־נזעים שונים.

הגליותיו של פֶּטְרִי במצרים [1]) מראות, כי בקעת נילוס היתה נושבת מעמים קדמונים בטרם התפרצו אליה אותם השבטים החזקים, אשר יצרו בה, אחרי הכניעם תחתם את הישוב הקדמוני, ממלכה לאומית. במדי (Médie) היו ידועים שני אופנים שונים של קבורת־המתים, אשר מהם אנחנו מכירים שני נזעים שונים: נזע של מכניעים וגזע של נכנעים, אשר חיו לפנים אלה בצד אלה [2]). המכניעים מקברים את המת במצב שוכב ומניחים בקברו מזונות וכלים. הישוב הקדמוני היה מקבר את המת במצב מעומד ובאופן שהיו פניו מוסבים לצד מזרח, ולא הניחו אצלו שום דבר. בבקעות נהר פרת, בארצות פלשתינה ואסיה־הקטנה נפגשו זה עם זה ויתבוללו יחדו בזמנים מוקדמים מאד נזעים רבים ושונים. בין העמים שישבו בפלשתינה לפני התנחל שם עם העברים [3]) נמצאו האמורים ילידי השריג הַקֶּלְטִי־לִוִי של הגזע הלבן, הכנענים ילידי השריג החמי, ושבטים רבים מילידי השריג השמי. בטערבית דרומית מזה, באסיה הקטנה ישב עם שנתהוה באופן דומה לזה מהתבוללות ילידי השריג הקלטי־לוי, החמי והשמי, ונכנע בתקופה מוקדמה מאד תחת יד השבטים החזקים יושבי הים התיכון, הסורים, הלידיים, הפריגיים והקָריים [4]), אשר באו למקומות ההם מארץ תְּרַקְיָה בדרך הֵילֵיספונט. בגרֶציה התישבו שבטים הֵילֵינִיים ונתבוללו עם הפֵּילַסְגִים יושבי הארץ מקדם; באיטליה ההגברו שבטי הלַטינים והסַבִּינים על האֶטְרוּסְקִים והאוּמְבְּרִיים. באנגליה התבוללו הסַקסים והדַנִיים עם הקֶלטים, והנוֹרמנים התבוללו עם הסַקסים והדַניים. הכלים העשויים מאבן ומברונזה, התכשיטים השונים וגלגלות־האדם, אשר הגיעו אלינו מהזמנים הרחוקים, שקדמו לכל היסטוריה אנושית,

1) „Ten Years Digging in Egypt".

2) Petrie, op. cit, עמוד 145—146.

3) Sayce, „Races of the old Testament", עמוד 174.

4) Ramsay, Journal of Hellenic Studies, כרך ט' 1869, ע' 350.

מעידים, כי עוד בימים הרחוקים ההם, בטרם היות כל הכבישות וההתבוללויות המנויות למעלה, כבר היתה אירופה כלה לשדה־מלחמה גדול של צבורים חברתיים שונים, אשר הכניעו זה את זה במלחמה והתבוללו בהמשך הזמנים זה עם זה.

התבוללות יסודות השבטים ע"י הקונגרינציה אינה מסתפקת, במקומות הנאותים, במגע־ומשא הפשוט של הצבורים המקורבים. הצבורים האלה מתחתנים, אחרי עת ידועה, זה עם זה. ההתבוללות ע"י יחסי־המשפחה מחזקת באופן הזה את פעולת ההתבוללות של הקונגרגציה. מופתים רבים, הלקוחים מכל המקומות שבעולם, מראים לא אך הדבר הזה, שצבורים שונים ילידי גזע אחד, המתקשרים זה עם זה להיות לצבור גדול אחד, מקבלים את ההתחתנות כתולדה מוכרחת וטבעית, כי אם גם את זה, שהשבטים המכניעים נוהגים אך לפעמים רחוקות כאד להשמיד את השבטים הנכנעים. ביחוד הם משאירים בחיים את הנקבות, ובתור שפחות, פלגשים או נשים הן יולדות לשבט המכניע ילדים, אשר דם מבולבל נוזל בעורקיהם. מה רב היה במדינות הקדמוניות מספר ילידי־התערבות האלה, אנחנו יכולים ללמוד מתוך הפקודה, שנתנה לבני־ישראל לפני צאתם למלחמה על המדינים: „ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרוגו. וכל הטף בנשים, אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם". ושם נאמר עוד: „ויהי המלקוח... נפש אדם מן הנשים, אשר לא ידעו משכב זכר, כל נפש שנים ושלשים אלף" [1].

ובכן אפוא מורכבים היסודות העממיים, הנולדים מהתבוללות והתערבות השבטים, והנם מרובי־גונים במדה רבה מאד, בערך עם הגדודים הטבעיים. התבוללות היסודות האלה בוראת בסופה את טפוסי החברות העממיות.

כי המסעות הגדולים של הקֶלטים והטֵיוְטונים לאירופה לא החליפו עם אחד במשנהו, כי אם הביאו לידי התיצרות עמים חדשים בעלי דם מעורב — הדבר הזה כבר הוכח במדה מספקת על ידי חכמים שונים, עד שאין עוד כל מקום לספקות בנידון זה.

---

1) במדבר ל"א.

ברוקה, אשר חקר את דבר צמיחת הישובים, מצא, כי תשעה עשר חַלְקֵי־עֶשְׂרִים ($19/_{20}$) של כל העם הצרפתי נושאים עליהם, במדרגות שונות, את הסימנים המובהקים של גזעים מעורבים [1]). העם האנגלי הנהו, יכול היות, אחד העמים היותר מענינים ביחס הזה. לפני עשרים וחמש שנים הוכיח הֻקסלי, כי טרם שהתנחלו על האי הבריטני הקֶלטים האמתיים מגזע הארים, ישבו עליו ילידי גזע קדמוני בעל שערות שחורות ועינים שחורות [2]). האנשים הכהים האלה לא היו גם הם יושבי בריטניה הראשונים, אבל האנשים ילידי תקופת־האבן המוקדמה נדחקו לדרום מהקרחונים הגדולים ולא השאירו אחריהם כל עקבות כמעט. גורל האנשים ילידי תקופת־האבן המאוחרה, בעלי הקומה השפלה, האור הכהה והעינים השחורות, היה אחר. מדידות מדויקות רבות, שנעשו בממלכת בריטניה הגדולה והממלכות המאוחדות עמה, מוכיחות, כי הטפוס הזה נשאר בחיים בזמנים מאוחרים ביותר בתור שריד ופליט לא רק אצל הקלטים הכהים של שוטלנדיה ואירלנדיה ואצל העמים הכהים יושבי לִינְקוֹלְנְשִׁיר ויוֹרְקְשִׁיר, כי אם בתוך צבורים רבים שישבו בבדידות במקומות רבים אחרים. העמים, שהתפרצו אל הארץ אחרי אלה, היו: הקֶלטים האמתיים בעלי השערות הלבנות, הרומאים, הסקסים, הדניים והנורמנים. התפרצות הרומאים השאירה אחריה עקבות מעטים מאד בבניה הגופנית.

אין כל ספק, כי הדם הנוזל בעורקי הסקסים והנורמנים הנהו מעורב במדה רבה מאד. חלוקי דעות נולדו רק בנוגע לשאלה על דבר התבוללות הסקסים והדניים עם הבְּרִטוֹנִים שנכנעו תחתיהם. ההשערה, כי האנגלו־סקסים השמידו ואבדו את העם, אשר נכנע תחתיהם, נתקבלה אצל רוב סופרי ההיסטוריה. אבל חוקר האֶתנוגרפיה אינו יכול בשום אופן לקבל את נקודת ההשקפה הזאת. לוּ השמידו או גרשו האנגלו־סקסים את העם הקדמוני הקֶלטי־למחצה, שישב לפניהם באנגליה, אז היה העם האנגלי בזמננו,

---

[1]) ראה טופינר „Anthropologie" עמוד 371.

[2]) The Forefathers of the Englisch People במאסף „Nature" כרך א' 20 №, 17 מרט 1870, עמוד 514.

כפי אשר כתב גְרַנְט־אַלֵּין, „בעל־שערות בהירות ועיני תכלת, כאשר אנחנו רואים ברוב מקומות נורויגיה ושויציה" [1]. אבל באמת מוצאים אנחנו, כי חצי העם האנגלי בזמננו הוא בעל שערות שחורות מתולתלות ועינים שחורות. האנגלים, בתור כובשים ומכניעים, לא חדרו מעולם לארצות אוּאֶלס וקוֹרְנְאוּאֶלס והישוב הנמצא בארצות האלה מרכב כמעט כלו מילידי גזע כהה מעורב, הנודע בזמננו בכלל בשם קלטי, להפך מהטפוס הטֵיוְטוני האנגלו־סקסי, המצטין בצבע יותר בהיר. ארצות קוּמְבֶּרְלֶנְד, וֶיסְטְמוּרְלֶנְד והחלק היותר גדול מארץ לַיְקַשִׁיר, אם גם נושבו במקצת בזמנים המאוחרים מעם הנורמנים, נשתמטו גם הן מהישוב האנגלו־סקסי. בדֵיבון, בסוּמֶרְסֶט ובדוֹרְסֶט וכמו כן גם בהֶרְטְפוּרְדְשִׁיר, באוּאָרְשֶׁסְטֶרְשִׁיר, בשְׁרוּפְּשִׁיר ובצֶ׳שִׁיר, לאורך כל הגבול האוּאֶלסי, היו האנגלים המכניעים למחלקת בני־עליה מעטת־המספר בקרב העם הרב של עובדי־האדמה האוּאֶלסים, ואפילו בחבלי הארץ היותר טֵיוְטוניים נמצאים רבים שנשארו מהעם הכהה. בכל פנה שאנחנו פונים באנגליה — גם בפנות היותר אנגליות — אנחנו מוצאים ילידי גזע בריטוני בלתי־אנגלי במספר רב מאד [2].

תמונת מראה הישוב האנגלי שהצענו בזה מוכיחה, כי ההתבוללות אינה מגיעה לעולם לידי שלמות כזאת, שיהיה הישוב כלו בעל נֵין אחד וצורה אחת בלי כל הבדלים פנימים. במקום זה בולט ביותר אחד היסודות המקוריים, ובמקום זה — אחד היסודות האחרים. בין הקצוות המקוריות יכולים להיות בכל עת ובכל שעה אלפי הבדלים דקים.

כשהשתקע איזה עם המחובר משבטים על הקרקע, אשר כבש בשביל עצמו, והתחיל להתבולל עם העמים, אשר נכנעו תחתיו ואשר הוא יושב בקרבם —, מיד מתחילה אצלו התפתחות היסודות המדיניים של השכל החברתי במהירות רבה.

---

[1] „Common Sense Science" עמוד 174.

[2] שם, עמוד 174.

השלטון העליון במדינה מקבל צורה יותר מסוימת ותכונות יותר חיוביות. בזמנים הראשונים, בעת אשר היה השלטון הזה מתגשם בצורת ועד אגודת־השבטים, המיוסדים על מוסדות זכות־האם, לא יכל השלטון הזה לעשות את הרשם הדרוש על חברי השבט המורגלים בחיי חפש, בכדי שיסורו למשמעתו. אבל כשהתגשם בצורת מלך, העומד יחידי בראש העם, המיוסד על מוסדות זכות־האב, ומנחיל את זכיותיו בירושה לבניו ולנכדיו, אז התרגל העם מעט מעט לסור למשמעתו, על פי הכרה פנימית בחורה. ואולם גם אז מביטים עליו, על פי רוב, כעל שלטון אלהי־למחצה, העומד למעלה מהעם, ולא כעל שלטון, הנובע ממקור העם בעצמו. אך בשעה שיבוא המקרה לידי העם, בכללו, לחוק חקים לפי רוחו ורצונו לאיזה עם אחר הנכנע תחתיו, אז יקבל השלטון העליון את אפיו האמתי ויתגלה לעין כל בתור צורה עליונה, שבה יתבטא רצון החברה כלה, בתור שלטון, אשר יש בכחו לחוק חקים ולדרוש משמעת, ואשר כל אחד ואחד מחברי המדינה משתתף בו בשלטונו ובכחו הפרטי.

על המדרגה הזאת עצמה מתחיל השלטון המדיני העליון לפעול פעולות־חוזרות חזקות על כל סדרי־החיים של החברה.

השכל החברתי, אשר פעל במשך ימים רבים על היחוסים החברתיים, היה מבטא עד כה את השקפותיו, החיוביות והשליליות, בצורת מנהגי הקלן והשבט. עתה הוא מתחיל להלביש את השקפותיו בצורת פקודות (decrets) ודינים. תחת השפעת המגע־ומשא בין שני הישובים, בין המכניעים והנכנעים, המאליץ את השכל החברתי לבקש לו דרכים חדשים ולהתקין סדרים חדשים בחיי החברה, הוא מתחיל מְעַט מעט להעביר תחת בקרתו את שיטת החיים החברתיים, כאשר עשה עד עתה בנוגע לפעולות האישים היחידים, ולהוציא משפט ברור: איזה מיחוסי החברה ראוים להשתמר ולהתקים, ואיזה מהם צריכים להִכָּחד ולעבור מן החיים. כל היחסים, שהשכל החברתי מאַשר, נהפכים בהמשך הזמנים ל מוסדים מסוימים וקבועים.

השלטון העליון פועל את פעולותיו, כמו שטבע הדברים מחיב, באמצעות הבניה החברתית, ביחוד באמצעות *„כלי־*

הממשלה" (רעגיערונגס ארגאנע). מסבה זו עצמה מתרומם עתה ערך הבניה החברתית למעלה ועולה על ערך ההרכבה החברתית.

ובכן אפוא, המוסדים הראשונים בסדר הזמנים הם מוסדי הממשלה והדת, המלוכה והכהונה. ובהיות הפעולות השונות של כהן־הדת, מפקד־הצבא ומנהיג־המדינה מחוברות אז כלן יד־יו במלך האחד, לכן לא נמצא בזמנים ההם כל הבדל בין הכנסיה הדתית ובין הממלכה. הממלכה היתה ממלכה תֵּיאוֹקְרַטִּית.

אבל בתקופה ההיא לא נתפרדה עוד הבניה החברתית מעל היסודות החברתיים של העם. מסבה זו הופך הרצון העליון של המדינה, — ההופך את כלי־הממשלה למוסדים מסוימים וקבועים, — למוסדים, על פי הכרח, גם את אגודת־השבטים, את השבט, את הקלן ואת המשפחה. במשך עת ידועה מאשר השלטון המדיני העליון ומקים את צורות כל האורגניזציות שנקבעו לפנים בכח המנהג. הוא מאשר ומקים גם את חלוקי־המעלות, המתקימים מכבר בקרב החברה. בשעה שהעם המחובר משבטים, אשר נתיסד על מוסדות הפיאודַליות והמלוכה, כובש לו ארץ למושבו, בשעה ההיא הוא מפורד כבר למשפחות של עבדים ובני־חורין, של אצילים ושל מלכים. ההבדלים האלה ביסודות החברתיים משמשים עתה בתור בסים, שעליו נוסדים הבדלי המעלה, השלטון והמשרה בבניה החברתית. היחס והקשר הזה בין הבניה החברתית ובין היסודות החברתיים מתקים במשך תקופת ימים ארכה.

ואולם המכניעים, למרות ההבדלים הפנימיים הגדולים במצב־החברתי המתקימים אצלם, מתפרדים, מצד הפעולות החברתיות, לגמרי מעל הנכנעים. המכניעים נעשים למחלקה של כהני־דת, אנשי־צבא ומנהיגי־מדינה, והנכנעים — למחלקה של אמנים וחרשים. בהיות המחלקה המושלת מחזיקה ברשותה את הקרקע ומכריחה את העם הנכנע לעבוד את האדמה, לכן לא נמצא כל הבדל בין האורגניזציה החֲרָשְׁתִּית ובין האורגניזציה הכלכלית של החברה. האורגניזציה של הממשלה מולידה את נחיצות ההבדל הזה, בכדי להפוך את היחוסים הנבראים מתוך חרשת־המעשה לקבוצה שלישית של מוסדים חיוביים, הם מוסדי הקנין הפרטי והעבדות.

המכניעים לוקחים לעצמם את הרשות לסדר ולנהל את החברות המתעסקות בהנהגת המדינה ואת המתעסקות בעניני הרוח. הם מסדרים את סדרי הממלכה והכנסיה; הם יוצרים בשביל עצמם חברות של שעשועים ותענוגים. הנכנעים מתחברים יחדו להיות לחברה של פועלים ועובדי עבודה, חוטבים עצים ושואבים מים לעדת המכניעים ולמזבח קדשם. אמת הדבר, כי האנשים שהיו עבדים באחת התקופות, יכולים להעשות מושלים בתקופה אחרת, אבל, לפי הרגיל, „שנוי המזל" הזה אי אפשר בלי „שנוי המקום". עם ישראל עבד את מלכי מצרים בחמר ובלבנים, וכשהתחזקו בני ישראל ויגברו חילים אז העבידו הם את הכנענים עבודה קשה, אך הלבנים נעשו בקרבת הנילוס, והכנענים לא היו מלכי מצרים.

כבישת־הארצות וההתבוללות הנגררת אחריה פעלו פעולות כל כך גדולות ונכבדות בהתפתחות חיי החברה, עד שחוקרים אחדים התחילו לפקפק בדבר, אם אפשר בכלל לחברה להגיע למדרגה עליונה של התפתחות באיזה אופן אחר. לפי דעתם יכולה חלוקת־עבודה רחבה להולד רק בתוך חברה בעלת צדדים וגונים שונים. אך עובדות רבות סותרות את ההכללה הזאת. רבוי־הגונים של החברה יכול להוָלד על ידי סבות רבות אחרות מלבד הכבישה.

ואולם האמת דורשת להגיד, כי בכל החברות המתקימות בזמננו, מלבד הגבוהות ביותר והשפלות ביותר, נפרדה האור־גניזציה הנבראת בדעת ובכונה רק פירוד חלקי מעל האור־גניזציה העממית הטבעית. דרוש גם כן לקבל בתור עובדה היסטורית שאמתותה נעלה מכל ספק, כי כל החברות, היותר מפותחות ומסודרות של זמננו, מורכבות חלקן מיסודות, אשר נכנעו פעמים רבות תחת יד כובשים שונים, שהתפרצו לארצם זה אחר זה, חלקן מיסודות, אשר הכניעו תחתם את עם־הארץ, ואח"כ נכנעו עצמם תחת יד כובשים אחרים חזקים מהם, וחלקן, לאחרונה, מיסודות, אשר הכניעו ובעצמם לא נכנעו. יחס החלקים העממים האלה נתגלה באמת ובפועל בימי דורות רבים בכל פנות האורגניזציה המכֻונת. רק בתקופות המאוחרות של התפתחות

החברות הגבוהות ביותר נפרדת הבניה החברתית מעל היסודות החברתיים במדה מספקת, עד אשר יוכלו היסודות העממיים כלם, בלי הבדל, לפלס להם נתיב אל כל פנות ההתאגדות המכונת. מעוט זכיות השחורים וההודים באמריקה מוכיח, כי ההתפרדות הזאת רחוקה עוד מרחק רב ממדרגת השלמות, אפילו בקרב העם האמריקני, ואפילו בימינו ובדורותינו.

התגשמות היחוסים החברתיים בצורת מוסדים מסוימים מחזקת בכלל את סדרי החיים של החברה. הנפש והרכוש מוצאים להם מחסה בטוח יותר מאשר בתקופת חיי הנודדים. החברה מתרבה באוכלוסים ומתעשרת בנכסים.

פה מתחלת התבדלות חיי העיר מחיי הכפר. האגודות המקומיות של האכרים עובדי־האדמה מתקימות בזמנים ההם בצורת קהלות כפריות. האדמה מתחלקת מזמן לזמן בין חברי אגודות־המשפחות, לעבדה ולשמרה, אך האכרים כלם נמצאים במצב העבדות. האכרים אינם מחזיקים ברשותם הכללית, בתור אגודה־משפחות ושבטים, את הקרקע שהם עובדים, — בתור אנשים פרטיים לא החזיקו אותה ברשותם מעולם. הם עובדים עבודה ומשלמים מס לאדוניהם.

הערים, במובן שאנחנו מבינים עתה את המלה הזאת, עוד טרם נוסדו. אין עוד מרכזי ישובים צפופים. אבל יש כבר מקומות מרכזיים לעבודת הדת ולההגנה, מקומות קדושים, אשר שמה יבואו מזמן לזמן המוני אדם מקרוב ומרחוק להקריב קרבנות לכבוד אליליהם הלאומיים. מעונות האלילים האלה מבוצרים, והעם מבקש לו שם מפלט בעתותי הסכנה. הם הנם מרכזי המשפט וההנהגה־המדינית, והמלכים והשופטים בוחרים אותם למושב להם ונותנים משם את פקודותיהם לעם. בתקופת התיצרות חברות השבטים יושבים המנהיגים והזקנים, הכהנים ומפקדי־ הצבא של השבט ישיבת־קבע במקומות הקדושים האלה. על ידם חונים תמיד גדודי הצבא. אליהם יבואו מקרוב ומרחוק חרשים

ואמנים במספר רב, לתקן את בדקי הבית והחומות, לבנות מבצרים ולהכין כלי־נשק ובגדים לאנשי־הצבא.

עסקי המסחר עוברים יותר ויותר אל מרכזי החיים הדתיים והחברתיים האלה. החגים והקרבנות, שאליהם יתאספו המוני אדם מכל פנות הארץ, ממציאים מזמן לזמן תנאים טובים ורצויים מאד לחלופי־המסחר. פה יעברו מיד ליד הסחורות היותר פשוטות של הימים הקדמונים: בקר וצאן, דגן, פֵּרות, כלי מתכת ומיני ארג, מלח, כלי־נשק, מיני בשמים, שמנים ויינות. החג הדתי נהפך ליום־שוק גדול.

במרוצת העת נצער הרֶוח בין ימי השוק יותר ויותר. הישובים הנוצרים סביב המרכז הדתי והצבאי מהרבים באוכלוסים במהירות גדולה היוצאת מגדר הרגיל. החרשה המקומית מתלבשת בצורות רבות ושונות, והמסחר נעשה לענין כל יום ויום.

חלוקת העבודה בין העיר והכפר, אשר א. סמיט ראה בה את ההתחלקות היסודית של החרשת, משתלמת עתה באופן נעלה[1]. אנשי הכפר מביאים העירה לעתים תכופות את תבואות אדמתם להספקת צרכי הישובים העירונים, ואנשי העיר מכינים בכמות גדולה את הסחורות הדרושות ביותר לישובים הכפריים. בעת הזאת נאצרים אוצרות גדולים של רכוש חפשי, הנותר אצל האדם מהספקת הצרכים, — בבקר ובצאן, בדגן, בכלי־בית ובסחורות רבות אחרות. סחורה אחת עוברת בשוק הסוחרים מיד ליד בקלות ובמהירות כל כך גדולה ביחס אל הסחורות האחרות, שהאדם מובטח בה, שיוכל לקנות במחירה תמיד כל סחורה שירצה. הסחורה המצוינת הזאת, החביבה ביותר על הקונים, תהיה איזו שתהיה, אם בקר או דגן, אבן מלח או ברזל, אם נחושת או קליפות־קונכה, משמשת בכל אופן בתור אמצעי כללי לחלופי המסחר, ובה בשעה, שהקונים והמוכרים יסכימו, אם גם בשתיקה, לקבל אותה תמיד בתור תשלומי חובות, באותה שעה היא נעשית למטבע. בריאת המטבע גוררת אחריה התהוות מחלקה מיוחדת של סוחרים, אשר לא יכלה להתהוות קודם לזה. מעתה והלאה

[1]) The Wealth of Nations, ספר ג', פרק א'.

אין האכר העובד את האדמה והאמן העירוני נוגעים ונושאים עוד זה עם זה בדרך ישרה. כל אחד מהם מוכר את תוצאות עבודתו לסוחר וקונה את צרכיו מהסוחר. מחלקת הסוחרים נעשית ליסוד ראשי בישובים העירוניים.

החרשת והמסחר מוסיפים להרפות את קשרי השבט, שנתרופפו זה כבר במדה רבה ע"י הפיאודליות. מרכזי המסחר מושכים אליהם אנשים ילידי שבטים זרים ונכרים, הבאים מקרוב ומרחוק בתקוה לעשות עשר, כאשר היה הדבר בגרציה, אשר בימי ליקורג כבר היו המוני אדם מעתיקים דירתם אליה מאיי הים התיכון ומהמושבות היוניות המזרחיות. סדרי־החיים הישנים נהרסים מעט מעט, וסדרי־חיים חדשים באים לרשת את מקומם.

היסודות הזרים של הישוב העירוני, אשר אין להם כל יחס וכל קשר עם השבטים, אשר הם יושבים בקרבם, דורשים לעצמם, במדה שיתרבו כחותיהם ונכסיהם, זכיות אזרחיות ומדיניות. האנשים המצוינים שבהם מקבלים לפעמים, בתור פרטים יוצאים מהכלל, את הזכות להיות אחים לאיזה קלן, או לספח את כל הקלן שלהם לאיזה שבט, אבל המקרים הבודדים האלה אינם יכולים להשפיע השפעה ניכרת על סדרי־החיים הכלליים. הדבר ברור, כי למטרת הסתדרות החיים־המדיניים דרוש למצוא איזה יסוד אחר, אשר עליו ישענו החיים האלה בכללם, — במקום יסוד קרבת־המשפחה. השלטון המדיני העליון נמצא עתה עומד פנים אל פנים עם הנחיצות לברר שאלה גדולה חדשה.

את הזכיות המסחריות נותנת המדינה בלי פקפוקים יתרים. ילידי חוץ לארץ מקבלים, כמו שהיה הדבר ברומא, הגנה שלמה מצד החקים בכל הנוגע לעסקי המסחר. אבל בין הזכות לעסוק במקח־וממכר (jus commercii) ובין הזכות להתחתן ולבוא בברית נשואים עם ילידי העם המקומי (jus connubii) המרחק רב מאד. בהרשות העם המקומי לילידי חוץ לארץ לקחת להם נשים מקרבו, הוא מרשה על ידי הדבר הזה בעצמו לאשה ההולכת אחרי הבעל לעבוד אלהים אחרים, וכמו כן גם לילידי חוץ לארץ לקחת חלק

בקרבנות, אשר תקריב העדה המדינית לנשמות אבותיה המתים. החדוש הזה גדול ונכבד כל כך בעיני העם, עד שהוא אינו מסכים לקבלו בלתי אם על פי אונס וכפיה מצד האנשים הנכרים, השואפים בגלוי ובכח גדול למטרתם.

והכפיה הזאת באה בשעתה הנכונה על פי הכרח טבעי, שאין להמלט ממנו. מחלקת הסוחרים מתרבה באוכלוסים ומתעשרת בנכסים פי כמה מהישוב המקומי הקדמוני. ברור הדבר, כי המוני אדם האלה, אשר לא נתקשרו זה עם זה בשום אורגני־זציה חברתית, ואשר בכ"ז כחם רב מאד, הודות לסחרם ואתננם, צריכים להשתתף גם הם בחיים המדיניים הכלליים, וכי אם לא יקבלו אותם באופן זה או אחר לתוך החוג המדיני, אז יוכלו להרום על נקלה את העדה, שהם יושבים בקרבה. הכל רואים ומכירים, כי עבודת אלהי האבות, אשר נשמרה עד אז בטהרתה, דודות לחקים מיוחדים, שהגבילו את זכות ההתחתנות, נמצאת עתה בסכנה גדולה ואפשר שתלך כלה לאיבוד. אפשר, שאת המזבחות הקדושים, אשר זולתי בני המשפחה לא יכל איש לקרב אליהם, יהרסו עתה הזרים והנכרים עד היסוד.

אך כיצד אפשר להכנים לתוך החיים המדיניים של השבטים את אלהי האנשים האלה, הנבדלים זה מזה במדה מרובה והמתיחסים למשפחות רבות ושונות, שאין להן כל יחס וקשר זו עם זו, — זאת היא שאלה, אשר החכם המדיני המעשי, הפועל בכלל את פעולותיו במתינות ובדעה מיושבת, אינו יכול להשיב עליה במהרה. בהשקיפנו על הנסיונות הרבים והתכופים, אשר נעשו ברומא ובאתונה בכונה להתקן את סדרי־החיים המדיניים נראה, כי כל התחבולות השונות, שהוצעו שם למטרה הזאת, הצטינו בעמק וחריפות בלתי־מצויה וכלן נמצאו בקשר וביחס־ישר עם צורות ההתפתחות שהתקימו בפועל. באתונה, למשל, אנחנו מוצאים ראשונה את הנסיון העתיק, המקושר עם שם תֵּיזֵיוס הגבור האגדתי, — לחלק את החברה למחלקות מיוחדות של אצילים, של עובדי־אדמה ושל אמנים וחרשים. המשרות הראשית של הממשלה והכהונה נמסרו לידי האצילים האֶיוּפַּטְרִידִים, שהם היו ראשי המשפחות והשבטים. כונת המתקן היתה, כפי הנראה, לחבר את

כל ראשי בתי־האבות והשבטים זה עם זה ע"י הרגש המשותף של המחלקה, לחבר גם כן על ידי הרגש הזה בעצמו את כל עובדי־האדמה והאמנים שבמדינה, ולהרוס באופן הזה את החלוקה העממית העתיקה — המשפחות והשבטים. הנסיון הזה צריך היה להרוס לגמרי את סדרי־החיים המיוסדים על שיטת קרבת־המשפחה ולבנות במקומם סדרי־חיים חדשים, על יסוד יחסי השלטון והשעבוד (פיאודליות). הוא לא יכל לצאת אל הפועל, כי הרגשות הישנים של רוב בעלי־הדעה שבמדינה התנגדו לו בכל עז. אחר זה נעשה הנסיון המקושר עם שם סולון,— ליסד את החברה על מוסדות הרכוש הפרטי ועבודת־הצבא. למטרה זאת נתקבלו אל הצבא כל האנשים החפשים, אשר ישבו באתונה, מבלי שים לב אל הגזע ואל המולדת, וכלם קבלו, במדרגות שונות, את הזכות לחוות דעה בעניני הקהל. ההתחבולה הזאת לא הצליחה גם היא, כי גם אחריה נשארו, כאשר היו לפניה, הגבולים שהפרידו בין העם המקורי, המסודר על יסוד קרבת־המשפחה, ובין ההמונים הבלתי־מסודרים שבאו מחוץ לארץ. רק בימי קְלִיסְתֶּין נתברר הדבר, כי התחבולה, היותר פשוטה וקלה מכל התחבולות האפשריות, היא היא גם התחבולה היחידה, אשר אפשר להוציאה אל הפועל. בני אתונה משכו אז את ידם מכל הנסיונות שנעשו לפנים להרוס את קשרי השבט. הקלָנים והשבטים ישבו במשך זמנים רבים נבדלים ונפרדים זה מזה במחוזות, אשר היו להם גבולים פחות או יותר מסוימים. בכל אחד מהמחוזות האלה ישבו אלה בצד אלה גם ילידי הקלן המקומי, גם ילידי חוץ לארץ. הממשלה המרכזית צותה פשוט, כי כל האנשים, היושבים בתוך גבולי אחד מחלקי אדמת השבט, יתקבלו בתור חברים אל החברה המקומית, שהם יושבים בקרבה, וכי כל האנשים, היושבים על אדמת אחד השבטים יתקבלו בתור חברים אל השבט ההוא. כל הרוצה — מקרב העם המקורי — היה יכול לשמור את יחוסיו ואת השתלשלות דורות אבותיו גם אחרי החדוש הזה. כל הרוצה היה יכול לשמור את שם משפחתו ואת מנהגי־הדת של המשפחה [1].

[1] "The Constitution of Athens", Aristitte, פרק כ"א.

ואף אמנם, ילידי המשפחות הרמות נהגו גם אחרי זמנים רבים להוסיף על שמותיהם הפרטיים את שם המשפחה ואת שם השבט. כך נסתדרה המדינה על מוסדות חדשים אחרי עמל רב, אך, לפי ערך, בשלום ובלי מלחמות גדולות בין המושגים והרגשות הישנים והחדשים. השיטה הישנה הוסיפה עוד להתקים בשם ובצורה; גם התכן הישן הוסיף עוד להתקים בעניני הדת ובמנהגי החיים הפנימים, אך בכל הנוגע לחיים המדינים נתבטל הישן מפני החדש.

ובכן אפוא, סדרי־החיים המיוסדים על מוסדות חיי־המשפחה מפנים, לאחרונה, את מקומם לסדרי־החיים המיוסדים על מוסדות האזרחיות. ההתאגדות האזרחית, הנקיה מיחסי הקרבה, נעשית לבסיס היחידי, שהחיים המדיניים המשותפים נשענים עליו. מעט מעט שוכחת החברה, כי גבולי המחוזות והפלכים המתקימים במדינה היו מסמנים לפנים את חלוקי השבטים והקלנים, וכי השמות הנקראים על הכפרים היו לפנים שמות של קלנים. אגודת־השבטים נהיתה ל מ ד י נ ה.

ואולם לא נכון לחשוב, כי התיסדות המדינה האזרחית מבטלת את רעיון האחדות העממית. היא אינה מבטלת, רק משעבדת אותו לאידיאל י ו ת ר רם. המדינה שומרת עוד בדעת ובכונה את משמרת האחדות העממית של הישוב, אם גם אין יותר ביכלתה לשמור בטהרתו את הדם הלאומי הקדמוני. היא מצגת לה למטרה לפתח את האחדות הלאומית החדשה, שנבראת על ידי התערבות היסודות השונים. הכרת־המין מתרחבת. העם המקורי מתבונן ורואה, כי האנשים, אשר נתקשרו עמו על ידי אלפי ענינים משותפים, לפעמים במשך דורות רבים, ואשר סגלו להם את שפתו ואת אמונתו, יכולים להדמות אליו בהמשך הזמנים בלי כל הבדל מצד הרוח, וגם להיות עמו, לאחרונה, לדם ולבשר אחד על ידי נשואי תערובות.

תחת השפעת הרעיונות המורחבים האלה ע״ד האחדות הלאומית והמדינית, מתיצבת המדינה, לאחרונה, על דרך הפעולות

המדיניות החיוביות. היא מתאמצת להעמיד תחת שלטון מרכזי אחד את כל העמים הקרובים, המדברים בלשונות דומות והמתענינים בענינים משותפים. היא מתאמצת להעמיד תחת ממשלה אחת את כל החלקים הנבדלים של המדינה, ולעשות מהם עצם שלם אחד, למטרות המסחר, המגע־ומשא החברתי וההגנה המדינית. במלה אחת: היא מתאמצת להציג לה גבולים מופשטים.

לתכלית זו היא מתחילה להשתמש באמצעי כפיה ואונס, המביאים בהכרח לידי התקשרות פנימית יותר צרה. כל עניני החיים הפרטיים מובאים במדרגה ידועה לקרבן על מזבח המשמעת המדינית. הדת, אשר היתה במשך זמנים רבים מחוברת באופן מכונתי מהדתות והאמונות הפרטיות של בתי־האבות, נעשית לעצם אחד שלם ואורגני — לדת לאומית. האלים של בתי האבות, של המשפחות ושל השבטים משתעבדים כלם לאל הלאומי האחד, אשר פקידיו נושאי דגלו על האדמה הם המלך והכהנים. בכח ההשפעה, שיש לה על העם, תומכת האמונה הלאומית הזאת ומסעדת את השלטון המדיני המרכזי. היא מיחסת למלך תכונות אלהיות ומעוררת אותו להרחיב את שלטונו עד בלי גבול.

תחת השפעת השנויים האלה הולכת ההתלכדות המדינית ומתקדמת במהירות גדולה. המדינות החזקות ביותר בולעות את החלשות ונעשות על ידי זה לחברות גדולות המורכבות במדרגה כפולה ומשולשה [1]. זאת ועוד אחרת. המדינה, אחרי הציגה לה את גבוליה המופשטים, אינה מושכת את ידה מכל וכל מכבוש לה ארצות אחרות. תאות־הכבוש אינה יודעת מטבעה כל גבול. תמונות של ממלכה עולמית מרחפות זו אחרי זו לנגד עיני הכובשים הגדולים רעמסס וסַרְגוֹן, כּוֹרֶשׁ ואלכסנדר־מוקדון, צִיזַר וקַרְל הגדול. העמים הרחוקים, אשר מסבת רֹחוק המקום לא יכלו לעולם להיות לעצם אחד עם האומה המכניעה והכובשת, מקבלים עליהם את מרות האומה החזקה ומתחיבים לשלם לה

---

[1] ספנסר, יסודות הסוציולוגיה, כרך א׳, §§ 256, 257.

מסים קבועים, אשר יעשירו אותה עשר גדול. העשר הנהר הפרס, שהאומה החזקה מקבלת בעד הצלחתה על שדה־המלחמה. ההיכלים והארמונות הגדולים והמפוארים הם אותות גדולתה וכבודה. הפסלים והכתבות הם הסימנים הנשארים אחריה להזכיר לדורות הבאים את מפעלי גבוריה הגדולים.

זוהי תכלית תקופת התיצרות החברות הלאומיות, מדרגת ממשלת הצבא והדת בחיי־החברה. התקופה הזאת המציאה לחברה המנומסת שנים מיסודותיה העיקריים: את המחסה על הנפש ועל הרכוש ואת כח־הפעולה הגדול של השכל האנושי, המתגלה אז בהתפתחות דתית ומדינית ובאמנות פשוטה, אך מוצקת ואיתנה. את היסוד השלישי מקבלת החברה המנומסת בתקופה הגדולה של ממשלת רוח־הבקרת וההתפלספות, הבאת אחרי התקופה הזאת.

הכבישה, המלחמה, העבדות והמסחר העשירו את האדם בנסיונות, הרחיבו את אופק שכלו והביאו את היסודות העממיים למדרגת הרכבה יותר גבוהה. ציורו הנפלא של יחזקאל מחיי־המסחר של צור [1]) מראה לנו, כי בימי קדם כבר היו הלאומים מעורבים זה עם זה במדה כ״כ גדולה, שאנחנו יכולים למצוא דוגמתה רק בערים היותר גדולות של זמננו.

הערבוב הזה מביא את היסודות הלאומים לידי התקדמות. בפרקים ע״ד התיצרות חברות בעלי־החיים וחברות בני־האדם כבר הראינו, כי הזדוגות אינדיבידומים משני זנים נבדלים, הרחוקים זה מזה במדרגה ידועה, פועלת, על פי הרוב, פעולה טובה ומועילה. הגזעים המעורבים, אחרי שהורחקו מתוכם, על ידי הבחירה הטבעית, כל היסודות הגרועים והפחותים ביותר, מצליחים במלחמת החיים יותר מהגזעים הנקיים. האנתרופולוגים מחולקים בדעותיהם בנוגע לשאלה ע״ד מדרגת ההבדל והרחוק, הדרושים בכדי שתפעול ההזדוגות הזאת לטובה. רבים מהם

---

1) יחזקאל, כ״ז.

מסכימים עם פְּרִיצַ'רְד האומר, כי ילידי התערובות, אם היו הוריהם מגזעים דומים וקרובים או מגזעים נבדלים ורחוקים, מסוגלים במדה שוה להוליד בנים. הדעה המקובלת בנידון זה אצל רוב החכמים היא דעת נוט, האומר, כי הזדוגות שני גזעים דומים וקרובים מולידה אישים בעלי כח־הולדה, ואולם אם יזדוגו גזעים נבדלים ורחוקים זה מזה מרחק רב ביותר, אז יחסר לבנים הכח הזה — אם לא יחיו הבנים בקרב גזעי הוריהם. עם הדעה הזאת יסכימו גם פּוֹכֶט והפרופ. בְּרוֹקָה. בנוגע לנקודה אחת אין כל חלוקי־דעות: הזדוגות היסודות הזרים מולידה רכות גופנית וכשרון גדול לקבל שנויים גופנים. מסבה זו מצטינים גזעים מעורבים ידועים בהעדר קביעות גופנית. מרבית היסודות הלאומיים, שהתערבו זה עם זה בחברות האזרחיות, היו לפנים נבדלים ונפרדים זה מזה במדה שהספיקה להולדת הרכות הגופנית וכח־החיים של היחיד, ובאותה שעה עצמה קרובים ודומים זה לזה במדה גדולה למדי, בכדי שיהיו הבנים מחוננים בקביעות הדרושה ובכח־ההולדה.

ואולם הרכות הרוחנית של הישובים האזרחיים יש לה ערך חשוב הרבה מהגופנית. חלופי הענינים בין הלאומים בראו טפוס שכלי מסוים, אשר ההסתגלות ההכָּרית מתקימת אצלו במדרגה גבוהה יותר מהמכונתית. פיזיולוגים רבים נוטים אחרי הדעה האומרת, כי המטרה שאליה תשאף התפתחות שיטת העצבים היא הפעולה המכונתית, וכי היצור האנושי שואף, אפוא, להעשות „למכונה הכָּרית", שנסתגלה בשלמות לתנאי הקיום המקיפים אותה. גְיוֹאָ מורה ומוכיח, כי הסביבה החברתית הולכת ומשתנה בכל עת ובכל שעה, וכי מפני זה אי אפשר, שתהיה הנפש האנושית בזמן מן הזמנים למכונה־הכרית. הוא נוטה להאמין, כי הבחירה הטבעית סוככת ביחוד על האינדיבידואים המוכשרים במדה יתירה להסתגל בהכָּרה לתנאי־החיים ההולכים ומשתנים.

בתוך ההכרה הרכה והרופפת של ישובים מלאי חיים ותנועה מתעורר רוח הבקרה, ההתפלספות והחקירה. *השכל מתחיל לגלות הגליות חדשות, לא למטרת התועלת המעשית הברור*

בהן, רק למטרת ההשכלה בעצמה, — השכל מתחיל להתענין במדה רבה במחקרי הארצות הרחוקות, בדברי ימי העמים ובמרעים. התוצאה, היוצאת מהעבודה השכלית הזאת, היא זאת, שעל ידי ההערכה וההשואה, אשר יעריך האדם חברות שונות ומדרגות שונות של תרבות, ואשר ישוה אותן האחת עם השנית, הוא מתחיל להכיר בהכרה ברורה את המעלות והמגרעות, אשר בתנאי חיי־החברה המקיפים אותו, ולהאמין באפשרות תקונים מועילים. רוח הבקרת והמחאה, במובן הרחב של המלה, יבא אז להשפיע השפעות גדולות ונכבדות על חיי הצבור, והחברה מתיצבת על דרך התקונים וההתקדמות.

האומה, אשר התעורר בקרבה רוח הבקרת וההתקדמות, מתחילה לחשוב, על פי הכרח פנימי, על בריאת סדרי־חיים חברתיים חדשים, אשר יוכלו להיות למגן ולמחסה על האחדות ועל הקביעות הלאומית ובאותה שעה עצמה לא יזיקו לחפש.

שני רעיונות ראשיים נולדו אצל האדם מההשואה, אשר השוה את האמונות, המשפטים וכללי־המדינות של העמים השונים, אלה עם אלה. האחד הוא הרעיון ע"ד משפטי הלאומים (jus gentium), הם המשפטים השוררים באמת ובפועל אצל כל הלאומים אשר על פני האדמה. בתקופת ילדות הלאומים חושב כל אחד ואחד מהם, כי רק הוא לבדו נבחר מכל העמים להיות גוי אחד ומיוחד על פני האדמה. חקיו ומשפטיו יקרים בעיניו בתור אוצר של חכמה מיוחדת במינה ועליונה. אבל אחרי שיכניע תחתיו לאומים זרים ונכרים ויתנחל בארצותיהם, אז יראה הלאום ויוכח, כי החקים והמשפטים של העמים האחרים אינם נבדלים מחקיו ומשפטיו הוא אלא בנוגע אל הצורה והפרטים. המושג, אשר היה לו קודם לזה מהחקים והמשפטים, משתנה בהכרח שנוי עיקרי ויסודי. הוא מוצא את עצמו מוכרח לחשוב, כי החקים והמשפטים מתבססים על יסודות כלליים יותר מאשר על יסודות פרטיים וכי יסודות כלליים ידועים מקובלים בתור אמת בכל העולם. זאת ועוד אחרת. הוא רואה, כי היסודות הכלליים של המשפטים והחקים, המקובלים במנהגי העמים, אינם תלויים בכל ובכל בצורות הממשלה, ומפני זה הוא מתחיל ליחס להם כח

עצמו עליון ולהאמין, כי המושלים עצמם מחויבים לסיר למשמעת החקים הכלליים האלה המקובלים אצל כל העמים.

הרעיון השני הוא ע״ד משפטי־הטבע (jus natural) והוא קשור בקשר כל כך צר עם רעיון משפטי־הלאומים, עד שהחכמים מערבבים לפעמים קרובות את שני אלה זה בזה. ואולם באמת נבדלים משפטי־הטבע בעיקרם ויסודם ממשפטי־העמים, הן מנקודת ההשקפה ההולדתית והן מנקודת ההשקפה הפילוסופית. משפטי־העמים הם משפטים אוביקטיביים, משפטים המתקימים באמת ובפועל במדינות רבות ושונות. משפטי־הטבע הם משפטם סוביקטיביים, המתקימים רק במחשבה בלבד. הם נולדים בשכלו של הפילוסוף, המבקש לבסס את מוסר החיים על מוסדות ההגיון. ה„משפטים" האלה הם כללים אידיאליים בנוגע לארח החיים, שהשכל מסכים עמהם, או הנמו, כמאמר ציצירון: „השכל העליון הטבוע בטבע והמצוה אותנו לעשות מעשים ידועים ולחדול מעשות מעשים אחרים" [1].

מהמושג הזה ע״ד משפטים אידיאלים נקל היה לעבור למושג אידיאלי ע״ד משפטי־הלאומים; שני המושגים האלה מעורבים לפעמים קרובות זה בזה, למשל אצל הַדַּיָּן הרומי גַּיוס, האומר את הדברים האלה: „כל הצוויים, אשר יצוה אותנו השכל הטבעי, יקרים במדה שוה לכל העמים, ואנחנו מכַנים אותם בשם משפטי־הלאומים, כאילו היו כל הלאומים מקימים אותם", או, אחרי הרבה דורות, אצל החכם ירמיה טֵילור, אשר כתב: „משפטי הטבע הם המשפטים המשותפים לכל עמי התבל" [2].

מהרעיונות האלה יוצאת המסקנה האומרת, כי המשפטים האמתים נבראים על ידי העמים בכללם יותר מאשר על ידי המושלים היחידים, וכי העם, בתור יצור מוסרי ושכלי, מחויב לסור למשמעת „אותם החקים העליונים", אשר „נולדו עוד לפני כתוב האדם על הגליון את חקיו ומשפטיו ולפני היות מדינה אנושית על פני האדמה" [3].

---

1) „De legibus", I, 6.

2) Institutiones, I, I; Ductor Dubitantium, ספר ב׳, פ״א, סע״א.

3) Cicero, „De legibus", I, 6.

הדעות האלה, אשר היו בתחלה נחלת חוקרים מצוינים יחידים, מתפשטות בזמנים פחות או יותר מאוחרים בקרב הקהל הגדול. אנשי החברה מתחילים בכללם להאמין באפשרות בניה חברתית מבוססה על יסוד החקים והמשפטים. הם מתחילים לדרוש מאת המושלים בקול גדול וביד חזקה, כי לא יוסיפו עוד למשול על העם ככל אות נפשם ולפי נטות רוחם הפרטי, וכי יתנו חֻפשה לכל איש ואיש לחשוב ולפעול, בתוך הגבולים אשר הוצגו לו מאת השכל הטבעי, ככל אשר יעלה על לבבו. אין צורך לספר פה את דברי התנועות העממיות והמהפכות, אשר חזקו וסעדו את התביעה הזאת אצל עמים שונים. אם המעשים משתלשלים בסדר ישר ונורמלי, הם מביאים תמיד אל ההכלית הרצויה המכֻוֶנֶת מראש. המלכים, אשר רשותם האלהית חדלה כבר להטיל אימה על העם, מוצאים את עצמם מוכרחים למעט מכח שלטונם על ידי נתינת „צ׳רטרים״ ו„הבטחות״ (גאראַנטיע). מעט מעט מקשרת החברה את החקים והמשפטים של ההוה בקשר צר עם החקים והמשפטים של העבר, מגבלת את זכיות הממשלה ואת חובותיה ובוראת את חפש ההתקשרות בין איש ואיש, בתור יסוד ובסים ליחסים השניים של החיים.

מהעת ההיא והלאה יכולה ההתאגדות, שיתאגדו אנשי החברה בדעת וברצון טוב תחת שלטון החקים ותחת חסותם, לקבל אלפי צורות ופעולות שונות. הבניה החברתית הולכת ומתפרטת יותר ויותר, עד אשר תהיה לבניה מורכבת במדרגה גבוהה מאד, המקבילה ומתאימה גם בפרטי פרטיה עם שאיפות העם המלא חיים ותנועה. היא נעשית מפורדה יותר ויותר מעל היסודות החברתיים. הכנסיה הדתית מתפרדת מעל המדינה ומקבלת על עצמה לסור למשמעת המושל המדיני. בזמנים האלה מתפתחים במהירות רבה סדרי־חיים חדשים, מיוסדים על מוסדות החרשת, חפשים ובלתי מרֻכָּזים. הצורות השניות של השתוף החברתי מתרבות במספרן, וחלוקת־העבודה משתלמת.

האורגניזציה הנבראת מדעתו ומרצונו של אדם פועלת לטובת על החפש האישי.

ואולם לא נבון לחשוב, כי בתנאים טובים ורצויים אפשר

להכנים את חפש החברים ואת התכנית הרכה, הנוחה לקבל שנויים, אל כל מקצעות הבניה החברתית. האהבה אל הישן גדולה מאד אצל אנשי החברה, ובכל אחת ואחת מהחברוה המתקימות סביבותינו אנחנו יכולים למצוא אלפי „שרידים ופליטים", צורות ישנות ודעות קדומות החביבות על העם במדרגה רבה. חלק גדול מסדרי־החיים השניים ומהאגודות השניות של כל חברה וחברה נולד בזמנים מוקדמים מאד ונמצא אצלה בירושה מאת דורות רבים. סדרי־החיים והאגודות האלה נקבעו מראש בצורות מסוימות והמידיות, והמושלים פועלים שם את פעולותיהם על פי חקים ומנהגים מקובלים בעבר. אגודות אחרות וסדרי־חיים אחרים, אשר נולדו בזמנים יותר מאוחרים, מצטינים עוד עתה ברַכּוּת יחוסית ובכשרון לקבל שנויים, והם מקבלים שנויים באמת ובפועל בימינו ולעינינו. אם יכול נוכל לדעת ולהבין איזה חלק מהבניה החברתית של אחת האומות מחובר מסדרי־חיים ישנים, ואיזה חלק ממנה מחובר מסדרים חדשים, המכשרים לקבל שנויים, אז תהיה הדעת הזאת בידינו לקנה־מדה למוד בו את כח־החיים של האומה, לראות באיזו מדה תוכל האומה להסתגל לתנאי החיים המקיפים אותה. בארצות־הברית, למשל, תופסות האגודות המתעסקות בעניני מסחר והאגודות, המוקדשות למטרות ההנהגה־המדינית, המוסר, הצדקה והחנוך מקום גדול בבניה החברתית יותר מאשר אצל כל העמים האחרים. הן מרובות כל כך ביחס אל כל הבניה החברתית, עד שאנחנו מצדנו מוצאים את עצמנו מוכרחים לחשוב, כי הבניה החברתית של ארצות־הברית לא התחילה עוד להתלבש בצורתה התכליתית. העם האמריקני עודנו, מנקודת ההשקפה הסוציולוגית, וכן גם הכרונולוגית, עם צעיר לימים, ואפשר, שהימים הבאים יכניסו בו שנויים רבים וגדולים, אשר איש מאתנו לא יוכל עתה לראותם מראש. היוצא מהעובדות האלה, כי כל חברה, אשר יש לה בנית חברתית מסוימת וקבועה, אפשר לראות מראש עד מדרגה ידועה את עתידה, בעוד שעל עתידה של החברה, אשר בניתה רכה ורופפת ונוטה לצדדים אי־אפשר להגיד כל דבר ברור.

בעוד שהתפתחות הליברליות עושה את הבניה החברתית רכה ונוחה לקבל נטיות ושנויים ומכשירה אותה ע"י זה להשגת מטרות החיים, היא פועלת על ההרכבה החברתית, במדרגה ידועה, פעולות מזיקות ומהרסות.

המשפחה המיוסדה על מוסדות הדת והרכוש, אשר נולדה על המדרגות האחרונות של ההתפתחות הלאומית, פרחה בלי מעצור במשך כל תקופות ההתפתחות האזרחית. האיש היה נכנס בברית הנשואים לא תחת השפעת נטיתו הפרטית, כי אם תחת השפעת השקפות וחשבונות דתיים, אקונומיים וחברתיים. הסכמת ההורים, ולפעמים גם הסכמת כל קרובי המשפחה, נחשבה לתנאי הכרחי, אשר בלעדו לא יכלו הנשואים לצאת אל הפועל, יען כי המטרה התכליתית של כל התקשרות היתה המשכת קיום המשפחה, רכושה ודתה. החפש האישי, המעמיד במקום המנהג הכללי את הברית החפשית של היחיד עם היחידה, מביא לידי בריאת מושגים חדשים על דבר יחסי הנשואים. הבחירה של היחיד מקבלת עתה חפש גדול. שלטון האב, ויותר מזה שלטון המשפחה בכללה מפסיד הרבה מכחו הראשון, אשר היה לו. הנשואים בעצמם אינם נחשבים יותר לדבר שבקדושה, הם נהפכים ליחס של חולין (וועלטליך), לברית. האדם מתחיל לראות בהם אמצעי להשגת ענג פרטי או תועלת פרטית, והחובה, שהיתה מוטלת עליו בזמנים הראשונים, למסור את רכוש המשפחה במלואו לבניו ולהמשיך את קיומה, אינה משפיעה עליו יותר כל השפעה חשובה. המשפחה המיוסדה על מוסדות הדת והרכוש משתנה באופן הזה בעיקרה ונעשית למשפחה רומנטית, המושפעה בעיקרה מרגשותיו של היחיד, והמצטינת בקביעות מעטה מאד לפי ערך [1].

הליברליות מהרסת במדה ידועה גם את קשרי החיים המדיניים. מושג הברית, בתור יסוד אמתי של כל יחס חברתי, מוליד את הרעיון, כי הברית וההסכמה הונחו גם ביסוד ההתאגדות המדינית. אחדות עניני־החיים, אחדות הדם, אחדות הלשון והמסרת, אשר עליהם היו חיי החברה מבוססים תמיד, ואשר בהם מצאו את

[1] Plarson, National life and Character, כרך ה'.

טעם הֱיוָתָם, משתכחים לזמן מה מהלבבות. רבים מחכמי החברה יוצאים להגן על הדעה, כי כל איש ואיש יש לו הזכות להתפרד מעל הכלל החברתי. במשך כל הימים, שעניני אישי החברה נשארים במצב ההסכמה וההרמוניה, הדעות האלה אינן מולידות בפועל כל תולדות מזיקות, אבל בהן כרוכה סכנה גדולה, ואם יתעורר בלב העם, מסבה זו או אחרת, רגש אי־רצון ביחס אל הסדר השורר, אז תהיינה הדעות האלה פתאם ליסוד שכלי, אשר עליו ישענו המתקוממים והמתפרצים.

אבל, למרות מגרעותיה והסכנות הכרוכות בה, מעשירת הליברליות עשר גדול, אקונומי ומוסרי, את אוצר הקנינים האנושיים. רק היא לבדה יכולה להוליד את עבודת־הענקים במקצוע החרשת, אשר בה תצטין המדרגה השלישית של הציביליזציה. התפתחות בניה חברתית ליברלית הנה תולדה, הנולדת מהתלכדות צורות המגע־ומשא של העמים, אבל היא מצדה קודמת לכל התפתחות אקונומית גבוהה. א. סמיט צדק באמרו: חלוקת־העבודה מוגבלת ע"י שטח השוקים, אבל העשר מוגבל כצדו ע"י חלוקת העבודה.

אחרי פתרם את שאלות השלטון והבניה החשובות ביותר יתענינו אנשי החברה ברצינות מיוחדת בהטבת המצב החמרי ויתמכרו בלב ונפש לעבודה גדולה במקצוע החרשת. עתה מתחלת החברה לבחון ולבדוק בסדר ישר את מקורות העשר הטבעיים אשר בארץ ולחקור אחרי אפני־המלאכה האפשריים. רוח ההמצאה מציג לו למטרה, לעשות את הכחות הגדולים של הטבע, אשר מנקודת ההשקפה המעשית אין קצה ואין גבול להם, לעוזרים לאדם בעבודתו, והנה דבר חדש מופיע תחת השמש, — מְכֹנִיּוֹת נפלאה, אשר מפאת דַקוּת עבודתה היא עולָה על יד־האדם היותר חרוצה ומפאת כח פעולתה היא עולה על כח אלפי עבדים; מכניות, אשר באמצעותה מתחיל השמש הזה, אשר לפני ימים לא רבים השתחוה לו האדם באימה וביראה, לעשות את עבודת האדם, לכתות את ברזלו, לארוג את צמרו, לרקע את זהבו, לדוש את דגנו, לנהל את ספינותיו ולעורר את מחשבתו. הכשרון, הכח,

החריצות, הפקידה, החריפות, הזריזות והדעת מצטרפים זה עם זה בצירופים רבים ושונים בתוך אורגניזציה של חרשת־מעשה גדולה ומורכבה לא פחות מהמכונות, שהיא משתמשת בהן. הודות לפעולת כל הסבות האלה ממציא הטבע לאדם עשר גדול, אשר לא שערו הדורות הקדמונים, חיים של עשר נעשים לנחלה לאלפי בני־אדם, וחיים של פרנסה — לאלפי אלפים.

התרבות העשר גוררת אחריה התרבות מספר אוכלוסי החברה במהירות גדולה, אשר לא היתה כמוה על שום מדרגה אחרת ממדרגות ההתפתחות. יש אמנם, אשר מספר הנולדים בקרב החברה אינו עולה על מספרם המוקדם, אבל מספר המתים בקרבה מתמעט במדה רבה, ואוכלוסי החברה מתחילים להכפל במספרם בימי כל דור ודור. החברה נעשית דמוגנית במדרגה היותר גבוהה.

התרבות העשר החמרי ועלית „מדת־החיים" מדרגה אחר מדרגה, אחר כך התרבות מספר אוכלוסי החברה באופן, שמלחמת הקיום נעשית קשה יותר ויותר, אחר כך תקופה חדשה של ההפתחות אקונומית — בסדר הזה, כפי הנראה, מתקדם הפרוצס הדמוגני. כל השיטה על דבר הישובים דורשת בקרת חדשה מנקודת השקפת הרעיון הזה. ההמצאות יכולות להרבות, לזמן ידוע, את יצירת הדברים הפשוטים הנחוצים להספקת צרכי החיים, במדה שיהיו אמצעי הקיום, במובן הצר של המלה, מרובים במספר מאוכלוסי החברה. ואולם לא נכון הדבר לשפוט מזה, כי הפילוסופיה של מלטוס מוטעה [1]. מושג אמצעי החיים רחב יותר ממושג האמצעים הראשיים, הנחוצים להספקת צרכי הקיום, ופעולת ההמצאות אינה שוה בזמנים שונים, כי היא עולה בערכה בזמן אחד ויורדת בזמן אחר. מושג אמצעי החיים, במובן הכלכלי והחברתי, מקיף את הדברים החמריים, הדרושים להספקת כל הצרכים הכלכליים והחברתיים, המתקימים אצל החברה בעת ובשעה ידועה. בעת

[1]) החק, אשר הקים מלטוס בשיטת הישובים הוא זה: מספר אישי הישוב מתרבה בהדרגה גיאומטרית ומספר האמצעים הראשיים, הנחוצים להספקת הצרכים, מתרבה רק בהדרגה אריתמטית. המתר.

ירידת פעולת ההמצאות מוסיפים אוכלוסי החברה להתרבות במספר, וההתרבות הזאת הולכת ונמשכת עד אשר תחל החברה להרגיש מחסור אמצעי החיים, במובן הרחב של המלה. המצב הזה מוליד שתי תולדות: האחת מהן היא התרבות השפעת החברים הצעירים, אשר קונט מיחס לה בצדק ערך גדול, בראותו בה סבה חשובה להתקדמות [1]; והשנית היא התחרות הגדולה, המפתחת את כשרונות האישים המצליחים, והמרחיקה מקרב החברה את האישים הנחשלים. ההמצאות באות לפעול עוד הפעם פעולות גדולות ונכבדות, והחרשת מתחילה להתקדם שנית במהירות רבה.

ובכן אפוא, בהסכימנו עם החק המַלְטוּזִיאַנִי בעיקר, אנחנו צריכים להרחיב אותו ע"י הוספת סעיף מחיב, המכיר את ערך שאיפת האדם להטבת מצבו החמרי, ולהגביל אותו על ידי הוספת סעיף שולל, מעין אותו, שחכמי האקונומיה מוסיפים תמיד על חק התמעטות ההכנסה מעבודת־האדמה. כ"ז, שהאופנים והכלים, שבהם משתמש האכר בעבודתו, הולכים הלוך והשתלם, יכולה תבואת האדמה להתרבות בכמותה ולהשתבח באיכותה. אבל על כל מדרגה מיוחדת ממדרגות התפתחות החרשת והאומנות אין התרבותה והשתבחותה של עבודת האדמה שוות עם התרבות העמל וההון, שהאדם מוציא בעבודתו. ובכן אפוא, החק המלטוזיאני המתוקן הנהו זה: על כל מדרגה מיוחדת ממדרגות התפתחות החרשת והאמנות שואפת החברה להתרבות באוכלוסים במהירות גדולה יותר מהאמצעים המשמשים להספקת הצרכים בכלל. או, בבחרנו לדבר בלשון חכמי־האקונומיה של זמננו: כ"ז, שהחרשת נמצאת במצב התנועה, — והדבר הזה יכול להיות רק כשהחברה נותנת לכל איש ואיש את החפש לפעול במקצוע החרשת על פי דעתו ורצונו ולהתחרות בלי מעצור עם חבריו הסובבים אותו, — כ"ז, שהחרשת נמצאת במצב התנועה, יכולה החברה להתרבות באוכלסים בלי גבול, בהשלימה ובשכללה בלי גבול את תנאי חייה החמריים; אבל בה בשעה, שהחרשת עוברת ממצב התנועה למצב המנוחה, כאשר יכול הדבר להיות

[1] Cours de philosophie positive, כרך IV, עמוד 636.

באותה „חברת העתיד" שהסוציאליים מנבאים לה, באותה שעה עצמה מתחילה פעולת החק המלטוזיאני להתגלות בכל תקפה.

בתור דוגמה טובה, המוכיחה את אמתת החק המלטוזיאני בצורתו המתוקנת, יכולה לשמש אצלנו עובדה אחת קרובה לנו בזמן, אשר הסופרים המתנגדים לשיטת מלטוס פתרוה מנקודת השקפתם באופן זר ובלתי־מובן. במקומות, שהציביליזציה הגיעה שם בהתפתחותה למדרגה היותר גבוהה, כמו, למשל, בצרפת ובאנגליה־החדשה, ירד מספר הלידות במדה רבה מאד. חקירות לֵיבַּפֶר [1], דומון [2], מרת בְּרוינֶל [3] ואחרים הוכיחו את אמתת ההשערה של ספנסר, — כי מספר הלידות יורד בה במדה שתעלה למעלה התפתחות היחיד [4]. ירידת מספר הלידות תלויה במקצת בשנויים גופנים, כאשר אפשר לראות על פי ההתאמה המדויקת, המתקימת בין התמעטות הלידות מעבר מזה ובין התרבות המיתות ממחלות־העצבים מעבר מזה [5]. אבל בעיקר פועלת פה סבה פסיכולוגית: מספר הלידות מתמעט על ידי ההורים בדעת ובכונה. המעטת מספר הלידות מדעת ומרצון נתפשטה והיתה למנהג כללי אצל מפלגות רבות במדינות המנומסות ביותר. מובן מאליו, כי הסופרים, המשתמשים בעבודה הזאת בתור ראיה והוכחה נגד שיטת מלטוס, יכולים לעורר בנו רק השתוממות גדולה. באופן הזה אפשר להחליט גם כן, כי הרעב הנהו ראיה נגד השיטה הזאת. ואולם בראותנו, כי איזו חברה ממעטת בדעת וברצון את לידותיה, אנחנו יכולים להגיד בבטחה ובלי פקפוק, כי היא מרגשת את הפעולה הרעה, היוצאת משאיפתה הטבעית להתרבות באוכלסים במהירות גדולה יותר מאמצעי החיים.

---

1) „La pópolation française".

2) „Depopulation et cioclisation".

3) „The Significiance of a Decreasiny etc.".

4) יסודות הביולוגיה, כרך ב׳, חלק ד׳

5) Brownel, op. cit.

התרבות מספר האנשים ומקורות העשר בקרב החברה והתרבות יגיעת החיים מולידות רבוי־מינים חדש בקרב הישוב האזרחי, ומעמידות יחסים מורכבים בקרב יסודות הגזעים השונים ובקרב השדרות השונות של הישוב מעבר מזה, וחלוקת־עבודה מורכבה בתוך הבניה החברתית מעבר מזה. היסודות העממיים נעשים מרובי־גונים יותר, ההבדלים המתקימים ביחס הכח־החיוני וביחס הכשרונות נעשים גדולים ומרובים יותר, והחברה מגלה שאיפה חדשה לאחד כל יסוד ויסוד מיסודות הגזעים, כל מדרגה ומדרגה ממדרגות הכח החיוני, כל מעלה ומעלה ממעלות הכשרונות,— עם אחד מחלקי האורגניזציה החברתית.

הלאומים השונים, המחוננים ביתרונות טבעיים בלתי שוים והנהנים מחפש מדיני במדה בלתי שוה, מצליחים במדרגה בלתי שוה במלחמת החיים, ואזרחיהם, אשר בתקופה הזאת אין לפניהם כל מעצורים וכל מכשולים ללכת אל כל אשר ישאם רוחם לבקש מחיה ושלוה, יוצאים עתה מארצם בקלות רבה יותר מאשר בזמנים הראשונים. ובאמת, האדם נעשה כ״כ קל להרגיש את השנויים, המתחוללים במקצוע החרשת והמסחר, עד שמספר האמיגרנטים, היוצאים מארציהם, החל לעלות ולרדת כפעם בפעם בסדר ובמשטר ישר, כאשר יעלה וירד שער הסחורות. זאת ועוד אחרת. אלפי אמיגרנטים מבקשים לא אך את הארצות, אשר שם הם יכולים לקבל בעד עמלם את השכר היותר גדול, כי אם גם את המקומות, אשר שם יוכלו להתפרנס בריוח היותר גדול מהמלאכה, אשר הם יודעים לעשות אותה ביחוד. ואולם פה תקבל השתלשלות הסבות האקונומיות הרכבה חדשה וגדולה מצד הכרת־המין.

לו היה כל לאום ולאום מהלאומים הנכנסים, למשל, לארצות הברית מתפלג שם לפי המלאכות ומשלחי־היד השונים אך תחת השפעת המניע האקונומי בלבד, אז אי־אפשר היה, שתפעול ההתפלגות הזאת איזו פעולה מוחשית על ההתפתחות החברתית של אמריקה, להטות אותה ממהלכה הישר. אך בהיות שהלאומים שואפים להתלכד כל אחד ואחד לבדו ביחס המקום, ביחס חיי הכלכלה וביחס החיים המדיניים, לכן מוכרחים אנחנו היום להתעסק בשאלה גדולה ונכבדה ע״ד הכניסה.

במשך שנים רבות היו השאיפות הדמוקרטיות של האירלנדיים, היושבים בארצות הסמוכות לים האטלנטי, והדעות הריפובליקניות של האשכנזים, היושבים בבקעה נהר אוגַיָה, ליסוד ולבסיס, אשר עליו נשענו העסקנים המדיניים של אמריקה בחשבונותיהם. ההתחלקות הזאת לפי הלאומים נכרת בבהירות עוד יותר רבה ביחס האמונה והדת. אנחנו מכירים אותה לא אך מתוך הקשר הצר, המקשר אחדים מלאומי אמריקה עם הדת הקתולית ואחרים — עם הדת הפרוטסטנטית, כי אם גם מתוך התחלקות יותר מפורטת, המתאמת עם הנוסחאות המיוחדות של הדת האחת: התחלקות כזאת אנחנו מוצאים באחדות מערי אנגליה־החדשה ואמריקה הצפונית־מערבית, אשר שם מתקימות זו בצד זו נוסחאות קתוליות שונות אצל האירלנדים, הקנדיים, הצרפתים והפולנים, — כל נוסחה אצל לאומה המיוחד.

מכל משלחי היד האפשריים בוחר לו העם האמריקני בכללו, המקיף את ילידי הארץ ואת הגרים ילידי חו"ל, בראש ובראשונה את עבודת־האדמה [1]). העבודה השנית האהובה על האמריקני היא המלאכה והמשרה מכל המינים; השלישית היא החרשת במכונה או ביד והמחפרת (בערגווערק); הרביעית—המסחר והובלת המשאות. האמריקני יליד הארץ בוחר לו עבודה ומלאכה בסדר הזה עצמו ורק יתן את משפט הבכורה לעבודת־האדמה במדה עוד יותר רבה. בהשוותנו את הגרים ילידי חו"ל אלה עם אלה על פי הלאום ומשלח־היד אנחנו רואים, כי רק הסקנדינביים בלבד דומים בנטיותיהם האקונומיות לילידי הארץ. האשכנזים וכמו כן ילידי בריטניה־הגדולה יחד עם ארצות אוֹאֶלס ושוטלנדיה מצטינים בנטיות שוות: בראשונה — החרשת במכונה וביד והמחפרת; בשנית — עבודת־האדמה; בשלישית — המלאכה והמשרה של המינים; ברביעית — המסחר והובלת הסחורות. האירלנדים נותנים את משפט הבכורה למשרה, אח"כ הם בוחרים את המלאכה, אח"כ את עבודת־האדמה, ולאחרונה את המסחר. אבל אם נוציא מהכלל את משרתי הבית, אז נמצא את הסדר הזה: מלאכה,

---

[1]) Mayo-Smith, „The influence of immigration", עמוד 68.

משרה, עבודת־אדמה ומסחר. בסדר הזה עצמו בוחרים להם עבודה ומלאכה גם הצרפתים, היושבים בקנדה, ועוד לאומים אחרים ילידי ארצות שונות.

ההתחלקות המפורטת יותר יכולה לענין אותנו במדה עוד יותר רבה. האשכנזים, למשל, גרשו את כל שאר הלאומים מעסקי אופים, טבחים, מפתחי־חותמות, עושי סיגרות, חרשי נחושת, מעבדי־עורות, חוצבי־אבנים ותופרי בגדים [1]. המספרים, אשר נאספו ברשימה הסטטיסטית האחת־עשרה על דבר הישוב העברי ביחוד, מראים, כי העם הזה מצטין בנטיה היותר חזקה לאותו העסק, אשר אצל העמים האחרים הוא תופס את המקום הרביעי בסדר העסקים. במספר 18,115 הגברים העברים, אשר הוכנסו אל הרשימה בתור אנשים בעלי עסק ידוע, נמצאו 17,525 אשר התעסקו בעסקי־מסחר שונים; 383 — אשר התעסקו בעבודת האדמה, ומהם רק 83 —, אשר עבדו את אדמתם בידם.

התפרטות חיי־החברה והחרשת, ההולכת ומתרבה משעה לשעה, מולידה הבדלים גדולים בכח החיוני של כל מפלגות הישוב. הגרים, אשר בראו לעצמם, הודות לנסיעתם למקומות חדשים, על פי רוב תנאי־חיים יותר טובים, מצטינים במספר גדול של לידות, לפי ערך; אך מסבת העדר ההסתגלות לתנאי־החיים החדשים מתרבה אצלם מספר המיתות, ביחוד אצל הילדים. ילידי הארץ מצטינים, להפך, במספר קטן של מיתות, אך גם במספר קטן של לידות. הקבוצים החברתיים, המשתתפים בתרבות היותר גבוהה והשואפים להרים את מצבם החמרי, אשר אמצעי החיים אצלם אינם מתרבים בכמות או במהירות הדרושה, מצטינים במספר קטן של מיתות. בין החברות האלה אנחנו יכולים לחשוב את הישובים, אשר בבקעות לוּאַרָה ורוֹנָה בצרפת [2], והישובים אשר באנגליה־החדשה ובארצות התיכוניות של ארצות־הברית. קבוצים חברתיים, מעין הישובים אשר באִילוּנִילֵין ובפִּירִינֶיָה־השפלה בצרפת, החיים עוד בימינו ובדורותינו חיים טבעיים ופשוטים

[1] שם, עמוד 71, 72.
[2] La population française, Levasseur, כרך ב׳ עמ׳ 27, 160,

לפי־ערך, או הישובים בארצות המערביות־הצפוניות שבארצות־הברית, השואבים את פרנסתם ממקורות חדשים על ידי אמצעים מתוקנים, מצטינים בכח־חיוני גדול, המתגלה במספר גדול של לידות ובמספר קטן של מיתות [1]). בהתפלגות הישובים לפי המלאכות ומשלחי־היד השונים, נעשים ההבדלים עוד יותר בולטים ונכרים. מלאכת האריגה והתפירה, מלאכות רבות בחמרים כימיים, מלאכת מסדרי האותיות בבתי הדפוס — מהרסות במהירות גדולה את כחות החיים. האנשים העובדים על מסלות הברזל סובלים רובם ממחלות עצבים שונות. להפך מאלה, עבודת האדמה, עבודת היער, עבודת המחפרת, הציד והדיוג מועילות מאד להתרבות כח־החיים. הישובים המתעסקים בעבודות כאלה מצטינים במספר גדול של לידות ובמספר קטן של מיתות, אם נוציא מהכלל את המיתות הבאות על פי מקרה.

ההתפתחות הדמוגנית מבליטה את הבדלי הכשרונות במדה מרובה יותר מהבדלי הכח החיוני. מתוך שלש מחלקות האישים משתלשלות שלש מעלות נפשיות. המעלה הראשונה שוה אל המחלקה הראשונה ממחלקות האישים והיא מקפת את האישים המחוננים בכשרונות שכליים מצוינים ובלתי־שכיחים. המעלה הנפשית השנית מקפת את החצי היותר מעולה ממחלקת האישים השנית. היא מקפת את כל האישים המחוננים בכשרונות בינונים והמפותחים במדה מספקת בכדי שיוכלו לנהל בעצמם עסקים בינונים ולהיות באופן הזה עומדים ברשות עצמם ביחס האקונומי. המעלה השלישית כוללת את החצי מהמחלקה השנית, המחונן בכשרונות פחותים ואת כל המחלקה השלישית. ההבדלים האלה בכשרונות מקבילים בדיוק גדול אל ההבדלים בפעולות החברתיות, ובמדה פחות מדויקת גם אל הבדלי המצב האקונומי. המעלה הנפשית הראשונה פועלת את פעולות ההנהגה בחיים המדיניים, במסחר, במלאכה, במדע וביצירות היפות. המעלה הבינונית איננה תלויה בדעת אחרים בנוגע לעניני השכל והמוסר, והיא מצטינת ברוח של בקרת יותר מאשר ברוח של בריאה מקורית.

---

[1]) Levasseur, op. cit.

היא מסגלת לה את ההשקפות ואת הנטיות, הנבראות בקרב המעלה הראשונה, אולם היא מביאה בהן שנויים לפי טעמה ורוחה המיוחד. המעלה השלישית עושה את העבודה המוכנה למענה כאת המעלות העליונות ואיננה יכולה להתקים ולעמוד אפילו שעה אחת בלי השגחה והנהגה ממעל. ביחס האקונומי אין ההתאמה הזו מדויקת במדה כל כך גדולה. המעלה הנפשית הראשונה כוללת בקרבה רבים מהאישים היותר עשירים, אך גם חלק גדול מהאישים העניים והאישים הברוכים בעשר בינוני. האישים, המתיחסים אל המעלה השנית, חיים בכלל מפרי עבודתם, ובידם נמצא חלק גדול מקניני החברה. המעלה השלישית מקפת את העניים.

מחלקות הכח־החיוני והמעלות הנפשיות תלויות אלה באלה. המעלה הנפשית השנית שוה עם המחלקה הראשונה של הכח החיוני, והמעלה הנפשית הראשונה — עם המחלקה השנית של הכח החיוני.

בעד השיטה המדעית המקובלת אצלנו בימים האחרונים על דבר הישובים אנחנו מחויבים להודות ביחוד לספרי הד״ר גיאורג הַנסֶן [1]. את המחלקה הראשונה של כח־החיים מַשוה הנסן עם מחלקת יושבי הכפרים בעלי־האדמה, אשר בכללה נחשבים גם האצילים וגם האכרים בעלי־האדמה. החיים הבריאים והשלמים בלי דאגת יום המחר, אשר יחיו יושבי הכפרים בעלי־האדמה, גורמים, שיהיו האנשים האלה מצטינים בכח־החיוני היותר גדול ויתרבו כמעט באותה ההדרגה הגיאומטרית שעליה ידובר בחק המַלטוזיאני. מותר הנולדים בכפרים עובר מעט מעט אל הערים, להרבות את הישובים העירונים; אלפי אנשים צעירים מבקשי אשר עוברים בכל עת ובכל שעה מבתי אבותיהם אשר בכפרים אל בתי הסרסורים ממציאי־העבודה אשר בערים. האנשים החזקים ביותר מפלסים להם נתיב אל המסחר, משלחי־היד והמשרות השונות, ובאופן דומה לזה יצליחו במלחמת החיים הקשה שבעיר גם אנשים רבים ממחלקת הפועלים, בעלי כח וגבורה. ההתחרות

[1] „Die drei Bevölkerungs-Stufen".

מגיעה למדרגה גבוהה מאד. האנשים החלשים ביותר שיכים אל המחלקה השלישית של הכח־החיוני, המתמלאת, בדומה למחלקה השנית, מילידי הכפרים, יען כי האנשים, אשר לא חוננו בכשרונות או ברצון הדרוש בכדי שיהיו לעובדי־אדמה עומדים ברשות עצמם, ואשר באותה שעה עצמה אינם מסוגלים להתעסק במסחר, אפילו בעסקי המסחר היותר קטנים, מתאספים בכל זה מכל עברים אל העיר להיות שם בעלי־מלאכה, פועלים פשוטים או משרתי־בית.

ובכן, לפי דברי הד"ר הנסן, עבודת־האדמה והעסקים־הכפריים האחרים מעבר מזה, וההתחרות הגדולה המלוה את משלחי־היד העירונים ואת כל העסקים־העירונים מעבר מזה, הן הנן הסבות, המולידות בקרב הישוב תנועה גדולה ובלתי־פוסקת. הישוב הכפרי הוא הגן החברתי הגדול, שבו מתחנכית כל הנטיעות של החברה. מחלקות הסוחרים ובעלי משלח־יד כוללות את הנטיעות המובחרות ביותר, שלוקחו ממקום גדולם הראשון למקומות אחרים, אשר צמיחתם ופריחתם ביחס העשר, הדעת, התרבות והנימוס היא הפרי היותר משובח של הציביליזציה, המתבשל אמנם על חשבון הפוריות הכללית. מחלקות הפועלים נוצרות משאר הנטיעות. הכח־החיוני והמעלה־הנפשית של המחלקות האלה נשארות בשפל המדרגה, הודות למה שמעבר מזה יוצאים מהן כל האנשים היותר חזקים ומוכשרים, המצליחים להכין להם מעמד חברתי בטוח, ומעבר מזה נכנסים אליהן כל האנשים, אשר לא הצליחו להחזיק מעמד במחלקה הגבוהה יותר.

הציור הזה מההתחלקות העממית מדויק במדה מרובה, ואולם אך במדה מרובה בלבד. המספרים הסטטיסטיים מחזקים אותו בחלקו היותר גדול, אך הנסן ערבב דברים רבים, הדרושים להיות נבדלים ונפרדים. באירופה ובאמריקה מתרבות הערים במהירות גדולה על חשבון הכפרים, אך מזה אין עוד ראיה, שהישובים העירונים אינם אלא מדרגה עליונה בהתפתחות הישובים הכפריים ביחס הכח־החיוני. מזה אין אפוא ראיה גם לזה, שהמחלקה השנית והשלישית ממחלקות הכח החיוני, אשר לפי האמור למעלה הן שוות עם הישובים העירונים, הנן רק מדרגות עליונות בהתפתחות המחלקה החיונית הראשונה, השוה עם

הישובים הכפריים; בכדי להוכיח אמתת ההשערה הזאת, דרוש היה להראות, כי מספר המיתות בערים רב באמת ובפועל ממספר הילדים הנולדים בהן, באופן שהישוב העירוני היה מתמעט ומתדלדל, יותר ויותר, על פי הכרח טבעי, לולא היה הישוב הכפרי שולח אליו כפעם בפעם זרמים חדשים מקרבו. לו יכולנו להוכיח את הדבר במספרים סטטיסטיים, אז היינו מוכרחים לבוא לידי מסקנה, כי המחלקות החיוניות, עד מקום שהן מקבילות ומתאימות עם הפרד הישובים העירונים והכפרים, תלויות זו בזו ביחס השתלשלות־הדורות לא פחות מאשר ביחס החיים־המדיניים או החרשת. אבל באמת ובפועל אנחנו רואים, כי הישובים העירונים מתרבים בדרך הטבעית במדה מועטת מהישובים הכפרים. מזה יוצא, כי הישובים העירונים הנם במדה ידועה מדרגה עליונה ממדרגת השתלשלות הישובים הכפריים ביחס הכח־החיוני, ובאותה שעה הנם במדה ידועה מדרגה עליונה גם בהשתלשלות הכח־החיוני של הישובים העירונים בעצמם. זאת ועוד אחרת. שני מיני היסודות האלה אחוזים וקשורים זה בזה בלי הפרד, כמו שטבע הדברים מחיב. הם מתקשרים תמיד אלה עם אלה בקשרי הנשואים, באופן שכל הישובים העירונים, בחלקם היותר גדול, נולדים בדרך ישרה או מסובבה מהישובים הכפריים. מזה יוצא, כי אף על פי שאיננו יכולים להחליט, כי המחלקה השנית והשלישית ממחלקות הכח־החיוני הנן רק מדרגות מאוחרות בהתפתחות המחלקה הראשונה, אנחנו יכולים בכל זה להגיד, כי כל שלש המחלקות קשורות זו עם זו ביחס הכח החיוני. השנית והשלישית תלויות בראשונה, שהיא בעצמה אינה תלויה בהן מכל וכל. השלישית תלויה במדה מרובה בשנית, שהיא בעצמה תלויה רק מעט מאד בשלישית.

ואולם ההחלטה האומרת, כי המחלקה החיונית הראשונה שוה ב מ ל ו א מ ו ב ן ה מ ל ה עם מחלקת יושבי הכפרים בעלי האדמה, אינה יכולה לעמוד בפני הבקרת המדקדקת, ועוד פחות ממנה יכולה לעמוד בפני בקרת כזאת ההחלטה השנית האומרת, כי שתי המחלקות האחרות של הכח החיוני שוות עם מחלקת יושבי הערים. הד״ר הנסן אינו רוצה מכל וכל להחליט, כי

[illegible] מאד. האנשים החלשים ביותר שיכים אל [illegible] של המזרח־התיכוני, המתמלאת, ברומה למחלקה [illegible] רק כי האנשים, אשר לא חוננו בכשרונות [illegible] עומדים ברשות עצמם, [illegible] מסוגלים להתעסק במסחר, אפילו [illegible], מתאספים בכל זה מכל עברים אל [illegible], פועלים פשוטים או משרתי־בית.

[illegible], עבודת־האדמה והעסקים־ [illegible] הגדולה המלוה את משלחי־ [illegible] מעבר מזה, הן הנן [illegible] גדולה ובלתי־פוסקת. [illegible], שבו מתחנכות כל [illegible] ובעלי משלח־יד בוללות [illegible], שלוקחו ממקום גדולם הראשון [illegible] ביתם העשר, הדעת, [illegible] משמה של הציביליזציה, [illegible]. מחלקות הפועלים [illegible] והמעלה־הנפשית של [illegible], הדות למה שמעבר [illegible], המצליחים [illegible] מזה נכנסים אליהן כל [illegible] במחלקה הגבוהה יותר.

[illegible] בטרח מרובה, [illegible] מחוקים [illegible], הדרושים [illegible] מרבות הערים [illegible] אין עוד ראיה, [illegible] בהתפתחות הישובים. [illegible] ראיה גם לזה, [illegible], אשר לפי [illegible]. הנן רק מדרגות [illegible], השוה עם

הישובים הכפריים; בכדי להוכיח אמתת ההשערה הזאת, דרוש היה להראות, כי מספר המיתות בערים רב באמת ובפועל ממספר הילדים הנולדים בהן, באופן שהישוב העירוני היה מתמעט ומתדלדל, יותר ויותר, על פי הכרח טבעי, לולא היה הישוב הכפרי שולח אליו כפעם בפעם זרמים חדשים מקרבו. לו יכולנו להוכיח את הדבר במספרים סטטיסטיים, אז היינו מוכרחים לבוא לידי מסקנה, כי המחלקות החיוניות, עד מקום שהן מקבילות ומתאימות עם הפרד הישובים העירונים והכפרים, תלויות זו בזו ביחס השתלשלות־הדורות לא פחות מאשר ביחס החיים־המדיניים או החרשת. אבל באמת ובפועל אנחנו רואים, כי הישובים העירונים מתרבים בדרך הטבעית במדה מועטת מהישובים הכפרים. מזה יוצא, כי הישובים העירונים הנם במדה ידועה מדרגה עליונה ממדרגת השתלשלות הישובים הכפריים ביחס הכח־החיוני, ובאותה שעה הנם במדה ידועה מדרגה עליונה גם בהשתלשלות הכח־החיוני של הישובים העירונים בעצמם. זאת ועוד אחרת. שני מיני היסודות האלה אחוזים וקשורים זה בזה בלי הפרד, כמו שטבע הדברים מחיב. הם מתקשרים תמיד אלה עם אלה בקשרי הנשואים, באופן שכל הישובים העירונים, בחלקם היותר גדול, נולדים בדרך ישרה או מסובבה מהישובים הכפריים. מזה יוצא, כי אף על פי שאיננו יכולים להחליט, כי המחלקה השנית והשלישית ממחלקות הכח־החיוני הנן רק מדרגות מאוחרות בהתפתחות המחלקה הראשונה, אנחנו יכולים בכל זה להגיד, כי כל שלש המחלקות קשורות זו עם זו ביחס הכח החיוני. השנית והשלישית תלויות בראשונה, שהיא בעצמה אינה תלויה בהן מכל וכל. השלישית תלויה במדה מרובה בשנית, שהיא בעצמה תלויה רק מעט מאד בשלישית.

ואולם ההחלטה האומרת, כי המחלקה החיונית הראשונה שוה במלוא מובן המלה עם מחלקת יושבי הכפרים בעלי האדמה, אינה יכולה לעמוד בפני הבקרת המדקדקת, ועוד פחות ממנה יכולה לעמוד בפני בקרת כזאת ההחלטה השנית האומרת, כי שתי המחלקות האחרות של הכח החיוני שוות עם מחלקת יושבי הערים. הד"ר הנסן אינו רוצה מכל וכל להחליט, כי

המחלקות שוות באמת אלה עם אלה שויון גמור ושלם, אך הוא מטעים יותר מן המדה את ערך ערבוב־היסודות וההתבוללות. לא נכון, למשל, להעביר קו מפריד מדויק בין הכפרי בעל־הקרקעות ובין העירוני בעל־הממון. במחלקה הראשונה של הכח החיוני אנחנו מוצאים משפחות של סוחרים ובעלי משלח־יד, אשר אין להם כל קרקע, ומשפחות של פועלים, אשר אין להם כל קרקע וכל ממון. ולהפך, משפחות רבות ממשפחות יושבי הכפרים בעלי־הקרקעות נמצאות במחלקה השנית ובשלישית. זאת ועוד אחרת. לא נכון לחשב, כי מנהלי־עסקים ואנשי־חכמה נמצאים רק בערים בלבד, או כי רק הערים בלבד משמשות בתור מרכזים לאמנים העובדים את עבודתם ביד. היחסים שבמציאות הנם מורכבים במדה מרובה, אך התפלגות הישובים ותנועתם ממפלגה למפלגה, ממטה למעלה, מצטינים בפשיטות יחוסית הדרושה בכדי שנוכל לבנות בנוגע לישובים שיטה שלמה וברורה.

במדרגות והמפלגות, הנולדות בקרב הישובים בהליכת ההתפתחות הדמוגנית, מולידות מצדן ההפתחות השכל החברתי ברוח הדמוקרטי. מפלגת הישוב, החיה על השכר, שהיא מקבלת בעד עבודתה, נמצאת פנים אל פנים עם המפלגה, המנהלת את הפעולות האקונומיות והאוספה את הממון. האנשים החיים משכר עבודתם יודעים עובדה נכבדה אחת מעובדות ההיסטוריה. הם יודעים, כי מפלגת הסוחרים מנהלי־העסקים דרשה לעצמה לפני דורות אחדים את הזכות להשתתף בשלטון המדיני, אשר נמצא מימים קדמונים כלו בידי האצילים ילידי המשפחות הרמות, וכי הדרישה הזאת הצליחה במדה היותר גדולה. הם רואים, כי הממשלה המדינית משמשת פעמים רבות בידי המפלגות העליונות בתור אמצעי ליצירת תנאים אקונומיים ידועים ולהשגחה על התחלקות העשר, והם מוציאים מזה את המסקנה, כי הפועל צריך להשיג את הזכות להשתתף בשלטון המדיני, הבורא את החקים והמשפטים, ואז יכול לקוות לקבל חלק גדול מפרי העבודה האקונומית. הם רואים, כי „זכות הדעה" היתה נתונה תמיד בידי בעלי־האדמה ומשלמי המסים—הישרים, ועל כן הם מביעים את רצונם, שתנתן הזכות הזאת: לחוות דעת

בעניני הצבור, — לכל איש ואיש מאנשי הצבור בלי הגבלה. התביעה הזאת מוצאת לה אזנים קשובות, יען כי היא נשענת על ההבטחה, שהפועלים מבטיחים לחוות דעה לטובת המפלגה המדינית אשר תשתדל להוציאה לפעולה, — כאשר נשענה תביעת הסוחרים במאה הי"ז על הבטחת הכנסות מרובות לקופת המלך. המפלגות המדיניות השונות מרחיבות, זו אחר זו, את הזכיות המדיניות של הפועלים, בתתן את זכות הבחירה לחלק אחד או אחר ממחלקת הפועלים, כאשר עשו, למשל: הטוריים האנגליים, אשר נתנו את הזכיות המדיניות לאמנים העירונים; הליברלים האנגליים, אשר נתנו את הזכיות האלה לפועלים הכפריים, וכאשר עשו שתי המפלגות האמריקניות הגדולות, אשר נתנו את הזכיות האלה, האחת לפועלים ילידי חוץ לארץ, והשנית — לעבדים המשוחררים.

הדמוקרטיה, המתבצרת באופן הזה על יסוד זכות־הבחירה, שופכת בקרוב את רוחה גם על עצם המושג על דבר חובות הממשלה. בתחלה היא מביעה את רצונה, שתקח הממשלה על עצמה להרים באמצעות כחותיה הגדולים והעצומים את מצב מחלקות הפועלים. היא מטלת על הממשלה חובות רבות וגדולות, בנוגע למצב הבריאות הגופנית של העם ולחנוכו הרוחני. בשעה ההיא עצמה היא מעוררת את השאלה על דבר יצירת שיטה חדשה בגבית המסים, אשר תעמיס את כל משא הוצאות הצבור על המחלקות העשירות. כאשר הכנים לַסַל, בש' 1862, לתוך הפרוגרמה של מחלקת הפועלים את ההצעה לבטל את המסים־המסובבים, אז לא משכה ההצעה הזאת אליה ביותר את לב המוני העם, והדבר הזה עורר ספקות רבים באמתת השקפות לַסַל, בפרט אחרי אשר תמכו רבים ממחלקת הפועלים באירופה ובאמריקה את המדיניות הסוככת (הפְּרוֹטֶקְצִיוֹנִית). אולם בשנים האחרונות באו עובדות אחדות — התנועה לטובת מס יָשר אחד, הנסיונות הרבים לברוא שיטה חדשה בגבית המסים, אשר תקביל אל המצב האקונומי של כל אחד ואחד ממשלמי המס, והספקות, אשר נולדו אצל הפועלים בנוגע להועלת השיטה הסוככת — העובדות האלה באו והוכיחו, כי העסקן החברתי הגדול לא *טעה בחשבונו*.

הדעות והשאיפות האלה מתקימות לא אך אצל מחלקת הפועלים בלבד, הן מלבבות — די לקרוא פה בשם לַפֵל בלבד — אנשים עשירים ואנשים מלומדים, המאמינים, כי הישר החברתי האמתי יכול לצאת אל הפועל אך בצורת הדמוקרטיה החברתית. הדעות הדמוקרטיות, הנקלטות במוחות אנשים חכמים ובעלי מעשה, מולידות שנויים גדולים בדעת הקהל וּבְאידיאלים העממיים.

הדמוקרטיה מחזקת ביחסים ידועים את התפרדות הישובים העירונים מעל הישובים הכפריים, ועכ"ז מביאה הדמוקרטיה את העיר ואת הכפר לידי הסכמה שכלית ומועילה ועי"ז זה להתפתחות הבניה החברתית במדה מרובה; להתפתחות, אשר בה תתחבר חלוקת־העבודה האקונומית בין העיר והכפר, שהתקימה במשך דורות רבים, עם חלוקת עבודה חדשה, — של הפעולות החברתיות. הכפר מוליד את יסודות הישוב, את כח־הפעולה ואת הדעות המקוריות — את החמרים הראשונים של החיים החברתיים — כמו שהוא מוליד את המזונות ואת החמרים הראשונים של החרשת. העיר מצרפת את הדעות אלה לאלה בצירופים רבים ושונים ויוצרת באופן הזה את השכל החברתי. תמורת זרמי החיים הרעננים, השופעים אליה מהכפרים והמושבים הקטנים, היא שולחת מצדה אל כל כפר ואל כל מושב קטן זרמי דעות מלהיבות ורגשות מוסריים נעלים. היא נופחת רוח חיים חדשים בחושים החברתיים ומעוררת לפעולה את הכחות הרוחניים הנרדמים. אמת הדבר, שאנשים גאונים נולדים בערים רק לפעמים רחוקות מאד; האמונות היותר רוממות של האנושיות נולדו הרחק משאון הערים בתוך מדבריות או בקרב הרים גבוהים; הדעות המדיניות היותר גבוהות נבראו על ידי אנשים פשוטים ותמימים, שהיו קרובים אל הטבע. העולם מחויב להודות בעד כל הַתִּגְלִיוֹת הגדולות והיצירות הנצחיות לאנשים, אשר חיו חיים קרובים אל הטבע ואל העם. אולם כל היצירות והתגליות, כל הדעות והאמונות יכלו להביא שנויים ותקונים בחיי העם רק אחרי אשר קבלו את חותם השכל של הקהל ואת הכח הגדול השופע מלב הקהל.

ההתקדמות בחמר וברוח איננה „טוב שכֻּלו טוב". ההתקדמות נקנית לא אך במחיר עבודה ועמל, כי אם גם במחיר יסורים ומכאובי־לבב רבים. כל תגלית וכל המצאה חדשה במקצע החרשת הורסת מעמד עסקים רבים ומשארת אלפי פועלים עניים בלי פנת־גג ובלי לחם. כל צעד חדש בההפתחות סדרי־החיים החברתיים גורר אחריו הריסת חלק אחד מסדרי־החיים הישנים. זאת ועוד אחרת. כל הצדדים הרעים שבהתקדמות פועלים, על פי הרוב, פעולות לא־שוות על אנשים שונים. האנשים, המשתמשים לטובתם ולהנאתם באמצעי־העבודה החדשים או בסדרי־החיים החדשים, סובלים בעצמם רק לפעמים רחוקות מהרעות הנולדות על ידי הריסת הסדרים הישנים. אחדים מהאנשים, הסובלים את רעת השנויים הנולדים בחרשת־המעשה או בחברה, מצליחים להכין להם במהרה מעמד חדש בהיים בהתאמה עם התנאים החדשים; אחרים מהם אינם מוצאים את עצמם מוכשרים להסתגל לתנאי־החיים החדשים, והם יורדים ממצבם למצב יותר שפל ולא יוסיפו לעלות עוד.

הצד הרע של ההתקדמות מתגלה ג"כ בצורת ירידה רוחנית וגופנית, הנולדת מסבת עבודה גופנית ועמל שכלי גדולים יותר מהמדה. כאשר ימהרו ההולכים ללכת, כן ירבה מספר הנחשלים הנופלים עיפים ויגעים על הדרך, וכאשר תגדל ההתקדמות, כן תרבינה הרעות הנולדות ממנה. ההתקדמות, בדומה לכל צורת אחרת מצורות התנועה שבעולם, מולידה רֵיאקציה נגד עצמה.

הירידה החברתית מתגלה בצורת אבדת־עצמו־לדעת, פשעים, שגעונות ותאות־רעות, המתקימות במספר היותר גדול בקרב הצי־ביליזציות היותר גבוהות, אשר שם רב עמל החיים במדה יוצאת מגדר הרגיל, וגם במקומות, אשר שם נהרסו ישובים תרבותיים גדולים ואשר נשארו בהם רק שרידים ופליטים, אנשים רפי־כח ונואשים, שאינם מסוגלים להחזיק מעמד בפני תנאי־חיים קשים ורעים.

באירופה אנחנו מוצאים שני מרכזים קבועים, אשר בהם היה תמיד מספר המאבדים־עצמם־לדעת רב מאד: עיר פריז וממלכת סקסוניה. במדה שיתרבה רֲחוק המקום מהמרכזים

האלה, במדה זו ימעט מספר המאבדים־עצמם־לדעת [1]. בכל אירופה, מלבד נורויגיה, עלה מספרם במדרגה רבה מאד בהתחלת המאה התשע־עשרה המלאה חיים ותנועה. בצרפת עלה מספר המאבדים־עצמם־לדעת על כל מיליון נפש יותר מפי שלש במשך שנות 1827—1875; בפרוסיה עלה המספר הזה יותר מפי שנַים [2]. באנגליה עלה המספר הזה מששים ושנים, בשנת 1830, עד שמונים וחמשה, בשנת 1891 [3]. בארץ מַסַּצ׳וּסֶטְס היה המספר: ששים ותשעה בשנות 1851—55 לתשעים ואחד בשנות 1881—85.

המספרים הסטטיסטיים בדבר השגעונות רחוקים הרבה מאד ממדרגת השלמות, אך אין הדבר מוטל בספק, כי מספר המשוגעים עלה במדה רבה מאד במשך דור אחד, ועודנו עולה בימינו יותר ויותר. בחבל הצפוני האטלנטי של ארצות־הברית נודעו בשנת 1890 — אלפַּים שפ״ה אנשים משוגעים על כל מיליון נפש, בחבל המערבי — אלף תתע״ח, בחבל המרכזי הצפוני — אלף תרמ״ז ובחבל המרכזי הדרומי — תתקנ״ט. אם נברר כראוי את העובדה הידועה, כי בחבלי ארצות הברית הנושבים מאנשים עובדי־אדמה רב מספר המשוגעים, היא יכולה רק לחזק את ההכללה המובאה למעלה. עובדי־האדמה ומשפחותיהם, היושבים בִרחוק־מקום משאון החיים העירונים, מושפעים במדה רבה מאד מאפני החיים הכלליים של זמננו. הם כבר קנו להם מושג מחיי המותרות אשר בערים ולא יוכלו עוד להסתפק בחיים פשוטים וטבעיים. הם נושאים את נפשם לבתים מפֹארים ומְרֻוחים, המקושטים בכלי־בית יפים, למלבושים מגוזרים ותפורים על פי המודה האחרונה, למטעמים ומעדנים, לסוסים דוהרים ומרכבות מרקדות יקרות. אי־האפשרות לחיות חיים טובים כאלה בתנאי עבודת־האדמה של זמננו מולידה רגש של יאוש בלבבות רבים ומביאה לפעמים קרובות לידי השתגעות.

כי הפשעים והתאות־הרעות השונות מתרבים ומתפשטים

---

[1] Mayo-Smith, "Statistics and Sociology", עמוד 243.

[2] Morselli, op. cit., עמוד 20.

[3] שם, עמוד 26 וגם Mayo-Smith, op. cit., עמוד 242.

יותר ויותר במדה שירבה יותר ויותר עמל החיים מסבת שנויים בחרשת־המעשה או בהתפלגות הישובים,— הדבר הזה כבר הוכח במדה מספקת ע"י מספרים סטטיסטים. כמו המשוגעים נמצאים גם הפושעים על פי רוב בערים מרובות באוכלוסים במדה יתירה או, להפך מזה, בחבלי ארצות שוממים ועזובים כמעט מאדם. הרוצחים מרובים ביותר בראשית ימי ציביליזציה חדשה או באחרית ימי ציביליזציה ישנה. הרצח הוא הפשע היותר נפוץ בערים החדשות או בערים הנמצאות בתקופת הירידה [1]). הגנבים, הרמאים ומפריעי הסדרים גם הם מצויים ביותר בערים הגדולות. הפושעים מכל המינים האפשריים נמצאים לפעמים היותר רחוקות בתוך הכפרים ובתוך הערים הבינוניות, המתפרנסות בריוח גדול פחות או יותר, אשר, מסבת התאמת הצרכים עם האמצעים, אין מלחמת החיים קשה שם ביותר.

ירידת הישובים גוררת אחריה על פי הכרח ירידת ההרכבה־החברתית והבניה־החברתית.

האורגניזציה הרכה והרופפת של המשפחה המיוסדה על נטית־הלב הפרטית (רומנטיות) איננה מסוגלה להתנגד במדה הדרושה להשפעת הרגשות החולניים והאות־הכבוד הקיצונית, המתעוררים בלבות אנשי החברה בתקופת הירידה. בימים אשר חובת המשכת המסרת של המשפחה נשתכחה כבר מהלבבות, בימים אשר חובת המשכת המסרת של המשפחה חדלה מהיות עוד אחד מיסודות חיי המשפחה, בימים אשר לידת הילדים מעוררת בלב ההורים רגש של אי־רצון והנשואים נראים כאמצעי להשגת פרנסה או תענוגים בחיים,— בימים ההם לא יוכלו עוד להתקים החקים המגבילים את חפש גטי־הפטורים. החברה מתחילה לדרוש חקים ומשפטים אחרים, ליבראליים יותר, בנוגע לגטי־פטורים. ובאמת, הגירושים נתרבו מאד במספרם בכל ארצות

---

[1]) עי' Cook, "Murders in Massachusettis" Publications of the American Statist. Association, New Series, № 23, ספט. 1893.

אירופה ובארצות הברית במשך שלשים השנה האחרונות¹).

ירידת הבניה החברתית מתגלה בראש ובראשונה בהתפרטות חיי העיר ²). בחיים העירונים מתחברות יחדו כל הקצוות של הציביליזציה. ההבדלים הגדולים במצב החמרי, הנולדים מתוך חרשת מפותחה במדרגה גבוהה, מתגלים בערים לעין כל בבהירות יתרה. הדעת והתרבות, המפארות בכל המקומות והזמנים את ההתקדמות האנושית, נמצאות פה פנים אל פנים עם הבערות היותר גסה. התערובה המסוכנה הזאת הנמצאת בערים נעשית נוראה במלוא מובן המלה הודות לירידה האנושית. רבים מהאנשים העשירים שבחברה, אם גם לא רובם, מתמכרים בכל לב ונפש לצבירת אוצרות ממון, אשר איש מהם אינו יודע מה לעשות עמהם, או לרדיפה אחר פרסום וכבוד מדומה, אשר אין בו כל מועיל לכלל החברה. תחת השפעת גדלנות נפרזה, מתרחקים העשירים־היורדים האלה יותר ויותר מכלל החברה. הם נשארים לחיות במרכז האנושות, אך לבם רחוק מאד מכל עניניה, יגונה ושמחותיה. הם משתדלים להעמיד חומה מפרדת ומבדלת בינם ובין שאר העולם, המחובר מאנשים שפלים העסוקים בענינים שפלים של חיי יום ויום. הם אינם רוצים לקבל עליהם עול חובות אזרחיות, ומתרחקים כמטחוי קשת מעניני החיים המדיניים, הטובים, לפי דעתם, רק למען ההמון השפל.

ומעבר מזה נותנים רבים מהאנשים העניים, אם גם לא רובם, אזן קשבת לדברי האנרכיסטים, או מבקשים להם נחמה בתקוות סוציאליות לימים טובים בחיי־החברה. הם מצדם מתרחקים ככל האפשר מהאנשים העשירים ומשתעשעים בתקוה להרבות את כח העובדים־האובדים על ידי אורגניזציה מתוקנה ולהכנים לתוך רשותם את הנהגת החיים החברתיים שבמדינה.

אנחנו רואים אפוא, כי גם בימינו נשקפה לציביליזציה סכנה

---

¹) „Report on Marriage and Divorie", Wright

²) La cité moderne, Izoulet.

גדולה, יוכל היות לא פחות מהסכנה שנשקפה לה בראשית ימי התהוותה, אז עמדו לפני שעריה אויבים זרים ונכרים ילידי עמים רחוקים ובלתי־מנומסים. עתה יניפו עליה יד בתוך חומותיה עצמה אנשים מהרסים ומחריבים אשר יצאו מקרבה.

הצדדים השליליים של ההתקדמות מושכים אליהם את לב הקהל; מראה העניות בתוך העשר מחזק בלבבות את רגש הרחמים, וההכרה החברתית מתחילה לדרוש מבעלי היכלת שבחברה, שישתדלו בכל האמצעים האפשריים להביא עזר ממשי לאומללי החברה ויסירו, על ידי הדבר הזה בעצמו, מעל דרך הציביליזציה את הסכנה הנשקפת לה. בעלי־צדקה פרטיים מתחילים לפעול יחד עם הממשלה להמעיט את מספר העניים והפושעים ולהטיב בכלל את תנאי חיי העם. רבות מהפעולות האלה נמצאות תחת השפעת רגשנות חולנית, ומביאים לפעמים נזק במקום תועלת. אולם מעט מעט יכָּנס רגש הרחמים תחת השגחת השכל החברתי, ועי"ז תרבה מדת התועלת הכרוכה ברגש הזה. השכל החברתי נכנס באופן הזה לתקופה חדשה של התפתחות: הוא מקבל אפי מוסרי. לולא ההכרה המוסרית הזאת, המתעוררת ברגע הסכנה, אז היתה ההתפרדות של תקופת הירידה הורסת את כל אשר בנתה ההתפתחות החברתית. רק ההכרה השכלית־המוסרית לבדה מסוגלת להחזיק את הקשר החברתי בתוך הדמו־קרטיה המתקדמת.

להשגת מטרתה — המעטת מספר קרבנות ההתקדמות — צריכה ההכרה המוסרית של החברה לעשות תקונים מוסריים רבים בפעולות החיים החברתיים, — בעזרת שנויי־בניה אחרים הנולדים בתוך האורגניזציה החברתית.

לעכב בעד הירידה החברתית הכללית אפשר רק ע"י חיי־משפחה בריאים וטהורים, שבהם יחונכו הילדים, שיולדו לשמחת לב הוריהם, במדות טובות ובמעשים טובים ויתרגלו מראשית ימיהם למתוח מדת בקרת על כל דבר ועל כל מעשה שהם אומרים ועושים, שיקבילו אל החובות המוסריות המוטלות עליהם. זעיר

שם זעיר שם אנחנו יכולים למצוא גם בזמננו משפחות בודדות מהטפוס המוסרי הזה. המשפחה המוסרית נבדלת מהמשפחה המיוסדה על הנטיה־הפרטית לא פחות מאשר זאת האחרונה נבדלת מהמשפחה המיוסדה על הדת והרכוש. האחרונה וִתְּרה על הנטיות הפרטיות של האישים המיוחדים, בכדי להנחיל לדורות הבאים את הדת ואת הרכוש הכלליים. השנית מבטלת את המסרת ואת נחלת האבות, בכדי למלא צרכי הנטיות הפרטיות האישיות; בימים האחרונים החלה להקריב על המזבח הזה גם את הילדים. המשפחה המוסרית איננה מבטלת את הרגשות הפרטיים, בלתי אם במקרה, שהם מתנגשים עם השכל הבריא או עם החובה המוסרית, ואולם במקרה הזה היא מבטלת אותם בלי פקפוק. היא חושבת את האהבה האמתית לאחר מהדברים היותר קדושים שבעולם, אך היא מריםה את החובה למעלה ממנה, והיא חושבת בין יתר החובות הראשיות של האדם גם את החובה להוליד ולגדל בנים, אשר יוכלו להרבות בקרב החברה את מספר האנשים הבריאים בגוף וברוח.

המשפחה המוסרית האמתית נולדת אפוא על ידי נשואי שני אישים, המכירים הכרה אמתית וברורה, כי התקשרותם מיוסדת על ארבעה תנאים טובים ורצויים לה, היינו: דבקות גלויה, המתהוה מאהבה, התפעלות ורגשי כבוד; כשרונות גופנים, הנחוצים בכדי להוליד ילדים; כשרונות רוחנים, הנחוצים בכדי להנהיג בית מתוקן, שיהיה מכובד ונעים אצל הבריות; הכרת החובות, המוטלות על ההורים, למסור את תכונותיהם המוסריות ואת תרבותם לדור חדש.

במלה אחת: המשפחה המוסרית משעבדת את כל החשבונות האנושיים הקטנים לאידיאה אחת על דבר התפתחות האיש בעל השכל והמוסר, אשר הוא הוא המטרה העליונה, שבשבילה מתקימת כל החברה בכללה, והמשכת־קיומו. המשפחה המוסרית עושה את כל אשר עשו בזמנם המשפחות הקודמות, אך היא מוסיפה עוד עליהם משלה. היא מוסרת לבנים את השם ואת הרכוש של האב, היא ממלאת את צרכי האהבה, ונוסף על אלה — היא בוחרת בדעת ובחשבון את התוצאות היותר טובות של התרבות

הרוחנית, מחנכת ומוסרת אותן לדורות חדשים.

הרוח המוסרי, בפעלו על הבינה החברתית, שואף לתקן את צורות העבודה־המשותפת התלויות בהכרה וברצון ואת מוסדי הממשלה. הוא מוליד שנויים רבים בתחום ההסכמה האישית החפשית מעבר מזה, ובתחום השלטון והמשמעת מעבר מזה. הכרת־העצמות החברתית והרצון החברתי מקבלים השפעות חדשות ויותר חזקות מצד השכל.

כל הדברים האלה מראים ומוכיחים, כי החברה מתקרבת בדרך התפתחותה אל הטפוס המוסרי, וכי הטפוס המוסרי יגלה בהמשך הזמנים את כחו העליון ואת הכשרתו להאריך ימים.

מנקודת־השקפת החלוקה, אשר חלק ספנסר את כל החברות האנושיות לחברות מיוסדות על המלחמה ולחברות מיוסדות על החרשת, אפשר לבאר את תוצאות פעולות האדם רק עד השעה, שאז נגמר דבר התיצרות הלאומים והתבצר במדה מספקת טפוס החברה המיוסדה על החרשת. אבל החברה המיוסדה על החרשת, היא בעצמה מצטינת בתכונות כל כך רבות ושונות, עד שאנחנו מוצאים את עצמנו רשאים להעביר קו מפריד בין שני חלקים גדולים מהטפוס הזה, ולעשות בנוגע להם הכללה רחבה אחת. ספנסר בעצמו היה קרוב מאד אל ההכללה הזאת, ברמזו לא פעם ולא שתים לביאת ימים כאלה, אשר אז יכיר ויודה האדם, כי הוא עובד בכדי שיחיה, ולא כי הוא חי בכדי שיעבוד. כל אחת מהחברות המיוסדות על החרשת פועלת את פעולותיה בראש ובעיקר אם להשגת עשר או להשגת השתלמות שכלית ומוסרית. אפי כל החברה נמצא ביחס ובקשר צר עם פעולותיה ושאיפותיה הראשיות.

על פי הידיעות שהגיעו אלינו על דבר חיי החברות הקדמוניות ועל פי ההסתכלות שנעשתה בזמננו בחלקים שונים מחלקי אירופה ואמריקה אפשר להחליט בדרך כלל, כי בכל חברה, המתמכרת בלב ונפש להשגת מטרות חמריות, והזהב יקר אצלה יותר מכל חפצים אחרים, — בכל חברה כזאת יש תמיד פירוד גדול בין

בין המחלקות המצליחות והמחלקות האומללות ואכספלואצטיה אכזרית מצד העשירים לעניים, אכזרית במדה לא פחותה מאותה האכספלואטציה, שהתקימה לפנים, בחברות המיוסדות על המלחמה, מצד החזקים לחלשים. בחברה כזאת יכניסו העשירים לתוך רשותם את המשרות החברתיות ואת ההנהגה המדינית ויעשו בהן כאדם העושה בתוך שלו. החקים והמשפטים הם בעצמם יהיו למגן ולמחסה על העשירים המבורכים באוצרות זהב ויכבידו עול על האנשים העניים. תאות השוחד תשחית ותקלקל את המשפט ואת הדת. השופטים ישאו פנים בדין, הכהנים ישפו בעד בצע כסף, הנביאים ינבאו בשכר, המלכים יהיו למחסה ולמגן על חברי גנבים ושודדים, כל איש ואיש מאישי החברה יחמוד בלבבו מתנה טובה וירדוף שלמונים.

צבעי התמונה הזאת כהים יותר מהצבעים שבמציאות. אנחנו יכולים לבטוח, כי בשום חברה לא תוכל תאות הכסף להשחית את החיים השכליים והמוסריים, את טעם היפי ואת אהבת האמת במדה כ"כ גדולה, שיבוא פירוד גמור בין העשירים והעניים, או שתפול הנהגת המדינה ומוסדי הממשלה כלה בידי האנשים העומדים בראש החיים הכלכליים. ואולם, כי התאוה הזאת היא הסבה האמתית, המביאה כפעם בפעם רקב בגוף החברה, הדבר הזה עומד למעלה מכל ספק. היא פעלה את פעולתה המגונה בנפילת הממלכה הרומאית ובהריסת הריפובליקות של ימי הבינים. היא קמה עתה כצר וכאויב גם על חיי־החברה שלנו להרוס ולהחריב את מוסדינו החפשים.

התוצאות היוצאות מחיי חברה שכליים ומוסריים בעיקר ידועות לנו כבר מפי הנסיון. במושבות הדמוקרטיות הפשוטות, אשר נוסדו בימים הראשונים באמריקה ובפרט בארצות המשתרעות מעבר להרי האלגנים, שררו חיים מוסריים טהורים, אשר הקבילו בכל הפרטים אל תביעות השכל המוסרי. אנשי העת ההיא היו מסוגלים לעמוד על נפשם בשעת הצרך בפני צר ואויב חיצוני, אך לא שאפו מכל וכל להרחיב את גבולות ממשלתם המדינית על ידי המלחמה. הם ידעו לעבוד בהתמדה גדולה את עבודתם, בכדי להשיג עשר חמרי, אך הם ידעו גם כן להשתמש באמצעי

העשר, אשר בא להם בשכר עבודה ועמל־כפים, להשגת מטרות אחרות. לא הבורסאות ולא השוקים, כי אם בתי התפלה, בתי הספר והאספות של הקהל היו המרכזים הגדולים, אשר משכו אליהם באמת ובפועל את חיי החברה. בירורי הדברים באספות הקהל נגעו לא בענין שער הכספים או מקחי אקציות, כי אם בעניני משפטי האדם ותעודות העתיד.

בחברות כאלה יכולים להתקים — בחיי אמריקה הראשונים אמנם התקימו בפועל — הבדלי המצב החברתי; ואולם אי־אפשר שתתקים בהן אכספלואטציה מסודרת מצד החזק לצד החלש או מצד העשיר לצד העני. כל איש ואיש הנהו, במדרגה ידועה, שומר אחיו. החקים והמשפטים נבראים בכדי להגן על הסדר המוסרי ועל החפש האזרחי. הרעיונות על דבר שויון הזכות ועל דבר שותפות הענינים מונחים ביסוד ההנהגה המדינית. האידיאל על דבר האשר האנושי מבקש להתגשם בפועל ביחס הבריאות, הפרנסה והתענוגים הפשוטים של הרוב, — ברגש הסימפטיה ובאהבת היפי והאמת, ולא בעצלות או ברדיפה אחרי הכבוד.

עתה אנחנו יכולים לעבור אל שאלת ההתקדמות, להגדיר את מושג ההתקדמות ולבאר את מהותה.

מושג ההתקדמות קבל פעמים רבות שנויים עיקריים ויסודיים. חכמים אחדים מפקפקים בכלל במציאות התקדמות. החכמים המודים במציאותה מבארים אותה באופנים רבים ושונים.

יסודות המושג, היותר נפוץ על דבר ההתקדמות, הם הרעיון על דבר התרבות אמצעי הספקת הצרכים החמריים, הרעיון על דבר ההפתחות הבניה החברתית והפעולות החברתיות, וביחוד, הרעיון על דבר השתלמות העצם האנושי. מַקֶנזי, למשל, אומר[1], כי מצב האנושיות בחיים מותנה משלש סבות ראשיות, — היינו: שלטון בטבע, השתלמות המוסדים החברתיים והתפתחות האיש הפרטי, וכי ההתקדמות האמתית מחויבת להקיף את כל אלה.

---

1) „Intraduction to Social Phylosophy" עמוד 207.

הנתוח המדעי מאמת ומחזק את המושג הזה.

מציאות ההתקדמות יכולה להיות מוטלת בספק רק אצל אותם האנשים, אשר לא יודו בדבר, כי התרבות הכח הגופני והאמצעים החמריים ראויה באמת להקרא בשם התקדמות. בֶּנְיהוט[1]) הציע את השאלה שלפנינו בצורה מדעית. הוא הראה והוכיח, כי כל בני האדם רואים אות ומופת להתקדמות בכשרון, שאיזו אומה מוכשרת להגן על נפשה או להתגבר על חברותיה. זוהי התקדמות גופנית, שאין איש יכול לפקפק באמתתה.

וכמו כן אי־אפשר לבלי להודות גם על הדבר הזה, כי בימינו ובדורותינו הכניעו העמים המערביים הגדולים תחתם את חיי הטבע, בחדרם אל סודות הבריאה ובהשתמשם בכחותיה לטובתו ולהנאתו של האדם. העובדה הזאת, לא אך שאפשר להוכח בכלל באמתתה על ידי חקירה מדעית, כי אם אפשר למתוח עליה מדת חקירה כמותית פשוטה, הודות לספירה הסטטיסטית המשוה. כמות הדגן, החטים, הבשר, הפשתים והצמר, בערך אל כל נפש ונפש, מתרבה מתקופה לתקופה ומזמן לזמן, ואי־אפשר, כמובן, לפקפק בדבר, כי ההמעטות פעולות הקר והרעב ראויה באמת להקרא בשם התקדמות העצם החמרי של האדם.

העובדה האחרת הנוגעת לענינגו, שאמתתה אולי אינה כל כך גלויה לעינים, היא זאת, כי ההתקדמות החמרית, שאנחנו מכירים ומודים במציאותה, יכולה לצאת אל הפועל אך ורק בעזרת התקדמות אנושית כללית. הכח הגס והפשוט איננו יכול לברוא בעצמו עשר חמרי או להכשיר את העמים, שיתגברו על האדם ועל הבריאה. הכח החמרי הדרוש לעמים בכדי שיוכלו להתגבר על צריהם או לעשות עשר אי אפשר, אם לא תקדים לו התרחבות והתעמקות הידיעות והרעיונות המדעיים, זאת העלילה המעוררת את כח־הפעולה של כל כשרונות השכל, מהציור המדויק ועד הדמיון הבורא. הוא אי אפשר, אם לא תקדים לו השתלמות יחסי השלטון והמשמעת בעבודה־המשותפת והשתלמות דאגת יום מחר. הוא אי־אפשר, אם לא תקדים לו האמונה ביושר האדם. הבנין

[1]) "Rhisics and Politics";

הרם והנפלא של המסחר והחרשת של זמננו מתבסס על האָמָנָה (קרֶדיט), אך האמנה מיוסדה על רוח היושר והאמת של האדם. תהיה נקודת השקפתנו על הדבר הזה איזו שתהיה, אך ההחלטה האומרת, כי הרמת המצב החמרי יכולה לצאת אל הפועל בלי עזרת התקדמות שכלית ומוסרית, היא החלטה שאינה יכולה לעמוד אפילו בפני בקרת קלה. החיים הרוחנים של האומה המכרעת מפותחים, בכלל, במדרגה גבוהה יותר מחיי הרוח של האומה הנכנעת. החיים הרוחנים של אומה מעשית גדולה, המפרנסת עמים אחרים בתוצאות עבודתה, מפותחים, בכלל, במדה גבוהה אלפי פעמים יותר מחיי הרוח של האומות המתפרנסות על ידה.

הסוציולוגים שמו לב במדה לא שוה לשתי הסבות הראשיות, שאליהן אנחנו יכולים ליחס את כל ההתקדמות הרוחנית של האדם. קוֹנְט באר, כי ההתקדמות הנה התרבות פעולת השכל. ספנסר ופיסק, ההולכים בעקבות א. סמיט, חושבים, כי היסוד העיקרי של ההתקדמות הוא התרבות פעולת רגש הסימפטיה.

ההתקדמות היא, מנקודת ההשקפה הסוביקטיבית, התרבות פעולות החיים המוסריות והשכליות. מנקודת־השקפה האוביקטיבית התוצאה היוצאת מהתרבות פעולות ההתקדמות והסימפטיה, הנה התרבות היחסים החברתיים. מנקודת־השקפה פרטית אחת, ההתקדמות היא התרבות ערך ההתחברות החפשית, ביחס עם ההתחברות ההכרחית הנבראת והמתקימת בכח השלטון. אולם כל ההשקפות הפרטיות האלה אינן יכולות לבאר את דבר ההתקדמות, אם גם הוצעו כלן, זו אחר זו, לתכלית הבאור הזה ע"י סופרים שונים. את היסוד העיקרי של ההתקדמות אנחנו צריכים לבקש בתוך החזיונות היותר כלליים מהחזיונות הראויים להקרא בשם חזיונות של התקדמות.

מנקודת־ההשקפה האוביקטיבית, ההתקדמות נראית כהתרחבות המגע־ומשא החברתי, התרבות מספר היחסים, הטבת המצב החמרי, התרבות מספר אוכלסי החברה והתפתחות ההשפעה השכלית. זוהי שלשלת של שנויי כחות ומעמדי כחות, והיסוד האמתי, שעליו נשענת ההתקדמות בעת ובשעה ידועה, היא אחת מחוליות השלשלת

הזאת. בתור פרוצס טבעי, ההתקדמות היא התהפכות הכחות הבלתי מחוברים בחזיונות נפשיים לכחות מחוברים בחזיונות נפשיים, ההולכים ונעשים מורכבים יותר ויותר.

מנקודת ההשקפה הסוביקטיבית, ההתקדמות היא התרחבות הכרת־המין. התחזקות הסימפטיה והתפתחות השכל הנם חזיונות שונים, הנולדים מתוך התפתחות הכרת־המין. בחברת האדם היתה הכרת־המין הצרה, המבדילה בימינו בין גזע לגזע, מוגבלת לפנים בחוג המשפחה והגדוד. בהמשך הזמנים התרחבה יותר והקיפה את החברים ילידי־חוץ של הקלן המלאכותי־למחצה. היא נתרחבה אחר זה עוד יותר ותתפשט על קלנים שונים רבים, אחר חִברה אותם יחדו במושג השבט, ועל שבטים שונים אחרים, אשר חברה אותם יחדו במושג הלאום. המושג הזה גרר אחריו את ההתפתחות האתנוגנית, אשר יחד עמה נכנסה הכרת־המין בתקופה חדשה של התפתחות. המגע־ומשא של יסודות הישוב הרבים והשונים, והמלחמה אשר נלחמו היסודות האלה זה עם זה בעד המקום העליון בחברה, הולידו את הרעיון ע״ד אחדות־מין אידיאלית, העתידה לבוא בהמשך הזמנים, אשר תצא אל הפועל באמצעות התבוללות מודרגת של היסודות ילידי המינים השונים, בעזרת לשון משותפת, ענינים אזרחיים משותפים ושאיפות משותפות. זאת היתה התחלת ההתפתחות הַדֶּמוֹגֶנִית.

ספר רביעי.

הליכת התפתחות החברה. חקים וסבות.

פרק ראשון.

הפרוצס החברתי הטבעי.

בסוציולוגיה התולדתית והמתָארת [1]) חקרנו את הליכת ההתפתחות החברתית, אבל רק מצד היחס והקשר, אשר בינה ובין החזיונות החברתיים המוחשים הנולדים ממנה, אשר הם היו אצלנו הענינים העיקריים של החקירה. עתה צריכים אנחנו לשים לב בעיקר להליכת ההתפתחות החברתית עצמה, בכדי שנוכל למצוא את חקי השתלשלות הסבות הפועלות בחברה.

יותר מדויק אפשר לאמר: המלאכה אשר לפנינו היא לבחון ולבדוק את הפעולות, אשר יפעלו הכחות הטבעיים החיצונים והמניעים הנפשיים הפנימים אלה על אלה. כבר ראינו במה שקדם, כי הישובים החברתיים מתחלקים לפי תנאי הטבע החיצוני. הקבוצים החברתיים נולדים קודם־כל מסבת הנחיצות שירגיש האדם לחפש לו מזונות. אחרי הולד הקבוצים הראשונים, ואחרי בואם, תחת השפעת הכח־המושך של ארץ טובה ומבורכה או פשוט על פי מקרה, לדור יחדו בכפיפה אחת, הם נשארים לחיות יחדו מסבת העדר סבה כזאת, אשר תוכל לפזרם ולהרחיקם זה מזה, בהשתעבדם פשוט לחק ההתמדה. הסבות הראשונות המולידות את ההתקבצות ואת ההתפזרות הנן אפוא הכחות הטבעיים. אך הסבות השונות, המולידות את החזיונות החברתיים הנן מניעים נפשיים המקריים, אשר הן בעצמן נבראו ע"י חיי החברה.

[1]) описательная, desc. ..tive.

אם כן אנחנו צריכים לחקור מתחלה את הפרוצס הטבעי, הפועל בחזיונות חיי החברה, לחקור בעיקר את הפרוצס בעצמו ולא את החזיונות הנולדים ממנו. אחר כך נחקור באופן הזה עצמו גם את הפרוצס הנפשי הפנימי. לאחרונה יהיה עלינו להתבונן אל הפעולות המורכבות, אשר יפעלו שני הפרוצסים האלה זה על זה.

ההתפתחות החברתית אינה אלא אחד מפרטי ההתפתחות העולמית. כל הכח הפועל בחברה הנהו כח טבעי פשוט, שהתלבש בצורה חדשה. ההתהפכות הכח הטבעי לכח חברתי נעשית על פי הכרח טבעי והיא גוררת אחריה, גם כן על פי הכרח טבעי, שנויים בפרטי ההתחלקות והיחסים היוצרים את ההתפתחות. או, בבחרנו לדבר בלשון יותר מדעית, הסבות הראשונות של ההתפתחות החברתית הנן הפרוצסים הטבעיים, השואפים להביא את כחות הטבע למצב שווי־המשקל, אשר אנחנו רואים אותם בצורת הרכבת החמר תמיד יחד עם התפזרות הכח, או בצורת הרכבת הכח יחד עם התפזרות החמר.

ספנסר הראה והוכיח, כי השערת התמדת־הכח היא תנאי מוכרח של כל פילוסופיה החוקרת את חיי הטבע. איננו יכולים לא לחזק ולא להרוס באותות ומופתים את ההשערות האמורות, כי החמר איננו נפסד, כי התנועה איננה נפסקת, כי אי־אפשר שיהיה „יש" מ„אין", או שיהיה „אין" מ„יש"; אך כל רעיונותינו והגיונותינו המדעיים הנולדים בשכלנו מסכימים מאליהם עם האמתיות האלה; האמתיות האלה הנן תנאי מוכרח של המחשבה. איננו יכולים להוכיח באותות ומופתים, כי חקי הטבע הנם חקים מחלטים או, בהשתמשנו במבטאי ספנסר, כי היחוסים המתקימים בין הכחות הנם יחוסים תמידים ובלתי משתנים; אולם יכולים אנחנו להראות ולהוכיח, כי בהניחנו, שהחקים הטבעיים סובלים לפעמים פרעות בהליכתם, אנחנו מחליטים בדבר הזה בעצמו, כי „יש" נברא מ„אין" או כי „יש" היה ל„אין". הנה משל. אם נאמר, כי יש פרטים היוצאים מכלל חק הכבד, אז נחליט

בדבר הזה בעצמו, כי במקרה היוצא מהכלל שלפנינו היה הכח־הפועל (המושך) מ י ש ל א י ן, או כי איזה כח פועל־כנגד דוחף, אשר לא היה ל פ נ י היות המקרה הזה, נולד פתאם מאין ואפס. אם נאמר, כי איזה כח, הפועל היום באופן אחד, יוכל לפעול מחר באופן אחר, או כי איזו יסודות חמריים, אשר הצטרפו פעם אחת באופן ידוע והולידו עצם ידוע, יכולים להצטרף ולהוליד בפעם אחרת איזה עצם אחר — בעוד שכל הכחות האחרים וכל היסודות האחרים המתקימים בטבע נשארו במעמדיהם ובצירופיהם הראשונים אשר היו להם — אז נחליט עוד הפעם, על ידי הדבר הזה בעצמו, כי אין כל הבדל וכל הפרד בין י ש ובין א י ן.

לפיכך, אם החמר והכח מתקימים בהתמדה, כאשר אנחנו מוכרחים לחשוב זאת על פי תנאי מחשבתנו, אז יוצא מזה, כי עד השעה, שיבואו כל כחות הטבע למצב שווי־המשקל, לא יפסקו שנוי החמר והכח בחלל העולם. חלקי החמר יעברו על פי הכרח ממקום למקום, מהצטרפות אחת להצטרפות אחרת, והכח יפשוט צורה וילבוש צורה. ועוד יוצא מזה, כי שינויי החמר והתנועה יתגלו על פי הכרח בצורת הרכבת החמר, הנולדת יחד עם התפזרות כח התנועה, האצור בקרב החמר, כאשר אנחנו רואים, למשל, במתכת מותכה, שהיא מתקררת ומתלכדת בבת אחת, או בצורת הרכבת כח־התנועה והתפזרות החמר, כאשר אפשר לראות במים הנהפכים לקיטור. כל עצם, האוצר בקרבו כח־תנועה במדה מרובה יותר מהסביבה החיצונית שהוא נתון בה, מוכרח לאבד חלק ידוע מכחו ולקבל התלכדות ידועה בחמרו. הפרוצס הזה הוא פרוצס של התפתחות.

ההכללות האלה — על דבר התמדת הכח, הפרוצס העולמי של שווי־המשקל וההכרחיות הטבעית של התפתחות — לא הורע כחן עד היום הזה על ידי הבקרת. ובאמת, די להבין אותן, בכדי להסכים עמהן.

ההכללות האלה נתאמתו בנוגע לישובים החברתיים לא פחות מאשר בנוגע לחמר הדומם.

מדת כח־הפעולה של כל ישוב וישוב בכל עת ובכל שעה מועטת או מרובה ממדת כחות הפעולה הגלויים והנסתרים של העולם החיצוני הסובב אותו. מזה יוצא, כי הישוב והסביבה מחליפים בלי הפסק כל אחד את חמרו ואת כח־פעולתו בכח־פעולתו וחמרו של השני. הכחות הטבעיים נהפכים לחברתיים וחיוניים, הכחות החברתיים חוזרים ונהפכים לכחות טבעיים. אנחנו רואים אפוא, כי חזיונות חיי־החברה תלויים בשנויי הכחות הטבעיים ובשווי־משקלם של הכחות האלה. הכמות והכח של החיים החברתיים מקבילים אל מדת כח־הפעולה, אשר החברה לקחה אותה מהסביבה החיצונית ותהפכנה לחזיונות חיוניים.

את החק הזה אפשר לחלק לחלקים קטנים אחדים, אשר אנחנו נביא אותם פה זה אחר זה בקיצור נמרץ.

צפיפות הישובים תלויה בכמות המזונות שאפשר להשיג בארץ. ראשית התפתחות חיי החברה, כאשר ראינו כבר בפרק על דבר הישובים החברתיים, היתה תמיד בארצות טובות ומבורכות. זאת ועוד אחרת. צפיפות הישובים נולדת תמיד מתוך שפע המזונות, בכלי הבדל בין שפע המתקבל בדרך ישרה, מהקרקע, ובין המתקבל בדרך מסובבה, מתוך חליפי סחורות; בהיות שאר התנאים שוים, תלויות פעולת החברה והתקדמותה בצפיפות הישובים.

ישובים מרֻוָחים, המפוזרים על פני קרקע דלה ועניה, יכולים לבקש להם את האמצעים הנחוצים להספקת צרכיהם רק בעזרת מֵהוּדות פשוטות ובגבולים צרים לפי ערך. הם יכולים להשתמש רק בחלוקת־עבודה קטנה ופשוטה; הם אינם יכולים לפתח אצלם חרשת גדולה ונכברה, או לסֹל דרכים טובים, או לברוא חליפי ענינים שכליים במדה מספקת, או לעשות איזה דבר אחר מהדברים הגדולים והנכבדים האפשריים אצל הישובים הצפופים.

חיים מדיניים מפותחים במדרגה גבוהה אפשר למצוא אך באותם המקומות, שבהם נוצרו ישובים גדולים וצפופים לפי ערך. החפש האזרחי אי־אפשר, אם לא יקדימו לו חליפי־דעות ובירורי־דברים אצל אנשי החברה, ובירורי־הדברים האלה דורשים שיהיו אנשים רבים, בעלי ענינים שונים והשקפות שונות, מתאספים

יחדו מזמן לזמן. התנועות לטובת החפש העממי נולדות, לפי הרגיל, בתוך הערים הגדולות. שתי התנועות הגדולות של העבר, היינו המהפכה האמריקנית והתנועה הגדולה נגד העבדות נולדו מתוך החיים העירונים, כאשר נולדו מתוך החיים האלה גם הסוציאליות, הלאומיות והתנועה הגדולה לטובת „המס־האחד" של זמננו.

החנוך, הדת, היצירה היפה, המדע והספרות תלויים גם הם במדה ידועה בצפיפות הישוב. בתי־הספר, בתי־המדרש הגבוהים, בתי־התפלה, העתונים היומיים, חברות הוצאת־הספרים, הביבליותיקות ואוצרות־כלי־החמדה יכולים להתקים רק בימים שמספר אנשי הישוב על פרסה מרובעת איננו יורד למטה ממדרגה ידועה, והתמוטטות המוסדות האלה היא אחד הסימנים המובהקים הראשונים, אשר על פיהם אפשר להכיר את ההמעטות מספר אוכלוסי החברה. עוד ימים רבים בטרם שהתבוננו חכמי האקונומיה אל התמעטות ישובי הכפרים בארצות המזרחיות מארצות־הברית, משכה ירידת בתי־הספר ובתי־התפלה במקומות ההם אליה את לב המורים והעתונים הדתיים.

בכל ישוב ובכל מצב משתנות הפעולות החברתיות בהתאמה אל כמות תבואת האדמה בשנה ההיא.

אחדים מחזיונות חיי־החברה מקבלים שנויים, בהתאמה נמרצת אל השנים הטובות והשנים הרעות. פה אנחנו נפגשים בראשונה עם מספר הנשואים, מספר הלידות ומספר המיתות.

בבַּוַרְיָה, למשל, היו השנים 1840 – 1845 שנות שלום וברכה. מספר הנשואים בשנים ההן היה: 29,500; 29,463; 29,356; 29,490; 29,373. שנת 1846—1847 היתה שנה רעה ואז ירד מספר הנשואים עד 28,331. כשהוטב המצב החמרי שנית עלה מספרם עוד הפעם והגיע עד 30,000. שנה רעה אחרת היתה 1853 – 1854, אשר אז ירד מספר הנשואים עד 26,939. החקים המתוקנים החדשים על דבר הנשואים, אשר יצאו לאור בשנת 1862, העלו עוד הפעם את המספר עד 40,000; החקים המאוחרים העלוהו עד 60,000 בשנת 1869. המלחמה, שהיתה בין פרוסיה וצרפת, הורידה אותו עד 40,707 בשנת 1871. ברית השלום, שנכרתה

אחרי המלחמה, העלתהו עוד הפעם עד 52,045 [1]).

החזיון הזה נחקר בעיון גדול ע"י חכמים רבים, והסטטיסטי האשכנזי הֶרמן הכליל אותו, לאמר: מספר הנשואים בכל תקופה ותקופה מצין את גדל התקוה לימים טובים, המתקימת בלב אישי החברה בתקופה ההיא, והוא מצין אותה בדיוק יותר ויותר גדול, במדה שהפעולות הכלכליות במדינה הנן יותר חפשיות ובלתי־מוגבלות.

מספר הלידות עולה בשנים הטובות ויורד בשנים הרעות. הפרופ. מֵיו־סְמִיט, אשר חבר יחדו את המספרים הסטטיסטיים הנוגעים לשאלה זו, אומר כדברים האלה: „כבר הוברר הדבר במדה מספקת, כי מזונות יקרים, שנים רעות ומלחמות פועלים פעולה רעה על מספר הלידות. בגרמניה היה מספר הלידות בשנת 1847 ובשנת 1854, אשר באו אחרי שנות הרעב 1846, 1853, — דל ומצער מאד. השנים, אשר באו אחרי הבהלה הגדולה של שנת 1873, הצטינו במיעוט לידות בכל ארצות אירופה, שיצא, בלי ספק, מסבת מיעוט נשואים. פעולת מלחמת 1870—1871 נראתה בכל חלקי גרמניה. בפרוסיה היה בשנות 1865—1878 מספר־הלידות הבינוני — 37,8 על כל אלף. תיכף אחרי המלחמה התרבה מספר הלידות והגיע בשנת 1872 עד 39,7 על כל אלף" [2]),

מעוט המזונות, השנים הרעות והמלחמות — כל אלה פועלים פעולה נכרת על מספר המיתות. הדבר הזה מוכח ממה שמספר המיתות עלה במדרגה גבוהה מאד באירלנדיה אחרי שנת 1846. בגרמניה — אחרי שנת 1853 ובצרפת — אחרי שנות 1870—1871.

מחק התמדת־הכח יוצאת מסקנה כללית האומרת, כי בשעה שהחמר עובר ממקום למקום הוא עובר תמיד לצד הכח־הפועל

---

1) Mayo- Smith, „Statistics and Economics", Publicatons of the American Economic Association, כרך ג', № 4, 5, עמוד 53—54.

2) „Statistics and Economics", עמוד 49.

(המושך) היותר גדול או הכח הפועל־כנגד (הרוחף) היותר קטן. הכלל הזה מתאמת במלואו בהתפלגיות החמר והכח, אשר בקרב הישובים החברתיים ואשר בין הישובים החברתיים ובין הסביבה החיצונית.

פעולות חיי־החברה נוטות לצד הכח־הרוחף היותר קטן. ישובים צפופים לפי ערך נמצאים באקלימים החמים. ישובים חדשים נוצרים סמוך לחפי הימים ובבקעות הנהרות. עמים חזקים, המרחיבים את גבולות ממשלתם בכח החרב, יראים לגעת במדינת עם חזק ומתפרצים בנקל למדינת עם חלש.

בכל מקום ומקום שהצטין פחות או יותר בתנאי כלכלה טובים התישבו המוני אדם וישארו לחיות שם עד אשר בא מעוט המזונות והכריח אותם לעבור למקום חדש. לו יכולנו לציר לנו בדמיוננו את האנושיות בהתפלגותה הגיאוגרפית, אז ראינו, כי היא נמצאת כלה במצב תנועה תמידית ובלתי־נפסקת, — אך במקום אחד מפוזרים אלפי היצורים הנעים והנדים על שטחים גדולים ובמקום שני הם צפופים ודחוקים יהדו על שטח קטן.

התרכזות הישובים בכרכים הגדולים היא עובדה שנית, המחזקת את אמתת הכלל המובא למעלה, כי הכרכים הנם, בכלל, המקומות היותר טובים ורצויים לתכלית עבודת האדם. „כחות־מושכים אחדים, — אומר קוֹרְטֵנִי — משפיעים על הישוב בלי הפסק, במשכם את החיים ממקום מולדתם הראשונה למקומות אחרים לפעול שם את פעולותיהם. החיים, המגיעים למדרגת בגרות, צריכים לעזוב את עריסתם ולבוא אל בית־העבודה. במאת־השנים הנוכחית נעתקת האנושיות ממקום־מולדתה אשר בכפר אל מרכזי המסחר וחרשת־המעשה הגדולים והרועשים.

הכח־הרוחף היותר קטן מגביל גם כן את הליכת העסקים השונים, את החליפים, את אמצעי המגע־ומשא, את יחסי הממון והעבודה, את ההנהגה המדינית, את החקים והמשפטים ואת התנועות המכֻונות לתכלית הדת, המדע והחנוך.

המסקנה האחרת, היוצאת מחק התמדת־הכח היא זאת, שהכח־המושך והכח־הרוחף או, במלים יותר כלליות, הכח־הפועל והכח הפועל־כנגד שוים תמיד זה לזה, ומזה יוצאת מסקנה

חרשה, כי התנועה הולכת וחוזרת משעה לשעה ומעת לעת.

פעולות חיי־החברה באות וחוזרות ובאות לפרקים ידועים. תבואת האדמה מתרבה בזמן אחד ומתמעטת בזמן שני וחוזרת ומתרבה בזמן שלישי. חליפי הסחורות, בשוקים הגדולים והקטנים, יוצאים לפעולה מזמן לזמן ומתקופה לתקופה, ושקול (באלאנס) המסחר בין המדינות מקבל נטיות בכל עת ובכל שעה. המקחים עולים ויורדים חליפות. בחרשת־המעשה לוקחת הירידה מקום העליה, והעליה לוקחת מקום הירידה. האמיגרציה מתחזקת ומתרפה וחוזרת ומתחזקת. המלחמה מתחלפת עם השלום, האדיקות — עם חפש־הדעות. הדת, המוסר, הפילוסופיה, המדעים, הספרות, היצירות היפות והמודה — כלם יסורו למשמעת חק חזרת־התנועה.

התפלגות החמר והתנועה בין החברה ובין הסביבה המקפת אותה גוררת בקרב הישובים לפעמים התרכזות החמר במדה יותר מרובה מהתנועה — ואז אנחנו רואים את השנוי בצורת התלכדות חברתית — ולפעמים, התפזרות החמר במדה יותר מרובה מהכח, ואנחנו רואים אז את השנוי בצורת התפרדות והתפרקות חברתית. לפעמים מקבלים הישובים דחיפה מהסביבה, ולפעמים מקבלת הסביבה דחיפה מהישובים.

הנטיה להתפזר נולדת בכל פעם שאחת החברות מתרבה באוכלוסים, וכח־הפעולה של היחיד מתפתח, — בעוד שהחרשת אינה יכולה להשתלם ולעלות במהרה למדרגה גבוהה למדי, בכדי שתוכל להספיק את הצרכים החדשים.

כל זמן שהקבוץ החברתי איננו גדול אין השאיפה הזאת, לפי הרגיל, חזקה עד כדי שתוכל להתגבר על האינֶרְצִיָה. הקבוצים נשארים במצב ההרכבה ומושפעים בעיקר מהכחות השואפים להתלכד.

ההתלכדות הפועלת בכח גדול יותר ויותר בתוך איזה גוף חמרי היא רק החוליה הראשונה בשלשלת השנויים הטבעיים

הרבים, ההולכים ונעשים יותר ויותר מורכבים. הגוף מתפרט, והחלקים המפורטים מתפזרים ומתרחקים זה מזה.

אחרי כי חלקי החמר נמצאים במצבים שונים בתוך הגוף המתלכד, לכן אי־אפשר שיסבלו כלם במדה שוה מהתנועה. מצבים בלתי־שוים, המושפעים מכחות שוים, או מצבים שוים, המושפעים מכחות בלתי־שוים, או מצבים שוים וכחות שוים — כל התנאים האלה משנים את אפי החלקים ואת צירופיהם. התוצאה היא — התפרשות הגוף [1].

הבדלי מצב החלקים השונים של הקבוץ החברתי, ביחס אל הכחות הסובבים אותו, מביאים לידי התפרדות חיי־החברה [2].

התרבות הפעולות בקרב החברה מביאה לידי התפרדות שְׁנִיָּית בפרטים קטנים רבים, המרבָּה את מספר הבדלי המינים [3].

כל זמן שהחלקים של הקבוץ החברתי מושפעים במדרגה שוה מתנאים שוים הם מקבלים גם שנויים שוים. התוצאה היא ההבדלות החלקים הדומים, — התלכדות שניית בתוך ההתלכדות הרחבה יותר, המתגלה לעינינו בצורת המדרגה הראשונה של ההתפתחות החברתית — והתחזקות התכונות המיוחדות של חלקי הקבוץ החברתי המפורדים [4].

התנאים החיצונים של האקלים ושל המזונות, למשל, מקרבים את האנשים בעלי הטבע השוה זה לזה. השויונות העממים הגופנים מקרבים את בעלי התכונות השכליות והמוסריות השוות זה לזה, ויוצרים באופן הזה את יסוד האחדות הלאומית; הטפוסים הלאומיים הדומים, בהיותם מרוחקים זה מזה, שואפים לשוב ולהתאחד שנית. בעלי ההכונות השוות מתקרבים זה לזה בעסקים ובמשלח־היד. מעל הקבוץ החברתי הגדול נפרדים קבוצים קטנים של מנהלי־מדינה, כהני־דת, בעלי משלח־יד, סופרים, משחקים על־הבמה, אמנים וחרשים ועובדי־אדמה. חלקי־קבוצים שונים

1) ספנסר, „ההנחות היסודיות".
2) שם, § 122.
3) שם, § 161.
4) שם, §§ 131, 168.

מתפתחים ונעשים למפלגות מדינות, כתות דתיות ו„שדרות" חברתיות.

החק הזה מתאמת באופן בהיר ביותר בהתפלגות היסודות הזרים הנכנסים לאמריקה. האשכנזים משתקעים בארצות אִילִינוּיס ואיוב. ארבע חמישיות ממספר כל האשכנזים שנכנסו לארץ נמצאות במרכז הצפוני של ארצות־הברית. האירלנדים התישבו על החוף המזרחי, מניו־יורק עד מֶין. השוֵדים והנורוַגים מתישבים במִינֵיזוטה ווִינְסקוֹנְסִינָה, בעוד שהאיטלקים הולכים במספר רב להדרום, לריפובליקה הארגנטינית, אשר תהיה, כפי הנראה, לאי־טליה אמריקנית בקרב הימים, כאשר היתה „אנגליה־החדשה" — לבריטניה אמריקנית [1].

הקבוצים העממיים השונים האלה נבדלים ונפרדים זה מזה במשך ימים רבים. הספירה הסטטיסטית משנת 1880, אשר הִשְׁוְתָה את הקבוצים העממיים השונים היושבים בארצות־הברית זה עם זה על פי ארצות מולדתם, העמידה כלל גדול, כי בכל מקום, שיש מספר רב של אנשים ונשים ילידי לאום אחד, מעט מאד מספר הנשואים בין לאומים שונים. בעיר ניו־יורק, למשל, נושאים האשכנזים נשים אשכנזיות, האירלנדיים — אירלנדיות והאיטלקים — איטלקיות. המנהגים, המסרות, האמונות, ואפילו הלשונות של האימיגרנטים משתמרים בארצות־הברית במראם הראשון שהיה להם ושואפים לשנות את מראה החיים החברתיים והמדיניים של אמריקה במדרגה גדולה יותר מאשר אפשר היה לחשוב מראש [2].

הדבר ברור, כי כל זמן שהגוף הולך ומתלכד אין כחו הפנימי חולף ממנו לגמרי. זאת ועוד אחרת. בכל גוף וגוף מופרעות התפזרות הכח והתלכדות החמר במקצת מהליכה מהופכת: מעט חמר מתפזר ומעט כח מתרכב משעה לשעה. זהו חלק נכבד של הליכת ההתפתחות בתוך הגופים האורגניים.

התנועה הפנימית הזאת מולידה הרכבות חדשות יותר גדולות בהליכתה התפתחות. מסבת ההתחלקות החדשה של חלקי החמר,

---

1) Mayo-Smith, „The Influence of immigration", עמוד 49.
2) שם, עמוד 81—85.

מתחלקת התנועה הפנימית בעצמה באופן חדש בקרב הגוף. כן תולדנה תולדות חדשות, התפרדות חדשה והתפרקות חדשה, ההולכות ונעשות יותר ויותר מורכבות [1].

בקרב הישוב החברתי, יותר מאשר בכל קבוץ חמרי אחר, מתפזרת התנועה ומתרכבת בעת ובשעה אחת. מסבה זו מצטין הישוב החברתי בהתפעלות וברַבּוּת יותר מכל קבוץ אחר, וההתחלקות השניית של החמר והכח ממושכת ומורכבת בקרב החברה יותר מאשר בשאר מקומות. ההתפתחות החברתית מורכבת במדרגה היותר גבוהה.

ההתפרקות מסבת־האקלים מגבלת יותר ויותר את חלוקי הישובים לפי הארצות [2]). בעלי השפה האחת והאפי העממי האחד מתלכדים זה עם זה בתוך גבולים מסוימים. ההתפרקות מסבת ההכשרה־האישית גוררת אחריה את הבדלי המחלקות. מחלקות המנהיגים, הכהנים, הסופרים, הסוחרים, האמנים ועובדי־האדמה אינן מתערבות זו בזו בחברות הישנות. הן מתפרדות אשה מרעותה יותר ויותר. כל ריפורמה חברתית, השואפת למטרת התבוללות המחלקות, נושאת עליה את אות המות מתחלת בריאתה.

שנויי הבניה החברתית נולדים בעת ובשעה אחת עם שנויי הפעולות החברתיות. התחלקות חלקי החמר באופנים חדשים גוררת אחריה התחלקות התנועה האצורה בתוך החמר, באופנים דומים. הפעולות החברתיות, כמו הבניה החברתית, נעשות יותר ויותר מקושרות, מרובות־גונים ומדויקות.

בימים הראשונים אין הפעולות האקונומיות, המדיניות והדתיות של החברה מקושרות זו עם זו. עבודתו של אדם אחד איננה מקושרת עם עבודתו של השני. כל קשר לא יחבר את הפעולות ואת מאמצי־הכח הנבדלים במקצוע הציד, הדיוג או העבודה הדתית. בזמנים המאוחרים יולדו בכל אחד ואחד מהמקצעות האלה יחסים וצירופים מורכבים. בתחלה הכל עובדים, חושבים ומאמינים באופן שוה, אך אחר זה יולדו אמצעים רבים

---

[1]) „התנחות היסודיות", § 144.
[2]) שם, § 144.

ושונים בעבודה, הכונות רבות ושונות בהנהגה־המדינית, הבדלים דקים ודקים באמונה ובדת. בתחלה מושפעות הפעולות אך מעט מהגבלת המטרה. לעומת זה, מאמצי־כח ממושכים ואמצעים מכֻונים לתכלית מסוימת הם הסימנים המבדילים והמציינים את החיים המדיניים, את חיי החרשת והמסחר ואת חיי הכנסיות הדתיות בחברות המנומסות [1].

פרק שני.

הפרוצס החברתי הנפשי.

אם הקשר של הישוב מתקים, הודות לפעולת ההתפתחות הטבעית, הנה ההתחברות האמתית מתחלת בהולד הכרת־המין, ההולכת ונהפכת בהמשך הזמנים לנטיה לחיי חברה.

ההתחברות האנושית יכולה להיות בחלקה העיקרי התחברות־במקום או התחברות־בפעולה. קשה למצוא בחיים דוגמה של התחברות־במקום, אשר לא תהיה באותה שעה עצמה במדה ידועה גם התחברות־בפעולה, וכמו כן קשה למצוא התחברות־בפעולה, אשר לא תהיה באותה שעה עצמה גם התחברות־במקום. בכל זאת מצטינת ההתחברות בעיקרה כפעם בפעם על ידי סימן המקום או על ידי סימן הפעולה.

ההתחברות־במקום מתבססת על הרגש, הנטיה לחיי חברה היא אחד הכחות הסוציולוגיים היותר יסודיים. אם אמנם החזיונות הראשיים של חיי־החברה של האדם הם חזיונות הפעולות המשותפות, אך ההתחברות הפשוטה במקום פעלה פעולות נכבדות מאד בהתקדמות האנושית. „המטרה האמתית, אשר אליה השאף האגודה שבה אנחנו משתתפים — אומר לֶסְלִי סְטֶפֶן — יקרה לנו לפעמים לא רחוקות במדרגה היותר מועטת. אנחנו אוהבים

---

[1] שם, § 144.

את האגודה בעיקר הדבר מפני שהיא ממצאת לנו את האפשרות לכלכל רגשות ידועים ולהשתעשע בחברת האנשים החביבים עלינו"¹).

די לנו לחשוב רגע אחד על ארות ההתקשרות, שאנחנו מתקשרים אל הדברים הדוממים, אשר התרגלנו לראות אותם סביבותינו, בכדי שנבין מה רב כח ההשפעה, אשר תשפיע עלינו סמיכות איזה אדם, — על חיינו השכליים והמוסריים. בתור דוגמה בהירה ביותר בנידון זה יכול לשמש אצלנו אותו רגש החררה, שאנחנו מרגישים כפעם בפעם בראותנו כי חברנו, אשר הרגלנו לראותו תמיד במקום קבוע, איננו במקומו הרגיל. קשה להביע בדברים מעטים, מה רב ערך ההתחברות־במקום בתור יסוד קונסרבטיבי של החיים החברתיים. היא מקשרת, לפעמים קרובות, את האיש והאשה אחרי עבור אצלם ימי האהבה וימי חנוך הילדים. היא פועלת פעולה ראשית ביחסי המכרים והידידים. היא מקשרת תמיד בקשרים חזקים, אם גם בלתי נראים לעינים, את אנשי הקלן והשבט. הפעולות המשותפות יכולות להיות מעטות ודלות, אולם גם בשעות הבטלה פועלת ההתחברות־במקום בלי הפסק את פעולתה. עוד מהזמנים המוקדמים ביותר היתה ההתחברות הזאת משפיעה השפעות בלתי ספורות על העבודה־הדתית של החברה.

ואולם ההתחברות־בפעולה היא לא אך העובדה היותר מרובה־בתוצאות בהתפתחות חיי החברה, כי אם גם העובדה המבארת חזיונות רבים מחזיונות ההתחברות־במקום, אשר בלעדיה לא היינו יכולים לבאר אותם לנו. אם ההתחברות־במקום יקרה כל כך בעינינו, הנה סבת הדבר הזה היא, מה שהיא מעוררת בקרבנו זכרונות על דבר פעולות משותפות בעבר, והכרה, כי הפעולות האלה יכולות להולד אצלנו בכל עת ובכל שעה.

התוצאות הנפשיות של ההתחברות שואפות למצב ההסכמה.

---

¹) Science of Ethics, עמוד 114.

הן מתחברות ומתלכדות יחדו להיות לעצם אורגני אחד. העצם הזה הוא האיש, האוסף את רשמי החושים, את גלי הרגשות, את הציורים השכליים, את הרגלי הרצון, את כל חזיונות החיים השכלים, והמחבר אותם יחדו בצורת עצם הקֶרִי, אשר יפעול, בתור כח מאחר, פעולות חזקות יותר ויותר על המעשים הפרטיים של הרצון ושל המחשבה.

„אחדות ה„אני" — אלה הם דברי רִיבּוֹ — במובן הפסיכולוגי, מצינת את הקשר המקשר במשך עת ידועה מעמדים בהירים אחרים ממעמדי ההכָּרה, המחוברים עם מעמדים אחרים פחות בהירים, ועם מעמדים גופנים (פיזיולוגיים) רבים, אשר בהיותם בלתי מחוברים כלל עם ההכרה, הם פועלים בכל עת פעולות לא פחות, ואפילו יותר גדולות מהמעמדים הראשונים. האחדות הנה בעיקר הדבר — הסכמה".

פה נשתדל להראות, כי „אחדות האני" הזאת היא תוצאה סוציולוגית לא פחות מביולוגית. רוב חוקרי חיי־הנפש, המודים במציאות האיש המורכב, במובן המבואר למעלה, סומכים בנידון זה על החקירה הפיזיולוגית. הביולוגיה אינה יכולה לבאר את מוצא האורגנים, בלי עזרת החזיונות החברתיים, יען כי הבחירה הטבעית ומלחמת החיים הנן אי אפשריות, אם לא תקדים להן התחברות האישים במקום ופעולותיהם זה על זה. היא אינה יכולה גם כן לבאר את דבר היסוד האורגני של האחדות השכלית בלי קרוא לעזרת באורים סוציולוגיים.

כבר ראינו במה שקדם, כי כל אחת ממדרגות החיים השכליים היא תוצאת התפתחות חברתית. חלקי האורגניזם הגופני המחוברים עם החיים השכליים מקבלים אפוא את אפים האישי אך ורק מהחברה. האם אפשר לחשוב אחר זה, כי הסתדרותם האורגנית יכלה לצאת אל הפועל לא באוֹפן סוציולוגי?

על ידי מה, אם לא על ידי הסביבה החברתית, יכלו להתקשר זה עם זה היסודות המורכבים של „האיש"? האם לא הסביבה החברתית, הפועלת את פעולותיה על אלפי דורות, האם לא היא אך היא לבדה יכלה לבחור, איזה גורמים יאריכו ימים ואיזה יסופו ויתמו, איזה כחות יהיו גדולים ואיזה יהיו קטנים

ודלים, איזה צירופים יהיו קבועים לפי ערך ואיזה יהיו רפים ונוטים לצרדים?

הבאור היחידי האפשרי הוא הסוציולוגי. בהשקיפנו על השאלה מנקודת־השקפת הירושה־הטבעית נראה ברור, כי תנאי החברה הם הם הבוחרים בראשונה איזה יסודות יצטרפו זה עם זה באינדיבידומים החדשים על ידי הזדוגות האיש והאשה ואחר כך, איזה מהטפוסים החדשים יאריכו ימים יותר מהאחרים. בהשקיפנו על השאלה מנקודת־השקפת השנויים, הנולדים באיש אחד בימי חייו המעטים, אנחנו רואים, כי התנאים החברתיים בוחרים איזה מיסודות „האיש" יחוזקו או יוחלשו, איזו השפעות תנהלינה את מחשבתו, את רגשותיו ואת רצונו. פה, יוכל היות, נמצא, כאשר חשב גיוא [1], הַמְּפְתֵּחַ של תורת החנוך האמתית.

התפתחות ה„איש" שבנו מעוררת בקרבנו רגש של ענג או של צער. כל גִדול הולך בלוית הריסה, במדרגה ידועה, וזאת האחרונה גוררת אחריה תמיד רגש של צער. אך החיים כשהם לעצמם, הפעולה ברצון־טוב והתפתחות הכחות, כל אלה מולידים רגש של ענג, ומדת הענג הזה הולכת ומתרבה במדה שישתלם האורגניזם ובמדה שיתרחבו ויתעמקו החיים [2]. בכדי להבין את טוב הענג הזה דרוש לזכור, כי רגש הענג בכלל נובע משני מקורות שונים. אנחנו מוצאים ענג בפעולה, שאנחנו פ ו ע ל י ם על פי רצוננו הטוב, ולא על פי אונס והכרח חיצוני, ועוד אנחנו מתענגים לפעמים, בהיותנו נ פ ע ל י ם באופן ידוע ובמדרגה ידועה מסבה ח י צ ו נ י ת.

האמת המפורסמת הזאת, אם נשים אליה לב כראוי, יכולה להקל שאלות אחדות משאלות המוסר והפסיכולוגיה היותר קשות. בעלי שיטת „ההסתכלות הפנימית" (אִינְטוּאִיצְיוֹנַלִיים) אומרים לנו,

---

[1]) „Education et héredité"

[2]) ספנסר, „יסודות הפסיכולוגיה" כרך א' חלק כ' פרק ט'.

כי הרדיפה אחרי הענג היא מדה רעה, אם כל חטאת. בין הענג ובין הישר והמשפט, אומרים הם, אין כל יחס וכל קשר. הבוחר בתענוג יוכל היות שהוא פורק מעליו את עול החובות המוסריות, והבוחר בחובה מכין לעצמו לפעמים יסורים ומכאובים. בעלי שיטת התועלת (אוטיליטריים), המסכימים, שהענג והחובה אינם קשורים זה עם זו תמיד, מחליטים בכ"ז, כי הם קשורים יחדו על פי הרוב. הצער כשהוא לעצמו הנהו „רע" והענג כשהוא לעצמו הנהו „טוב". את הצער, בתור תולדה של החובה, אפשר להצדיק רק מאותה נקודת־ההשקפה, שדרך החובה יכלה להביא לידי ענג יותר גדול ושלם. ובכן אפוא הדרך, המביאה, לפי הרגיל, רק לידי צער ומכאובים, אי אפשר שתהיה דרך החובה.

אולם הדבר שאנחנו קוראים לו בלשון הבריות בשם „רדיפה אחרי הענג", באמת ובפועל איננו רדיפה, כי אם הסכמה, שאנחנו מסכימים אל תאות הענג המתעוררת בקרבנו מאליה והודלים לחשוב על אדות התוצאות האפשריות. תאות האכילה, המשגל וההתחרות מוכיחות, כי כן הוא הדבר באמת.

והדבר שאנחנו קוראים לו בשם „תועלת" אינו, לפי הרגיל, אלא הענג שאנחנו מקבלים, בהיותנו נפעלים מאיזה איש או דבר חיצוני, נפעלים מסבת איזו פעולה, אשר פעלנו אנחנו בעצמנו בדעת ובחשבון. תאות העשר והכבוד הן דוגמאות טפוסיות בנידון התועלת.

ההבדלים האלה הנם עקריים ויסודיים. כל מאמצי־הכח הנולדים לשם התועלת, אני חוזר על דברי, נולדים מהענג והצער, המלַוים את הפעולות־החוזרות של פעולותינו, ולא מאותם המלוים את פעולותינו שלנו. תוצאה אחרת, טובה יותר ממאמצי־הכח לשם התועלת, יוצאת מהענג המלוה את פעולותינו שלנו התלויות ברצוננו הטוב.

כי התענוגים הרעים מנקודת־השקפת המוסר אינם התענוגים היחידים של המחלקה הזאת, למרות בעלי ההסתכלות־הפנימית. בעלי השיטה הזאת קוראים פשוט בשם אחר לאותם התענוגים שהם חושבים לנכונים וטובים. התענוגים המלוים את פעולותינו אנחנו הנם יותר גדולים ויותר עמוקים מהתענוגים המלוים את

הפעולות החוזרות הנולדות מפעולותינו. הענוגי־החושים תופסים את המקום האחרון בסדר תענוגי־הפעולות האלה.

האם אפשר להגיד, כי רגש הענג הבלתי אמצעי הזה יכול להיות למורה־דרך טוב בחיים? אצל בחירי העם, יוכל היות, אך לא אצל העם בכללו. ההסתכלות הפנימית, הנתונה ברשות עצמה, נהפכת לפַּנְטַיוּת; הפעולה נהפכת להתפעלות (אפּפּעקט). והפעולה־החוזרת גוררת אחריה הרס ואבדן. ההגיון הבריא במובן האמתי של המלה אי אפשר כמעט, בלי עזרת החשבונות הקרים של התועלת. חובת המוסר התועלתי היא לברר את הקשר והיחס אשר בין פעולותינו ובין הפעולות־החוזרות הנולדות מהן ולהורות לנו את דרך החובה המוסרית. הסוציולוגיה מצדה מחויבת להראות, כי האשר האמתי משתנה בהשתנות המקום והזמן, וכי בהליכת ההתפתחות האורגנית של „האיש" ושל הסביבה החברתית, התרבות האשר היא דבר ודאי שאינו מוטל בספק.

הפעולות החברתיות מסתדרות באופן היותר פשוט בדרך מכונתי. כל אחד מאישי החברה פועל את פעולותיו בלי שים לב בדעת ובחשבון לפעולות האישים האחרים, ורק תחת השפעת התנאים החיצונים, הטבעיים על פי רוב.

בהסתדרות הפעולות החברתיות המורכבת יותר פועל כל אחד מאישי החברה את פעולותיו בשים לב בדעת ובחשבון לפעולות הדומות של אחרים. זוהי התחלה של הסתדרות באמצעות הכרת־העצמות החברתית.

הסתדרות הפעולות המובאת בדעת ובחשבון לידי הסכמה משותפת, בדומה להסתדרות הפעולות הבלתי מובאות לידי הסכמה, סרה למשמעת חקים פסיכולוגיים. מדרגה יותר גבוהה של הסתדרות נולדה הודות להתפתחות יתרה של השכל. הודות ליחוסי האבות והבנים, נושא כל איש ואיש בלבבו נטיה לשלטון ונטיה למשמעת. מסבה זו יוצאת ההסתדרות, בקרב האישים שאינם שוים זה לזה בבהותיהם הגופנים והרוחנים, לפועל באמצעות

השלטון. באופן הזה נולדת המשמעת על פי אונס או העבדות והמשמעת ברצון־טוב.

הדעה האומרת, כי השלטון האנושי התבצר בעזרת הכח הגס של המנהיגים, מוטעת בכללה.

המקור האמתי, שממנו נובע שלטון המנהיגים, נמצא תמיד בתוך רצונם ומשמעתם של הנתינים. האנשים המכירים בנחיצות השלטון נושאים בנפשם נטיה טבעית לסור למשמעת השליט ולחלוק לו כבוד. בין כל שבטי הפראים לא נמצא אף אחד, אשר לא ידע להגיש מתנה למנהיגו, לבנות לו סוכה ברצון־טוב ולותר על אשרו הפרטי לטובת המנהיג. האמונה העורת, שהרוב היותר גדול מאמין באנשים המצוינים המעטים, המנהלים אותו, היא היסוד שעליו נשענים בחברות התרבותיות סדרי־החיים בהנהגת־המדינה או במקצוע החרשת. א. סמיט אמר בשעתו: „על הנטיה הזאת, שהאנושיות נוטה לשמש את בעלי הממון ואת בעלי הכח, יתבססו חלוקי המעלות שבחברה והסדר החברתי. אנחנו נכנעים לפני האנשים העומדים בראש לא מפני שאנחנו מקוים לקבל מהם איזו טובה והנאה פרטית, כי אם, לפעמים היותר קרובות, מפני שנפשנו מתפעלת התפעלות טבעית ממראה מעמד גבוה.

השלטון מתלבש בשתי צורות. האחת היא זכות הפקודות. זהו שלטון רחב ובלתי־אמצעי, הנמצא, למשל, אצל שר צבא או אצל ראש בית־מלאכה. השנית היא כח ההשפעה, הנולד מידיעת דברים כמוסים ונסתרים מעיני הקהל; כן ישפיעו על אמונות הקהל ועל רגשותיו הרופא, המטיף, הנביא, החוקר, הפילוסוף והמורה. התחברות שני מיני השלטונות האלה מסמנת ומצינת את מנהיגי המדינה מהטפוס היותר גבוה.

מכיון שהשאיפות להתקשר ולהתפזר מתקימות תמיד בקרב החברה, לפיכך יתגלו בחיי החברה בכל עת ובכל שעה חזיונות של הצטרפות ושל התחרות, של צבוריות (קומוניזם) ושל אישיות (אינדיבידואליזם). סוג אחד של חזיונות אינו מוציא מהכלל את הסוג השני, אך בכל שעה ירועה אפשר שיהיה סוג אחד

מכריע את השני, וחיי החברה ילכו ויעברו מהצטרפות קיצונית להתחרות קיצונית, או מאישיות נפרזה לצבוריות נפרזה, ולהפך.

ובכן אין אפוא היחיד קודם לחברה ואין החברה קודמת ליחיד. אין ההצטרפות קודמת להתחרות ואין ההתחרות קודמת להצטרפות. ההצטרפות וההתחרות, היחיד והחברה הובאו מראשית הימים לידי סדר והסכמה. החברה והיחיד פעלו וחזרו ופעלו תמיד זה על זו, ההצטרפות וההתחרות הגבילו תמיד זו את זו.

שנויי חלקי החברה זה על ידי זה, שנויי החברה על ידי החלקים ושנויי החלקים על ידי החברה — הם תמיד חזיונות אורגניים, חזיונות של התבוללות פסיכולוגית ושל התפתחות ביולוגית. ההתפתחות החברתית היא אפוא הסתגלות היחסים החיצונים והיחסים הפנימים אלה לאלה.

פרק שלישי.

חקים וסבות בחברה.

מה הם החקים, הפועלים בהליכת התפתחות החברה, ומה היא התכונה התכליתית של השתלשלות־הסבות החברתית?

אחרי כי החברה היא, בעיקר הדבר, חזיון נפשי, הסר למשמעת פרוצס טבעי, לכן אנחנו יכולים להגיד, כי החקים הסוציולוגיים האמתים הם, תחלה, חקי הפרוצס הנפשי, ואחר כך חקי השפעת הפרוצס הטבעי על הנפשי. הרצון פועל על הליכת חיי החברה באמצעות הדחיפה־הפנימית והחקוי, ובאופן המקרי, באמצעות הבחירה השכלית. חקי הפרוצס הרצוני הם אפוא חקי החקוי והבחירה השכלית. חקי השפעת הפרוצס הטבעי על הנפשי הם חקי הבחירה־הטבעית ומלחמת־החיים.

החקוי סר למשמעת שני חקים גדולים, אשר נוסחו בימינו על ידי טרד. בהעדר השפעות צדדיות מתפשטים החקויים בהדרגה גיאומטרית. אם תחוקה דוגמה אחת חדשה על ידי איש אחד, אז תהינה אצלנו שתי דוגמאות, שני מרכזים של חקוי; אם כל אחד משני האנשים האלה יחוקה עוד הפעם על ידי איש אחד, אז כבר יהיו אצלנו ארבעה מרכזים של חקוי, ואם יחוקה כל אחד ואחד מהארבעה על ידי איש אחד, אז כבר יהיו אצלנו שמונה מרכזים. ההדרגה הגיאומטרית הזו של החקוי היא היא המבארת את סבת אותה המהירות הגדולה, שבה יתפשטו לפעמים בקרב הקהל מלים חדשות, מודות חדשות, בהלות ומהפכות. את החק השני של החקוי כבר הצענו למעלה בבארנו את צורות ההתחברות. החקויים נוטים ממסלתם הראשונה בחדרם אל סביבה הדשה. המלים, ההרגלים, המנהגים, החקים, האמונות והמוסרים מקבלים שנויים כפעם בפעם בעברם מעם לעם ומדור לדור.

חקי הבחירה השכלית הם היחסים המתקימים בכל הזמנים ובכל המקומות בין צרופי הערכים החברתיים ובין צורות ההתנהגות (אויפפיהרונג) החברתית. צרופי הערכים החברתיים הם הסבה, עצירת ההתנהגות החברתית היא התולדה. בהצטרף הערכים החברתיים באופן ידוע, אז תולד בהכרח צורה ידועה של התנהגות, אם היא מוגבלת מהבחירה השכלית.

בכדי להבין את הצטרפות הערכים החברתיים, דרוש להתבונן אל הפרוצס, אשר באמצעותו יולדו הערכים החברתיים מכל המינים בשכלו של היחיד, וביחוד לצין מדרגות אחדות, אשר לא הושם אליהן לב כראוי בחקירת הערכים האקונומיים, ואשר יש להן חשיבות רבה בשיטת הערכים המוסריים והחברתיים.

בכל בחירה ובחירה השכל מסתכל, לפחות בשני נסיונות, או פעולות, או אמצעים, או כללים, או תכניות, או תנאים, או עצמים חמריים, ורואה, כי הוא מתיחס אליהם בחפץ, או בהסכמה, בלתי־שוה. החפץ הוא פרי הרגש; ההסכמה היא פרי הכח־השופט. ההסכמה היא הודאה, כי הנסיון, הפעולה או העצם

החמרי, שהשכל מסתכל בו, נושא בקרבו יסוד נכבד או תכונה נכבדה או מתאים עם איזה קריטריון ידוע.

מה היא הסבה המולידה את הקביעות וההתמדה של הבחירות? סדרי־החיים החברתיים של זמננו הנם שרידים ופליטים היסטוריים. אלפי סדרים נכחדו וחלפו מן החיים יען כי לא יכלו להביא לאדם איזו תועלת ממשית. התועלת המעטה או הזמנית, שהיתה כרוכה בסדרים ההם, לא הספיקה להציל מכליון ומות את השבטים והלאומים שהחזיקו בהם. סדרי־החיים החברתיים, הנעשים לחלק אורגני מחלקי החברות החזקות, הם הסדרים הנותנים לחברות האלה כח ועצמה. בדרך ישרה או מסובבה הם מועילים לאיש החברתי להשתלם, לפתח את כחותיו השכליים ולהסתגל לתנאי העבודה המשותפת. אבל איזו מכל הבחירות, אשר תעשה החברה במקצוע המשפטים והמוסדים, תוליד את התולדות האלה? איזו בחירות חברתיות תאושרנה ותקוימנה על ידי הבחירה הטבעית?

על השאלה הזו נותנת הסוציולוגיה תשובה ברורה, שאינה יכולה לעורר כל ספקות. במלחמת־החיים של הבחירות החברתיות ינצחו אותם „הערכים הסוביקטיביים", אשר אפשר להכנים אותם בתור יסודות אורגניים אל שיטת הערכים הסוביקטיבים הכללית, ההולכת ונעשית מורכבה יותר ויותר במדה שתתפשט על ענינים חדשים.

החברה, כמו היחיד, מוכרחת להסתגל אל הסביבה הטבעית והאורגנית. שעשועיה, משפטיה ומוסדיה הנם אחד מחלקי ההסתגלות הזאת והם צריכים להקביל אל העצם השלם. אך הסביבה איננה קבוץ של יחסים תמידים ובלתי־משתנים. היא מתפתחת בכל עת ובכל שעה. ההתפרדות מביאה בה הבדלים רבים ושונים יותר ויותר. החברה יכולה לחזק ולזרז את ההתפרדות הזאת, אבל לא תוכל ל ע כ ב בעדה. היא אינה יכולה למעט את התנאים, שאליהם צריכים החיים להסתגל. עוד יותר. החיים בעצמם מוכרחים אם להתרכז יותר ויותר בהסתגלות לתנאים יותר

תר מורכבים, או לחדול מהיות. לפיכך צריכים הטעמים
תרבות ולהתבדל יותר ויותר. ולפיכך צריכים השעשועים להיות
ובים במספר ולהתאים זה עם זה במדרגה היותר גבוהה. כל
ברה, שנתפתחו אצלה טעמים ושעשועים רבים ושונים, מזונותיה
בים ומבריאים, והיא יכולה, בכלל, לבטוח בחיים ארוכים יותר
חברות האחרות. לאחרונה, מכל ההרגלים, המנהגים והמוסרים
ברתיים יתקימו ויאריכו ימים רק המקבילים אל רבוי־הגונים
השתנות של הטבע.

הצריכים אנחנו לחשוב, כי השתלשלות־הסבות החברתית
א בכללה פרוצס טבעי אוביקטובי, למרות ההשתתפות הגדולה
שתתף בה הרצון האנושי?

הפעולות, אשר פעל הרצון בהתפתחות חיי החברה, הנן
כך גדולות ונכבדות, עד שהחוקר המסתכל בחלק אחד של
נין, יכול לטעות על נקלה ולחשוב את הרצון לסבה עומדת
שות עצמה. הסוציולוג מוצא הזיונות רצוניים על כל שעל
על. ובאמת, החזיונות האלה הנם, כאשר ראינו למעלה,
קודות המרכזיות, אשר סביבותיהן יתלקטו כל העובדות האחרות
חיי החברה. זאת ועוד אחרת. הסוציולוג מוצא לא אך סבות
לה, שאינן טבעיות בהחלט, כי אם גם רבות כאלה שאינן
שיות בהחלט. הסבות האלה מורכבות יותר מהסבות הנפשיות
וחלטות, והנפשיות מורכבות יותר מהטבעיות המוחלטות.
ה הן סבות סוציולוגיות, שנולדו מההתפתחות החברתית
עצמה.

השאלה האמתית אינה נוגעת אפוא בקיום או בערך
בות הרצוניות והסבות הסוציולוגיות המוחלטות. אבל שאלה
א, אולי הן מתקימות קיום נבדל ונפרד מהחזיונות הפשוטים
ר בלי יחס וקשר אל הפרוצסים של העולם הטבעי והאורגני.
השאלה הזאת תענה הסוציולוגיה בשלילה גמורה. הסוציולוגיה
א פרי המושגים החדשים על דבר חיי הטבע — הסבות והחקים
הטבע — אשר נולדו בשכלים המדעיים יחד עם שיטות

ההתפתחות וההתמדת־הכח. המושגים האלה אינם רומים מכל וכל למושגים המיטפיזיים הישנים בדבר חק הטבע. החקים הטבעיים אינם אלא יחסים פשוטים ובלתי־משתנים בין הכחות, יהיו איזה שיהיו, טבעיים, נפשיים או חברתיים. הסבה הטבעית היא סבה שבאותה שעה עצמה הנה גם תולדה. בעולם, המושקף מנקודת השקפה מדעית, אי אפשר למצוא סבות עומדות ברשות עצמן ובלתי תלויות בסבות אחרות. החוקר רואה אפוא במבטא השתלשלות־הסבות הטבעית פרוצס, שבו יוצאת כל סבה מפעולת איזו סבה קודמת, שבו כל פעולה היא באותה שעה עצמה גם פעולה חוזרת. הטבע אינו אלא חבור של עצמים רבים ושונים, אשר כל שנוי המתהוה בו נולד משנוי קודם ומוליד מצדו שנויים אחרים ואשר בו מתקימים יחסי מקום ויחסי זמן קבועים ובלתי־משתנים.

האדם, הנתון בתוך הסדרים העולמיים האלה, סר גם הוא למשמעת הקן ההשתנות, אך השתנותו תלויה בפעולת סבות ידועות. הוא מחולל מצדו שנויים רבים ובלתי ספורים. האדם פועל פעולות ומשפיע השפעות על העולם הזה, ההולך ומשתנה בלי הפסק ובלי קץ; אך סבת הדבר היא רק זו, שהאדם הנהו אחד מחלקי העולם. רצונו פועל בתור סבה אמתית; אבל סבת הדבר היא רק זו, שרצונו הנהו באותה שעה עצמה גם תולדה.

באמת הזאת רואה הסוציולוג את הערך העיקרי של השיטה המפורסמה על דבר משפטי הטבע. המשפטים האלה, במובן שהיו מבינים אותם לפנים, כבר ירדו מעל הבמה וישתכחו מהלבבות, אך לא כגורלם גורל הכללים הטבעים, השומרים במשפט המוחלט (פאזיטיוועס רעכט), שהסוציולוגיה מתחילה להבדילם ולציינם ביחוד. משפטי החק הם המשפטים המאושרים והמקוימים מטעם המחוקקים שבמדינה; משפטי המוסר הם המשפטים הנתונים מטעם ההכרה המוסרית של החברה; משפטי הטבע הם כללי המשפט הדרושים לחיי החברה, המאושרים והמקוימים מטעם הבחירה הטבעית במקצוע היחסים החברתים, ואי אפשר שיתקימו בחברה משפטים אחרים, משפטי הק או

משפטי מוסר, שלא יתבוססו על המשפטים הטבעיים המובנים במובן הזה.

באופן הזה תתברר במדה ידועה הגדרת הסוציולוגיה, בתור מדע מבאר ומסביר את החזיונות החברתים בעזרת השתלשלות־הסבות הטבעית. הסוציולוגיה מקפת את הבאורים, המבארים את חזיונות חיי החברה בעזרת הפעולות הטבעיות, ההסתגלות האורגנית, הבחירה הטבעית והתמדת הכח. ובכן איפא אפשר, שהיא אינה יכולה להדמות אל המדעים המדויקים והמיוסדים על הנסיון; אך בשום אופן אי אפשר להסכים עם דעת הסוציולוגים הצרפתים, המחזיקים בשיטת קונט[1]), כי מקומה יכירנה בין המדעים המתארים. הסוציולוגיה היא מדע מבאר ומסביר במלוא מובן המלה, המחזק את אמתת המשפטים מהפרט אל הכלל (אינדוקציה) ע"י משפטים מהכלל אל הפרט (דידוקציה) והמראה את הקשר והיחס בין המעשים ובין סבותיהם האמתיות.

פרק רביעי.

תכונה ותכלית בחברה.

עתה נשארה השאלה האחרונה. מה היא תכונת קבוץ־החזיונות המוחשי הזה, אשר עסקנו עד עתה בחקירתו? אל איזו מחלקה ממחלקות העצמים הטבעיים הוא מתיחס? ההנהו אורגניזם, כאשר יחליטו ספנסר ואחרים?

ברור הדבר, כי העצם הזה אינו אורגניזם גופני. חלקיו, אם נניח כי הוא מחובר מחלקים, הם יחסים נפשיים, הם קשורים זה עם זה לא אך בקשרים חמריים, כי אם גם בקשרי ההבנה, הסימפטיה והאנטרסים. אם נניח, כי החברה היא אורגניזם, נצייר אותה לנו בדמיוננו במראה אורגניזם טבעי־נפשי — נפשי על

---

[1]) עי' ביחוד M. de Roberty „La Sociologie", פרק ב'.

בסים טבעי. הקורא, אשר קרא בעיון את הפרקים הקודמים יסכים, כמו שאני חושב, כי החברה היא חזיון גבוה ומורכב יותר מהאורגניזם, במדה שהאורגניזם גבוה ומורכב יותר מהחמר הדומם, המשולל נפש חיה. החברה היא אורגניזציה, הנולדת חלקה על ידי ההתפתחות הטבעית וחלקה על ידי הפעולות ההכריות. האורגניזציה היא עצם אחד מחובר מיחסים נפשיים. אבל בדומה לאורגניזם היא מסוגלה לעבור את כל התקופות של ההתפתחות.

בדומה לאורגניזם, מסוגלת האורגניזציה גם כן לפעיל פעולה ידועה. פעולת החברה היא לפַתח את חייה הכרה ולברוא מעט מעט את „האיש" הרוחני. לתכלית זו מתקימת החברה בימינו ובדורותינו. חיי-חברה הכריים מפתחים את הרוח המוסרי של האדם. חלופי הדעות והרגשות הם הם הבוראים כל ספרות, כל פילוסופיה, כל רעיון דתי, כל הנהגה מדינית, והפעולה-החוזרת של הספרות, של הפילוסופיה, של הדת ושל הנהגת המדינה היא היא המפתחת בקרב כל דור ודור את טפוסו הרוחני המיוחד. ובכן אפוא אנחנו יכולים להגיד, כי פעולת האורגניזציה החברתית, אשר הסוציולוג מחויב לשים אליה לב תמיד, היא התפתחות „האיש" הרוחני במדה היותר גבוהה.

החובה המוטלת על הסוציולוג היא אפוא חובה כפולה: לדעת כיצד מתפתחים היחסים החברתיים—וכיצד הם פועלים את פעולתם-החוזרת על התפתחות ה א י ש. במלים אחרות: אחת מהחובות המוטלות על הסוציולוג היא: לחקור את כל אשר אפשר לחקור בדבר התהוות האיש החברתי. השפעת המחקר הזה על מחקרי האקונומיה המדינית ידועה לכל. „האיש האקונומי" של רִיקַרְדוֹ עודנו חי ועושה את עבודתו המועילה, למרות המְלומדים מטפוסו של ינו המבטיחים, כי הסתכלו בחיי העולם במשך ארבע פעמים שבע שנים ולא מצאו אף איש אחָד, אשר ידע כיצד אפשר לאהוב את עצמו. *לא כזה הוא* „האיש הטבעי" של הוֹבְּס, אשר המעמד היחידי *הידוע לו* והמתואר בספר „הלויתן" (Lewiathan), **הוא מעמד המלחמת**

בכל החי אשר על האדמה ואשר ידע בכל זאת לכרות ברית בשעת הצורך עם כל אחד ואחד מהסובבים אותו. כל הרעיונות הישנים האלה וכל השיטות שנתבססו עליהם, אשר האצילו את האדם מיחסיו החברתיים, פנו את מקומם לידיעות יותר הגונות. תחת המושגים האלה נשענות השיטות החדשות בתורת המדינות על מושג האדם בתור יצור ברתי מ ט ב ע ו, אשר נברא ואשר יתקים, בתור אדם, בעזרת היחסים החברתיים.

היצור החברתי הזה, האדם הנורמלי, משיב לחברה את הטוב אשר קבל ממנה, את הקרן ואת פרותיה. האמת הזאת תהיה ליסוד אשר עליו תשען תורת המוסר של הימים הבאים. „האיש" הרוחני אינו יכול להצטמצם בתוך רשותו הפרטית ולאבוד באביר חיו האינדיבידואליים, הוא מתקשר עם החיים הכלליים של האנושיות. החברה אשר בראה את האדם תשתנה בעצמה, מעט מעט, על ידי האדם. בעבודה הזאת רב ביחוד ערך השכלים המצוינים המעטים, החודרים בכח גאוניותם בעד הערפל הסותר את מרבית המעשים — אלה החלוצים של המחשבה, המוצאים עז בלבבם להתיצב על דרכים חדשים, אשר לא דרכה עליהם רגל אדם מעולם. אלה האוהבים הנאמנים של הכלל, המסירים ביגיעה רבה ובמסירת נפש מעל דרך הרוח את המכשולים הנמצאים עליה. הודות לאנשים האלה יתרוממו המוני האנושיות, אם גם מעט מעט, למעלה מתביעות החיים הגופניים הגסים למרחבי אור החפש.

